

122824

T.C

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRASİ, KÜRESELLEŞME VE MEDYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEHER ALTUN

ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI: SİYASAL VE SOSYAL BİLİMLER

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. H. EMRE BAĞCE

KOCAELİ, 2005

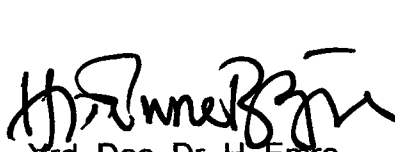
T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEMOKRASİ, KÜRESELLEŞME VE MEDYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: SEHER ALTUN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü yönetim Kurulu Tarih ve No: 5/07/2005 – 2005/16

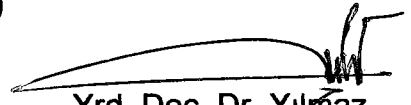
Yrd. Doç. Dr. H. Emre

BAĞCE

Yrd. Doç. Dr. Güven

BAKIREZER

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz

BİNGÖL

KOCAELİ, 2005

SUNUŞ

Medya, durmaksızın gelişen iletişim teknolojilerinin de yardımıyla önemli bir toplumsal olgu olma niteliğini uzun süreden buyana güçlendirerek korumaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren tamamen bir sektör haline gelen medyanın niteliği hemen her alanda olduğu gibi siyasal alanda da araştırma konuları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Medyanın kullanım yaygınlığı, buna bağlı olarak etki alanının genişliği ve etkileme gücü, medya bağlantılı incelemelerin artışıındaki temel nedenini oluşturmaktadır.

“Demokrasi, Küreselleşme ve Medya” adlı bu tez çalışmasında, medyanın siyasetle ile olan ilişkilerini geniş bir çerçevede ele aldım. Medyanın siyasal alanda oynadığı rolü demokratik değerler ve küreselleşme süreci içindeki etkinliği ile değerlendirdiğim bu çalışmada, eleştirel bir yaklaşımla medyanın yerel ve küresel boyutlardaki işleyişini ortaya koymaya çalıştım. Konunun genişliği sebebiyle kamu medyası tez dışında tutarak, günümüzde de medya kuruluşları içinde çoğunluğu oluşturan özel medyanın, belirtilen kavramlar doğrultusunda incelenmesine ağırlık verdim. Çalışmayı hazırlarken kavramsal tartışmalarda orijinal kaynaklara başvururken, günümüz problemleriyle ilgili kısımlarda güncel kaynaklara başvurmayı uygun buldum.

Son olarak bu çalışmayı gerçekleştirme sürecinde değerli uyarı ve görüşleriyle bana yol gösteren sayın hocam Yrd. Doç. Dr. H. Emre Bağçe'ye, teşvik ve katkılarından dolayı sevgili ablam Dr. Fatma Özcan'a, ayrıca destek ve anlayışlarından dolayı sevgili eşime, kızıma ve tüm aileme teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Seher ALTUN
Kocaeli, Temmuz 2005

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MEDYANIN TARİHSEL GELİŞİMİ, YAPISI VE İŞLEYİŞİ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
--	---

A. KİTLE İLETİŞİMİNİN DOĞUŞUNDAN MEDYAYA GEÇİŞTE SOSYAL VE EKONOMİK SÜREÇ	8
B. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE MEDYANIN YAPILANMASI VE İŞLEYİŞİ	18
C. MEDYA KURAMLARI	29
1. Geleneksel Liberal Yaklaşım	30
2. Eleştirel Yaklaşım.....	37

II. BÖLÜM

MEDYA – DEMOKRASİ BAĞLANTISI.....	49
A. DEMOKRASİ VE TEMSİLİ DEMOKRASİDE MEDYANIN YERİ	51
1. Temsili Demokrasi.....	53
2. Medya ve Kamuoyu İlişkisi	59
2. Demokrasilerde Dördüncü Güç Medya	66
B. MEDYA PİYASASININ DEMOKRATİK İŞLEYİŞE ETKİLERİ.....	74
1. Pazar Ekonomisi ve Medya	76
2. Tekelleşme	84
C. MEDYA VE İDEOLOJİK SÖYLEM.....	91
1. İdeoloji.....	93
2. Medya İçeriğinde İdeolojik Yapılandırılmalar ve Başat İdeoloji	97
3. Rıza Üretimi.....	108

III. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE EMPERYALİZM BAĞLAMINDA ULUSLARARASI

İLETİŞİM	116
A. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE YENİ EMPERYALİZM ANLAYIŞI	119
1. Küreselleşme ve Dünya Dengeleri	122
2. Sömürgecilikten Yeni Emperyalizme	128
B. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MEDYA KULLANIMI	144
1. Küresel Medya	148
2. Uluslararası İletişimde Haber Akışı	153
3. Medya Emperyalizmi ve Düşünsel Denetim	156
C. ULUSLARARASI SİSTEMDE MEDYANIN EMPERYALİZM BAĞLANTILI ROLÜ ÜZERİNE BİR ÖRNEK: ABD'NİN KAMU DİPLOMASİSİNDE VE IRAK İŞGALİNDE MEDYA KULLANIMI	163
1. ABD Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü	170
2. Savaş Medyası	183
a) Sansür	190
b) Yerleştirilmiş Muhabirler	199
SONUÇ	206
KAYNAKÇA	217

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

çev: Çeviren

der: Derleyen

DİA: Devletin İdeolojik Aygıtları

GSYİH: Gayri safi yurt içi hasıla

haz: Hazırlayan

İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi

s: Sayfa

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TV: Televizyon

ÖZET

DEMOKRASİ, KÜRESELLEŞME VE MEDYA

Demokratik sistemle yönetilen toplumlarla demokrasinin sadece belirli aralıklarla yapılan temsilci seçiminden öte, özgürlüklere ve katılıma dayalı bir anlam taşımasında iletişimin önemi yadsınamaz. Bu nedenle medya katılımçılık, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi demokratik değerlerin hayata geçirilmesinde önemli bir araç konumundadır. Ancak medya bugün bu profilinden oldukça uzaklaşmıştır.

Özellikle 1980'lerden sonra medya tüm dünyada eskiye oranla çok daha kârlı bir alan haline gelmiş ve basınla ilgisi olmayan sektörlerden bu alana sermaye aktarımı olmuştur. Böylece büyük medya tekellerinin oluşumunun önü açılmış ve medyanın düşünsel alana yönelik hizmetinin yanısıra ticari mal olarak kabul edilmiştir. Böylece medya artık içinde bulunduğu ekonomik sistemin şekillendirdiği yayın politikalarını izlemeye başlamıştır. Bu yapı medyanın ideolojik işlevini de büyük oranda belirlemiş ve medya, içine gömülü olduğu bu yapı doğrultusunda farklı düşüncelerin temsilini engelleyerek, yönetilen sınıfların tahakküm altına alınmalarında gereken "rıza"yı sürekli olarak yeniden üreten ve haklılaştıran hegemonyacı bir işlev görür hale gelmiştir.

Uluslararası şirketlerin sahipliğindeki küresel medya da aynı yapı içinde, küreselleşme adı altında kapitalizmin kendini yeniden yapılandırması ve Batı modernizminin evrensel hale getirilmesinde yaşanan ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal dönüşümleri desteklemek temelinde örgütlenmiştir. Genellikle merkezden çevreye doğru yayılan tek taraflı iletilerin söz konusu olduğu bu oluşumun gerçek anlamda küresel olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çevre ülkelerinin küresel iletişim ağına katılımı pasif alıcı konumuyla sınırlıdır. Bu tek yönlü iletim ağı medya emperyalizmini getirmekte; böylece günümüz medyası, yeni emperyalizmin bir ayağını oluşturan "kültürel emperyalizm"i körüklemektedir. Özellikle Amerikan kaynaklı medya içerikleri yoluyla tüm dünya bir kültürel yayılcılıkla karşı karşıyadır.

ABSTRACT

Democracy, Globalization and Media

It cannot be ignored significance of communication as regard to its bearing a meaning based on freedoms and participation in the societies governed by democracy beyond electing representatives only in given intervals. For this reason, media has very important role and is at the status of very significant device to enable democratic values such as participation, thought and freedom of expression realized. But, media today has been quite far away from this profile.

Media, especially after 1980s, has become very profitable area all over the world as compare to past, and capital transformation has become from the sectors that are not relevant to the press. Thus, it has been easy emergence of great media monopolies, and the media has been accepted to be a commercial object. So, the media has commenced to follow up the broadcasting policies, formed by the economical system, in which it is. This structure has also defined the ideological function of the media on a vast scale and the media became acting a preeminent function, hindering representing different thoughts, repeating the " consent" of the governed classes in behaving domineeringly and justifying them.

The global media, under ownership of international companies, is organized on the basis of supporting economical, cultural, social and political transformations, occurring in the self-restructuring of the capitalism under the name of globalization and transforming the western modernization to a universal state.

It is rather difficult to say, that this structuring, which often one sided notices diffused from the center to the environment, really global.

Participating of the developing countries to the global communication net, is limited with a state as passive receivers. This one sided communication net causes media imperialism; so today's media encourages " the cultural imperialism" , which forms one leg of the new imperialism. The whole world is confronted with a cultural imperialism through American sourced media contents.

GİRİŞ

Bugünkü modern toplumda, bireylerin, toplumun diğer üyeleri ve toplumda meydana gelen olaylar hakkında bilgi edinmesi büyük oranda medya yolu ile olmaktadır. Her alanda gelişen teknolojinin iletişim alanında daha hızlı yol alması, kitle iletişimini farklı araçlarla, farklı biçimlerde; fakat hayatın her alanında vazgeçilmez bir konuma getirmiştir. Çünkü iletişimin bir öge olarak yer almadığı hiçbir toplumsal örgütlenme veya toplumsal üretim biçimi düşünülemez. Bu anlamda medya birey ve toplum arasında, bilgilerin dolaymlandığı, anlamın üretildiği ve yayıldığı kaynak olarak hayati bir bağ işlevi görür.

Bu kadar geniş bir etki alanı olan iletişim tek başına bir bilim dalıyla anlaşılacak kadar karmaşık ve çok yönlü bir süreci ifade etmektedir. Medyanın ekonomisini ya da medya ekonomi ilişkilerini inceleme konusu alan iktisatçılardan, medya etkilerini bireysel psikolojik düzeyde inceleyen psikolojiye, medya dilini ele alan dilbilimcilerden, kitle hareketlerindeki işlevini sorgulayan toplumbilimcilere kadar birçok bilim dalı medyayla ve iletişimle ilgilenmektedir. Siyaset biliminde de, medya politika ilişkileri ve medyanın politığı konularında araştırmalar özellikle son dönemde yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Çünkü medya söyleminin yaygınlık ve etkinlik potansiyeli başka hiçbir kurumun ulaşamayacağı kadar büyüktür. Bu nedenle medyanın sosyoekonomik yapısının, içeriğinin ve üslubunun incelenmesi siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel iktidarların uygulanımını ve bu uygulanımı destekleyen ideolojilerin iletişimini ve edinimini anlamak açısından anahtar bir konumdadır.

Bugün medya denilince akla gelen, sadece birden çok yayın organı sahibi olan bir kuruluş değil, medya ile bağlantılı olan ya da olmayan; matbaacılık, reklâmcılık, dağıtım, organizasyon, halkla ilişkiler, tanıtım hatta eğitim, turizm vb. birçok alanda mal ve hizmet üretimini faaliyet konusu edinen kuruluşlardır. Bu kuruluşların sahibi ya da yöneticileri, gerek ilişkileri gerek yaşam şartları ile artık seçkinler sınıfının üyesidirler. Bu durum

medyanın daha doğrusu basının geleneksel yapısını kökten değiştiren bir farklılaşmadır. Bu nedenle medyanın geleneksel kamusal görevleri olan, yönetenleri yönetilenler adına denetleme, yönetimin gücünü kötüye kullanmasının önüne geçme, halkın alternatif bilgilere ulaşmasını sağlama ile düşüncelerin özgürce ifade edilebildiği bir platform olma iddiaları çok daha sık tartışılır olmuştur. Medyanın hâlâ bunları gerçekleştirdiğini iddia ederek daha fazla gücü elinde toplamak ve toplumsal hayatta daha fazla söz sahibi olmak isteği, sorunu daha da büyütmektedir. Kamu söyleminin en aktif belirleyicisi olan medya katılımıcılığın bir aracı olması gerekirken giderek statükonun koruyucusu ve sözcüsü haline gelmiştir.

Çalışmada bu görüşler doğrultusunda temel araştırma soruları olarak: “Medyanın günümüzde kamunun siyasal hayata katılımında oynadığı rolün demokratik değerler çerçevesinde olup olmadığı” ile, “uluslararası platformda yaşanan değişimlerde, medyanın sürece etkilerinin ne yönde gerçekleştiği” soruları belirlenmiştir. Bu genel sorularla bağlantılı olarak ve konunun bir bütün halinde anlaşılabilmesi için, “medyanın bugüne kadar hangi aşamalardan geçtiği”, “medyanın nasıl bir yapılanma içinde olduğu”, “yapılanmasının ideolojik etkileri”, ve “bu ideolojik etkilerin uluslararası ilişkilere ne şekilde yansıdığı” alt sorularına da cevaplar aranacaktır.

Çalışma boyunca medya siyaset ilişkileri kuramsal ve kurumsal olarak eleştirel bir yaklaşımla geniş bir çerçevede işlenecek ve kaynak tarama yöntemiyle ulaşılan veriler değerlendirilecektir. Çalışmada, medyanın (kitle iletişimi ve haberleşmesi) demokratik işleyişin ana unsurlarını oluşturan “katılımcılık–doğru bilgilenmiş birey”in oluşumuna katkılarının yanı sıra, aynı demokratik işleyişte “kitlelerin pasifize edilmesi–manüpülasyon aracı” olarak negatif biçimde kullanımını da nedenleri, yöntemleri ve sonuçlarıyla birlikte göstermek hedeflenmektedir. Bunun yanında küreselleşme süreci içerisinde siyasal, kültürel, ekonomik boyutlarıyla dengelerin gözetilmediği, tüketime dayalı yaşam tarzının hâkim olduğu, homojen bir toplum yaratılmasında medyanın rolü ele alınacaktır. Medyanın emperyalizmle doğrudan bağıntı

gösteren bir örnek olarak ABD'nin uluslar arası siyasette medya kullanımı ile son olarak Irak'a yönelik işgal hareketinde medyanın tutumu incelenecektir.

Tezin demokrasi ve medya ilişkisiyle yetinmeyerek küreselleşme sürecini de ele almasının temel nedeni; demokratik değerlerin artık yerel bir işleyiş olarak değil, küresel düzeyde gerçekleştirilmesi gereken bir ideal olarak görülmesidir. Yaşanmakta olan bu sürecin yönünün ve içeriğinin anlaşılması, insan hakları ve demokratik değerler açısından aksayan yönlerinin ortaya konulması ve buradan yola çıkılarak çözüm yollarının tartışılması gerekmektedir. Emperyalizm kavramı da medya emperyalizmi ve kültür emperyalizm bağlantısıyla bu süreç içinde incelenmesi gereken bir sorun olarak tezin içeriğinde yer almaktadır. Medyanın mevcut uluslararası siyasetteki rolü emperyalizm kavramı ışığında daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Şöyle ki küreselleşmenin demokratik değerler etrafında, dünya devletlerinin ve halklarının, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yönlerden dengeli bir şekilde katılımı ile gerçekleşip gerçekleşmediği sorusu, küreselleşme ve emperyalizm konularının ardı ardına ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, önce medyanın tarihsel gelişiminde yaşanan sosyal ve ekonomik süreçler, ardından medyanın dünyadaki ve Türkiye'deki yapısı ve işleyişi kısaca ele alınacaktır. Birinci bölümün sonunda, medya araştırmalarında geçerli olan liberal ve eleştirel medya kuramlarına çalışmanın geneline ışık tutmak amacıyla değinilecektir. Medya demokrasi bağlantısı, bu konudaki farklı tezler tarihsel süreci de içine alarak alt başlıklar halinde ikinci bölümde incelenecektir. Bu bölüme yine medyanın demokratik işlevi açısından önemli olan medya piyasası ile medya ve ideoloji konuları da dahil edilecektir. Üçüncü bölümde medyanın uluslararası politikada ve küreselleşme sürecinde oynadığı rol, ABD'nin Kamu diplomasisinde ve Irak'ta yürüttüğü politikaların iletişim boyutu, medya emperyalizmi kavramının yardımıyla değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM

MEDYANIN TARİHSEL GELİŞİMİ, YAPISI VE İŞLEYİŞİ: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Toplumların “enformasyon toplumları”, çağın “bilgi çağı” olarak nitelendirildiği günümüzde, kitle iletişim araçlarının yani medyanın yaşamın her alanında giderek artan etkisini inkâr etmek mümkün değildir. Medya içine aldığı, basın organları, radyolar, televizyonlar ve prodüksiyon şirketleri gibi bağlantılı alt dallarıyla birlikte toplum içinde büyük bir gücü elinde bulundurmaktadır.

Günümüz toplumunda kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişim kapsayıcı özelliği nedeniyle, diğer bütün iletişim biçimlerinin üstünde yer edinmiş, bir anlamda onları dışlamıştır. Örneğin “sokakta bağıran bir insanın Türk uzay adamlarının uzaya indiklerini haber vermesi yeterli değildir. Bu sözler basında, radyo ve televizyonda ‘onaylanmadıkça’ inandırıcı olamayacaktır. Buna karşılık örneğin baskıcı bir siyasal iktidar tarafından sansür edilen bir gösteri yürüyüşü vb. toplum tarafından algılanamayacaktır.”¹

Gerçekten de medya gündelik yaşantımızın her anına nüfuz etmiş durumdadır. Sadece bizim neleri tartışmamız gerektiğini değil, neleri nasıl tartışmamız olaylara ve sorunlara hangi açılardan bakmamız gerektiğini de belirliyor. Sahip olduğu güçle bize dildiklerini tartıştırıyor dilediklerini aşığılatıyor, dilediklerini yücelttiliyor.

Medyanın gelişim süreci bir anlamda toplumların gelişim sürecinin izlenebileceği bir sürece gönderme yapar. Çünkü önceleri yazılı basın, daha sonra görsel yayın araçlarının katılımı ile medya, pek çok sosyal, ekonomik ve kültürel oluşumlarda, süreci yakından etkilemiş, aynı zamanda bu

oluşumlardan da bire bir etkilenmiştir. Kâğıdın icadıyla başlayıp dijital basım yayım araçlarına kadar uzanan teknik sürecin dışında, sanayi devriminden buyana ekonomik toplumsal hayatta yaşanan değişimlerde medya olgusuyla yakından ilişkilidir. Basının yapılan yatırımlar sayesinde yüksek tirajlara ulaşması, ilan ve reklâm gelirlerinin, radyo ve televizyonun da iletişim alanına dâhil olmasıyla, medyanın asıl gelir kaynağı durumuna gelmesi ve yaşanan krizler sonrasında, kapitalizmin kendini yenileme çabaları ekonomik süreci özetlerken; demokratik yönetim biçimlerinin yayılması, okuma yazma oranının yükselmesi, sömürgecilik faaliyetleri, son yüzyıllardaki iç ve dış savaşlar ile kapitalist ekonomiye dayalı tüketim toplumuna geçişle oluşan sosyal gelişmeler medya ve toplumun karşılıklı etkileşimlerinin görülebileceği bazı dönüm noktalarıdır.

Son dönemde, bu karşılıklı etkileşimde medyanın belirleyiciliği biraz daha öne geçmiş izlenimi vermektedir. Bu belirleyici konum medyanın tamamen dönüşüme uğrayan yapısıyla açıklanabilir. Şöyle ki, medya artık 17.yüzyıldaki özgür düşüncenin kendini ifade etme yolu olarak gördüğü ve bu amaçla siyasal güçten bağımsızlığı en temel düstur olarak benimsemiş bir basın profilinden çok uzaklaşmıştır. Özgürlüğün, sadece siyasal iktidarın baskı ve telkinlerinden kurtulunması şeklindeki bu yorum, ekonominin toplumsal yaşamdaki belirleyiciliği ile geçerliliğini yitirmiştir. Basının siyasal otoriteden bağımsız olabilmek için savunduğu serbest pazarda faaliyet göstermesi gerekliliği, gerek dünyada gerekse buna bağlı olarak Türkiye’de medyanın sektör haline gelmesinin önünü açmıştır. Gelişimin, basın özgürlüğünü savunanların öngördükleri doğrultuda değil, büyük medya tekellerinin oluşumu yönünde gerçekleşmesi, medyanın sosyal ve kültürel işlevinin göz ardı edilerek, ekonomik yönünün ön plana çıkarılması ve sosyal ve kültürel yönlerinin de ekonominin (kapitalist sistem gereği) belirleyiciliğine terk edilmesi nedeniyle olmuştur.

---

¹ Ersan İlal, *İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları ve Toplum*, İstanbul: Der Yayınları, 3. Baskı, 1997, s. 9.

Bugün medya kuruluşlarına bakıldığında karşılaşılan yapı, dev endüstriyel işletmelerdir. Bu işletmeler içinde medya dışından sektörlerin de bulunması, giderek medyanın gücünden faydalanarak politik güç elde etme ya da, politik gücü özel çıkarlar için yönlendirmek amaçlı kullanmayı da beraberinde getirmiştir. “Tekelci medya siyasal iktidar üzerinde popüler denetim kaynağı değildir ama devlet üzerinde gayri resmi etkide bulunan egemen ekonomik bir güç aracıdır.”²

Küresel ölçekte medyanın yeni yapılanmasına bakıldığında sahip olunan güç ve bunun sonuçları daha iyi anlaşılabilir. “Hachette, Vivendi, Süperonline ve Medya Fete gibi milyarlarca dolarlık sermayelere sahip büyük medya grupları, aynı zamanda büyük ekonomik güç olan borsanın da temel öğeleridirler. Eskiden bir gazete patronu sıradan bir gazete ya da küçük bir şirket patronuydu. Oysa şimdi, ekonomik çarkın önemli bir dişlisi ve çokuluslu şirketlerin yöneticileri oldular. Örneğin, General Elektrik dünyanın en büyük emperyalist şirketlerinden birisi ve bu şirket Amerika'da televizyon kanallarına, gazete satış ve dağıtım ağlarına sahiptir. Eski ile şimdiki arasındaki en büyük fark, medyanın büyük ve hareketli bir güç haline gelmesidir.”³

Tekelleşen, ticarileşen ve giderek daha fazla reklâma dayalı hale gelen küresel medya, artık zaten iktisadi olarak birlikte hareket ettiği şirketlerin reklâm bağımlısı olarak onların tam anlamıyla hizmetine girmiştir. “Reklam veren ve/veya aynı sermaye grubunda bulunan şirketlerin global medya içeriğine doğrudan ya da dolaylı bir çok çeşitli müdahalesi olağanlaşmıştır. Hatta bazı durumlarda, medya içeriğini oluşturanlar, rakip şirketlere yönelik iktisadi rekabetin aracı haline gelebilmektedirler ve

---

² Oya Tokgöz, “Kamu Yönetiminde Medyanın Rolü” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 31, Sayı: 1, Mart 1998, s. 49.

³ Serge Halimi, “Entegre Gazeteciler Gözyaşı Döküyor”, <http://www.medyakoop.org..> (22.03.2004).

Çalışmanın bu ilk bölümünün başlangıç kısmında kitle iletişimi ortaya çıkışından günümüz medyasına gelinceye kadar geçirdiği aşamalar siyasal, ekonomik ve kültürel çerçeve de dâhil edilerek başlıca dönüm noktalarıyla ele alınmıştır. Daha sonra yer alan alt başlıkta ise dünyada ve Türkiye mevcut ekonomik ve sosyal yapı içerisinde medyanın yapısı ve işleyişi anlatılmış, Türkiye'deki işleyişin dünyadaki sistemle benzerlikleri ve ayrılıkları ortaya konmuştur. Son alt başlıkta ise medyanın günümüzdeki koşullarını analiz edebilmek için mutlaka bilinmesi gereken geleneksel (çoğulcu liberal) ve eleştirel kuramlar, savundukları önermelerle birlikte özetlenmiştir. Kuramlara değinilmesinin ayrıca, ikinci ve üçüncü bölümde medya ile bağlantılı olarak incelenecek demokrasi, küreselleşme ve yeni emperyalizm olgularına ışık tutmak gibi bir amacı da bulunmaktadır.

A. KİTLE İLETİŞİMİNİN DOĞUŞUNDAN MEDYAYA GEÇİŞTE SOSYAL VE EKONOMİK SÜREÇ

Kısa ve yalın bir tanımlamayla, "iletişim" bilgi, düşünce ve davranışların aktarılması sürecidir. İletişimin temel öğeleri ileti, iletiyi üreten kaynak ve iletinin tüketicisi yani alıcısıdır. "Algılanabilen her şey, bir iletişim sürecini başlatır. Aynı uyarıyı alan iki insanın birbirleri ile kuracakları toplumsal ilişki, uyarı aracılığı ile olur. Bu ilişki, bu toplumsal etkileşim, büyük ölçüde, bir iletişim süreci olarak işlemeye başlar."⁶ İletişimin bir süreç olarak asıl amacı, anlam üretimi ve paylaşımıdır. Bu süreç büyük ölçüde bağlama bağımlıdır; bağlam iletişimin doğasını ve dolayısıyla da üretilecek anlamı doğrudan etkiler.

En ilkel toplumlardan bugüne kadar insanlar, toplumun bir parçası olarak çevresinde olup bitenleri öğrenmek, bunlar üzerine düşünmek, kendi deneyimlerini, düşüncelerini başkalarına aktarmak ve karşılığında bir karşı ileti almak ihtiyacı içinde olmuştur. "İletişim, insanın türsel özelliği olan toplumsallaşırılığının bir yansımasıdır. Doğal ortamına uyumlanmayı dolaysız

---

⁶ Ünsal Oskay, *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınları, 3.Baskı, 2000, s. 312.

olarak yapma durumundaki diğer tüm canlı türlerinin tersine, insan doğal ortamındaki fırtınalara, soğuğa, göllere, denizlere uyumlanmak için ayı olmak, balık olmak zorunda kalmamış; bunu toplumsallaşırılığı ile kültürü aracılığı ile yapmıştır.”⁷ İkel iletişim biçimlerinden en gelişmiş teknolojik medyaya kadar tüm iletişim araçları, toplumsal ve maddi koşulları izlemezler, bu koşulların yaratılmasına katkıda bulunurlar.“Dolayısıyla toplumsal oluşum ve tarih iletişimle bağlantılıdır, iletişim ikincil bir görüngü (phonemon) değildir. Sanki önce gerçeklik varmış da, biz bunun hakkında konuşuyormuşuz gibi bir şey söz konusu değildir. Toplumun kendisi bir iletişim biçimidir. Bir toplum içinde yaşamak o toplumun metinlerini ve toplumun öz anlayışının temelini oluşturan söylemleri anlamaktır.”⁸

İletişim aracının tarih boyunca; iletişimin biçimini, hızını ve niteliğini önemli ölçüde etkilediği, hatta belirlediği düşüncesi, iletişim araçlarının dönüşümüyle iletişimin değiştiği, buna bağlı olarak kültürün değiştiği savını taşımaktadır. Bunun en bilinen savunucusu Marshall McLuhan “araç iletidir”(The medium is the message)⁹ ve “olaylara bir kültür aracılığıyla bakmanın en açık yolu o kültürün konuşma araçlarını gözlemektir”¹⁰ sözleriyle düşüncesini özetlemiştir.

Bu anlamda araç uygarlık ilişkisine baktığımızda “iletişim alanında ortaçağın toplumsal yapısında kilise ve feodal beylerin bilgi tekeli pekiştiren el yazmaları ve yerel iletişim araçları, kapitalist toplumun yaygın tüketime bağlı evrensel yapısında, basın, sinema ve özellikle radyo– televizyon teknolojilerine dönüşmektedir. Platon, ideal sitenin boyutlarını önderin sesini duyurabileceği ölçüde tutmak ister, günümüzde ise yığınsal iletişim araçları siyasal iktidarı etkileme gücünü evrenselleştirmişlerdir.”¹¹ Günümüzde

⁷ Oskay, a.g.e., s. 310.

⁸ Knut Lundby / Helge Ronning, “İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 8–9.

⁹ Marshall Mc Luhan / Quentin Fiore, *The Medium is the Message*, New York: Penguin, 1967, Aktaran İlal, a.g.e., s. 36.

¹⁰ Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence*, Osman Akınhay (çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 17.

¹¹ İlal, a.g.e, s. 22.

internet ve uydu yayınları göz önüne alındığında anındalığa dayalı ve mekân sınırı olmayan iletişimin küreselleşme olgusuyla bağlantısı açıkça ortaya çıkmaktadır.

İletişimdeki gelişmeler sanayileşme öncesi uzun tarihsel aralıklarla gerçekleşmiştir. Sümerler kil tablet üzerine yazıları M.Ö. 4000'li yıllarda yazmış, İskenderiye Kütüphanesi M.Ö.130'da yapılmıştır. İlk Çin kitap baskıları ve mürekkep ile kâğıdın Araplar tarafından kullanılması ise M.S. 600 yıllarına rastlar. Gutenberg'in matbaası M.S. 1453'te ortaya çıkmıştır. Sanayileşme sonrasında ise gelişmeler öncekiyle kıyaslanamayacak bir hıza ulaşmıştır. "1830'da buharlı baskı makinelerine, 1846'da rotatiflere geçilir. Elektriğin bulunması, elektronik devrimine geçiş, iletişim araçlarındaki gelişmeyi son yüzyılda izlenemeyecek bir hıza vardıracağıdır."¹² Önce telgraf, sonra telefon, fotoğraf, sinema, radyo, televizyon ve bilgisayarla iletişim dünyası teknoloji ve nitelik açısından önemli değişimler yaşamıştır ve yaşamaktadır.

Bugünkü medyanın temelinde yatan yazılı basın, yukarıda değinilen teknolojik gelişmelerin ötesinde moderniteyle ve kapitalist sistemle doğrudan bağlantılı biçimde değişimlere uğrayarak, yanına görsel ve dijital basını alarak bugünkü medya biçimine ulaşmıştır. Habermas oluşturulan iletişim ağının, kapitalist üretim tarzının amaç rasyonel eylemin alt sistemlerini süreklileştiren, ekonomik mekanizmanın kurulmasına ve iktidar sisteminin rasyonellik taleplerine uyum sağlayabileceği bir ekonomik meşrulaştırmanın oluşturulmasıyla yeniden düzenlendiğini belirtir. Max Weber'in "rasyonelleştirme" olarak tanımladığı bu meşrulaştırma sürecinde iletişimi aşağıdan rasyonelleştirme çabalarının içine yerleştirir: Aşağıdan sürekli bir uyum sağlama baskısı vardır, yeni üretim tarzı bununla, bir yanda malların ve işgücünün bölgesel değiş tokuşunu, diğer yanda kapitalist girişimin kurumsallaştırılmasını gerçekleştirdiği zaman başa çıkar. Toplumsal çalışma sisteminde üretici güçlenerek katlanarak ilerlemesi ve bundan yola çıkarak amaç rasyonel eylemin alt sistemlerinin yatay genişlemesi –açıkça ekonomik

bunalımlar pahasına– güvencelenmiştir. Böylelikle geleneksel ilişkiler gittikçe artan bir şekilde aletli veya stratejik rasyonelliğin koşullarına tabi kılınmışlardır: Çalışmanın ve ekonomik ilişkinin örgütlenmesi, ulaşım ağı haberler ve iletişim, özel hukuk ilişkisinin kurumları ve finans yönetiminden yola çıkarak devlet bürokrasisi. Modernleşme baskısı altında bir toplumun altyapısı böyle oluşur. Yaşamın bütün alanlarına sirayet eder: Askeriye, okul sistemi, sağlık işleri ve hatta aileye bile. Ve ister şehirde olsun ister kırsal alanda, yaşam biçiminin kentlileştirilmesinin yani: bireylerin içinde yetiştikleri alt kültürleri bir etkileşim bağlamından amaç–rasyonel eyleme, her zaman “dönüştüre”bilmeyi dayatır. Habermas’a göre böylece özgür iletişim ile oluşmuş, özgür irade birliği ortadan kaldırılmıştır.¹³

Graham Murdock’da uygarlık tarihinde bir dönüm noktası olan feodal ve mutlakıyetçi düzenden modernliğe geçiş aşamasında yaşanan üç temel ve etkin farklılaşmanın arasına iletişimde yaşanan değişimi de katar. Bu değişimler üretimin örgütlenmesi; zor kullanımının ve siyasal egemenliğin örgütlenmesi ve söylem, temsil ve bilişin örgütlenmesidir. İletişim medyası başlangıçtan beri, yalnızca ekonomik ve siyasal örgütlenmenin yeni biçimleriyle gitgide karmaşıklaşan bağlantılar kuran yeni oluşumlar sıfatıyla değil, aynı zamanda bu değişimlerin anlamlarının kamusal olarak temsil edilmesinin ve tartışılmasının başlıca araçları sıfatıyla, sonuçta ortaya çıkan toplumsal ve kültürel düzenin oluşmasına yardımcı olmak konusunda kilit bir rol oynamıştır.¹⁴

Ticaretin başladığı ve geliştiği dönemlerde ticari nitelikli haber ve metinlerin toplumsal olaylara da yer vermesi ve periyodik hale gelmesiyle ortaya çıkan yazılı basın, okuma yazma etkinliğinin Batı toplumlarında yaygınlaşmasıyla kitle iletişiminde en önemli araç konumuna gelmiştir. “Gazetenin 17. yüzyılın sonlarından itibaren giderek yaygınlaşan bir iletişim aracı haline gelmesi, aslında 14. yüzyıldan beri gelişen ticari kapitalizmin

---

¹² İlal, a.g.e., s. 24.

¹³ Jürgen Habermas, *‘İdeoloji’ Olarak Teknik ve Bilim*, Mustafa Tüzel (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 1993, s. 44–45.

yarattığı koşullar sayesinde. Bu koşullar giderek daha çok sayıda insanın daha çok haber bilgiye gereksinim duyması sonucunu yaratmıştır.”¹⁵ Böylece geleneksel bilgi kaynağı kitaba, elle çoğaltılan haber mektupları eklenmiş, daha sonra bunların yerine daha çok haberi, belirli aralıklarla düzenli olarak okura ulaştıran yeni bir kitle iletişim aracı, gazete geçmiştir.

Günlük gazeteler 1700’lü yıllarda çıkmaya başlamış, kapitalizmin doruğa erişmekte olduğu 1800’lerde yeni teknik buluşlar ve yaşanan sanayi devrimi ile yüksek tirajlar dönemine adım atılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, Batı’nın kapitalist toplumunda sanayileşmenin getirdiği “kitlesele üretim” (mass production) ve bu sistemin devamının sağlanabilmesi için tüketime kamçılanarak tüketim toplumuna geçiş bulunmaktadır. Bu aşamada “reklam” sistemin çok önemli bir parçasına dönüşecektir. Bu oluşumların basına yansımada ise “reklam” kavramı anahtar bir konumdadır.

Bu aşamaya kadar gazetelerde küçük bedeller karşılığında yer alan ve gelirlerin çok küçük bir bölümünü karşılayan reklam, birdenbire gazetelerin en büyük gelir kaynağı haline gelmiş ve basının yapısını değiştirmiştir. Artık bu büyük geliri elde etmek isteyen gazeteler daha çok basmak zorundadırlar. Bu değişim teknolojik gelişmeleri de hızlandıracaktır. “Örneğin İngiltere’de Northcliffe’nin başı çektiği büyük basın kuruluşları saatte 200.000 baskı yapabilen rotatifleri ve dizgiyi on kat hızlandıran linotype dizgi makineleri kullanarak, gazete maliyetlerini düşürmekte ve ilk çok satan, yığın gazetelerini başlatmaktadırlar.”¹⁶

Basımevleri Avrupa’nın her yanına yayılıp, elle çoğaltılan kitle kitap kavramı ve kitapları çoğaltan kilisenin bilgi tekeli ortadan kalktığında haber ve bilgi, kilisenin ve aristokrasinin tekeline çıkarılarak geniş kitlelere yayılmıştır. Bilginin daha kolay ulaşılır hale gelmesi, üretim biçimindeki

¹⁴ Graham Murdock, “İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri”, Mehmet Küçük (der- çev), *Medya İktidar Ideoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2. Baskı, 1999, s. 438.

¹⁵ Korkmaz Alemdar, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, İstanbul: Alfa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, 1999, s. 13.

değişimler, siyasal alandaki çalkantılar, sonuçta toplumsal ilişkilerde, toplumsal yapılanmada “Sivil toplum” kavramını ortaya çıkarmıştır. “Batı toplumsal düzenlerinde basımevleri, sivil toplum ortamına yönelişle birlikte sahneye çıkar.”¹⁷ Sivil toplum ve basın uzun süre birbirine paralel bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Bu çizgi dâhilinde onyedinci yüzyıl sonrasında basında önemli atılımlara yol açan diğer bir etmen, aydınlanmadan sonra Batı’da yükselen liberal düşünce akımı içinde “düşünce özgürlüğü” kavramının savunulan temel değerler arasına girmesi, basının da bu yönde en etkin araç olarak görülmesi olmuştur.

Basını bugün de hala geçerli olduğu savunulan “dördüncü güç” konumuna kadar yükselten bu düşünce döneme damgasını vurmuştur. “Gelişen basım teknolojisi, özellikle onyedinci yüzyıldan başlayarak dönemin burjuva devrimlerinin bireyci, özgürlükçü ve eşitlikçi, demokratik katılmaya yönelik ekonomik yapılanmasına uygun düşmektedir. Herkes düşüncelerini özgürce yayabilmelidir ve her düşünce yaymak isteyen bir gazete çıkarmak girişiminde bulunabilmelidir. Bunlar liberal düşünce sisteminin kaçınılmaz sonuçlarıdır.”¹⁸

“Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar gerek Amerika’da gerekse İngiltere’de ‘basın özgürlüğü’ cesur ve bulaşıcı ütopyik bir kavram olarak işlevini sürdürdü. Yöneten sınıfları sıkıştırmaya yaradı. Devletin ifade özgürlüğüne getirdiği kısıtlamaları dramatize etti. Medeni haklar ve siyasal demokrasi mücadelesine hız kazandırdı. Okuyan kesimlerin anayasa reformu, temsili kurumlara duyulan ihtiyaç, kadınların, kölelerin ve başkalarının baskı altında tutulması gibi çok önemli konularda bilgi edinmesine yaradı. Almanların *Lesegesellschaften*’i gibi, yoksul yurttaşlara başka türlü edinmelerine olanak olmayan yayınları sağlayan kolektif okuma gruplarının oluşmasını teşvik etti.”¹⁹

¹⁶ İlal, a.g.e., s. 28

¹⁷ Ali Gevgilili, “Basının Gelişimi ve Sivil Toplum” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 202.

¹⁸ İlal, a.g.e., s. 42.

¹⁹ Keane, *Medya ve Demokrasi*, Haluk Şahin (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3.Baskı, 1999, s. 42.

Yukarıda sayılan kazanımlara rağmen, tüm erkek ve kadın yurttaşların serbestçe satılan kitaplara, gazetelere ve risalelere ulaşabilmesi talebi uygulamada gerçekleşmedi, eksiksiz basın özgürlüğü çağrısı ütopya olarak kaldı. Çünkü “zaman içinde görülmüştür ki liberal görüşün savunduğu ‘Düşünce açıklanması sahibi=gazete sahibi’ bu denklem bir dış görünüş olarak Fransız devriminin akıncı gazeteleri ya da 500 dolar borçla kurulan ilk ABD gazetesi için doğrudur... Amaç kâr değil, düşüncenin yayılmasıdır. Oysa günümüzde denklem tümüyle bozulmuştur. Gazete sahibi kâr amacına yönelik bir şirkettir. Daha çok satışa dayanan bir reklâm geliri ilişkisi temeli oluşturmaktadır. Düşüncelerini yaymak isteyen kişiler, eğer reklâmlardan yer kalırsa ve yapı izin verirse gazetelere girebilmektedir.”²⁰ Aydınlanma mantığının basını, dolayısıyla medyayı yerleştirdiği konum zaman içinde neredeyse tam tersi bir yönde değişerek bugünkü durumuna gelmiştir. Bu anlamda, toplumu biçimlendirme çabalarında öngörülen değişimler istenilen hedefin oldukça uzağına düşmüştür.

Cobbet sonuçta gelinen noktayı İngiliz basını modelini örnek göstererek değerlendirdiğinde ‘İngiliz basını, eğer bir şeye yarıyorsa halkı aydınlatacak yerde halkı cahil tutuyor. Özgürlük kavramlarını yayacak yerde, insanların köleleştirilmesine nezaret ediyor; halkı koruyacağı yerde, halkı ezenlerin ya da ezmek isteyenlerin elindeki en etkili araçlardan biri oluyor.’²¹ demektedir.

Görsel basın açısından baktığımızda basın çevresinde dönen bu tartışmalar içinde, televizyonların da çoğu zaman basınla aynı sorumluluğu ve aynı fikrîsel değeri taşıdığı iddia edilmiştir. Fakat büyük oranda tekelleşme eğilimleri içinde, ya da siyasal iktidara bağımlı bir biçimde ortaya çıktığı ve görselliğe dayalı bir iletişim biçimi olduğu için bu iddialar yeteri kadar sağlam bir zemin bulamamıştır. Televizyonun yaygın olarak kullanılmaya başlanması basın kuruluşlarının medya kuruluşu haline gelmesinde çok önemli bir

---

²⁰ Ilal, a.g.e., s. 44.

²¹ Keane, a.g.e., s. 45.

kilometre taşı olmuştur. İletilerin kitlelere ulaşmasında, yazılı basına nazaran çok daha kolay ve fazla bir çaba gerektirmeyen bir iletişim aracı olmasından dolayı kitle iletişiminde; devrim sayılabilecek bir genişleme yaratmıştır. Televizyonun sahip olduğu niteliklerle iletişim alanına katılması, özellikle toplumsal etkileri konusunda eleştirilerini de beraberinde getirmiştir.

“Televizyon çıkmadan önce *Cesur Yeni Dünyayı* yazan Aldoux Huxley, gelecekteki insanların sakinleştirici haplarla uyutularak itaat ettirileceğine dair bir distopya tahayyül etmişti. Huxley, hedeften pek uzak düşmemiş, yalnızca kehanetin teknolojik unsurunda yetersiz kalmıştı. Önemli bir anlamda Huxley’in cesur yenedünyasını yaşıyoruz şimdi; adına da ‘televizyon çağı’ diyorlar.”²²

Televizyonun kişide yarattığı tahribat, kişinin giderek ekrana bağımlı hale gelmesiyle had safhaya gelmektedir. “...konuşmayan, dinleyen; konuşmadığı için, anlatacak şeyi olmamaya başlayan, sadece dinlediği için dinlemeye alıştırmış bir insana dönüştürülen modern toplumların insanı, dil yeteneğini, bu yetenekle yakından bağlantılı olan iç dünya zenginliğini de yitirmeye başlamıştır.”²³

Kentleşme olgusuyla değişen ekonomik, sosyal ve kültürel normlar, toplumdaki iletişimde yeni sorunlara yol açmaktadır. “Kentsel kişiliğin belirmesi ve toplumsal kontrolün yeni kent yaşamında formel gruplara geçmesini yanı sıra, kentsel yaşamla birlikte, iletişimde kitle iletişimi ellerinde tutan ve perde arkasında oldukları için her an görülmeyen kimselerin yönetimine girmeye başlamıştır. Bu kimselerin düzenlediği simge ve stereo tipler aracılığı ile kitle iletişimi süreci, kitleselleşmiş insanların manipülasyonu, için kullanılmaktadır.”²⁴ Bu nedenle, yeni dönemdeki kentsel yaşam, kişinin kendi işinde çalışması durumunu ortadan kaldırıp yabacılışmayı getirdiği gibi, kültür alanında da kişinin kendi kendini yönetme şansı giderek ortadan

²² Martin Esslin, *TV Beyaz Camın Arkası*, Murat Çiftkaya (çev), İstanbul: Pınar Yayınları, 1991, s. 9.

²³ Oskay, a.g.e., s. 12.

²⁴ Oskay, a.g.e., s. 232.

kalkmıştır. Kişiler çeşitli baskı gruplarının istikrarsız dengelerine göre yaşamak zorunda bırakılmış; etki odaklarına bağımlı hale gelmeye başlamıştır.

Kitle iletişim araçlarını sosyal ve siyasal bağlam içinde eleştirel bir gözle değerlendiren Gunter Anders'e göre, medya nedeniyle günümüzde kitle insanı üretmek için fiilen bir kitlesel topluluk oluşturmak gerekmez; artık bireyin bireyliğini eritmek, rasyonelliğini tekbiçimleştirmek için kitle iletişim araçlarıyla bireyin kendi evi kullanılır. "Kitleleri Hitler'in yaptığı gibi sahnelemek gereksizdir. İnsanı bir hiçkimse olacak biçimde değişikliğe uğratmak için hiçkimse olmadığı için gurur duyacak birine dönüştürmek için—onu bir kitle içine yerleştirmek ya da bir kitle örgütünün fiilen üyesi kaydetmek gereksizleşmiştir. Hiçbir yol ve yöntem, insanı bireyliğinden yoksunlaştırmakta onun bireyliğini koruyormuş gibi görünen bugünkü yöntemden daha etkin olamaz. Bunun nedeni ise bu işin bir zevk ve oyun gibi görünmekte olması; 'kurbana yitirmekte olduğu herhangi bir şeyin bulunduğu söylenmemekte olması, bu sürecin onu aldatıcı bir özel yaşama sahipmiş gibi bırakması. ...yaşadığımız günde kişinin evi, yuvası olan evi sadece evin sahibi olan kendisi için değil; evin sahibinin de sahibi olanlar için de; evin sahibinin kendisine düşen tayın oranında hizmet ettiği radyo ve televizyonun işleticisi olanlar için de kıymet kazanmıştır."²⁵

İletişim araçlarının sosyal ve kültürel değişimlerin bir parçası olmasıyla, çok çeşitli biçimlerde toplumsal yaşamın her alanında derinlemesine yer alması, ona ekonomik alanda yeni üretim sistemini eşgüdüm içine sokmada kilit bir rol oynama imkânı sunmaktadır. Tüketimin örgütlenmesinin ve arttırılmasının sisteme uyumlu hale getirilmesi yolundaki bu rol giderek yerleşmekte ve genişlemektedir.

Gelişen teknolojiyle çeşitlenen iletişim sistemlerinin son dönemde toplumun farklı kesimlerince, farklı ihtiyaçları gidermeye dönük kullandığını söyleyen Graham Murdock bunun sosyal yansımalarının ise her zaman

olumlu olmadığını belirtir. “Askeri alanda, silah sistemlerinin verimliliği, oldukça karmaşık bir emir denetim ve iletişim sisteminin uyumlu işleyişine giderek daha çok bağımlı hale gelmektedir. Siyasal hayat alanında, enformasyonu kaydetme ve depolamada kullanılan yeni teknolojiler sivil nüfusun önünde yeni fırsatlar sağlarken, aynı zamanda maliyeti düşük yeniden üretici araçlar ve yatay olarak şekillendirilmiş bilgisayar şebekeleri kullanan yeni tür halk örgütlenmeleri için de yeni fırsatlar sunmaktadır. ‘Korsan’ radyo istasyonlarından elektronik bülten tabelalarına ve ucuz video araçlarına kadar yeni medyanın hızla boy atması da söylemlerin patlama yapmasına destek sunarken, yeni etkileşim biçimleri temsilin bölük pörçükleşmesini hızlandırır ve derinlik taşımayan yüzeylere amansızca önem verilmesini perçinler.”²⁶

Kitle iletişim alanı geçirdiği aşamalardan sonra günümüzde ekonominin en geniş ve en dinamik sektörlerinden birisi haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin de tahrikiyle medya alanındaki entegre sanayi ve ticaret kuruluşları gazete, dergi, televizyon yayıncılığı gibi özgün ürünlerini üretme ve pazarlamanın yanı sıra, başka sektörlerde de mâmûl veya yarı mâmûl mal ve hizmetler sunarak faaliyet alanlarını genişletmekte ve kârlılık oranlarını yükseltmektedirler. Sonuçta 1970’lerdeki kitle haberleşme araçları, 1980’lerde kitle iletişim araçlarına, 1990’larda ise medya gruplarına dönüşmüştür. Artık medya grubu denince anlatılmak istenen, birden çok yayın organı sahibi olan bir kuruluş değil, medya ve medya ile bağlantılı matbaacılık, reklâmculuk, dağıtım, organizasyon, halkla ilişkiler, tanıtım hatta eğitim, turizm gibi birçok alanda mal ve hizmet üretimini faaliyet konusu olarak alan kuruluşlardır. Bu tür bir yapılanma pek çok yeni sorunu da gündeme getirmiştir. Elde edilen yaygınlık ve güçle, kitlelere aralıksız biçimde verilen yoğun enformasyonun niteliği sorgulanır hale gelmiştir. Kitle iletişiminin siyasal güçler de dâhil, toplumun genel bilinci, gerçeğinin ileticisi, özgürlüğün ifadesi ve demokratik geleneklerin bir parçası olarak görev

---

²⁵ Oskay, a.g.e., s. 13.

²⁶ Murdock, a.g.e., s. 450–45.

yaptığı düşüncesi, bir sonraki bölümde inceleneceği gibi medyanın dünyada ve Türkiye'deki yapılanması ve işleyişi nedeniyle eleştirilere uğramıştır.

B. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE MEDYANIN YAPILANMASI VE İŞLEYİŞİ

Medyanın günümüze kadar geçirdiği evrelere bakıldığında, birleşik kaplar teorisinde olduğu gibi, toplumsal yaşamda her alandaki değişimden etkilendiği ve her alandaki değişimi etkilediği görülmektedir. Önce basın, daha sonra medya, ekonomik, teknolojik, sosyal, kültürel, siyasal değişimleri tetiklediği gibi, kendisi bu alanlardaki gelişmeler doğrultusunda yapısı ve işleyişinde dönüşümler geçirmiştir. İletişim araçlarının toplumda yer alan kurumlarla yaşadığı karşılıklı etkileşim dışında, gözden kaçırılmaması gereken diğer bir konu, medyanın kendi içinde; yapısı, yönetimi ve içeriği arasındaki bağlantılar ve etkileşimdir.

Dünyada kitle iletişim araçları yapılanmaları bakımından “kamu hizmeti yayıncılığı”nı temel alanlar” ve “ticari” (tecimsel) basın ve yayıncılığı temel alanlar şeklinde gruplandırılabilir. Genel olarak Avrupa’da gelişen kamu hizmeti yayıncılığı da kendi içinde “ya yayınlardan sorumlu kamu kurumunu siyasal iktidarın etki alanı dışına taşıyarak tarafsız yayınları güvence altına almayı amaçlayan özerklik düzenlemeleri ya Fransa’da ORTF modelinde olduğu gibi siyasal iktidara bağlı hükümet radyo televizyonu düzenlemeleri”²⁷ biçiminde iki kısma ayrılmaktadır. Kamu yayıncılığının ilk dönemlerinde ana gelir kaynağını alıcı sahiplerinden alınan ruhsat ücretleri oluştururken, bu kaynağın, ticari medyalarla olan mücadelede yetersiz kalması kamu hizmeti medyalarını da reklâm sektörüyle bağlantı kurmaya yöneltmiştir.

Kamu hizmeti yayıncılığında toplumun hemen her kesimine kendini ifade imkânı vermek temel amaçlardan biridir. Bu amaç doğrultusunda belli siyasal eğilimleri olan grupların, belirlenmiş yayın saatlerini kullanabileceği düzenlemeler yapılabilmektedir. Bunun yanında ticari kaygıdan uzak yayınlarla, kitle iletişim aracından yararlanan yurttaşlara bilgi ve haber

---

²⁷ Ilal, a.g.e., s. 49.

vermek, beraberinde de eğitmek hedeflenmektedir. Ancak bu noktada kamu hizmeti yayıncılığındaki en büyük tehlike yani “siyasal iktidarın sesi haline gelme” riski ortaya çıkmaktadır. Kamu hizmeti yapan yayın kuruluşu iktidar tarafından keyfi yönlendirmelere ve sansüre maruz kalabilmektedir.

Bu uygulamaları yapan hükümetlerin dayandığı varsayım şöyle özetlenebilir: “Ne seyretmek istediklerini seçmeyi insanlara bırakamazsınız, olar neyin onlar için iyi olduğunu bilen ve düşünceleri birbirine yakın insanlarca denetlenmesi gerekir... Ötekiler bazı insanları her zaman ya da herkesi bazen bilgilendirebilirler. Herkesi her zaman bilgilendirmek bize özgüdür.”²⁸ Sonuçta kamu hizmeti yayıncılığı ifade özgürlüğünü tehdit etme potansiyeli olduğu gerekçesiyle yoğun eleştiriler maruz kalmış ve ticari yayıncılık karşısında bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de geri plana atılmıştır.

Keane, önerdiği yeni tip kamu hizmeti yayıncılığı modelinde, bu hizmeti yapacak kurumun, geçmişteki hatalardan temizlenerek, halka gerekli bilgi ve kültürü sağlaması, böylece bir eleştiri ve deney ortamı yaratılmasına katkıda bulunması gerektiğini belirtir. Keane göre, “özünden, değiştirilmiş bir kamu hizmeti modeli farklı yaklaşım biçimleri, beğeniler, örüşler arasında uyumlu bir birlik oluşmasına, ne despotik devletler ne de pazar güçleri tarafından yönetilen yurttaş çoğunluğunun siyasal güç kazanmasına, yardımcı olmalıdır. Onlara birbirinden çok farklı görüşler ulaştırmalıdır. Onların çok katmanlı devletlerin çevresine, demokratik biçimde yaşamaları sağlanmalıdır. Bağımsız, kendi kendisini örgütlemiş, devlet kurumlarının dar sınırlarını aşan sivil toplumlarda çalışan ve tüketen, yaşayan ve seven kavga eden ve uzlaşan yurttaşlarına karşı sorumlu tutulabilen devlettir bunlar... İletişim medyaları, siyasal yöneticilerin ya da iş adamlarının kişisel kazancı yada kârına değil, kamu kullanımına, tüm yurttaşların zevk almasına yaramalıdır.”²⁹

---

²⁸ Keane, a.g.e., s. 65.

²⁹ Keane, a.g.e., s. 117-118.

Amerika Birleşik Devletlerinde kapitalist sistem içerisinde gelişen ticari kitle iletişim modelinde ise, asıl amaç maksimum kâr elde etmektir. "Bu modelde verici–alıcı araçlar, istasyonlar ve daha da önemlisi, yayın zamanı satılık bir tüketim malıdır. Bu yapı da temel öge ise reklâm geliridir."³⁰

Picard'a göre ekonomik sistem içinde medya dört farklı grubun ihtiyaç ve isteklerini karşılar, bunlar: Medya sahipleri bireyler ve pay sahipleri, izleyiciler ve/veya okurlar, reklâmcılar ve medya firmalarında çalışanlar olmak üzere gruplandırılabilir.

Genel olarak, firma sahipleri varlıklarını ve firmalarını korumak, yatırımlardan yüksek getiri elde etmek, şirketlerini büyütmek ve firmanın, dolayısıyla da yatırımlarının değerini arttırmak isterler. Dinleyici veya okurlar yüksek kalitede medya ürün ve hizmetlerini en düşük maliyetle ve en kolay biçimde elde etmek ister. Tüketicilere ulaşmak için medyalardan zaman ve yer satın alan reklâmcılar, hedefledikleri izleyici /okurları elde etmek için en düşük fiyatlarla en iyi hizmeti sunacak olan medyayı arar. Medya çalışanları; iyi ücret, adil ve eşit muamele, güvenli ve iyi çalışma koşulları ve emekleri karşılığında ödüllendirme bekler.³¹

Ticari medyanın ürünlerini pazarlama yöntemleri diğer sektörlerinden farklılıklar gösterir. Ürünlerin gerçek tüketicisi kitleler olmasına rağmen, genellikle kitlelerden tükettiği ürünlerin ücret karşılığı ya istenmez ya da nispeten çok düşük miktarda istenir. Ana mali kaynağını medya diğer sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerle girdiği, reklâm veya sponsorluk bağlantısından sağlar. "Büyük medyalar (özellikle başkalarının genellikle izlemekle yetindikleri gündemi belirleyen elit medyalar), ayrıcalıklı izleyicilerini diğer işyerlerine 'satan' kuruluşlardan oluşur."³² Yani genelde medya şirketlerinin müşterileri yine kendileri gibi olan sermaye sahipleridir. Herhangi bir medya kuruluşunun reklâm piyasasından alacağı pay, reklâmı yapılan

³⁰ İlal, a.g.e., s. 51.

³¹ Alev Söylemez, *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, Ankara: Haberal Eğitim Vakfı, 1998, s. 5.

ürünleri kitleye ne kadar pazarlayabileceğiyle doğru orantılıdır. Bu anlamda kazandığı ve kendine bağladığı kitlenin büyüklüğü ne kadar fazlaysa, o kadar fazla reklâm kârı elde edebilir. Diğer bir deyişle her medya kuruluşu kendi kitlesini reklâm veren şirketlere pazarlar. Burada sorun 'alıcı' kitleye reklâmı yapılan malı tüketme eğilimi kazandırılmasıdır. "Her medya kuruluşu bir yandan daha fazla kâr elde etmek için diğerleriyle kitle kapma rekabetine girerken, diğer yandan da bir dayanışma ve bir birliktelik içinde toplumda tüketim alışkanlığını artırmak için çalışmak zorundadır."³³

Sonuç olarak 1970'lerin sonu 1980'lerin başında hemen hemen tüm dünyayı saran Laissez faire politikaları, daha önce oldukça sıkı düzenlemelere tabi olan bu alanlarda önemli ölçüde serbest rekabetçi politikaları gündeme getirdi. Bu süreç ise iletişim alanında kamu tekelleri olarak değerlendirilen kamu televizyonlarının etkilerini kaybetmesiyle sonuçlandı. "Bu gelişmeler, reklâmcılığın önemli oranlarda büyümesine ve yurt içindeki iletişim ürünlerini gelişmesine neden oldu, medya sektörünü karlı kıldı ve dev boyutta firmaların ortaya çıkmasına zemin hazırladı."³⁴ Bu noktada genel olarak kamu medyasına atfedilen "kitle iletişiminde tekel", ve "iletişim araçlarının güç odaklarıncı kontrol altında tutulması ve yönlendirilmesi" (ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği üzere) biçim değiştirerek siyasal boyuttan ticari boyuta kaydı.

Ticari medyada söz konusu olan kontrol ve sansür kamu medyasında hükümetlerin yaptığı kontrol ve sansürün biçim değiştirmiş hali olarak medyanın aynı zamanda iş adamı olan sahipleri ve diğer ekonomik güçler tarafından yapılmaktadır. Ticari çıkarların korunmasında bu güçlerin medyayı zaman zaman şantaj unsuru ve tüketiciyi yönlendirme biçiminde dolaylı olarak kullanılmasından da öte, reklâm ve sponsorluk yoluyla iletileri belirlemede doğrudan söz hakkı elde edebilmektedirler. Örneğin: "Procter&Gamble parasını verdiği programlarda Amerikan askerini

---

³² Noam Chomsky, *Medya Gerçeği*, Abdullah Yılmaz (çev), İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık, 1999, s. 20.

³³ Yusuf Şahiner, "Küresel Medya Gerçeği" www.ozgurpolitika.org/ (27.07.2002).

³⁴ Söylemez, a.g.e., s. 3.

küçümseyen iletilerin yer alamayacağını televizyon istasyonları için hazırladığı kurullarda belirlemiştir.”³⁵

Diğer bir açıdan 1980 sonrası medya sektörü ülke ekonomilerinde de hatırı sayılır bir pay sahibi olmuşlardır. “Ulusal ekonomilerin giderek daha önemli bir ögesi haline gelen iletişim faaliyetler her ülkeni GSYİH’sında giderek büyüyen bir pay almakta, buda ekonomide verimlilik ve istihdam üzerine doğrudan etkilere yol açmaktadır, diğer yandan örneğin 1981 –86 yılları arasında ulusal gelir %7.4 oranında artarken; medyalara yapılan harcamalar, ortalama olarak %11.4 oranında artmıştır.”³⁶

Medya sektörleri arasındaki kesin ayrımın sona ermesi, yazılı basın ve elektronik basın arasındaki sınırlamaların azalması, medyaların birbirine benzeşmesi multimedya gruplarının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Medya mülkiyet, finansman, örgütlenme, üretim, dağıtım, içerik, hatta yasal düzenleme bakımından uluslararası (transnational) bir yapıya dönüşmüştür.. Medyaların üretim faaliyetlerinin uluslararası boyutlardaki artışı bu grupların büyümesiyle yakından ilintilidir. “Ayrıca medyaların çoğalması ve yaygınlık kazanmasıyla birlikte bütün bunların yanında dünyada medyada artan ölçüde görülen dev medya tekelleri, medya baronları ve birikimlerinin rolü ve konumunun önemi yadsınmamalıdır. Kısacası Batı ülkelerinde ve giderek Doğu Avrupa ülkelerinde egemen görünüm pazar liberalizmi içinde medyanın çalışması ve örgütlenmesidir.”³⁷

Medyanın aktörleri olan gazeteciler de bu sistem içerisinde ya sıradan işçilere dönüşmekte ya da tüm sektörlerde olduğu gibi elit tabakanın bir üyesi haline gelmektedirler. Toplumda fikir önderleri olarak kabul edilen gazeteciler medyayı da kendiyile uyumlulaştıran kapitalist sistemde, sistemin savunuculuğunu yapmakta; sistemi meşrulaştırıcı ve toplumun diğer kesimlerinin sisteme uyumunu sağlayıcı düşüncelerin yayılmasında kilit rol oynamaktadır. “...medyada yönetici konumunda bulunan ya da bu kesim içerisinde yorumcu statüsüne yükselenler aynı elit kesime aittirler ve bu

---

³⁵ İlal, a.g.e., s. 71.

³⁶ Söylemez, a.g.e., s. 3.

kesimin onların kendi sınıf çıkarlarını da yansıtarak ayrıcalıklı elitin algılamaları, özlemleri ve tutumları paylaşmaları beklenebilir. Sistem içine giren gazetecilerin, genel olarak değerleri içselleştirerek bu ideolojik baskılara uyum sağlamadıkları sürece başarılı olmaları olasılık dışıdır; bir şeye inanırken başka bir şey söylemek kolay değildir ve uyum sağlamayanlar benzer mekanizmalarla eleneceklerdir.”³⁸

Pek çok konuda olduğu gibi Batı’da ortaya çıkan bu yöneliş Türkiye’de uç uygulamalarla hayata geçirilmiştir. Halkın yerleşim biriminin dışında, uzağında adeta ayrı bir şehir gibi düzenlenen “Medya Center” larla gazeteci ve halk ilişkisi giderek onarılamaz biçimde koparılmıştır. Halkla gazeteciler arasında büyüyen uçurumun yanında, patron eliyle medya seçkinleri haline getirilmiş yöneticiler ve star gazeteciler ile diğer çalışanlar arasındaki ayırmda günümüz medyasının bir özelliği haline gelmiştir.

“Gelinen noktada üst ve orta düzey yönetici ve köşe yazarı niteliğindeki medya çalışanlarının pek azının (trilyonluk villalar, dolar üzerinden astronomik maaşlar, yüzme havuzları vs) hayat standardı ‘gazetecilik’ mesleğiyle ve bu mesleğin normal adil kazancıyla açıklanabilir. Bu ‘standart’ medyanın teslim alınması kadar yolsuzlukların üzerine gidilmeyişini de izah eder. ‘Medya Center’lardaki bu ayrıcalıklı çalışanların odaları gazetecilerin odaları değil, holding yöneticilerinin odalarıydı artık... Gazete yayın yönetmenleri, aldıkları yüksek maaşlar, gitmeyi alışkanlık haline getirdikleri lokantalar, barlar oturdukları semtler, çoğunun patron eliyle üye yapıldığı ve taksitlerinin de patronlarınca ödendiği lüks kooperatifler ya da başka yakınlıklarla, toplumun diğer seçkinlerinin arasına katılmışlardı. Bu doğrudan temas, kaçınılmaz olarak ortak değerleri paylaşmaya ve ortak çıkarları korumaya uzandı.”³⁹

---

³⁷Tokgöz, a.g.m., s. 46.

³⁸ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 20.

³⁹ Ayşegül Devci, “Medyada Uzun Operasyon”, *Birikim Dergisi*, Sayı 145, Mayıs 2001, s. 112.

Medyanın Türkiye'deki yapılanması ve işleyişinde, yukarıdaki örnekte de olduğu gibi Batı'yı örnek alan, ancak pratikte, aldığı örnekten farklı uygulamalar gösteren bir süreç söz konusudur. Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişim süreci, Batı'ya göre farklı bir yol izlediği için medya da Batı'dan farklı bir oluşum ve gelişim çizgisi göstermiştir. "Örneğin gazetecilik mesleği Batı'da sivil toplum kurumlarının gelişimi ile paralellik gösteren bir uğraştır. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle olmamıştır. İlk gazeteler gelişen ulusal bir burjuvazinin çıkarlarını dile getirmekten çok, batılı ülkelerin artan ekonomik, mali çıkarlarının savunma aracı olarak 18. yy. sonundan itibaren yabancılar tarafından ve Fransızca olarak yayımlanmıştır."⁴⁰

"Basının işlevi ve ne tür kurallara uyulması gerektiği konusunda Osmanlı yöneticilerinin hiçbir fikirleri yoktu. O kadar ki, İzmir'in Fransız gazetelerinde çıkan haberler ve yorumlar karşısında İngiliz, Avusturya ve Rusya elçilerinin müdahaleye daveti karşısında Babıali doğrudan Fransız Elçiliğine başvurmaları önerisinde bulunmuştur."⁴¹ Gazeteler Batı'da sosyal ve ekonomik alandaki dönüşümlerin gerçekleştiği bir ortamda ortaya çıkan haber ve bilgi alıp verme ihtiyacı ve talebi karşısında yaşamdaki yerini almıştır. Türk basını ise toplumun kendi üretimi olarak ortaya çıkmamış, kurum olarak Avrupa'dan ithal edilmiştir.

Mehmet Barlas bunu bir yazısında "doğum hatası" olarak nitelendirir: "Günlük gazete Avrupa'da 1600–1650 yıllarında soylular ve dinsel kurumlara yani yerleşik düzene kafa tutan burjuva hareketinin ürün olarak çıkmaya başladı. Devlete karşı halkın sesini yansıtıyordu. Osmanlı'da ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vakayi ise II. Mahmut'un öncülüğünde çıktı. Amaç "devlet görevlilerine ve devlet aydınlarına "bilgi aktarmak, propaganda yapmaktı. Nitekim ilk Türkçe resmi gazete bir zaman sonra 'resmi gazeteye' dönüştü.

....Türk basını Avrupa'daki klasik gelişimden çok farklı olan bu "doğum hatasını" hiç bir zaman düzeltemedi. Paranın devletten kazanılması,

---

⁴⁰ Alemdar, a.g.e., s. 15.

⁴¹ Alemdar, a.g.e., s. 69.

gazetenin vatandaşlara bütün gerçekleri dürüstçe aktarmasını önledi. Vatandaşa değil devlet önem verildi. Halkın sorunlarını devlete taşımak yerine devletin resmi propagandası halka pompalandı.”⁴²

Zamanda biraz ilerleyip Cumhuriyet dönemine geldiğimizde bu tersine işleyen sürecin hâlâ devam ettiği görülür. “Modern rejimimizin tesis edildiği dönemde, toplumumuz ‘cami ve imaret merkezli bir toplumdur. Batı’da medyatik gelişme modern rejimlerin ve devletin doğuşunu önceler ya da hiç değilse medyatik süreçle siyasal– toplumsal değişim birbirine paralel süreçlerdir. Türkiye’de aksi söz konusudur, modern rejimimizin ve devletimizin doğuşu medyatik gelişmelerden önce gerçekleşmiştir. Batı’da medyatik gelişme modern rejimlerin nedenidir; oysa devlet ve modern rejimimiz medyatik gelişmenin temel nedeni olmuştur.”⁴³

Edibe Sözen, medyanın cumhuriyetin kuruluş döneminde var olan en etkin kitle iletişim aracı basının, tabandan tavana doğru bir iletişim hattı olmaktan çok uzak bir etkinlikle, tavandan tabana yönelik bir biçimlendirme aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir. “Cumhuriyetimizin kurucu bürokratları şu iki kurumu toplumu modernleştirecek temel kurumlar olarak gördüler: Üniversite ve basın. Üniversite ve diğer eğitim kurumları gibi basının misyonu da toplumu modernize etmektir. Toplum cami ve imaret merkezli bir toplumdur, devlet destekli bir azınlığın, bir monopolistik yapının mülkiyetine sahip olduğu medya başlangıçta kendisine verilen misyona sadık kalarak modern ve batılı bir dünya görüşünü cami ve imaret merkezli bir topluma pompaladı. Basın tarihi de göstermektedir ki, bu süreçte toplumun nasıl yaşadığı, hangi dünya görüşüne bağlı olduğu ve istediği önemli değildi. Değiştirilmeli, düzeltilmeli ve uygarlaştırılmıydı. Çünkü ‘uygar’ değildi, çünkü ‘normal’ değildi.”⁴⁴

1980’li ise yıllar bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli değişimlere sahne oldu. Türkiye 1980 öncesinde doğru dürüst uygulanmasa

⁴² Mehmet Barlas, “Sabah’ın Önerisi Ve Medya” , *Sabah Gazetesi*, 26 Ekim 1995, s. 3.

⁴³ Edibe Sözen, *Medyatik Hafıza*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1997, s. 60.

bile esnek bir planlı ekonomik yapılanmaya, 12 Mart darbesiyle bozulmuş olsa bile 1961 anayasasının biçimlendirdiği siyasal yapılanmaya dayanıyordu. Bu klasik yapı, 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ve Turgut Özal'ı darbe hükümetinin başbakan yardımcılığına getiren 12 Eylül yönetimiyle hızını alıp, Turgut Özal'ın ANAP'ıyla zirveye çıkan neo-liberalizm uygulamalarıyla önemli ölçüde yıpratıldı. Yapılmak istenen, kapitalizmin saldırgan girişimci gücünü tahrik ve teşvik etmektir. Sosyal devlet anlayışının terk edildiği, iletişim ve bilişim teknolojisinin görece olarak öne çıktığı, mali sermayenin üretimden bağımsız hale gelerek olağan üstü bir hareket yeteneğine kavuştuğu bir sistemdi toplum önüne sürülen, mali sermayenin olağan üstü hareket yeteneği onun üstünde denetim ve engelleri de en aza indiriyor, bu da kapitalizmin işlerliğindeki spekülasyon öğeleri ön plana çıkarıyordu.⁴⁵

12 Eylül sonrasında ülkede toplum ve kurumları depolitize etme yönünde yürürlüğe sokulan politikalar, Türk basınında da bu eğilime uygun bir yaklaşım benimsemesine neden oldu. "O dönemde gerek basın kuruluşları gerekse gazetecilere yönelik etkin biçimde uygulanan maddi yaptırımlar bulunmaktaydı. Bu yaptırımlar sonucunda ise basın, bir genelleme yapmak gerekirse basın gerçek anlamda ortaya koyması gereken toplumsal işlevinden ister istemez uzaklaşmış ve sonuçta halkın sorunlarına yabancı kendi yarattığı haberlerle var olma savaşımı içine girmiş bir görünüm kazanmıştı."⁴⁶

Türk medya tarihi açısından değerlendirildiğinde, 1980'lerin sonu ile 1990'ların başı önemli bir kavşak noktasıdır. TRT tekeli kırılarak ilk kez 1990'da özel bir televizyon yayın hayatına başlamıştır. Büyük sermayenin basın sektörüne girişi de bu dönemde ivme kazanmış ve kısa sürede medya bu sektörün dışından gelen para ve işadamlarının manevra sahası durumuna gelmiştir. Medyanın tek başına yüksek kazanç sağlayan bir iş alanı

---

⁴⁴ Sözen, a.g.e., s. 60-61.

⁴⁵ Halil Nebiler, *Medyanın Ekonomi Politikası*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s. 35.

⁴⁶ Murat Özgen, *Türkiye'de Basının Gelişimi Ve Sorunları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 2000, s. 62.

olmamasına rağmen, sermaye sahipleri ve grupları tarafından başka faaliyet alanlarında güç kullanımını kolaylaştırması ve önemli bir toplumsal platform olması dolayısıyla, sahip olunmasıyla büyük çıkarlar elde edilebilen bir sektör haline gelmiştir. “Büyük holdingler, yatırım ve üretim şirketlerinin işlerinin yürütmesine yardımcı olmak amacıyla kendi gazete ve radyo televizyonlarını kurmaya, kendi pazarlama, dağıtım ve reklâm mekanizmalarını da tekeller şeklinde yürütmeye”⁴⁷ başlamışlardır. Devletin yasal düzenlemeleri geciktirdiği yada gevşek davrandığı, rekabetin kırıncı olduğu yayıncılık alanını ekonomik anlamda kontrol eden gruplar, medya dışı faaliyetlerini güvence altına almak adına siyasal iktidarla ilişkilerinde bu araçları kullanarak bir denge sağlamak yoluna gitmişleridir. “Gazete sahipliği her dönemde devletle iş yapmanın kapısını açan bir konum olmuştur. Kamu ihaleleri, belli yatırım imkânları ya da özelleştirilecek bir devlet bankası, medyanın politik desteğinde pazarlık konusu olabilir. Medyanın bu statüsü 80’lerde ve 90’larda bazı medya dışı girişimcileri alana çekmiş, eskinin aileden gazeteci patronları gazetelerini bu yeni aktörlere satmışlardır. Yeni kuşak medya sahipleri, büyük şirket geçmişlerini ve işletmecilik yöntemlerini kullanarak tek gazeteden oluşan bir şirketi çapraz medya gruplarına dönüştürmeyi bilmişlerdir.”⁴⁸ Böylece Türkiye’de 1980 sonrasındaki yatırım tercihleri içinde medya ve turizm sektörü en önemli kalemler haline gelmiştir.

Sermayenin diğer sektörlerde olduğu gibi medya sektöründe de merkezileşme eğilimi göstermesi Türk medyasında 1990’lı yıllarda tekelleşme dönemini başlatmıştır. “Kapitalist sistemin gereği ticari bir işletme gibi görülen medya kuruluşları, böylece, yalnızca iletişim olgusu üzerinde kamusal bir amaca yönelmemişler aynı zamanda kendi bünyelerinde oluşturdukları pazarlama şirketleri sayesinde tamamen ticari bir takım girişimlere de yönelmişlerdir. Böylesi bir ticari yaklaşım modeli gazetelerin içindeki görev ve işlevsel niteliklerin yeniden tanımlanması ve yapılanması ile

⁴⁷ Orhan Koloğlu, “Medya–Devlet–Sermaye”, *Birikim Dergisi*, 117.sayı, Ocak 1999, s. 75.

⁴⁸ Gülseren Adaklı, “Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol”, *Medya Politikaları*, Beybin D.Kejanlıoğlu / Sevilay Çelenk / Gülseren Adaklı (der.), Ankara: İmge Kitapevi, 2001, s. 152.

sonuçlanmıştır.”⁴⁹ Bu aşamadan sonra basın sektöründe bir elenme süreci başlamıştır.

Mali yapısı güçlü olanlar, reklâm ve ilan geliri alanlarla, devletten ucuz kredileri kullanma olanağına sahip medya kuruluşları ayakta kalmayı başarmışlar, diğerleri sektörden çekilmez zorunda kalmışlardır. “Bu yeniden yapılanma süreci içinde Güneş Tercüman, Hürgün, Yeni Haber, Son Havadis, Son Baskı ve bunun gibi pek çok gazetenin kapandığı görülür. Bu gazetelerin bir kısmı (Tercüman gibi) uzun yıllardan sonra ekonomik güçlükler nedeniyle kapanırken, diğer bazıları piyasada ayakta kalamadıklarından dolayı, kısa sürede kapanmak veya el değiştirmek durumunda kalmıştır.”⁵⁰

1980 sonrası, küreselleşme ve neoliberal politikalarla şekillenen medyada bu konudaki uygulamalar medya siyaset işbirliği içinde sürmüştür. Turgut Özal’ın Asil Nadir’i iş adamı olarak medya sektörüne girmesini teşvik etmesinden buyana benzer ilişkiler, teşvik–kredi karşılığında politik destek olarak devam etmektedir. 1980’lerden beri Türkiye gibi liberal politikaları benimseyen ülkelerde siyasal iktidarlar teşvikler ve krediler vb. sermaye gruplarını güçlendirmiştir, Ciddi şekilde kaynaklar kötüye kullanılmış, bankaların içi boşaltılmış, büyük yolsuzluklar yapılmıştır. İletişim araçlarına sahip gruplar da, tekelleşmenin verdiği güçle hem siyasal alanda etkili olmaya hem de sektöre yön vermeye çalışmışlardır. Bu alanda yaşanan gelişmelerle medya alanına yatırımlar hızla artmış; ulaştırma sektörü içinde yer alan iletişimin payı 1980’de %14.2’den 1996 yılında %20.9’a çıkmıştır. Özel sektörün ulaşım ve yatırım harcamaları 1980 yılında toplam yatırım hacminin yüzde 9.7’si iken 1996’da yüzde 17.6’ya yükselmiştir. Dolayısı ile şirketlerin olağan üstü biçimde büyümesi, aynı zamanda tekelleşmeyi arttırmıştır.⁵¹

⁴⁹ Özgen, a.g.e., s. 69.

⁵⁰ Söylemez, a.g.e., s. 97.

⁵¹ İrfan Erdoğan, “Tekelleşme, Medya ve Medya Pratikleri”, *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt 17, Sayı 6, Kasım–Aralık, 2002, s. 419.

Sonuçta hızlı bir değişim geçiren medya alanında sektördeki büyüme aynı biçimde okuyucu ve izleyiciye daha kaliteli basım, daha çok kanallı bir televizyon, olarak yansımış, ancak içerikte medya izleyicilerinin haber alma özgürlükleri, sektöre egemen grupların tercihlerine göre biçimlenmiştir. Kabul edilen bu yeni anlayışla medya sektörünün piyasadaki diğer hizmetlerden farklılıklar gösteren bir kamusal hizmet olma özelliği yok sayılmıştır.

C. MEDYA KURAMLARI

Medyanın modern toplumda etkinliğini arttırması, beraberinde medya–toplum ilişkilerini açıklamayı amaçlayan kitle iletişim araştırmalarını getirmiştir. Sonuç olarak kitle iletişim çalışmaları, karmaşık kent toplumunda bilginin dolayımınmasına duyulan ihtiyaç karşısında, kazandığı önemle doğru orantıda bir gelişme göstermiştir. Medyanın ticari ve siyasal propaganda aracı olarak görölmesi ve kitlesel iknanın temel boyutlarının medya dahilinde yer edinmesiyle, siyasal ve akademik olarak medyanın önemi artmış ve bu konudaki araştırmalar hız kazanmıştır.

Medyanın yapılanması ve etkileri, medya güç ilişkisi ve medyanın işlevi konularında medya araştırmacıları tarafından, farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Tezin konusu itibariyle medyanın, ideoloji, emperyalizm, demokrasi kavramlarıyla bağlantılarının incelenmesinde kuramlar rehber niteliği görmektedir. Medya kuramları temelde Marksist gelenek içersinde gelişen “eleştirel medya kuramları” ve geleneksel liberal görüş içinde yer alan “çoğulcu özgürlükçü” kuramlar olarak iki kısımda incelenebilir. Kendi aralarında alt gruplara ayrılırsalar da bu iki görüş, tutucu okullar ve değişimci okullar etrafında toplanan düşünürler tarafından ortaya konan görüşlerden oluşmaktadır.

Kısaca bu kuramların içeriğine bakıldığında “Plüralistler, medya güç ilişkisini tanımlarken toplumu grupların ve çıkarların kompleks bir rekabet alanı olarak görürler. Bunların hiçbirisi baskın değildir. Marksistler ise medyayı

ideolojik arenanın bir parçası olarak görürler: güç bu aşamada tekelci kapital içine nüfuz etmiştir.”⁵²

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerine ışık tutmak ve tezin genelinde benimsenen eleştirel yaklaşımın temel argümanlarını ortaya koymak amacıyla, medya kuramları çalışmanın ilk bölümünde ele alınmıştır. Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan medyanın genel yapısı ve işleyişin de bu kuramların yol göstericiliğinde daha iyi anlaşılacaktır.

1. Geleneksel Liberal Yaklaşım

Four theories of the Press –Basının dört kuramı (Siebert, Peterson ve Schramm, 1956) adlı kitapta dünya basın sistemi 4 kategoriye ayrılır: otoriter, özgürlükçü (liberal), sosyal sorumluluk ve Sovyet totaliter.

Medya sisteminin temelini oluşturan basına göre düzenlenmiş bu sınıflandırma, günümüzde iki ana bölüme; eleştirel ve liberal yaklaşım şekline dönüşmüş durumdadır. Gelenekçi yaklaşımın temelini oluşturan liberal kuram, aydınlanma ve rönesansla birlikte ve bunların savunduğu değerleri çerçevesinde otoriter görüşe karşı geliştirilmiştir. Milton, Locke ve Mill’in yazılarıyla sistemleştirdiği özgürlükçü kuramda, basının bilgi verme, eğlendirme ve satma kadar hükümeti kontrol etme ve gerçeği bulmasına yardım etme görevlerini yerine getirmekle de yükümlü olduğu savunulur.

“Basının özgürlükçü kuramı 18. yüzyılda İngiltere’de geliştirildi, fakat Kuzey Amerika’daki İngiliz kolonilerinde uygulanılmasına ana yurttan ayrılana kadar izin verilmedi. 1776’da sömürgeci ülkelerin valilerince kontrol edilmeyen bölgelerde yürütüldü ve *İlk Tashih (First Admendment)*’le resmi olarak anayasaya eklendi.”⁵³

---

⁵² Sözen, a.g.e., s. 53.

⁵³ Werner Severin / James W Tankart Wr., *İletişim Kuramları*, Ali Atif Bir/ Serdar Sever (çev), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, 1994, s.503.

Özgürlükçü kuram insanoğlunun hatalarını düzeltme yetisi olduğunu öne sürer, ancak bu yetiyi yalnızca nihai doğruyu ve ilerideki gerçeği ortaya çıkaracak tartışma ve görüşme olanağı olduğunda kullanabileceğini savunur. “Mill İnsanların herhangi bir konuya ait bütünü öğrenmeye yaklaşabilmesi için tek yolun, her türlü düşüncüyü insanların ve akıl türünün o konuda söyleyebileceklerini savunur. Mill, daha sonra görüşlerin yalnızca akılcı temellere dayandırılacak şekilde test edilmesinin ve savunulmasını değil aynı zamanda görüşlerin canlılığın ve tepkisinin kaybolmamasını gerekliliğini de tartışır.”⁵⁴ Basında liberal özgürlükçü kuramın öncüsü Mill, bir görüşün doğru olabileceğini fakat eğer tam olarak ve sık sık ve korkusuzca tartışılmadı ise yaşayan bir gerçek yerine ölü bir doğma olarak doğacağını söyler. Fikirleri tartışmaktan, sorgulamaktan korkulmaması ve her türlü fikrin tartışmaya açık olması gerektiğini savunur; Fikirlerin çarpışma alanı olarak da siyasi otoriteden bağımsız basını gösterir.

“Her safhada ‘çeşitlilik’ ve ‘olabilirlik’in vurgulandığı Liberal görüşe göre; “her hangi bir zümre ya da elit grup tarafından baskın olunmayan bir toplum, değişim ve demokratik kontrole açıklık vurgulanır. Birbirinden farklı kamu kapasiteleri söz konusudur. Kamunun istekleri bilinir. İkna etme yerine kamunun talepleri ön planda tutulur... Plüralist model aynı zamanda özgürleşimci medya sürecine vurgu yapar. Özgürleşimci medya, bireylerin kendilerini açıklamasını ve kendilerini gerçekleştirmesini sağlar. İnsanlar veya gruplar tarafından bilincin yükselişine ve sosyal hareketliliğe müsaade eder.”⁵⁵ Özgürleşimci medya düşüncesinde basın çoğunlukla özeldir ve herkes dilediği düşüncede yayı yapabilir. Medya kontrolü iki şekilde sağlanır: Birincisi düşüncelerin serbest pazarında gerçeğin özdoğrulama süreci kişilerin doğru ve yalan arasındaki farklılığı bulmasına olanak sağlar. İkincisi yasal sistem; yasa sadece onur kırıcı yayına, müstehcenliğe, edepsizliğe ve savaş zamanı kışkırtıcılığa karşı dava açılması için olanak sağlar.

⁵⁴ Severin, Tankart Wr . a.g.e., s. 504.

⁵⁵ Sözen, a.g.e., s. 53–54.

“Liberal demokratik teoride, ilgili enformasyonun kamuya sunulmasında ve insanların yurttaş olarak kapasitelerini kullanarak bilgiye dayalı seçimlerini yapabilmelerini olanaklı kılan savunu ve siyasa önerilerinin tamamının tartışılabilceği mekanlar sağlamada kitle medyasına hayati rol atfedilir.”⁵⁶ Bu görüşe göre “medya, gerçekleri olduğu haliyle yansıtan bir ayna gibidir. Objektiflik ve yansızlık, medyanın profesyonellik ideolojisinin temel ilkelerini oluşturur. Bu düşünörlere göre medya, mevcut durumu nesnel ve tarafsız bir şekilde ortaya koyar. Bunu da büyük ölçüde, her türlü ön yargıdan ve baskıdan uzak şekilde gerçekleştirir”⁵⁷ Gelenekçi Liberal kuramcılar medya örgütlerinin ekonomik bir örgüt değil, toplumsal bir kurum olduğunu ve enformasyonun temel bir hak olduğu varsayımına dayanarak görüşlerini savunurlar. Gelenekçi kuramda iletişim araştırmalarının da başlıca odağını medya etkileri oluşturur. Medya iletilerinin yapılandırılmasına ya da medya kuruluşlarının ekonomik bağlamları göz ardı edilir.

Geleneksel Liberaller toplumu, hiçbir zaman başat olmayan birbiriyle rekabet halindeki grupların ve çıkarların bileşkesi olarak görür. Medya örgütleri devletten, siyasal partilerden ve kurumlaşmış baskı gruplarından önemli derece özerkliğe sahip bir kurum olarak görülür. Medyanın denetimi medya çalışmalarına hatırı sayılır derecede esneklik sağlayan özerk medya yönetimi seçkinlerinin elinde olduğu söylenir. Medya kurumu ve izleyicileri arasında bir simetri olduğu varsayılır ve medya gönüllü bir şekilde oluşturulan ve devam ettirilen bu karşılıklı dengeli ilişki çerçevesinde yayıncılık yapar. “Çoğulcu bakışa göre, izleyiciler medya mesajlarını öncelikli ihtiyaçları ve eğilimleri uyarınca sonsuz çeşitlilikte tarzlarla güdüp yönetmeye yetenekli olup, onların uzlaşır girmelerini uyum sağlamalarını ya da reddetmelerini mümkün kılan toplumun çoğul değerleri içinde yaşamaktadır.”⁵⁸ Burada iktidar bir sorunsal olarak düşünölmediği, için iktidar ve ideoloji sorunları gündeme getirilmemiştir. Merkezi belli bir iktidar olduğu görüşü reddedilir, iktidarın birbirleriyle rekabet eden çıkar grupları arasında dağıtıldığı

⁵⁶ Murdock, a.g.e., s. 442.

⁵⁷ Ali Arslan, “Medyanın Toplumsal Gücü”, <http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi/>, (12.06.2004).

düşünülür. Bu çıkar grupları sağlam kendi kendini koruyan ve dengeli bir siyasal sistem yaratmak için birbirleriyle rekabet ederken veto grupları olarak işlev görürler. Medya bir tür “serbest düşünce pazarı”dır.

“Seçkinci Amerikan toplumbilimcilerinin ‘yöneticilerin seçimlerle yönetime katılan bireylerin onaylarıyla onaylanmalarına’ dayalı demokrasi yaklaşımlarında, yığınsal iletim araçları çoğulcu, özgürlükçü toplumun vazgeçilmez öğelerine dönüşmüşlerdir. Yığınsal iletim araçları artık yığınsal kültür aracılığıyla siyasal bağımlılık yaratan tek yapılı baskı araçları değil tam tersine, değişik görüşlerin kamuoyuna yansımaya çoğulcu toplumda baskı gruplarının görüşlerinin yönetici seçkinleri etkilemesine yardımcı olan, devletin ‘dördüncü kuvveti’ idiler.”⁵⁹ Kitle iletişim araçlarının çoğulcu, her görüşü özgürce yansıtmaya elverişli yapıları çoğunluğun görüşünü yansıtmaya yardımcı olur, böylece toplumda yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya bir bilgi ve görüş akışı sağlanır.

Dördüncü kuvvet olarak medyanın demokratik yapıdaki rolünü, devleti gözleyen bir kamu gözcüsü şeklinde hareket etmek olduğunu ileri süren gelenekçi liberal yaklaşımda; “bu rol bazen, hükümetin işleyişi hakkındaki genel tartışmayı kolaylaştırmayı da içerecek biçimde genişletilmesine karşın, genellikle devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları açığa çıkarma biçiminde tanımlanmaktadır. Bu gözcü rolünün, önem açısından medyanın tüm diğer işlevlerinden daha önde geldiği ve medyanın örgütlenme biçimini belirlediği söylenir. Medyanın hükümetten tam bağımsızlığının yalnızca serbest pazar kuralları içinde sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Medya kamusal düzenlemelere maruz bırakıldığı andan itibaren gözcü olmaktan çıkacak ve daha da kötüsü, devletin hizmetinde hırlayıp duran bir köpeğe dönüşebilecektir.”⁶⁰ Öne sürülen bu gerekçelerle medya devlet

---

⁵⁸ James Curran, “Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası”, *Medya İktidar Ideoji*, Mehmet Küçük (der), Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999, s. 398.

⁵⁹ İlal, a.g.e., s. 55.

⁶⁰ James Curran, “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Bıçme”, Süleyman İrvan (der), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 186.

müdahalelerinden kurtarılmış, pazar ekonomisinin işleyiş kurallarına terk edilmiştir.

Ancak “basının “kurallardan arındırılması” ve serbest pazar ilkeleri doğrultusunda oluşturulması düşüncesini meşrulaştırmak için”⁶¹ geliştirildiğini, medyanın gelişim sürecindeki oluşumlardan ortaya çıkarılacak sonuç olmaktadır.*

Liberal Kuram’ın geçerliliğini yitirdiğini ve zamanını doldurduğunu dile getiren pek çok eleştirel düşünürden biri olan James Curran, gelenekçi liberal kurama eleştirilerini şu şekilde özetlemektedir. “Bu yaklaşım medyanın gözcü rolünü yalnızca devlete uygulanacak biçimde tanımlamaktadır. Bu modası geçmiş tanımlama, çürümüş ve potansiyel olarak despotik bir temsil gücüne sahip olmadığı, özgür konuşma ve özgür basının mutlakçı yönetime karşı bir savunma aracı olarak görüldüğü bir dönemde yapılmıştır. (örneğin Cato 1720) bu çözümlene ve çatışmanın temelde birey ve devlet arasında varolduğunu öngören basitçi bir toplum anlayışından yola çıkarak şekillendirilmiştir. Bu yüzden, devlet, devlet dışındaki yapılar aracılığıyla sürdürülen iktidarı görmezden gelmiş ve özel alandaki –en dikkate değer biçimde ve ekonomideki– sömürüye karşı savunma aracı olarak basının rolüne hiç önem verilmemiştir. Açıkçası, medyanın gözcü rolüyle ilgili daha geniş bir tanımlamaya gerek duyulmaktadır.”⁶²

Basında ve elektronik yayıncılıkta endüstri devriminin hissedilmesinden önce en sonunda düşüncelerin serbest pazar ortamında kazandığı doğruya bakışıyla birlikte özgürlükçü kuram geçerli ve kullanışlıydı. Teknoloji daha hızlı ve geniş gazete dağıtımını mümkün kıldığında kitlesel üretim ekonomileri çok daha fazla önem kazandı. Büyük gazeteler küçük gazeteleri satın alamaya yada onlarla birleşmeye başladılar. Bugüne kadar yalnızca birkaç şehir rekabet eden gazetelere sahip kalabildi. Bu durum

⁶¹ Curran, Medya Kültür Siyaset, s. 182.

*Pazar ekonomisi ve medya konusunda ayrıntılı açıklamalar tezin ikinci bölümünde ele alınarak tartışılmıştır.

⁶² Curran, Medya Kültür Siyaset, s. 192.

medyanın içindeki ve dışındaki, düşünen insanların demokratik toplumda özgürlükçü kuramın kullanışlılığı sorusunu sormalarına neden oldu. Medyanın giderek azalan sesiyle, önemli ve popüler olmayan olayların duyulabilmesi giderek daha zor hale geldiği tartışıldı. Bu gelişmelerle insanların her zaman için akılcı görünen bilgi ile uğraşmadıkları ortaya çıktı, bu nedenle kuramın düşünülmediği gibi işlemediği ortaya konulmuş oldu. Böylece özgürlükçü kuramın dayandığı 'akılcı adam' görüşü büyük bir yara aldı.⁶³

Graham Murdock'da liberal yaklaşımın medyada vaat ettiği özgürlüğü gerçekleştiremediğinin pek çok düşünür tarafından görüldüğünü ve bu nedenle alternatif bir sistem arayışına girildiğini söylemektedir. "Modern iletişim sisteminin başlangıç çağını başlangıcından beri yeni ticari endüstrilerinin ekonomik mantığının bu amacı önemli ölçüde tehlikeye soktuğu, birçok yorumcu tarafından açıkça görülebiliyordu. Bu yorumcular yeni basın baronlarının ve belli başlı reklamcılarının yoğunlaşmış iktidarının, kendi çıkarlarıyla çatıştığı noktada kanaat çeşitliğini ve açık tartışmayı kısıtlayacağından kuşkulandırmaktaydı. Ayrıca bu yorumcular popüler basının büyük kısmını içeren eğlence medyasının eğlence medyasının yurttaşlık erdemlerini geliştirmekten ziyade özel zevkleri geliştirme işiyle uğraştığını ve insanların yurttaş olarak sahip oldukları kapasiteden tüketici olarak sahip oldukları kapasiteye seslendiğini erken bir dönemde açıkça gördüler. Liberal demokratik toplumların birkaçının bulunduğu çözüm bu eğilimlere karşı koyan ve kamu harcamaları tarafından finanse edilmekle birlikte hem ticari piyasadan hemde devlet organlarının ve gelip geçici hükümetlerin çıkarlarından görece bağımsız yeni bir tür kurum yaratmaktı."⁶⁴

Liberal geleneksel yaklaşım içinde, son yıllarda eleştirel yaklaşımın tezleriyle yakınlıklar bulunan daha kapsamlı dört medya etkisi modeli geliştirilmiştir. "Bunlar, gündem koyma (agenda setting), suskunluk sarmalı (spiral of silence), bilgi gediği (knowledge gap) ve medyaya bağımlılık (media

⁶³ Severin, Tankart, Wr., a.g.e., s. 504.

⁶⁴ Murdock, a.g.e., s. 442.

dependency) modelleridir. Mc Quail ve Windal'ın belirttikleri gibi (1981) bu modeller etkiyi uzun vadeli ve dolaylı olarak kavrar. Bu modeller toplumsal rollerin gayri resmi yoldan öğrenilmesi, medyanın üstü örtülü olarak ideoloji taşıması, kanaat ikliminin oluşumu, toplum içinde farklılaşan bilgi ve genel kültür, kurumlarda ve toplumsal yapıda görülen uzun vadeli oluşumlar üzerinde durmalarından ötürü, öbür davranışsal modellerinden ayrılırlar.”⁶⁵

Bu modelleri ana temalarıyla belirtmek gerekirse; Gündem oluşturma medyada yer alan haberlerin ve konuların, halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği düşüncesine dayanır. “Medyanın bir konuya dikkat çekmesi, halk tarafından o sorunun önemli olarak değerlendirilmesine neden olur. Gündem oluşturma hipotezinin ilk sistematik çalışması 1972’de McCombs ve Shaw tarafından yazılmıştır.”⁶⁶

Bilgi açığı hipotezi ise 1970 yılında Tichenor, Donohue ve Olien imzalı *Kitle İletişim Araçları Akışı ve Bilgide Farklı Büyüme* isimli makalede ilk olarak ileri sürüldü. Hipotez “kitle iletişim araçları yoluyla sosyal sistem içinde bilgi artıçça, yüksek sosyo–ekonomik statü katmanları, düşük sosyo–ekonomik statüdeki katmanlarına oranla verilen bilgiyi daha hızlı alma eğilimi gösterirler, böylece bu katmanlar arasındaki bilgi açığı azalma değil çoğalma gösterir.”⁶⁷ “Bilgi gediği, basit bir temel–üst yapı modeli bazında, temel ekonomik alanın barındırdığı eşitsizliklerin kültür alanında yeniden üretildiğini gösterir.”⁶⁸

Elisabeth Noelle–Neumann tarafından ortaya konan suskunluk sarmalı hipotezi kitle iletişimin etkilerini çok yukarılara çekmektedir. Bu kurama göre, insanlar eğer azınlıkta olduklarını hissedersen konu hakkında sessiz kalmayı tercih ederler. Eğer kamuoyunun kendilerinden farklı yönde değiştiğini hissedersen sessiz kalmayı sürdürürler. Onlar daha çok sessiz

⁶⁵ Fred Fejes, “Eleştirel Kitle İletişimi Araştırması Ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu”, Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar Ideoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2. Baskı, 1999, s. 317.

⁶⁶ Severin, Tankart, Wr. a.g.e., s. 364.

⁶⁷ Severin, Tankart, Wr. a.g.e., s. 408.

⁶⁸ Fejes, a.g.e., s. 322.

kaldıkça diğer insanlar belirli bir görüşün temsil edilmediğini daha çok hissederler ve onlarda daha çok sessiz kalırlar. Medya bu sarmal içinde hangi düşüncelerin baskın olduğunu göstermede en önemli araç durumundadır. Kişi medyada yar alan, gündeme gelen düşüncelere göre kendi düşüncesin seslendirip seslendirmeyeceğine karar verir. “Özetlersek tartışmalı sorunlar gündeme geldiğinde, kamuoyunun hükümeti yada toplumun bir üyesini tehdit etme gücü kesinlikle medya aracılığı ile biçimlenmektedir.”⁶⁹

Medyaya Bağımlılık modeli en genel haliyle, medya etkilerindeki değişiklikleri, bir toplumun ve bu toplumda yer alan medyanın tarihsel şartlarda ortaya çıkan değişikliklere dayanarak açıklamaya çalışır. “Bağımlılık modeli hem medyanın hem de izleyicinin daha kapsamlı bir toplumsal bağlam içine oturtulmalarını gerektiren bir analiz içerir.”⁷⁰

Liberal Çoğulcu kuram kitle iletişim araçları konusunda çok etkili olmuş bir yaklaşım biçimi olmuştur. Ancak medyanın içyapılarında çoğulcu ve özgürlükçü oldukları varsayımıyla, dikkatlerini izleyici etkilerinde yoğunlaştırmışlar ve medyanın sosyoekonomik bağlamlarını göz ardı etmişlerdir.

2. Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel yaklaşım, geleneksel liberal yaklaşımın tersine medya ve toplumsal iktidar arasındaki ilişkiyi inceler ve medyanın ideolojik kültürel işlevlerini konu alır. Eleştirel kuram çalışmalarında Marksist teoriden kaynak bulan görüşler ağırlığını hissettirir. “medya kentli endüstriyel toplumlarda kültürel alana egemen olmasından ötürü eleştirel analizin başlıca alanı haline gelmiştir.”⁷¹ Bu görüşe göre medyanın en önemli etkisi ideolojik boyutta

⁶⁹ Elisabeth Noelle–Neumann, “Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı”, Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 384.

⁷⁰ Fejes, a.g.e., s. 323.

⁷¹ Hanno Hardt, “Eleştirel”İN Geri Dönüşü Ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori Kültürel Çalışmalar Ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması”, Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999, s. 55.

kendini gösterir. Medyanın ideolojik kültürel işlevinin eleştirisi sosyo-ekonomik bağlam içerisinde, dilbilimsel ve göstergibilimsel yöntemler kullanılarak yapılmaktadır.

“Eleştirel çözümlenme, gerçek dünyadaki gerçek aktörlerin yaşantılarını ve fırsatlarını biçimlendiren gerçek sınırlamaları açığa çıkarmak üzere esas olarak eylem ve yapı sorunlarıyla ilgilendirir. Öte yandan bu yaklaşım günümüz kapitalizminin incelenmesi ve betimlenmesi anlamında tarihseldir.”⁷² “Nitekim, ‘eleştirel’ terimi bilimin gelişmesi ve endüstrileşmenin etkisiyle 19. yüzyılda ortaya çıkan eleştirinin yükselişini anlatmaktadır.”⁷³

Geleneksel Liberal kuramın Amerikan kökenli olmasının tersine, bu yeni araştırma perspektifi İngiltere’deki ve Kıta Avrupa’sındaki araştırmacılardan kaynaklanır. Bu yeni düşünce okulunun niteliğini genelleştirmek yada kesin bir şekilde tanımlamak zor olsa da, bu perspektifi taşıyan araştırmacıların kendi çalışmalarını ve tartışmalarını endüstrileşmiş kapitalist toplumların, Marksist bir eleştirisine dayanan daha kapsamlı geleneğin içinde konumlanmışlar, bu kapsam içindeki toplumun ıslahını amaçlayan farklı teorilerden de beslenmişlerdir. Sosyoloji, ekonomi, siyasal felsefe, edebiyat çalışmaları, göstergibilim, psikoloji ve tarih gibi çeşitli tartışma alanlarından esinlenen eleştirel araştırmacılar, Batılı kapitalist dünyada farklı düşünceleri engellemenin sınıf tahakkümünü nasıl ilerlettiğini ve bu tahakküm zinciriyle toplumlarının ayakta kalmalarında medyanın oynadığı kültürel ve ideolojik rolü incelemeye çalışırlar.

Medya alanında eleştirel perspektiften yapılan araştırmalar genellikle “üçlü sorunsal (problematic)”⁷⁴ olarak adlandırılan üç temel yaklaşımla incelenmektedir: “..yapısal yaklaşım olan ilki, dilbilim antropoloji, göstergibilim ve psikanalizde bulunan düşüncelerden esinlenir. Başlıca amacı medyadaki anlamlandırma ve temsil sistemini ve süreçlerini incelemek olmuştur. Amprik yapısalcı araştırmacı filmler, televizyon programları,

---

⁷² Adaklı, a.g.e., s. 152.

⁷³ Hardt, a.g.e., s. 16.

reklâmlar ve bunlar benzer medya metinlerinin analizi üzerinde odaklanır. İdeolojiyi bir şekilde çarpıtılmış da olsa, ekonomik temelin basit bir yansımasından ziyade kişinin dünyayı tasarladığı optik olarak gören Althusserci bir ideoloji nosyonuyla çalışan yapısalcı araştırma bireyin dünyayı yaşantıladığı medya metinlerindeki üstü örtük düşünce kategorilerini incelemeye çalışır.⁷⁵

Medya alanında yapısal nitelikteki çalışmalara, Levi Strauss'un "yapısal antropolojik" çalışmaları önemli bir katkı sağlar. Bunun yanı sıra, bu çalışmalar Roland Barthes'ın semiyoloji (işaretler bilimi), Ferdinand Saussure'ün linguistik (dil bilimi) ve Lacanean'ın psiko-analiz alanındaki bulguları ile destek bulur. Yapısalcı yaklaşımı benimseyen araştırmacıların en sık başvurdukları yol, "metinsel analiz" yöntemidir. Yöntem uygulanışında film, fotoğraf, televizyon programları, yazınsal metinler, haberlerin içeriği, vb. metinsel nitelikli iletiler üzerinde odaklanılır.

Bu konularda yoğun olarak çalışmış kültür analisti Levi –Strauss'a göre, anlamlandırılan bir söylemin tek tek içeriklerinden ziyade bu içeriklerin düzenlenme mantığıydı... Burada Levi Staruss'un mantık terimiyle anlatmak istediği şey, toplumsal dünya hakkındaki tüm ideolojik önermelerin benzer şekillerde belirttikleri, doğrulandıkları yada çıkarsandıklarıydı... Sözü edilen durumu aşırı bir şekilde örneklendirmek gerekirse 'Leyland, alet–edevat yapımcılarının bugünkü grevi İngiltere'nin ekonomik durumunu daha da zayıflattı' gibisinden bir ifade ekonominin nasıl işlediğine, ulusal çıkarın ne olduğuna vb. ilişkin bir dizi sorgulanmaksızın kabul edilen önermeler dizisine yaslanmıştır. Çünkü bu ifadenin güvenilirlik kazanması için kapitalist üretimin tüm mantığının kabul edilmesi gerekir. Alışıldık bir haber bültenindeki herhangi bir bölüm içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür Çünkü dünya hakkında ifade edilmemiş yada sorgulanmaksızın kabul edilen bilgi parçacıklarından oluşan bir silsilenin bütünü olmaksızın bu bültendeki her betimsel ifade, sözcüğün tam anlamıyla kavranılmaz olacaktır. Ama söz

---

⁷⁴ Arslan, a.g.m. s. 5.

⁷⁵ Fejes, a.g.e., s. 311.

konusu ifadeyi ideolojik açıdan 'gramatik kılan bu ön gerektirimlerin 'derin yapısı', dünyayı anlamlı kılmak için bu ifadeyi yayanlar bu ifadelerden anlam çıkarması istenen kişiler bakımından nadiren bariz hale gelir ve çoğu zaman da bilinç dışı olarak kalır. Aslında ifadenin tam da beyan edici ve betimleyici biçimi, ifadenin içine gömülü olduğu içerimlenmekte olan mantığı görünmez kılar. Bu durum söz konusu ifadeye karşı çıkılmaz bir aşikârlık ve bariz bir hakikat değeri kazandırır. Aslında şeylerin nasıl olduklarına ilişkin önermelerden olan şey gözden yiter ve yalnızca betimleyici ifadelerin özsel onaylanması konumu ele geçirir: 'olaya ilişkin olgular'. Bunların gerektirim mantığının önü tıklandıktan sonra, ifadeler kendi kendilerine işliyor gibi görünür. Bu ifadeler önermelerden bağımsızmış gibi 'gerçeklik' hakkındaki doğal ve kendiliğinden onaylamalar gibi görünür.⁷⁶

Althusserci Marksist düşüncenin yapısalcı yaklaşıma katkıları hümanist ve Hegelci düşünceye karşıt çalışmaları ve özellikle ideoloji konusundaki yeni açılımları konusunda olmuştur. Althusser'e göre ideolojik üst yapı, ekonomik alt yapının sıradan bir yansıması olarak ele alınıp değerlendirilemez. Tam tersine ideoloji, belli ölçüde ekonomiyi de etkileyen, gerçek toplumsal ilişkilerin çok önemli bir boyutunu oluşturur. "İdeoloji bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel etkiyi gösterir."⁷⁷ Althusserin bu şekilde ele aldığı ideoloji, gerçekliğin çarpıtılmış, tahrif edilmiş bir yansımasını oluşturma düşüncesinden uzak bir görünüm sergiler. "Çünkü DİA'ların egemen sınıf ideolojisinin zorunlu olarak gerçekleşmesi gereken biçimi ve ezilen sınıfın ideolojisinin zorunlu olarak hesaplaşması ve karşı karşıya gelmesi gereken biçimini temsil ettiği doğruysa, o zaman ideolojiler DİA'larda değil, sınıf mücadelesine katılan toplumsal sınıflardan, yani sınıfların varoluş koşullarından, pratiklerinden, mücadele deneyimlerinden doğuyor demektir."⁷⁸

⁷⁶ Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Alanında Bakı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", Mehmet Küçük (der), *Medya İktidar Ideoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999, s. 102-103.

⁷⁷ Luis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Alp Tümerterkin (çev.), İstanbul: İthaki yayınları, 2003, s.187.

⁷⁸ Althusser, a.g.e., s. 212.

Eleştirel kuram dahilindeki ikinci temel yaklaşım olan siyasal ekonomi yaklaşımı, medya üretiminin ekonomik yapısı ve süreçleri üzerinde yoğunlaşır. Bu araştırmanın ana konusu medya endüstrilerinde görülen tekelleşme ve ekonomik denetim yoğunlaşmasının giderek artan bir eğilim çizgisi göstermesi olmuştur. “Temel ve üst yapı modelini kullanan daha klasik bir ideoloji nosyonuna dayanan siyasal ekonomi yaklaşımı medyanın, medyaya sahip olanların ve denetleyenlerin sınıfsal çıkarlarını meşrulaştıran yanlış bir bilinç ürettiğini ve yaydığını ileri sürer. Yanlış bilinç üretimi ve bunun yayılması medyanın nihai etkisi olarak görülse de, bu yaklaşımı benimseyen araştırmaların çoğu medya içindeki denetim yapılarını incelenmesi üzerinde durur.”⁷⁹

İktidarın seçkinlerin ya da mülk sahibi sınıfların elinde yoğunlaştığını savunan sosyo–ekonomik eleştirel yaklaşımda, medya içeriği bu çıkar gruplarının, iktidarlarını ifade etme ve ilerletme aracı olmaktadır. Farklı düşünceleri engellemenin bu yöndeki sınıf tahakkümünü nasıl ilerlettiğini, bireylerin kendilerini kendi doğal çıkarlarına karşıt biçimde yönlendiren, toplumdaki temel güç odaklarıyla etkili biçimde rekabet etmekten alıkoyan bir sistemi oluşturduğunu göstermek bakımından medya etkileri inceleme altına alınır. Eleştirel bilim adamları çoğulcuların medya gündemini oluşturan sorunlar üzerine odaklanmakla, yoğunlaşmış iktidarın işleyişini gözden kaçırdıklarını iddia ederler.

Siyasi ekonomik görüşün savunucularına göre, kültürel üretim sürecinde, olayın ekonomik boyutu her şeyin temelini oluşturur. “Bu süreçte ideoloji ekonomiden çok daha az önem taşır. İletilerin şekli ve içeriği ekonomik temellerce şekillendirilir. Kitle iletişim araçları ile ilgili olarak sahiplik ve kontrol konusu çok önemli iki konudur. Bu iki temel faktör, yani mülkiyet ve kontrol faktörleri, medyada ki kültürel üretimin ideolojisini de ciddi boyutlarda etkileyen çok önemli etkenlerdir.”⁸⁰

---

⁷⁹ Fejes, a.g.e., s. 311.

⁸⁰ Arslan, a.g.m. s. 5.

Toplumdaki bir takım güç odaklarının birçok toplumsal konuda olduğu gibi medya üzerinde de etkin bir güce sahip olduğunu savunan bu yaklaşımda, çoğulcu (plüralist) yaklaşımın tersine, medyanın gerçekliği nesnel bir biçimde değil, çarpıtıp tahrif ederek ilettiği savunulur. Marksist geleneğin takipçisi düşünürlere göre medyanın, ön yargıdan ve baskıdan kurtulması olanaksızdır. Çünkü, “medya ve onun ürünleri de genellikle, toplumun ve bireylerin kaderlerini belirleyici konumda ve makro düzeyde karar verici durumda bulunan, bu hakim ekonomik ve siyasi gruplar tarafından şekillendirilir. Medya, bir bakıma hakim toplumsal sınıfların düşüncelerini dile getirmede bir megafon görevi yapmaktadır. Konu bu açıdan ele alındığında, medyanın gücünün mevcut toplumsal sınıfların güçleriyle yakından ilişkili olduğu görülür.”⁸¹ Marksist düşünceye göre, maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf aynı zamanda, bu sahip bulunuşluğun bir getirisi olarak, düşünce ve zihinsel üretim araçlarını da kontrolleri altında tutarlar.

“Medya bu modelde değişimin önünü kestiği ve hatta onunla mücadele ettiği için (hali hazırdaki düzenin devam eden meşruluğundan dolayı), alternatif sesleri elediği, kamunun eleştirel kapasitesini azalttığı ve onların itaatlerini ödüllendirdiği için güç olacaktır.”⁸²

Dallas Smythe siyasal ekonomi yaklaşımında 1940’dan beri öncü olmuştur. Schiller, Gubach ve benzeri Amerikalı ve Kanadalı bilim adamları Smythe’nin etkisinde kalmıştır. Smythe’e göre, ileri ülkelerde ticari TV ve radyo iletişimde faturalar tümüyle ve gazeteler, dergiler, kablolu TV’de artan bir şekilde reklâmcılar tarafından ödenir. Ve izleyiciler ise seyrederek, okuyarak ve reklâmı yapılan ürünü satın alarak dolaylı yoldan öderler. İzleyicilere mal satan (programlar dahil) reklamlar belli bir sistemin parçasıdır. Bu sistemde kitle iletişimi şirketleri izleyicileri reklâmcılara mal olarak satarlar.⁸³

---

⁸¹ Arslan, a.g.m. s. 6.

⁸² Sözen, a.g.e., s. 53.

⁸³ Korkmaz Alemdar / İrfan Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994, s. 217.

Bu yaklaşıma karşı çoğulcu yaklaşımın eleştirisi, medya çalışanlarının bağımsızlığı (editöryal bağımsızlık) üzerinde durulması gerektiği, bu bağımsızlık sağlandığı takdirde sosyoekonomik eleştirilerin geçersiz olacağıdır. Ancak bu seçkinlerin çoğu devlet şirketleri ya da özel şirketler tarafından yönetilmelerinden ötürü kendileri de söylemlerinin çeşitli özelliklerinde ortaya çıkan ekleme özgürlüğü açısından bazı kısıtlanımlar altındadır. “Seçkinlerin sesi sıklıkla anonim ya da kurumsal efendini sesidir. Seçkinlerin çıkarları ya da ideolojileri genellikle onlara ücretlerini ödeyenlerinkinden farklı ya da onları finansal olarak destekleyenlerinkinden temelde farklı değildir. Yalnızca birkaç grup (örneğin roman yazarları ve bazı akademisyenler) karşı- iktidar uygulama imkânına sahiptir ve bu karşı iktidar uygulamasının da yayım yapmanın getirdiği kısıtlanımlar içerisinde ifade edilmesi gerekir. Seçkinlerin bağımlılıkları tipik bir şekilde ideolojik olarak çeşitli mesleki normlar değerler ya da yasalar tarafından, örneğin kitle medyasında ifade özgürlüğünün olması, gerektiğine duyulan yaygın inanç tarafından gizlenir.”⁸⁴

Eleştirel perspektiflerin üçüncüsü olan kültürel çalışmalar, medya iletileri üzerinde odaklanması nedeniyle yapısal yaklaşımla benzerlikler gösterse de, yapısalcı yaklaşımın bu tür iletilere atfettiği özerkliğin tersine, kültürel yaklaşım medya içeriğinin ve etkisinin, medya iletilerinin üretildikleri ve alımlandıkları toplumsal çevre tarafından biçimlendirildiğini savunur.

Kültür temelli çalışmaların en temel özelliği, ekonominin belirleyiciliği üzerine kurulu “ekonomik indirgeme” görüşüne karşıt bir görüşe sahip olmalarıdır. “Kültürcü (culturalist) araştırmacılar, Marksist gelenek içinde çok önemli bir yer tutan, düşünsel ve maddi güçler arasındaki ilişkileri anlayıp açıklamayı amaç edinen “alt yapı-üst yapı” formülasyonunu reddederler. Medya konusunu kültür temelinde ele alıp inceleyen araştırmacıların başında öncelikli olarak İngiliz araştırmacılar Williams, Thomson ve Hoggart’ın

---

⁸⁴ Teun A. Van Dijk, “Söylemin Yapıları Ve İktidarın Yapıları”, Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999, s. 337-338.

isimlerini saymak gerekir.”⁸⁵ Bu geleneği benimseyen araştırmacılar kültürü, tarihsel koşulların ve ilişkilerin bir ürünü olarak varlık gösteren temel toplumsal sınıfların ve grupların, kendi iç dinamiklerinden ve aralarındaki etkileşimden doğan değerlerin ve araçların oluşturduğu bir bütünlük olarak algırlarlar Bu düşünürler medyayı, halkın bilincinin, beğeni ve tercihlerinin çok güçlü Őekillendiricileri olarak kabul ederler.

Kültürün sadece sosyoekonomik yapının Şekillendirdiği yansıtıcı olarak görülmesini reddeden bu yaklaşım, kültürü bütün sosyal pratiklerle içiçe kabul eder. “Bu pratikleri insan etkinliklerinin bir olağan bir Şekli olarak düşünür, insanların tarihi yaptıkları etkinlik olarak ideal ve maddi gler arasındaki ilişkiyi formllemeye taban üstyapı yöntemine karşıdır. Daha geniş bir formllemeyi, sosyal varlık ve sosyal bilinç arasındaki diyalektiği tercih eder.”⁸⁶

Bu üç perspektif biçimi, birbirini tamamlayan Şekillerde bütüncü bir yaklaşımı oluşturur. Böylece eleştirel teoride “medya çatışmalı ve karmaşık gerçeklerin parçalarını bir araya getirerek ve eğer gerekiyorsa bunları uzlaştırarak bir toplumsal totaliteye dair anlayışın üretilmesine yardım ettiği için”⁸⁷ önem kazanır. Aynı zamanda iletişim süreçleriyle ilgili olarak temelde yatan ekonomik oluşumların ortaya konulması, medya alanındaki mülkiyet ilişkileri ve pazarın kontrolü üzerine yoğunlaşan sorularıyla; “medyanın toplumdaki iktidar yapısını sürdürme ve değiştirmede oynadığı rolü”⁸⁸ ortaya koyar.

Eleştirel yaklaşım içinde ancak ayrı bir ekol olarak incelenebilecek Frankfurt Okulu, medya eleştirisinde, özellikle “kitle kültürü”, “kültür endüstrisi” kavramlarıyla yeni açılımlarda bulundular. Çok kısa olarak değinilecek olursa; Herbert Marcuse Theodor Adorno ve Max Horkheimer, Jürgen Habermas, Kracauer, Lowenthal gibi dşnlerin başı çektiği ve 1923

---

⁸⁵ Arslan, a.g.m., s. 6.

⁸⁶ Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 219.

⁸⁷ Hardt, a.g.e., s. 54.

⁸⁸ Fejes, a.g.e., s. 325.

yılında Frankfurt'ta kurulan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü çevresinde toplanan Frankfurt Okulu kuramcıları medya konusuna kötümser ve karamsar bir bakışla yaklaşırlar. Bu yaklaşıma göre, Batının kapitalist yapısı toplumsal değişmeyi gerçekleştirecek güçleri, içinde kitle iletişim araçlarının da bulunduğu bir dizi örgütlenmeyle denetim altına almıştır.

Frankfurt Okulu kitle iletişim araçlarında yer alan iletişim ürünlerinin işleyiş ve etkilerini inceleyerek onların toplumu uyutmak, uyuşturmak, giderek düşünemez hale getirme amacına yönelik olduğunu savunur. "Kültür endüstrisini ürünleri, bir sosyal gereğe uyacak şekilde, bu gerçeği yansıtacak şekilde kalıplaştırılır. Kültür endüstrisinin açıkça haklı çıkarılmaya veya desteklenmeye ihtiyacı yoktur, çünkü bu endüstrini ürünlerinin tüketme süreci kişileri süregelen sosyal kurallarla kendilerini bir tutmaya, yani özdeşleştirmeye, bağdaştırmaya ve neyseler o şekilde olmaya sevk eder."⁸⁹ Teheodor W. Adorno ve Marx Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği* kitaplarında bunu sinema filmi örneği üzerinden şu şekilde anlatırlar: "Kültür tüketicisindeki imgelemin ve kendindeliğin körleştirilişini bugün psikolojik mekanizmalara indirgeme gereği yoktur. Ürünlerin kendisi en tipik olanı sesli film, nesnel yapısı gereği seyircileri felce uğratmaktadır. Bu ürünler, kendilerine uygun düşen yorum gerçi hazırcevaplığı, gözlem yeteneğini, pişkinliği gerektirecek, ama izleyicinin, hızla geçip giden olguları kaçırmak istemiyorsa düşünme etkinliğini yasaklayacak şekilde hazırlanmıştır. ...kültür sanayiince açılan herşey, insanları kaçınılamaz şekilde bütün bunların yapılış nedeni olarak yeniden üretir."⁹⁰

Marksist gelenekten "tüketime yönelik işçi sınıfının Marksist sınıf mücadelesini moda dışı edip eskitti"ği görüşüyle ayrılan Frankfurt Okulu düşünürlerine göre; "Modern kapitalizm kitle toplumu niteliğini taşır. Bu toplumda işçi sınıfı örgütlenmiş bir yapıya değil, atomlaşmış bir yapıya sahiptir. ...bu kültür endüstrisinde 'uyum' bilincin yerini alır ve kurallardan

⁸⁹ Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 203.

⁹⁰ Teheodor W. Adorno, / Marx Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Oğuz Özgül (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995, s. 14-15

uzaklaşma hoş görülmez. Kültür etkisinin total etkisi 'karşıt aydınlanmadır', bilincin engellenmesidir."⁹¹

The Theory of Communicative Action (1984) adlı eserinde ortaya koyduğu "iletişimsel eylem kuramı" ile Alman filozof Jürgen Habermas, iletişimi toplumsal olarak eşgüdümlenmiş toplumsal etkinlikler bütünü olarak görür ve bu etkinlikler aracılığıyla insanoğlunun kendisini ussal bir varlık olarak gerçekleştirdiğini savunur. Ussallık, tartışma aracılığıyla uzlaşabilme yeteneğidir. İdeoloji ise iletişim alanında şiddet sansür ve baskı nedeniyle samimi bir uzlaşmanın gerçekleşmesinin engellendiği bir duruma işaret eder.

Habermas'a göre "İnsan türünün kendisini üyelerinin toplumsal olarak eşgüdümlenmiş faaliyetleri yoluyla yaşattığını ve bu eşgüdümün iletişim yoluyla – belli merkezi alanlarda oydaşmaya ulaşmayı amaçlayan iletişim yoluyla– kurulduğunu varsayarsak, o vakit türün yeniden üretimi ayrıca iletişimsel eylemin doğasında bulunan bir rasyonalitenin koşullarının sağlanmasını gerektirir."⁹²

Habermas kişisel ilişkilerin ve toplumsal akılcılaştırmanın yolu olarak gördüğü iletişimsel eylem kavramını içiçe geçmiş üç konudan hareketle inşa eder: bunlar: toplum teorisinin bireyselci yaklaşımlarının sınırlamalarından özgürleştirilmiş bir iletişimsel rasyonellik, hayat alanı ve sistem paradigmasını bağlantılandıran iki düzeyli bir kavram ve toplumsal patolojileri açıklayan bir modernlik teorisidir. Habermas'a göre iletişimsel eylem kuramının amacı konuşmanın evrensel geçerlilik temelini yeniden oluşturmaktır.

"Kamuoyu" kavramı konusunda da eleştirel yaklaşımlarda bulunan Habermas, geleneksel anlamda oluşmuş bir kamuoyunun artık ortadan kalktığını söyler. "Gazete endüstrisinin ve yüzyüze iletişimin egemen olduğu koşullarda yaşayan 'halk alanı' ve bu alanda 18. yüzyıl anlayışı çerçevesinde

⁹¹ Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 200–201.

⁹² Hardt, a.g.e., s. 48.

oluşan 'kamuoyu' ekonomik ve siyasal pazarın denetimi zorunluluğu, elektronik iletişim araçları ve ticarileşmiş kitle iletişiminin egemenliği ile ortadan kalkmış durumda. Kamuoyu artık siyasal kararlarda, ekonomik ve siyasal politikada hiçbir yere sahip değildir."⁹³ "Habermas'a göre yeni bir korporatist iktidar ilişkileri düzeni kuruldu ve bu düzen içerisindeki örgütlenmiş çıkar grupları kamuyu giderek daha çok dışlayarak hem kendi aralarında ve hem de devletle anlaşmalar yaptılar, medya, güçlendirme, akılcılık aktörlüğünden uzaklaşarak, kamunun kenara itilmesine yardımcı olan ilave bir araç konumuna geldi."⁹⁴ Medya önerdiği sindirimi kolay düşüncelerle akılcı, eleştirel tartışmayı yönlendiren bir araç olma özelliğini kaybetti. Siyaseti bir oyun, bir gösteri olarak yansıtmayla kamuyu sadece edilgen tüketiciler haline getirdi

Kamuoyunun tekrar oluşabilmesi için Habermas tarafından önerilen ideal konuşma durumu, agora, forum veya salonlarda olduğu gibi, bütün katılımcıların, konuşma sırasında eşit şanslara sahip olduğu, tahakkümden tümüyle kurtulmuş bir durumdur. İnkna gücüne, retoriğe, otoriteye veya zora dayalı yaptırımlara değil, yalnızca daha iyi olan argümanın gücüne bağlıdır. "Habermas'a göre, bir anlamaya varmanın varmanın amacı, karşılıklı anlamının öznel arası müşterekliğiyle, ortak bilgiye, müşterek güvenle ve birbirine ahenkle sonuçlanan bir oydaşmayı doğurmaktır. Oydaşma, -buna tekabül eden anlaşılabilirlik, dürüstlük, doğruluk ve adilanelik hususundaki geçerlilik iddialarının kabul edilmesine dayanır"⁹⁵

Habermas'ın böyle bir ortamla bağlantılı olarak geliştirdiği iletişimsel eylem üç işleve hizmet eder: Birincisi, kültürel bilginin aktarılması ve yenilenmesi, daha sonra, toplumsal bütünleşme ve grup dayanışması ve son olarak da kişisel özdeşleşme. Böylece medya gündelik yaşamın bir parçası olarak medya genelleştirilmiş iletişim biçimlerine işaret eder. Katılımcıları kendi zaman-mekan kısıtlanımlarından özgürleştirir, çoklu bağlamların hazır

⁹³ Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 207.

⁹⁴ Curran, *Medya Kültür Siyaseti*, s. 183-184.

⁹⁵ Hardt, a.g.e., s. 49-50.

olmasını sağlar böylece otoriter ya da özgürleşimci sistemlere hizmet etmeye yetenekli kamusal alanların yaratılmasında araçsal hale gelirler.

II. BÖLÜM

MEDYA – DEMOKRASİ BAĞLANTISI

Medya ve demokratik sistem arasında birbirlerinin gelişmesine, yerleşmesine ve işlemesine doğrudan etkileyen bir bağ bulunmaktadır. Basının ortaya çıkış dönemi aynı zamanda modern demokrasiyi öncelleyen, ona ortam hazırlayan bir dönemdir de. Basının gelişmesi ve çeşitli aşamalarda geçerek medya haline gelmesi de demokratik yapının sağladığı olanaklar sayesinde olmuştur. Kurumsal bağlantının ötesinde işlevsel bağlantı medya ve demokrasi bağlantısının özünü oluşturmaktadır. Ancak burada ifade edilen medya kavramı, siyasal ve ekonomik otoriteden bağımsız, demokratik usuller doğrultusunda işleyen bir siyasal ve toplumsal yapıda “özgür” ce basım ve yayım faaliyetinde bulunabilen bir medyaya gönderme yapmaktadır. Çünkü bu güç odaklarından “özgürlük” aynı zamanda demokrasilerde medyanın varlık nedenidir.

Çeşitli yöntemlere başvurarak siyasal iletişimi denetlemek, haber ve bilgi akışını her iki yönde de süzerek ve yeniden oluşturarak kamuoyunu kendi doğrultularına göre biçimlendirmeye çalışmak, otoriter yada totaliter yönetimlerin uygulamaları olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda bir rejimin demokratik, otoriter yada totaliter bir kimlik taşıyıp taşımadığını belirlemede temel göstergelerden birisi iletişim ağ ve yapılarının siyasal yapı karşısındaki bağımsızlıkları yada görece özerklikleri olmaktadır.

İktidardan yurttaşlara yurttaşlardan iktidara gerçekleşen bu haber ve bilgi akışı siyasetin demokratik yapılanışı ile ilgilidir. İktidar bu akışta ince yada kalın delikli süzgeçler kullanarak iletişimin hızını ve debisini tek yanlı olarak ayarlamaya heveslenebilir. Bunun karşılığında da yurttaşlardan gelecek haber ve bilgi akışı az çok bilinçli biçimde yavaşlayabilir veya azalabilir. Bunun içinde sistemin kendi içindeki bu akışta olabilecek tıkanma ve aksamaların giderilebilmesi, medyanın işlevini yeniden ön plana çıkarır: Medya sistemin bir aygıt olarak tıkanmasını önlemede devreye girer, sistemin şu yada bu nedenle tıkadığı kanalların yerine yaşamsal olan bu akışı sağlar. Medyanın halktan

iktidara, iktidardan da halka yönelik olan bilgi alış verişini her yönden gelen kısıtlanımlardan uzak şekilde yapabilmesi akışın sağlıklı şekilde sürdüğü anlamına gelir.⁹⁶

Ancak medyaya eleştirel bakış açısından yaklaşıldığında yukarıda ifade edilen liberal demokrasi içindeki “özgür” medya kavramı ciddi eleştirilere uğramaktadır. Medyanın ideoloji taşıyıcısı olarak egemen sınıfların çıkarına yönelik faaliyetlerde bulunarak diğer sınıfları egemen sınıfın beklentileri doğrultusunda davranmaya razı etme rolü üstlendiği iddia edilmektedir. Medyayı günümüz burjuva ideolojisinin başat alt kurumu olarak gören bu yaklaşımda, egemen ideoloji kendini kitlelere mal etmek ve her an yeniden üretebilmek için medyaya ayrıcalıklı bir yer tanır: “Medya, klasik kurumlaşma mantığının dışında özellikler taşır. Daha dinamik, daha değişken, daha üretken ve daha yayılımcıdır. İdeolojinin kurumsal olarak temsiliyle yetinmez. Bir sanayi sektörü olarak fiili üretim ve pazarlamayı da içerir. Bu anlamda ticari kaygıları da vardır. Bunun için medya iletişim sektörü egemen sınıf için ideolojik ve ticari çıkarların en üst boyutta örtüştüğü alandır. Diğer hiçbir üretim sektöründe bu ölçüde bir çıkar birlikteliği sağlanamaz.”⁹⁷ Medya ürünleri olan haber, görüntü, film, sinema, makale yazıları, fotoğraf, istatistik bilgiler, müzik, reklâm, gösteri, slogan, TV programları, aktüel bilgiler, magazin, sanat organizasyonları gibi etkinlikler temelde ticari değer taşırlar. Fakat aynı zamanda izleyicilerine nasıl yaşamaları gerektiği konusunda da fikir ve kanılar dikte ederler.

Çalışmanın ikinci bölümde yer alan alt başlıklarda çoğulcu liberal yaklaşımın bakış açısı da yansıtılarak, fakat özünde eleştirel bir yaklaşımla, medya demokrasi bağlantısı incelenecektir. Bu genel başlık altında medyanın çeşitli toplumsal aşamalardaki işleyişiyle bağlantılı olan, medya kamuoyu ilişkisi, medya piyasası, medyada tekelleşme ile medya–ideoloji konuları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

---

⁹⁶ Alemdar, a.g.e., s. 45.

A. DEMOKRASİ VE TEMSİLİ DEMOKRASİDE MEDYANIN YERİ

Demokrasi, temelinde bireysel özgürlük kavramı olan, çoğulcu ve en önemlisi katılımcı bir toplumsal siyasal örgütlenme ve yaşam tarzıdır. Siyasal bir sistem, bir düzenleme biçimi olmanın yanı sıra, insan hakları ve hukuk devleti gibi temel unsurları içeren kapsamlı ve karmaşık bir süreçtir. Demokratik olarak nitelenebilecek bir siyasal ve toplumsal yapılanmada; tüm insanlara başta düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin eşit olarak tanınmış ve bu özgürlüklerin güvence altına alınmış olması gerekmektedir; demokrasinin varlığından söz edebilmek için bir sistemde bu özellikler mevcut olmalıdır.

Bu kısa tanımlamaya medya açısından, medyanın temel varlık nedeni açısından bakılacak olursa “katılımcılık, düşünce ve ifade özgürlüğü” kavramlarının altının çizilmesi gerekir. Şöyle ki “hiç kimse demokratik bir sistemde politik sorumluluklarını akıllı biçimde yerine getirmesi için gerekli bilgiyi kendi başına edinemez.”⁹⁸ Medya işte tam bu aşamada, yani halkın (özellikle siyasal platformlarda) katılma ve karar verme süreçlerinde yaydığı doğru ya da yanlış (doğru olması gereken) bilgilerle kilit bir noktada yer almaktadır. İkinci aşamada ise, demokrasiyi diğer siyasal sistemlerden ayıran en temel özelliği olan halkın denetleme ve değiştirebilme hakkını kullanmasında; siyasal partiler, sendikalar ve diğer sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi, ancak biraz daha kapsamlı ve yaygın bir araç olmasıdır. Temsili demokrasinin nitelikleri göz önüne alındığında medyanın bu sistem içindeki rolü çok daha iyi anlaşılabilir.

“Basının, gazeteciliğin demokratik rolü, kabaca, yurttaşların olan biten hakkında tam ve gerçek bir bilgi edinmesini sağlayarak, demokratik süreçlere katılımda, daha doğrusu bu katılımın en konvansiyonel ve toplu biçimi olan seçimlerde doğru kararlar vermelerini sağlamak şeklinde tarif edilir. Yanlış olmasa da, eksik bir tanımdır...”

Aynı zamanda, yurttaşların politik süreci her an denetleyebilmelerinin, daha da ötesi, gazetecilik kanalıyla sürdürülmekte olan denetimi yine o kanaldan

---

⁹⁷ Şahiner, a.g.m., s. 3.

⁹⁸ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 27.

müdahalenin bir parçası kılabilmelerinin aracıdır. Seçimle gelmediği, seçimle oluşan bir yapının içinden çıkmadığı halde, gazeteciliğin “dördüncü kuvvet”liğinin kaynağı budur:

Halkın bilgilendirme aracı olması kadar, halkın diğer kuvvetleri denetiminde ve onları etkileyebilmesinde, onlara müdahale edebilmesinde “kuvvet” olması.

Kısaca, “halkın kuvveti” olması.”⁹⁹

Demokrasi ancak bilgili yurttaşlar sayesinde işlerlik kazanabilir ve Demokratik yapının temel taşı olan “anlaşma yeteneği” demokratik araçlar sayesinde farklı fikir kaynaklarına eşit ve açık erişim sağlayabilmeleri durumunda filizlenip gelişebilir. Aksi takdirde “Halkın bilgili olmadığı ya da bilgi alacak kaynaklara sahip olmadığı bir halk yönetimi olsa olsa bir komedinin ya da trajedinin, belki de ikisinin birden, önsözü olabilir. Kendi kendisini yönetmek isteyen bir halkın da kendisini bilgiden geçen güçle donatması şarttır.”¹⁰⁰

Modern çağın başlarında ortaya çıkan bu düşünce içinde, görmezden gelinen gerek demokratik kuramda, gerekse medya incelemelerinde henüz layık olduğu yeri alamayan çok önemli bir noktaya dikkat çeken John Keane, demokratik usuller ve kamuoyu medyalarının anlaşmazlığa ulaşılmasını da kolaylaştırabileceğini göstermektedir. “Demokratik usuller ve kamuoyu medyaları varılmış anlaşmaların onaylanmamasını yada değiştirilmesini de mümkün kılarlar; bunların, ekolojik sorunları olan, karmaşık toplumlara özellikle uygun olmaları bu yüzdendir. Sansüre tabi olmayan medyalar çokluğu, halen medyaların riskler konusunda yaptıkları aşırı basitleştirilmiş ve önyargılı habercilik kalıplarında delikler açabilir.”¹⁰¹

Medyanın uzun bir dönemden buyana ortaya koyduğu manzara “halkın kuvveti” olma misyonun giderek silikleşmesi ve bir çok alanda birbirine geçmiş durumdaki siyasal ve ekonomik iktidarın propaganda ve oyalama aracı olma rolünü benimsediğini göstermektedir. Medyası bu durumdaki yapının da sağlıklı bir demokratik bir işleyişe sahip olması mümkün olamamaktadır. İleride çeşitli

⁹⁹ Umur Talu, Demokrasinin Medyalaştırılmasına Karşı Medyanın Demokratikleştirilmesi, www.medyakronik.com (23 .12. 2001).

¹⁰⁰ Keane, a.g.e., s. 157.

başlıklar altında incelendiği gibi, medyanın kendine özgü işleyişinin, mali yapılanmasının, medya çalışanlarının eğitiminin, genel ekonomik ve sosyal yapılanmanın medyanın içinde bulunduğu durumun ayrı ayrı rolleri bulunmaktadır.

1. Temsili Demokrasi

Demokrasi eski Yunan'da uygulanan biçimiyle günümüze gelene kadar pek çok kez farklı biçimlerde tanımlanmış, pek çok rejim kendi sistemini demokratik bir sistem olduğunu iddia etmiştir. Hatta demokrasi tanımlamasında üzerinde konsensüs sağlanan niteliklerden hiçbirine uymasa yada sadece şeklen uysa bile, bir çok yönetim kendine meşru bir zemin yaratabilmek için demokratik olduğunu ifade edebilmektedir. Bunun da ötesinde demokrasi kavramına karşıt uygulamaların demokrasi adına yapıldığı bile öne sürülebilmektedir. Bunun en temel nedeni başta da değinildiği gibi kavram üzerindeki bulanıklık ve demokrasinin özellikle liberal demokrasinin uzun bir süreden beri yükselen değer olarak kabul edilmesidir.

Demokrasinin ilk olarak siyasal bir kavram ve kurum olarak tarih sahnesine çıktı. Siyasetin temel sorularından 'devletin örgütlenme biçimi nasıl olmalıdır?' sorusuna verilen 'siyasal iktidar yurttaş iradesine uygun olmalıdır' cevabı demokratik teori ve pratiğin alt yapısını oluşturur. Bu ya halkın kendi kendini yönetmesi (doğrudan demokrasi) ya da kendi seçtikleri eliyle yönetilmeye rıza göstermesi şeklinde olur (temsili demokrasi). Çağımızda esas model bunlardan ikincisidir ve ifadesini özgür seçimlerde bulur. Dolayısıyla buraya kadar olanlardan bir çıkarsama yapacak olursak şu söylenebilir: Demokrasi iktidarın sınırlanması sorunsalından çok, bunun kaynağı (halk ya da millet egemenliği) ile ilgili bir tarihsel üründür. Bu kadarına çok kısa olarak 'siyasal demokrasi' denir.¹⁰²

---

¹⁰¹ Keane, a.g.e., s. 157.

¹⁰² Bülent Tanör, "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri", *Idea Politika*, Sayı: 2, 1999, s. 6.

Modern siyasal demokrasiyi biraz daha açmak gerekirse, “yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerin rekabeti ve işbirliği yoluyla dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yöntem biçimi”¹⁰³ şeklinde tanımlayabiliriz. Bir rejimin demokratik sayılabilmesi için, temel kamu görevlerine giriş yöntemini belirleyen modellerin; bu tür görevler kabul edilen veya edilmeyen kişilerin özelliklerinin; kişilerin bu görevlere gelmek için kullanabilecekleri stratejilerin; ve kamuyu bağlayan kararlar alırken uyulması gereken kuralların kurumsallaştırılmaları gerekir. Kurallaştırılan bu kurallar üstünde çoğunluk tarafından, en azından bunlara muhatap olacak kişiler tarafından görüş birliği olmalı ve bu kurallara uyulmalıdır.

Robert Dahl ise modern siyasi demokrasiyi ‘polyarchy’ terimiyle ifade etmiş ve varlığı için ‘askeri usulî’ şartlar olarak isimlendirdiği asgari koşulları şöyle sıralamıştır:

- “1–Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi, anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
- 2–Seçilmiş organlar, baskının nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe ifade edilen seçimlerle işbaşına gelmelidir.
- 3–Pratik olara bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır.
- 4–Pratik olarak bütün yetişkinler devlette seçimle belirlenen organlara seçilebilme hakkına sahip olmalıdır.
- 5–Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili ciddi ceza tehdidi altında olmadan kendilerini ifade edebilme imkanları olmalıdır.
- 6–Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkanlarına sahip olmalıdır. Bunlardan da öte alternatif haber kaynakları mevcut olmalı ve kanunlar tarafından korunmalıdır.
- 7–Vatandaşlar aynı zamanda bağımsız siyasi partileri ve menfaat gruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.”¹⁰⁴

¹⁰³ Phillippe C. Schmitter / Terry Karl , “Demokrasi Nedir, Ne Değildir”, Atilla Yayla (der.), *Sosyal ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, 1999, s. 4.

¹⁰⁴ Schmitter / Karl, a.g.e., s. 7.

Demokratik bir işleyişin en temel özelliği, yukarıdaki niteliklere sahip bir sistem içerisinde; yönetilen halkın, yönetenler ve yönetim hakkında söz sahibi olması olarak özetlenebilir. Bunun ötesinde, demokrasinin diğer karar verme biçimlerine üstünlüğü, kararların gözden geçirilebilir ve değiştirilebilir olarak kabul edilmesidir. Hiçbir zaman tam doğru karar yada konsensüs garanti değildir. "Demokratik usuller bazen çoğunluların kör cahil oldukları konularda karar vermelerine izin verir; ama azınlıkların, kör cahil çoğunluklara karşı çıkmalarını, onların akıllarını başlarına toplamalarına da mümkün kılar. Bazı yurttaşların ötekilerine aslında duymak istemedikleri şeyleri söylemelerine olanak sağlar. Demokratik usuller yurttaşların konuları ikinci bir kez düşünmesine ve hayır demesine şans tanır... Kararlar, geri alınabilir tercihlere dayanır ve bu tercihler de çeşitli görüşler arasında yaratılmış kasıtlı ve kapsamlı karşılaştırmaların sonucudur."¹⁰⁵

Sadece karar verme ve belirleme biçiminden ibaret sayılarak, demokrasinin seçim olayına ve seçim sürecine indirgenmesi oldukça yanlış bir tutum olacaktır. Çünkü bu indirgeme ile anti-demokratik uygulamalara kapı aralamak hiç de olasılık dışında bir durum olmayacaktır. Dahl'ın kriterlerinden de yola çıkıldığında 5., 6., ve 7. maddeler hayata geçirilmeden seçime endeksli bir sistemin demokrasi olarak nitelendirilmesi, demokrasi kavram, kurum olarak bugüne kadar geçirdiği evreleri ve elde ettiği kazanımları inkar etmek olacaktır. Seçim yoluyla iktidara gelerek azınlık haklarını hiçe sayan, azınlığın çoğunluk hale gelebilmesinin yollarını tıkayan çoğunlukçu demokrasiler yok sayılamazlar. Bu nedenle demokrasinin siyasal boyutunda iktidarın kaynağı ortaya konduktan sonra iktidarın sınırlandırılmasıyla ilgili yeni kavram ve sıfatlar eklenmiştir. Liberal özgürlükçü demokrasi, çoğulcu özgürlükçü demokrasi ya da sosyal demokrasi terimleri, iktidarın sınırlandırılmasındaki farklılıkları ve kazanımları bünyesinde barındırır.

"Seçimden gelmiş bile olsa bir iktidarın demokratik niteliğine layık görülmesi, ancak çoğulcu ve özgürlükçü bir toplum yapısına saygılı davranmasıyla mümkündür. Hukuk diliyle bunu bir kez daha açmak gerekirse,

---

¹⁰⁵ Keane, a.g.e., s. 158–159.

başvurulacak kavram insan hakları blokudur. O halde demokrasi yalnız iktidarın kaynağını halkta bulduğu bir rejim değil aynı zamanda insan hakları ile sınırlanmış bir sistemdir”¹⁰⁶.

Kısaca günümüzde demokrasinin kavram ve kurum olarak kazandığı zengin ve kapsamlı içerikte; iktidarın kaynağı, iktidarın sınırlandırılması ve buna bağlı olarak iktidarın denetlenmesi ana başlıklar olarak sıralanabilir. Yurttaşların (herkesin değil; yurttaş olarak kabul edilenlerin) “agora” adı verilen meydanlarda toplanarak birlikte karar vermesi şeklinde işletilen “doğrudan demokrasi” yerini “temsiliyetçi demokrasi”ye bırakırken yukarıdaki nitelikleri bünyesine dahil etmiştir.

Temsiliyetçi demokrasi XII. Yüzyılın sonunda, ulus devlet’in en yetkin biçimi olarak kapitalist Batı’da ortaya çıkmıştır. Ulus devletin en yetkin biçimiydi, çünkü yönetenlerin yönetilenler karşısında sorumlu olmalarını, onlara hesap vermelerini öngörüyordu. Bunun olabilmesi için de yönetenlerin yönetilenlerin temsilcileri olarak onlar tarafından seçilmelerini kurallaştırıyordu. Ama bununla yetinmiyordu. Monarşik dediğim dedikçiliğin demokratik dediğim dedikçiliğe, yani azınlığın haklarını ayaklar altına alacak bir çoğunluk tahakkümüne dönüşmemesi için yazılı anayasa, bağımsız yargı, özgür basın gibi bazı yeni kurumlar getiriyor, ya da eskiden beri var olanları yeni yetki hak ve özgürlüklerle donatıyordu. Çünkü bütün bunların fonuna, insanların devredilemez temel hak ve özgürlüklere sahip olarak doğdukları ve ölene kadar böyle yaşayacakları kabulünü yerleştiriyordu.¹⁰⁷

İletişim ve iletişim araçları kavramı temsiliyetçi demokraside doğrudan demokrasiden temsiliyetçi demokrasiye geçerken, tek tek bireylerin, dolayımlandığı için azalan etkinliğinin bir anlamda yeniden eski gücüne ulaşması amacını, bir bakıma ütopyasını taşımaktadır. “İletişimin her zaman ‘başkasına katılma’yı içermesinden dolayı iletişimin sorunları bir anlamda demokrasinin sorunları ‘bunu mümkün kılan bir toplumsal örgütlenmeye’ dair bir soru olarak kaldı. Bu nosyonlar Dewey’in iletişime dair şu değerlendirmesiyle

¹⁰⁶ Tanör, a.g.e., s. 6–7.

¹⁰⁷ Turhan Ilgaz, “Tekelleşen Medya, Tekdüzeleşen Kafalar”, *Idea Politika*, Sayı: 10, 2001, s. 29.

ilişkiliydi: İletişim emsalsiz olarak araçsal ve emsalsiz olarak erekseldir. İletişim bizi olayların bunaltıcı baskısından serbestleştirmesi ve anlam taşıyan eşyalardan oluşan bir dünyada yaşamamızı mümkün kılmasından ötürü araçsaldır. Bir topluluk açısından değerli olan nesnelere ve sanatları bir paylaşma olarak anlamlarını zenginleştirdiği ve katılım anlamında güçlendirdiği bir paylaşma olarak erekseldir.”¹⁰⁸ İletişime dair yapılan bu güçlü açıklama demokrasi düşüncesini de kapsamaktaydı. Dewey’e göre gönüllü biraradalığa dayalı bir hayat tarzı, ortak iletilmiş bir tecrübenin temsili olarak demokrasi bir yönetim biçiminden çok daha fazla bir şeydi.

Ancak temsili demokrasi idealinin de teoriden pratiğe geçerken çeşitli yaralar aldığı ve demokrasinin özüne aykırı birtakım uygulamalara engel olamadığı eleştirisi üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Temsili yönetim uygulamalarının, demokratik ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı, halkın iktidar yetkisini hakkıyla kullanmasını engellediği iddia edilmektedir. Jacques Chevalier’e göre “Halk kamusal işlerin yönetimine doğrudan sorumluluk sahibi değildir; onun adına eylemek ve karar vermekle yükümlü olanlar, onun seçtiği temsilcilerdir. Her yurttaşın ‘kamusal olan şey’ in idaresine doğrudan katılması üzerinde temellenen antik demokrasiden farklı olarak modern demokrasi, iktidarın temsilciler eliyle kullanıldığı ‘yönetilen’ bir demokrasi olarak tasarlanmıştır. Elbette bu temsilciler düzenlenmiş yarışma çerçevesinde yurttaşların tamamı tarafından seçilmişlerdir ve kamuoyunun sürekli denetimi altındadır. Bununla birlikte temsili demokrasi aslında, meşruiyetlerini seçimle güvenceye aldığı kabul edilen yönetenlerin lehine olarak, yurttaşların iktidarın gerçek anlamda kullanılmasından yoksun bırakılmalarını içermektedir.”¹⁰⁹ “Sorun artık yoksulların kimin köleleri olacaklarıydı, kralın mı yoksa parlamentonun mu?”¹¹⁰ Bu uygulamalarla temsili demokrasinin yönetim tarzı, yurttaşların siyasi haklarının temsilcileri belirlemenin sıradan işlemlerle sınırlandırılmış durumdadır. Oysa demokrasi ideal yurttaşların kolektif tercihler üzerinde etkili olma hakkını ellerinde

¹⁰⁸ Hardt, a.g.e., s. 19.

¹⁰⁹ Jacques Chevalier, “Temsili Yönetim Demokratik Gerekliliğe Yeterince Cevap Veremiyor”, *Idea Politika*, Sayı: 9, 2000–2001, s. 62.

tutmalarını öngörmekte ve kişileri hiçbir zaman vazgeçilemeyecek haklarla etkin bir yurttaş haline getirmektedir.

“Nedeni ne olursa olsun, toplumda devlet dışında özerk kuruluş ve toplulukların varlığını onaylamayan bir anlayışın siyasal demokrasiyle uyum içinde olduğunu söylemek güçtür, demokrasi çoğulcu yapıda olduğu için varsayılan bir toplumun kendini yönetme mekanizmasıdır. Bu sistemde devletin topluma üstün konumu yoktur. Tersine devlet toplumdan gelen dürtülere göre hareket eden, toplumdan kaynaklanan isteklere cevap veren bir örgüt konumundadır.”¹¹¹

Temsiliyetçi demokrasinin arzularının giderilmesinde “katılımcı demokrasi” anlayışı ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki yansımalarıyla önemli bir çözüm yolu olarak görünmekte ve demokrasiyi oluşturan maddi şartlardan da öte, demokrasinin özündeki insancıl değerlere yaklaşmayı simgelemektedir.

Aristoteles düşüncesinde insanın ‘amaçlı eylem’de bulunan bir toplumsal varlık olarak tanımlanması katılımcı demokrasi düşüncesinin temel öğeleri arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsanın amaçlı toplumsal eylemini yabancılaşma durumundan kurtulma olarak anlaşılan bir ‘özgürleşme’ kavramı çerçevesine oturarak günümüz siyasal düşüncesine aktarmak mümkündür. Arent özgürlüğü siyasetin varlık nedeni olarak görmekte ve şöyle yazmaktadır: ‘ender olarak– kriz veya devrim dönemlerinde– siyasal eyleminin amacı haline gelen özgürlük, aslında insanların siyasal örgütlenme içinde birarada yaşamalarının tek nedenidir. Onsuz siyasal yaşam anlamsız olacaktır. Siyasetin tek varlık alanı özgürlüktür ve [özgürlüğün] uygulama alanı eylemdir.’ Arent ‘in sözünü ettiği özgürlük, bireyin daha üst bir birim olan toplumla zorlayıcı olmayan, birlikteliğini ve aktif biçimde katılabilme olanaklarını ifade etmektedir. Günümüz büyük ölçekli ulus devletlerinde katılımcı bir demokrasinin pratikte nasıl gerçekleştirileceği, bu bakımdan düşünülmesi gereken bir sorun olarak

---

¹¹⁰ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 46.

¹¹¹ İter Turan, “Türkiye’de Demokrasi Kültürü”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 5, Sayı 29, 1999, s. 153.

ortadadır. Ölçeği küçültmek yani ulus devleti 'çağdaş mitos' olmaktan çıkarmayı başarabilmek ve bunun yanında belki teknolojinin sağladığı iletişim olanaklarından yararlanmayı becerebilmek, katılımcı demokrasiyi gerçekleştirmek için akla gelen pratik yollar arasında sayılmakta.¹¹²

Siyasal iktidarların, yönetim araçlarını sıraladığımızda; öncelikle zor kullanma gücü, ikinci olarak ekonomik güç gelir. Bu maddi koşular dışında, bir de manevi koşul vardır ki, o da iktidara itaatin bir adet halini almasıdır. Bu manevi koşulun yerine getirilmesinde medya maddi koşulların güdümü altında, etkinliği en yüksek araçlar arasındadır. İletişim teknolojilerinin büyük ölçüde gelişmesiyle birlikte, bütün sosyal, ekonomik, ve siyasal ve kültürel demokratik kuruluşların faaliyetleri ve iş yapma tarzları etkilenmiştir. Kitle iletişim medyası diğer üç gücün kapı ardındaki sistemi destekleyici, itaati kolaylaştırıcı ikna silahı durumunu almıştır. Gerek katılımcı demokrasinin gerçekleşebilmesi gerekse medyanın ikna silahı olarak kullanımını tam olarak anlayabilmek için medya kamuoyu ilişkisine daha yakından bakmak gerekir.

2. Medya Ve Kamuoyu İlişkisi

Kamuoyu kavramı, toplum içindeki bireylerin, inanışları, kanaatleri çeşitli toplumsal olay ve konularla ilgili düşünceleri ve bu düşünce ve kanaatlerle yaratılan yaptırım gücü olarak kısaca açıklanabilir. Oluşan bu yaptırım gücünü, etrafında gelişen olayların farkında olan, ve bu olaylar üzerine fikir yürütebilen, bilgili ve bilinçli halk gücü olarak da tanımlayabiliriz. "Latince kökenli bir sözcük olan medya halka kamuoyuna ait olan anlamında kullanılan medium, mediae sözcüğünden gelmektedir. Kamuoyu denildiğinde ise toplumun içindeki insanların düşünceleri, bu düşünce ve kanaatlerle bireylerin toplum içinde yarattıkları etkin bir yaptırım gücü anlaşılmaktadır."¹¹³

---

¹¹² Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 55.

¹¹³ Güleada Yücedoğan, "Medya Kamuoyu İlişkisi", *İ. Ü. İletişim Fak Dergisi*, Sayı. 6, 1997, s. 83.

Hegel ise kamuoyunu şöyle tanımlamaktadır: “bireylerin genel sorunlar üzerinde kanaat, düşünce ve önerilerini belirttikleri subjektif ve formel özgürlüğünün ifadesinin toplamı public opinion (kamuoyu) adını alır.”¹¹⁴

Medyanın; haber verme, eğlendirme ve eğitme görevlerinin yanında, üstlendiği en önemli görevlerinden biri de kamuoyu oluşumuna katkıda bulunmak olarak kabul edilmektedir. Geniş halk kitlelerine seslenme olanağına sahip basın organları, radyolar, televizyon kanalları, seslendikleri kitlelerin görüşlerinin oluşmasında ve oluşturulan bu görüşlerin toplum içerisinde yayılmasında en etkili araç konumdadırlar. Hatta medya zaman zaman elinde bulundurduğu bu güçle kamuoyunu ve olayların gidişini değiştirecek kadar önemli bir faktör olabilmektedir. Özellikle okuma alışkanlığının düşük seviyelerde olduğu, neredeyse tek bilgi kaynağı gazete, radyo ve daha çok da televizyon olan toplumlarda medyanın kitleler üzerindeki etkisi büyümekte ve önem kazanmaktadır. Medya, haber verici, bilgilendirici ve uyarıcı hizmeti ile okurlarının ve izleyicilerinin sosyal, ekonomik ve politik açılardan kamuoyu oluşturarak sisteme katılımını sağlarken, aynı zamanda oluşan bu kamuoyunun da yönetim tarafından dikkate alınmasına aracılık etmektedir.

ABD’de yapılan bir kamuoyu araştırmasında, bir sorunun dergi kapaklarında yer almasıyla kamuoyunun bu soruna önem vermesi arasında çok net bir ilişki belirlenmiştir. “ABD’nin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlar nelerdir?’ sorusuna yanıtların medyanın bakış açısını çok net bir biçimde yansıttığı görülmüştür.”¹¹⁵ ABD’nin Vietnam’dan çekilmesinde medyanın da desteğiyle oluşturulan kamuoyunun siyasal alandaki etkinliğini gösteren en önemli örneklerden biridir. Çok daha öncesine gidersek “Kırım savaşında İngiltere’de The Times’da askerlerin ne kadar kötü koşullarda savaş verdiği, yöneticilerin kayıtsızlığı ve beceriksizliği hakkında çıkan yazılar, 5 Şubat 1855’de İngiltere’de Ebberdeb hükümetinin istifasına yol açmıştır.”¹¹⁶

---

¹¹⁴ Yücedoğan, a.g.m., s. 84.

¹¹⁵ Serdar Kaypakoğlu, “Küreselleşme Ve Medya”, *Birikim Dergisi*, Sayı 117, Ocak 1999, s. 90.

¹¹⁶ Sema Göksel, “Kırım Savaşında ‘Türkler’ ve ‘Hintliler’”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 134, Şubat 2005, s. 48.

Medya ve kamuoyu kavramlarının birbirleriyle ilişkilerini açıklarken ikisinin ortak noktası olarak “sivil toplum” olarak nitelendirilen bir başka kavram karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde aktarıldığı üzere basının ortaya çıkışı sivil toplum kavramıyla paralel bir sürece denk gelmektedir. İlerleyen dönemlerde medya sivil toplumun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Şöyle ki, medya kuruluşlarını, salt ticari bir işletme olmaktan öte kamusal alandaki etkinliğiyle tıpkı sendikalar, meslek odaları, dernekler gibi devletten bağımsız ve/veya özerk bir “sivil toplum kuruluşu” şeklinde değerlendirmek mümkündür. Medyanın kendisini bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmesinin dışında, sivil toplumu meydana getiren kamuoyunun oluşmasındaki etkin rol de yukarıda anlatıldığı üzere inkâr edilemez. Ali Yaşar Sarıbay’ın sivil toplumu tarif eden aşağıdaki tanımına bakıldığında, medyanın basın olarak ilk ortaya çıkış noktasıyla ve günümüz temsili demokrasi içerisinde kendisini konumlandığı şekliyle tanımda yerini aldığı görülebilir:

“‘Sivil toplum’ onsekizinci yüzyılda Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkan kavramdır... Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır. Bu yapı yasal düzen veya ortak kurallar dizisi gibi özgürlüklerin ve özekliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu hem devlet iktidarını sınırlayıcı, hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz.”¹¹⁷

Sivil toplum kuruluşları bu anlamda; “sosyal kimliğin ve menfaatlerin farklı ünitelerin, devletten (ve hatta partiden) bağımsız kalarak sadece yöneticilerin keyfi hareketlerini sınırlamakla kalmayıp, aynı zamanda diğer vatandaşların tercihlerinin daha çok farkında olan, hareketlerinde kendine daha çok güvenen, orta iyilik için kendini feda etmek konusunda daha medeni bir bakış açısına sahip daha erdemli vatandaşların biçimlenmesine de katkıda bulunur. Daha da iyisi toplumun idarede birey ve devlet arasındaki

¹¹⁷ Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi Ve Sivil Toplum”, E. Fuat Keyman–A.Yaşar Sarıbay (der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara :Vadi Yayınları, 1998, s. 90.

uyuşmazlıkları çözmeye ve üyelerinin davranışlarını devletin yaptırım gücü olmaksızın kontrol etmeye muktedir olan bir ara tabakanın oluşmasını sağlar.”¹¹⁸

Marx'ın burjuva toplumsal formasyonu tahlilini temel almak koşuluyla, sivil toplumu ekonomik alan ile siyasal alan arasında bir “köprü” olarak kavramlaştırmak, hem olanaklıdır, hem de anlamlıdır. Bu tahlilde, kavram yeni bir içerik kazanmaktadır: “Sivil toplum artık, ekonomik görünüş biçimleriyle ideolojik biçimlerin birliğinin alanıdır. Başka türlü söylendiğinde, altyapı ile üstyapının kesişme alanıdır.”¹¹⁹

Günümüz politika sahnesinin baş aktörleri siyasi partiler olmasına karşılık, sahneyi başka gruplarla paylaşmak zorundadırlar. “baskı grupları” olarak adlandırılan bu gruplar, politik sahada faaliyet göstererek siyasal kararların alınmasında önemli rol oynamakta, olaylara ve kararlara bir yön verebilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının çok büyük bir kısmını içine alan “Baskı grupları isteklerini gerçekleştirmek için gayret ederken bazı yöntemlere başvururlar. Bu yöntemler çok şiddetli olabilir. Ayrıca ülkenin siyasal sistemine bağlı olarak a bu yöntemler değişebilir. Yöntemlerin şekli, alanı, yoğunluk ve tekinlik derecesi ülkenin anayasal kurumsal yapısına, parti sistemine ve siyasal kültürüne göre farklılık gösterebilir.”¹²⁰

Sivil toplumun günümüzde bu geleneksel işlevini yitirdiğini, üstü örtülü bir şekilde de olsa neredeyse meşruiyetini dayandırdığı zemine tamamen zıt bir işlev yüklendiğini iddia eden görüşler sivil toplum kavramına başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Eleştirel yaklaşımla konuya bakan bu görüş sahiplerine göre sivil toplum kavramı seksenlerden doksanlara ekonomik anlamda yaşanan liberalizasyonun sermaye birikiminin önünü açması böylece kapitalizm için yeni pazarlar yaratılmasıyla kamusal hizmetler birer metaya dönüştü. Dönüşüm paralelinde zenginliğin paylaşımında yaşanan adaletsizlikleri arttırarak sınıflar

---

¹¹⁸ Schmitter / Karl, a.g.e., s. 6.

¹¹⁹ Fevzi Özlüer, *Küreselleşme Sürecinde STK'lar ve STK'cılık*, <http://www.ekolojikpolitika.org..>, (17.03.2004).

¹²⁰ Şebnem Çağlar, “Baskı Gruplarının Siyasal İktidar Üzerindeki Etkileri”, *I. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı. VI, 1997, s. 285.

arasındaki eşitsizliği derinleştirdi. “Orta sınıfların dayanağı “sosyal devlet”in “işletmecî devlet”e dönüşümüyle de orta sınıflar “öksüz” kaldı. Orta sınıflar yoksullaştı. Bu yoksullaşma salt ekonomik bir yoksullaşma değildi. Üretimin dışına itilen ya da düşük ücretle çalışmak zorunda kalan kitleler siyasal katılım yollarını da yitirdiler. Devlet işletmecîye, vatandaş müşteriye dönüştükçe, parlamenter demokrasi ve katılım araçları işlevsizleşti; meşruiyetini yitirdi. Ulus–devlet varlığını vatandaştan almayacaktı; çünkü ontolojik olarak vatandaş yerini “hizmetlerden yararlanan” müşteriye bırakıyordu. Böylece ihracata dayalı büyüme ve piyasa ekonomisi emeği siyasal katılımın dışına itti. Bununla birlikte ulusal ve uluslar arası burjuvazinin hizmetine sunulan ‘doğa’ da hızla yoksullaştı. Kapitalizmin bağrında büyüttüğü ekolojik kriz “sürdürülemez” bir noktaya geldi. 90’lı yıllarla birlikte, toprağın, havanın ve emeğin yoksullaşmasının yarattığı krize karşı tampon rolü artık “Devlet” değil “Sivil Toplum Kuruluşları” üstleniyordu.”¹²¹ Bu görüşler Habermas’ın tezin birinci bölümünde eleştirel yaklaşım içinde kısaca değinilen “kamusal alan ve kamuoyu” na dair görüşlerinde “kamuoyunun edilgen tüketiciler haline geldiği” ifadeleri ile örtüşen görüşlerdir.

Medyanın mülkiyet yapısındaki değişmeler, medyanın hükümetle ilişkilerini de etkilemiştir. Öncelik, kamuoyunun çıkarına yayın yapmak yerine, kendi çıkarına hükümetle lehte yada aleyhte ilişkiler geliştirmek olmuştur. “Bazı araştırmacılar, medya kartellerinin aslında şirket kazancını arttırmak için siyasal baskılar yapan bağımsız güç merkezleri olduğunu ileri sürmektedir... Burada ima edilen medya kartellerinin, kamusal çıkarlara hizmet eden bağımsız gözcüler değil, güçlerini özel çıkarlarını ilerletmek amacıyla kullanan, kendi çıkarlarından başkasını gözetmeyen şirketler olduğudur.”¹²²

Medyanın kamuoyu oluşturmada bilgilendirici, haberdar edici rolünü bir tarafa bırakarak, manipüle edici, kışkırtıcı, bunun yanında oyalayıcı, sindirici, pasifize edici türde yayınları öne çıkarması, gerçek bir kamuoyu oluşumunun önüne engel oluşturmaktadır. Böyle bir oluşum ise, toplumun tüm faaliyet alanlarında olduğu gibi siyasal alanda da eylemlerini etkilemektedir.

¹²¹ Özlüer, a.g.m., s. 11.

¹²² Curran, *Medya Kültür Siyaset*, s. 194.

Bu dönüşümde gerçek bir kamuoyunun yerini, belirli güçlerin temsil ettiği, giderek tekelleşen medyalarla belirlenen siyasetin dışına itilmiş daraltılmış bir kamuoyu almaktadır. “Medyatik kamuoyu” olarak adlandırılabilir bu tür kamuoyu, gerçek kamuoyunu dışlamaktadır. “Bu dışlama ile siyasal hayatta yaşamakta olduğumuz gibi, partilerin sınırlarını daraltan ve parti siyaseti dışında herhangi bir siyasetin üretilmediği bir süreç yaşanmaya başlanır. Toplumsal hayata yansıyan kamuoyu ise, ne bilinçlilik ne de dil (konuşma, söz söyleme) paylaşıcıdır. Bizim yerimize karar verenler, kamu adına belli fomülleri öne sürenler, medyatik kamuoyunun birer göstergesidir. Geçek kamuoyu ise, ne tür pozisyonda olduğu pek bilinmeyen, kendini yansıtacak kadar özne ve nesnelere güven duymayan bir kamuoyudur.”¹²³ “Ninni ile rahatlatılan, masal ile başka dünyalara taşınarak sakinleştirilen çocuklara karşılık, anne babalar da son moda müzik parçaları eşliğinde TV’den yeni dünyalar yelken açıyorlar. Bu arada da uyuşturulan kitlelerin üzerinde, medya patronları ve siyasi güç odakları, elele gönül gönü birliği içinde, günlük ve uzun vadeli kararlarını demokrasinin hiçbir kuralına uymadan, uyuyan kitlelerin uyanık önderleri olarak uyguluyorlar. Kitle iletişim araçlarından yayılan en temel mesaj; ‘İYİ UYKULAR’¹²⁴

Edibe Sözen medyanın neden olduğu yanlış ve eksik bilme, hatırlama biçimini “medyatik hafıza” olarak değerlendirerek, bu oluşumu gerçek kamuoyunun oluşmasının önündeki en büyük engel olarak ifade eder: “Medyatik hafıza, hafıza yanılmalarının medyatik temsillerden kaynaklandığına vurgu yapar Baudrillard’ın iletişim felsefesine kazandırmış olduğu bir terim olarak ‘simülasyon’, medyatik hafızanın toplumsal koşullarının var olduğu bir ortama açıklık getirir. Baudrillard’ın deyimiyile, ‘gibi’ler dünyasında; hiçbir şeyin aslının olmadığı, herşeyin simülasyona dönüştüğü bir dünyada insanlar, bir aldatma ve yanılma süreci yaşarlar. Medya bu süreç içinde başroldedir, der Bourrilard: ‘Hiçbir şeyin aslı yoktur, herşey simülasyon’dur. Medya dünyasına yaptığı

¹²³ Sözen, a.g.e., s. 66.

¹²⁴ Nurdoğan Rigel, *Rüya Körleşmesi*, İstanbul: Der Yayınları, 2000, s. 15.

eleştiriyile Marksist düşünce, medyaların bu durumunu, 'kitlelerin manüpilasyonu şeklinde ifade eder."¹²⁵

Özetlemek gerekirse kamuoyu oluşturmak ile kamuoyunu yönlendirmenin aynı kefeye konması medyadaki temel bir yanlışı göstermektedir. Emre Kongar bu yanlışı son dönemde Türk medyasının, Irak savaşı konusunda okur ve izleyicilerini bilgilendirmek değil, yönlendirmek için yayın yapar bir durumda olduğunu söyleyerek örneklendiriyor:

"Türk medyası genel olarak (çünkü özel istisnalar var) kamuoyunu enforme değil, forme etmeğe çalışıyor. Her ne kadar barıştan yana tavır koyan bazı yayın organları varsa da (ki bunların da bir bölümü kamuoyunu barıştan yana biçimlendirmeye çalışıyor; kötü olmasa bile bilgilendirme amacından değişik, yani öteki kampın yaptığına daha yakın bir hedef bu) medyamız, genellikle savaştan ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yana tavır koyan ve kamuoyunu da bu yönde etkilemeye çalışan bir davranış içinde.

Bu tutumun ardında medyadaki tekelleşme eğilimlerinin ve medya ile ticaret dünyası arasındaki ilişkilerin yattığı kuşkusuz."¹²⁶

Medya ve kamuoyu ilişkisinde gazetecilerin meslek ahlakına karşı gösterdikleri hassasiyet önemli bir notayı teşkil eder. Medyanın kabul ettiği meslek ahlakı kurallarının içinde medyanı asıl işlevinin kamuoyunu istenilen doğrultuda oluşturmak değil, kamuoyunun özgürce oluşumuna katkıda bulunmak olduğu belirtilir. "Medya güçlü bir ahlaki temel üstünde yükseliyorsa, kamuoyu oluşturmak gibi 'kuşkulu' bir hedefe değil, kamuoyunun özgürce oluşmasını katkıda bulunmaya yönelir. "Bu alıntıda kullanılan 'katkı' teriminin altını birkaç kez çizilse yeridir. 80'li yılların sonunda doğru yarı iletkenlerde ve bilgisayarlarda yaşanan teknolojik sıçramalar kitle iletişimin salt yaygınlığını, olanaklarını değil, işlevini bir başka deyişle özünü değiştirdi. Kamuoyunun

---

¹²⁵ Sözen a.g.e., s.14.

¹²⁶ Emre Kongar, "Irak Savaşı Ve Türk Medyası", Medya Notu <http://www.kongar.org/medyanotu.>, (20.12.2004).

özgürce oluşmasını umursayan yok. Kamuoyunu oluşturma hedefi, medyanın asıl işlevine dönüştü.”¹²⁷

“İnsanlar medya aracılığıyla gönderilen mesajları seçiyorlar, seçtikleri mesajları yorumluyorlar ve okudukları, televizyon tartışmalarında izledikleri mesajlarla kendi inançlarını güçlendiriyorlar. Fakat hepsi bu değil. Medya çok gerçek bir çerçeve oluşturmakta ve insanlar oluşturulan çerçevenin dışını öğrenememektedir. Bu enformasyondan kaçmak zordur. Burada her yere ulaşabilen kümülatif bir etki oluşturan bir olgu söz konusudur.”¹²⁸ Karşı karşıya kalınan ve muhtemel kalınabilecek sorunlara ilgili bilgi ve haberin yayılması, tartışılması, farklı fikirlerin ifade olanağı bulması, demokratik hassasiyet ve demokratik eylemlerin gelişmesi için zorunlu koşullardır. Gelişen teknoloji ile birlikte herkesin radyo, televizyon ve elektronik iletişim ortamlarıyla dolaşımdaki en yeni bilgiye anında ulaşma olanağına sahip olduğu bir dünyada asıl konu bilgi ve haberin çokluğu değil, niteliği ve kalitesi olmaktadır.

Haber verme, bilgilendirme ve bu doğrultuda kamuoyunun sağlıklı koşullarda oluşumuna katkıda bulunmak gibi ağır bir sorumluluk altına giren medyanın, çalışanlarından yöneticilerine kadar, kamuoyuna karşı olan sorumluluklarının bilicinde olması gerekir. Bilgilerin salt doğrular olarak verilmesi, kışkırtıcı ve yıkıcı mesajlar iletilmesi, bilgini saklanması yada çarpıtılması, yanlış bilgilendirmeye ve yanlış yönlendirmelere yol açabilmektedir. Bir toplumun geleceğinin aydınlık olmasının yolu, sorumluluklarının farkında, halkla arasında güven sorunu olmayan medya yardımıyla çağdaş ve üretken bir kamuoyundan geçer. Bu sorumluluğunun bilicinde olan bir medya insanları sadece okuyucu ve izleyici olmaktan çıkarıp katılımcı olmaya yöneltilir.

2. Demokrasilerde Dördüncü Güç Medya

İletişim teknolojilerinin büyük ölçüde gelişmesiyle birlikte, günümüzde, medya bütün sosyal, ekonomik, ve siyasal ve kültürel demokratik kuruluşların

---

¹²⁷ Aydın Engin, “Medya Ahlakı Gazetecinin Kendi Ahlakından İbarettir”, *Birikim Dergisi*, Sayı:117, Ocak 1999, s. 27.

faaliyetlerini ve iş yapma tarzlarını etkilemiştir. Bu etkilemenin boyutları giderek genişlemiş ve önce basının daha sonra değişen ve genişleyen yapısıyla (yazılı basın, radyolar ve televizyonlar ve İnternet) tüm medya kurumları dördüncü güç olma sıfatını taşımaya başlamışlardır. Bu gelişmelere paralel olarak medya yöneticileri, editörler ve etkin köşe yazarlarını da içine alan medya elitleri de, toplumsal yapı içinde en önemli güç odaklarından biri haline dönüşmüştür. Seçilmiş olmasalar bile halk adına diğer üç gücü denetlemek; yolsuzluklar, gücün kötüye kullanımı gibi durumlarda bunları açığa çıkartmak ve sorumlularının tespit edilip, hesap vermesinde öncü rolü oynamak, diğer yandan yönetimdeki gizliliği, halktan kopuk icraatları göz önüne getirip, halkı bu konularda bilgilendirerek eylemlerinde daha doğru kararlar vermelerine yardımcı olmak medyanın dördüncü güç olma nedenlerinin bir kaçı olarak sıralanabilir.

“Günümüzde iktidarın çeşitli fonksiyonları arasında tam bir ayrılık değil, aksine birbirini tamamlama ve bütünleme dikkati çekmektedir. İşte bu durum çağdaş demokratik düzenlemede, diğer üç güçten [tamamen bağımsız] dördüncü bir güce gereksinim duyulması sonucunu ortaya çıkardı. ‘Kontrol gücü’ adı verilen bu gücün görevinin, devlet mekanizmasının, işleyişini denetleme ve eleştiri yolu ile sapmaları önleme olduğu kabul edilmektedir”¹²⁹ Muhalefette bulunan diğer siyasi partiler, meslek ve çıkar kuruluşları, sendikalar ve belli bir amaç etrafında örgütlenmiş baskı grupları öngörülen denetleme kurumlarındandır. Ancak sahip olması gereken bağımsızlık ve yaygınlıkla devlet mekanizmasının en iyi ve en etkin biçimde denetleyecek güç medya olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, ilk dönemlerde basın günümüzde ise medya, yasama, yürütme ve yargılama güçleri karşısında onlardan bağımsız bir kontrol gücü olarak “dördüncü güç” olarak nitelendirilmektedir.

“Amerikan sosyologu Robert E. Park’a (1960:10) ve Hulteng ve Nelson’a (1983) göre, dördüncü güç kavramını gazete \ basın için ilk olarak Lord Thomas Babington Macaulay 1828'de "Hallam's Constitutional History" makalesinde kullanmıştır: İngiliz parlamentosunda üç güç vardı; Lords of spiritual, Lords of temporal ve halk. "Gazetecilerin oturduğu gallery dördüncü güç alanı oldu.

¹²⁸ Kaypakoğlu, a.g.m., s. 90.

¹²⁹ Mehmet Sağnak, *Medya Politik*, İstanbul: Eti Yayınları, 1996, s. 46.

Gerçi Carlyle "Hero as a man of letters" yapıtında, dördüncü güç kavramını K. Burke'ye atfeder, fakat Burkenin yapıtlarında bu kavrama rastlanmaz. Kapitalist siyasal sistemle birlikte, üç güç yasama gücü, yürütme gücü ve judicial güç biçimine dönüşmüştür. Bu üç güç kapitalist demokrasinin bir gereğidir ve dördüncü güç olarak "basın" bu gücün geliştirici ve "halk için" gözetleyicisi anlamına kullanılır. Amerika'da basın gayri-resmi dördüncü güç olarak nitelenir."¹³⁰

Basının dördüncü güç olmasının temelinde "basın özgürlüğü" hayati bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Thomas Erskin in ünlü savunması bu konuda ders niteliği taşıyan bir metin olarak görülmektedir. "Yayına ilişkin konularda, diyordu Erskine, parlamentonun sahip olduğu erk bireylerin özgürce konuşma ve fikirlerini yayınlama hakkıyla sınırlıdır. Bireyin bilgi oksijenine ihtiyacı vardır. Yurttaşların dilerinin, beyinlerinin ve gözlerinin yönetilmesi kabul edilemez. Basın özgürlüğü tanrı tarafından ihsan olunmuş, değiştirilemez bir doğal haktır. Dünyasal hiçbir güç ona tecavüz edemez, hele kendi paçalarını kurtarma sevdasına düşmüş kokuşmuş hükümetler asla edemez. Özgür bir basına sahip olmak, bireylerin hükümete karşı kullanabilecekleri bir kozdur."¹³¹

Tabi bu görevleri hakkıyla yapabilmeleri için öncelikle kendilerinin dördüncü güç olarak diğer üç güçten (yasama yürütme ve yargıdan) bağımsız, (bunların arasına ekonomik gücü de eklersek) bütün bu güç odaklarıyla çıkar ilişkileri içinde olmayan, halk için halka yayın yapan medya kuruluşları olmaları gerekmektedir. Günümüzde medyada yaşanan dönüşümler sonucunda bütün bu niteliklere sahip medya kuruluşlarının olduğunu söylemek, neredeyse imkansız bir hale gelmiştir. Bu nedenle medyanın önüne getirilen dördüncü güç sıfatı halkın lehine olmaktan çıkmış aleyhine bir durum haline gelmiştir.

Medyanın kaçınıcı kuvvet olduğu kadar, kuvvetini kimin adına kullanacağı da önemlidir. Patronunun veya patronunun da içinde bulunduğu belli bir çıkar grubunun gücü durumuna gelen medya organları, yasama, yürütme ve yargıyı

¹³⁰ İrfan Erdoğan, "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği", <http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/dorduncu.htm>, (13.11.2003).

¹³¹ Keane, a.g.e., s. 23

millet adına değil, bu zümre adına denetlerler. “Toplumun yüzde doksanının mevcut siyasi ve ekonomik sistemden hoşnut olmadığı, ama kendilerine hizmet ettiği için dar bir zümre tarafından bu yapının ayakta tutulduğunu düşünelim. Medya da bu dar zümrenin elinde ise, o zaman toplumsal talebi kim seslendirecektir?”¹³²

Dengelerin yerli yerine oturmadığı bir sistemde medya, kamu medyası şeklinde kurumsallaşmasıyla, devletin resmi ideolojisinin taşıyıcısı ve propaganda aracı olma tehlikesi taşırken, tamamen ticari hale gelmiş özel medya kuruluşlarında ise, kamu çıkarının göz ardı edilerek ticari kaygıların ön plana alınması, herşeyin kâr çerçevesinde düşünülmesiyle medyanın sıradan bir ticari işletmeye dönüşmesi tehlikesi vardır. Bir yanda siyasi güce bağımlılık, diğer yanda ekonomik güce bağımlılık. Günümüzde bu iki güç bir çok alanda içiçe geçtiği için medyada bu zincirin üçüncü halkasını oluşturarak kamunun genelinin sesi olmak yerine belli bir kesimin çıkarını gözeterek, bu kesimin sesi olma yoluna sapmış görünmektedir. Bu durumda “dördüncü güç”, “haber alma hürriyeti”, “basın özgürlüğü”, “düşünce özgürlüğü” gibi kavramlar içi boşaltılmış yada giderek anlamı kaydırılmış kavramlar haline gelmiştir.

“Kitle iletişiminin dördüncü güç olması, halkın gözü ve kulağı olması, demokrasinin gelişmesini ve yerleşmesini sağlaması, faaliyetlerindeki nesnellik ve objektiflik ideolojisi, kitle iletişim teknolojisini biçimlendiren ve kullanan güçlerin (a) önce milli–feodal–aristokrat sistemlere karşı verdikleri tarihsel mücadelede egemen siyasal gücü ve kontrolünü çökertmek amacıyla kullandıkları kendilerini savunma silahıydı; (b) Monarşilerin yıkılıp kapitalist devletin kurulmasıyla, medya kapitalist siyasal yapının egemen ve entegral bir parçası olurken, aynı zamanda, devletin sansürüne ve kısıtlamalarına karşı özgürlüğü ve savunulmasını temsil eden mücadelecü güç gibi görünmeye devam etti. Yani, burjuva sınıfının feodal–milli devletlere karşı egemenlik mücadelesinde özgürlükçü ve ilerici bir karakterden, ücretli-maaşlı kölelik sisteminin korunmasını amaçlayan tutucu bir karaktere dönüştü... Dördüncü gücün siyasal ekonomik gerçeğine baktığımızda, bu gücün birbiriyle bütünleşik

¹³² Gani Gönüllü, “Medya Ve Siyaset”, *Yeni Düşünce Dergisi*, Sayı:35, 31 Ağustos–6 Eylül 2001, s. 28.

iki alanda aynı anda iş yaptığını görürüz: Ekonomik ve bilinç ticareti. Dördüncü gücün diğer üç güçle ilişkisinde aradığı, bu ticarete serbestliktir.”¹³³

Kamu medyasında ise hükümetin sesi olma tehlikesi bulunmaktadır. Böyle bir durumda farklı görüşlerin sesi kısılarak resmi kabul edilen gerçeklerin zorla yayılması, demokratik bir toplumda medyanın üstlendiği rolle örtüşmez. Demokrasilerde seçmenler hükümeti ve icraatlarını yargılayabilmeli ve bunun için gerekli bilgilere sahip olabilmelidirler. Önerine yalnızca hükümetin ilgili gerçekler hakkındaki toz pembe versiyonu sunulduğunda doğru yargılarda bulunulması beklenemez.. Hükümetlerin kendi gerçeklerini empoze etmeleri, seçmenlerin farklı gerçekleri öğrenmeleri sağlamak yerine daha fazla iktidarda kalma amacıyla demokratik sürece müdahale etmeleri demektir.

Medyanın asli işlevinden uzaklaşarak başka yönlere kayması ve düşünce özgürlüğünün taşıyıcısı konumunu kaybetmesi toplumsal gelişmeler paralelinde belli bir çizgide meydana gelmiştir. Habermas bu değişim sürecinde medya toplum bağlantısını, kamusal alanın dönüşümüyle kurar. “...erken modern kapitalizmin gelişiminin özerk bir kurumsal tartışma arenası yarattığını savunur. Özel mülkiyetle kazanılan ekonomik bağımsızlık, eleştirel düşünceyi besleyen mektuplar ve romanlar, kahvehaneler ve salonlarda filizlenen tartışmalar ve hepsinden önemlisi bağımsız ve Pazar temelli bir basın, eleştirel siyasal tartışmalara ilgi duyan yeni bir kamu yarattı Buradan, devletin geleceğini biçimlendiren akılcı bir oydaşma geliştirdi. Habermas “burjuva kamusal alanı”nın içinde kamuoyunun biçimlendirildiği ve hükümetin “popüler denetiminin gerçekleştiği ekonomi ve devlet arasındaki kamusal alanın evriminin 17.yüzyılda başladığını ve 19. yüzyılın ilk yarısına kadar sürdüğünü söyler. Habermas bu tarihten itibaren genişlemeye başlayan devlet ve örgütlenmiş ekonomik çıkar gruplarının kamusal alanı tahakküm altına almaya başladığını öne sürer.”¹³⁴ Medya artık bu tahakkümün toplum içine uzanan kolu olarak iş görmeye başladığında; kamuoyunu oluşturan, düşünen, tartışan bireyden çok tüketici konumuna, indirilmiş bireye hitap eder.

¹³³ Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, s. 6.

¹³⁴ Curran, *Medya Kültür Siyaset*, s. 183–184.

İrfan Erdoğan ise, basın dördüncü güç olma iddiasının artık geçerliliğini yitirdiğini Amerikan medyası üzerinden örneklerle ortaya koyar: “Bu geçersizlik fikir basının ortadan kalkmasıyla çok daha belirgin bir biçimde kendini göstermişti. Bu gerçeği Amerikanın kendi basın profesyonelleri de 1970’lerden beri olan gelişmelerde çok iyi görmekte ve hissetmektedir. Örneğin, gazeteci Editör Suires bunu dördüncü gücün ölümü olarak nitelermektedir: Basın geleneksel olarak halk merkezli, özel mülkiyette, kamu ruhlu, öncelikle demokrasinin korunmasıyla ilgilenen, siyasal bakımdan aktif teşebbüstü. Basın bu üstün karakterini kaybetmiştir; Artık kamu çıkarına kendini adanmış kurum değil, onun yerine en yüksek seviyede kar sağlama peşinde koşan ticarettir. 1972’den beri basında kamu ilgisi, sosyal ve siyasal konuları anlama seviyesi sürekli bir şekilde geriledi. ‘Toplumun kendini gördüğü ayna olan’ gazetecilik, büyük ölçüde çarpıtılmış, pratikleri ticarileşmiş ve farklı amaçlar için kullanılmaktadır”¹³⁵

Semboller, işaretler, sayılar, sözcükler ve resimlerden ya da bunların bileşkesinden oluşan iletiler yalnızca mesaj taşımazlar, aynı zamanda insanların dünyasını yeniden şekillendirip yorumlar, ona yeni boyutlar kazandırır. Medyanın ulaştığı bu güçle, tek tek bireylerin ve daha sonra toplumun genelinin tutum ve davranışlarını etkilemekle kalmayıp, bunları değiştirebilmenin en etkin yöntem ve araçlarına sahip hale gelmiştir. Medya gelişen iletişim teknolojilerinin desteğiyle, toplumun yapısını, süregiden düzenini ve bireyler arasında cereyan eden toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirme, yaratma, üretme ve yorumlama gücüne ve yeteneğine sahip olduğunu keşfettiğinde, etkisini bireyler ve genel anlamda toplum boyutuyla da sınırlı tutmayarak, toplumsal ve siyasi yapı içinde etkin bir konuma sahip olan siyasi liderlere ve meşru hükümetin politikalarına kadar ulaştırabilmiştir. Böyle bir durumda siyasi iktidar ve medya arasında bir üstünlük savaşının meydana gelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Basınla iktidar arasındaki çekişme, şimdiye kadar görülmemiş bir boyuta ulaşmış durumdadır. İktidarın artık yalnızca politik iktidarla özdeşleştirilememesi, üstelik politik iktidarın sahip olduğu ayrıcalıkların,

---

¹³⁵ Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, s. 7.

ekonomik ve finansal iktidarlar tarafından aşındırılması, egemenlik alanında yaşanan karmaşanın nedeni olarak gösterilebilir. “Öncelikle egemen medyayla politik iktidar arasında bir bakıma iç içe geçme söz konusu ve bu durum öyle bir noktadaki, vatandaşlar ‘dördüncü gücün’ görevini yerine getirip getirmediğinden kuşkulandırmaktadır. Ayrıca dördüncü güçten söz edebilmek için ilk üç gücün var olması ve Montesquieu’nun sınıflamasında bunları düzenleyen hiyerarşinin hala geçerli olması gerekir. Gerçekte ekonomi bugün birinci gücü açıkça elinde tutuyor. İkinci sırada kuşku yok ki –etki, eylem ve karar aracı oldukları tartışılmaz– medya alıyor. (bu iki gücün de iç içe geçtiği açıkça ortada) öyleki politik iktidar ancak üçüncü sırada yer almakta.¹³⁶

Yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra gelerek, dördüncü kuvvet olmakla yetinmeyen medya, ilk üç erki çeşitli yollarla baskı altına alarak, onların yetkilerinden kendine pay çıkartma peşine düşmüştür.

Yasama üzerinde medya etkisi, milletvekillerinin tekrar seçilebilmek için seçmene doğru mesajlar göndermeleri ve doğru tanınmaları noktasında ortaya çıkmaktadır.

Yürütme, yani hükümet üzerinde medya etkisi, yasama erki üzerindeki etkiye benzerlik göstermektedir. Hükümetler, icraatlarını halka anlatabilmek ve başarılı görünerek yeniden seçilebilmek için medya organlarına ihtiyaç duyarlar. Belli bir zümre veya sınıfın elinde bulunan medya organları, devlet imkanlarının kendilerine kullandırılmaması durumunda, derhal o hükümete karşı savaş açabilir ve her şeyi olumsuz göstermeye girişebilirler.

Medyanın yargı erki üzerindeki etkisinde; daha polis kovuşturması esnasında medyanın yayınları başlamakta ve dosya hakim önüne geldiğinde kamuoyunun belli bir kanaati zaten oluşmuş olmaktadır. Hakimin bu kanaate uygun karar vermemesi durumunda, medya projektörleri, çeşitli sorularla bu

---

¹³⁶ Ignacio Ramonet, *Medyanın Zorbalığı*, Aykut Derman (çev.), İstanbul: OM İletişim, 2000, s.45–46.

karar merciine yönelebileceğinden, bu durum önemli bir baskı oluşturabilmektedir.¹³⁷

İlk etapta basının daha sonra medyanın yüklendiği dördüncü güç olma ideali temelde özgür, bağımsız bir yayın anlayışına dayanıyordu. Yani düşüncenin temel taşı özgür bir basının siyasal sisteme getireceği artılar idi. Bu taş yerinden oynadığında yada aşındığında yapının da yerle bir olması kaçınılmazdı. Yukarıda anlatıldığı gibi bu temel taşı her yerinden yaralar almış, içi oyulmuş, ama medyayı çıkarları doğrultusunda kullananlar tarafından, taşın korunduğu ve taşın asıl koruyucularının kendileri olduğu iddiası sürekli olarak dile getirilmiştir.

John Keane, ise en temelde basın özgürlüğü düşüncesinin ortaya çıkma aşamasına ve ardındaki anlayışa karşı yönelttiği eleştirisinde bu düşüncenin felsefi boyutundaki çelişkilerine dikkat çeker ve basın özgürlüğünü savunan kuramların felsefi anlamda yeterince çoğulcu olmamaları, kendi yanlışlarını görmelerine engel olmuştur der. Bu eleştiriye günümüze uyarladığımızda son noktada medyanın kendini sorgulamasının gerekliliği sonucu çıkmaktadır. “Bunlar hoşgörüsüzlük konusundaki şüphelerini kendilerine çevirmekte yetersiz kaldılar. Dünyanın tanrısal yaratım eseri olduğu hakkındaki fikirlerin yarı laik bir versiyonuna dayandığına ve onun eninde sonunda bilinebilecek, anlaşılabilir ve yeniden biçim verilecek bir öz doğası olduğuna inanıyorlardı. “Özgür bir basının akılcı bilginin yayılması için bir araç olduğu varsayıyordu. Çağdaş kurumlara uygulandığında, bu bilgi her yerdeki akıldışı gözlere önüne serip dağıtacak. Günlük dünyanın–köprülerin makinelerin, ticaretin ve devlet anayasalarının– deneylerinden türetilmiş akılcı ilkelere göre (Tanrı, doğal haklar, mutluluk, hakikat) düzenlenmesine yardımcı olacaktı. Basın özgürlüğünün savunucuları bu varsayımınla yelkenlerini doldurmuş, kendilerini akılcı konsensüsün araçları olarak görüyorlardı. Basın özgürlüğünü derdi ‘bölünmezlik fetişi’ idi, o her şeyi bilenlerin hiçbir şey bilmeyenlere karşı mücadelede kullanacakları bir silahtı. Basın özgürlüğü savunucuları böylece

---

¹³⁷ Gönüllü, a.g.m., s. 26.

kendi kurdukları kapana tutulmuş oldular. Her şeyin tartışması mubahtı. Bir şey hariç: kendi dünya görüşleri.”¹³⁸

Kitle iletişiminin dördüncü güç veya demokratik bilincin ajanı olmasının, hem medyanın örgütlenmesi ve amacı, hem de kapitalist düzenlerin yapısal gerçekleriyle uyuşmayan sahte bir çerçeveleme (ideolojik) olduğunu söyleyen İrfan Erdoğan, egemen medyanın enformasyon kaynağı demokrasinin diğer üç gücü olduğu için egemen medyanın, kapitalist demokrasinin ve kurumlarının entegral bir parçası olduğunu ifade etmektedir “Medya Çoğulcu–demokrasi ve fırsat eşitliği anlayışının dostu olmaktan daha çok, düşmandır; Evimize aldığımız (okuduğumuz, dinlediğimiz, seyrettiğimiz) Truvanın modern atıdır.”¹³⁹

Gelinen son aşamada “Medya tekelleri, yasama yürütme yargının yanında dördüncü güç olduğuna inandırılan medyanın rantını isteme, hatta alma cüretini göstermektedir.”¹⁴⁰

B.MEDYA PİYASASININ DEMOKRATİK İŞLEYİŞE ETKİLERİ

Medyanın kuruluşlarının günümüzde kamusal görevleri olan bir kurum olma özelliğinden sıyrılarak piyasa koşullarına göre çalışan ticari işletmeler haline gelmesi; medyanın demokrasilerdeki halk ve yöneticiler arasında iletişimi gerçekleştiren, farklı bilgi kaynaklarına ulaşılmasını sağlayan, düşünce özgürlüğünün pratikte işlerliğini gösterdiği geleneksel konumunu değiştirmiş, onu zaman zaman sadece çıkar savaşında bir araç ve kâr getiren bir işletme konumuna indirgemıştır.

İletişim bir sektör halinde endüstriyel yelpaze içine girerek mevcut ekonomik düzene bağımlı hale geldi. “İlkin kitle medyası bu sistemin işlev örmesini sağlayan enformasyon ve imgelemi dolaşıma sokmada kilit bir rol oynadı. Seçkin basın fiyatlar ve pazarlarla ilgili verileri ve sermayenin içinde

¹³⁸ Keane, a.g.e., s. 59.

¹³⁹ Erdoğan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, s. 15.

¹⁴⁰ Tokgöz, a.g.m., s. 53.

işlediği, ortamın gösterdiği değişmelerin analizlerini yayımlayarak iş hayatındaki karar alma süreçleri açısından önemli bir enformasyon tabanı sağlarken, popüler basın hızla, yeni gelişmekte olan reklamın sergilendiği ve yeni ortaya çıkmakta olan eğlence endüstrisiyle birlikte daha genel olarak tüketimin sunduğu yeni beğenilerin tanıtıldığı belli başlı kanallar haline geldi.¹⁴¹ Oysa medya “bununla beraber gözardı edilemeyecek denli önemli sosyal sorumluluklara sahiptir. Monetarist iktisatçı Friedman’ın ünlü ‘şirketlerin kar etmekten başka sosyal sorumluluğu yoktur’ öngörüsü medya firmaları söz konusu olduğunda daha geçersiz koşullar taşımaktadır.”¹⁴² Medya içinde yer aldığı topluma, piyasadaki diğer sektörlerde geçerli olabilecek kriterlerden daha fazlasını sunmak zorundadır. Medyalardan, eğitim, deneyim ve birikim isteyen demokratik kültüre katkıda bulunmaları beklenir bu nedenle, diğer sektörlerdeki ortaya çıkan olumsuz koşullar, örneğin tekelleşme; medya söz konusu olduğunda topluma çok daha derin ve etkili biçimde yansiyacak, yıkıcılığı diğer sektörlerle göre daha ilerde olacaktır.

Medyanın içinde bulunmasının rağmen medya eleştirileri ile dikkat çeken gazeteci yazar Umur Talu, medyanın girdiği yeni çizgiyi ve bu çizginin demokratik işleyişle olan ilişkisini anlatırken, gazeteciliğin kiteselleşmesi ile bilginin ve haberin daha çok toplumsallaştığı görüntüsü verildiği fakat aksine, gazetenin, gazeteciliğin büyük işletmelerin rekabet üstünlüğüne hapsediğini belirtir ve bir işletme olarak medyanın “kitle”den anladığının, “yurttaş”tan çok, “müşteri” kavramıyla örtüştüğünü söyler.

“Kiteselliğe bir serenad olarak yerleşen “objektif, tarafsız gazetecilik” anlayışının da, müşteri karşısında rafları çeşit çeşit ürünlerle doldurulan, her beğeniye hitap iddiasında bulunan süpermarketten farkı kalmadı. Gazetecilik ve medya, büyük ölçüde, politik demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olmaktan çıkıp “tüketim demokrasisi”nin bir aracı haline geldi. Oysa, bir yandan da, başlıca kamusal alan olmuştu. Yani, yurttaş–politik süreç arasındaki başlıca irtibat kaynağı. Paradoks buydu. Başlıca kamusal alanın, yurttaşları, “kamusal olmayan” bireylerden müteşekkil bir tüketici kitlesi addetmesi. Başlıca kamusal

---

¹⁴¹ Murdock, a.g.e., s. 440.

¹⁴² Söylemez, a.g.e., s. 144.

alanın, enformasyonu, müşterilere satılacak ve işletmenin etkinlik alanı ile kârlarını genişletecek bir türev mal haline getirmesi.

Demokrasi medyalaşmıştı. Medya ise demokratiklikten uzaklaşmıştı; çünkü özündeki halk ve yurttaşlık kavramlarını yitirmişti.¹⁴³

Haberdar olma, haber alma ve haber verme hakkı ile düşünce ve fikirlerin ifade edilebilmesi demokratik toplumu var eden en önemli unsurlardandır. Bu unsur halkın demokratik vatandaşlar olarak, bilmeleri gereken haber ve bilgileri elde etmelerinde, düşünce, yorum, eleştiri, tartışma ve görüşlerini ortaya koymasında medyaya hayati bir görev vermektedir. Tekelleşme, magazinleşme, sadece pazara yönelik yayın yapma, farklı alanlardaki çıkar ilişkilerinin medyaya yansımaları, aynılaştırma, tek seslilik gibi medyanın içinde bulunduğu sorunlar okuyucunun yada izleyicinin geniş düşünülmesinde halkın tüm bu haklardan yararlanmasının önündeki engelleri oluşturmaktadır. Sözü edilen tüm bu olumsuz yansımalar medyanın Pazar ekonomisi kriterlerini esas alarak ona göre faaliyet göstermesiyle yakından ilintili bir durumdur.

1. Pazar Ekonomisi ve Medya

Kapitalist üretim hacminin hem nitelik hem de nicelik olarak büyümesi, artan kapitalist ürünlerin pazarlanıp satılması için, iletişim sektörünün ekonomik sömürsünü ve farklı sosyal sınıfların oluşturduğu kitlelere ulaşacak bir ideolojik çerçeveyi gerekli kılar. Kitle iletişiminin bu amaçla kullanılmasıyla bu çerçeve toplumun sosyal gerçeği kapitalist sınıfın çıkarları yönünde yorumlamasını sağlar. "Dolayısıyla, medianın yaradılışı, yapısı ve kullanılışı kapitalin hareketine uyumlu olan bir aparatustur. ...Kapitalist sınıf için media stratejik bir öneme sahiptir. Burjuvazi ve burjuva devleti iletişim sektörünün iki ana yanında görev yapar: (a) Mal olması yanı ve (b) ideolojik aparatüs \ araç olması yanı."¹⁴⁴

143 Umur Talu, "Demokrasinin Medyalaştırılmasına Karşı Medyanın Demokratikleştirilmesi, www.medyakronik.com., (23.12.2001).

144 İrfan Erdoğan, "Uluslararası İletişim Düzeni", <http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/makaleler.htm>., (13.11.2003).

İletişimin sektör haline gelerek İrfan Erdoğan'ın ideolojik işlevi olarak tanımladığı düşünsel alana yönelik hizmetinin yanısıra mal olarak kabul edilmesi, giderek düşünsel alandaki etkinliğini mal olmasının gereklerine uygun hale getirmiştir. Artık iletişim içinde bulunduğu ekonomik sistemin şekillendirdiği yayın politikalarını izlemeye, kendisi de bir şirket gibi işlemeye başlamıştır. Medyanın katılımcı, demokratik bir siyasal sistem için öne çıkan özel önemi yeni konumuyla daha farklı bir niteliğe bürünmüştür. Bunun en iyi örneği "ABD Başkanı Bill Clinton, başkanlık görevine başlarken yaptığı konuşmada, iki alanın ticaretin ve iletişimin evrensel olduğunu, ABD ister Demokratlar, ister Cumhuriyetçiler tarafından yönetilsin—uluslar arası çıkarlarını gözeten bir ülke olarak ticaretin ve iletişimin dünya ölçeğinde serbestçe işlemesini sağlamak zorunda"¹⁴⁵ olduğunu bildiren konuşma olmuştur. "Bu politika yüzünden dünyanın her yöresinde telekomünikasyon sistemleri modernleştirilmekte, devlet elindeki iletişim sistemleri özelleştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de de karşı karşıya olduğumuz durum uluslar arası koşulların bir sonucudur."¹⁴⁶

İletişim sektörünün 1980'lerden sonra tüm dünyada eskiye oranla çok daha kârlı bir alan haline gelmesi, basınla uzaktan yakından ilgisi olmayan diğer sektörlerden de bu alana sermaye aktarımı olmasına neden oldu. Önceleri genellikle devlet denetiminde belirli sınırlar içerisinde gelişmesine izin verilen basın, siyasal desteği de arkasına alarak, yapılan özelleştirme uygulamalarıyla birlikte dünya çapında kısa sürede yükselişe geçti.

"Medya kuruluşları en büyük kuruluşlar arasına girdi. Bu durum kendisiyle birlikte teknolojik alt yapıyı da geliştirdi. İletişim teknolojisinin bel kemiği olan uydu sisteminin özel sektöre açılması, dünya çapında yayın yapılmasına olanak sağladı. TV ve radyo vericileri neredeyse sayılamayacak kadar arttı. Yazılı basın kuruluşlarının çoğu eski dağınık mülkiyet durumundan çıkarılıp dev medya şirketlerine bağlandı. Medyatik ürünlerin üretimi devasa boyutlara ulaştı. Hem üretimde hem de pazarlamada tam da istediği gibi 'herkesin oturma odasına kadar girebilen' bir sistem yaratıldı."¹⁴⁷ Bu sistem

---

¹⁴⁵ Alemdar, a.g.e., s. 18.

¹⁴⁶ Alemdar, a.g.e., s. 18.

¹⁴⁷ Şahiner, a.g.m., s. 4.

içerisinde “en yüksek büyüme ritmini ise 1983 ile 1989 yılları arasında cirosunu beş katına çıkaran (1.5milyar Avusturalya Dolarından 7.9 milyara) Rupert Murdoch tarafından idare edilen News Corp. Grubu kaydetmiştir. Fransız Hachette grubu aynı dönemde cirosunu 3 katına (9 milyar FF'den 29 milyara) çıkarırken Alman Bertelsmann grubu da kendininkini ikiye katlamıştır. (6.2 milyar marktan 12.5 milyara). Amerikan şirketlerinin dışındaki birçok başka grup da bu süre içinde belirgin bir artış yaşadı. Bu özellikle de İtalyan Silvio Berlusconi'nin Fininvest'inde, İngiliz Maxwell, Pearson ve Granada'da görülmektedir.”¹⁴⁸

Medya Endüstrisi, elektronik ekipmanlar ve uzayla bağlantılı bu iş alanı olarak, ABD'nin 9. büyük endüstrisi durumundadır. “1991 medya harcamaları sadece ABD'de 109 milyar doları buluyor. Bu demektir ki bir kişinin medya için cebinden yılda 353 dolar çıkıyor. Reklamcılar her yıl mal ve hizmetlere müşterilerinin dikkatini çekmek için medya sahiplerine 80 milyar dolar ödeyerek yer ve zaman kiralyorlar.”¹⁴⁹ Böylece kapitalist ekonomi içerisinde zenginliği getiren faaliyet alanları da değişiyor. Zenginliğe giden yol artık medya sektöründen geçiyor. “Batı'da ünlü ekonomi dergilerinin her yıl yaptıkları Dünyanın en zenginleri yada ABD'nin en zenginleri sıralamasında ilk sıralarını medya zenginleri alıyor. Ünlü Forbes Dergisinin en son düzenlediği 'ABD'nin en zengin 10 milyarder listesindekilerin yedisinin serveti ya kitle iletişiminden ya iletişimden yada bilgisayardan gelmektedir.”¹⁵⁰

Türkiye'de ise bu süreç çok partili döneme geçişle birlikte, siyasal alanda yaşanan farklılaşmanın ekonomik alana yansmasıyla işlemeye başladı. Medyada bu dönüşümden payını aldı. “Gazete basım teknolojilerinin değiştirilmesi, yenilenmesi tirajın artışı, kalitenin iyileştirilmesi reklam pastasının büyümesi ile birlikte medyanın para kazanma yolları açıldı. Ticari gazetecilik yapan bazı aileler Simavi, Karacan Ilıcak gazetelerini holdingleştirdiler 1980 öncesi medyayı holdingleşmesi olarak adlandırırsak bu evreyi medyayı silah

---

¹⁴⁸ Kaypakoğlu, a.g.m., s. 88.

¹⁴⁹ Rigel, a.g.e., s. 10.

¹⁵⁰ Rigel, a.g.e., s. 113.

olarak kullanma gücünü eline geçirmek isteyen medya dışı holdinglerin medyaya girişi ve yazılı elektronik basınla bütünleşme evreleri izledi.”¹⁵¹

Gerek küresel ölçekte gerekse Türkiye ölçeğinde bu genişlemeler, toplumsal formasyonda önemli dönüşümlerin yaşandığı 80’li yıllarla birlikte başlamış, 90’ların sonunda bir kararlılığa ulaşmıştır. “Neoliberal ekonomi politikalarının hayata geçirildiği, sosyalizm deneyimlerinin çöktüğü, kültürel alanda ise ‘yeni sağ’ın egemenliğinin gündeme geldiği bu yıllar, yeni iletişim teknolojilerinin motor gücünü oluşturduğu ‘yeni ekonomi’nin de yükselişine sahne olmuştur. Genel olarak sermaye, özel olarak ise finans sermayesinin serbest dolaşım olanaklarının genişlediği bu dönemde, ‘serbest piyasa ekonomisi’ ve ‘devletin piyasaya müdahale etmemesi’ gibi temalar ‘kuralların kaldırılması’ (deregülasyon) olarak anılan politik ve ideolojik söylemin başat unsurları olmuşlardır.”¹⁵²

Genel olarak tüm piyasada, özel olarak iletişim piyasasında devletin bu gelişmeler karşısında verdiği tepki kendini yeni ekonomik düzene entegre etmesi biçiminde olmuştur. Devletin düzenleyici, yönetici etkinliği farklı şekillerde yorumlanmıştır, fakat ağırlıklı olan görüş devletin sermayenin istediği tarzda düzenlemelere gittiği yönündedir. “Kapitalist sistemde devlet ile piyasa, birbirine kopmaz biçimde bağlıdır ve piyasanın kendi kendini düzenleme yeteneğinin bulunmaması yüzünden ‘düzenleme’ bir başka deyişle devlet müdahalesi kaçınılmazdır. Serbest piyasa söylemi ise, kaçınılmaz olarak devlet müdahalesine gereksinim duyan sermaye sınıfına ideolojik destek sağlayan bir maddenin ibarettir. Bununla birlikte sermaye birikim sürecindeki dönüşümler devlet müdahalesinin biçimini belirlediği için sermaye birikiminin yeni koşulları devletin işlevini de farklılaştırır ve devlet bir ‘yeniden yapılanma’ sürecine girer... Medya açısından durum incelendiğinde; “80’li yıllar dünyada ve Türkiye’de geniş bir mecra yayılan medya endüstrisine genel anlamda devlet müdahaleleriyle zemin hazırlama sürecidir.”¹⁵³ Bu noktada siyasal platformda yaşanan; bir görüşe göre, temel amaç olarak kabul edilen ekonomik refahın gelişimi için

¹⁵¹ Tokgöz, a.g.m., s. 47.

¹⁵² Adaklı, a.g.e., s. 146–147.

¹⁵³ Adaklı, a.g.e., s. 183.

politika yapıcılarının sermaye çıkarları konusunda çok hassas davranmaya başlamaları, diğer bir görüşe göre de, sermayenin politika yapıcılarını ve politik süreçleri ele geçirmeye kalkışmalarıdır.

Medyanın devlet tekelinden kurtarılarak serbest pazar ekonomisinin kurallarına göre çalışmasının altında; özgür basın, düşünce ve ifade özgürlüğü, çok seslilik ve böylece daha özgürleştirilmiş bir toplum düşüncesi yatmaktadır. Pazarın demokratik bir politikayı destekleyecek kamusal iletişim için en uygun kurum ve süreçleri sağlayacağını savunan liberal teori bu iddiasını "medyayı devletin kontrol ve baskısından kurtaracak ve gerekli, özgürlüğü sağlayacak tek şeyin pazar"¹⁵⁴ olduğunu söyleyerek ifade eder. "İletişim araçlarının özel mülkiyeti –fikirlerin meta üretimi ve değişimi süreci içinde üretilip dağıtımı– iletişim özgürlüğünün en önemli öğelerinden birisi sayılıyordu. Pazara ise özgürce dolaşımını mümkün kılan, görünmeyen, ön yargısız ve nazik bir ortam gözüyle bakılıyordu. Gizliliğin entrikanın ve küstahlığın egemen olduğu despotik dünyada bir dürüstlük, hakikat ve namus kalesiydi sanki pazar."¹⁵⁵ Kısaca savunulan, "özgür basın için serbest piyasa zorunludur, özgür basında, özgür ifadenin temelini oluşturur"¹⁵⁶ düşüncesi idi.

Ancak bu görüşün uygulama alanına geçtiğinde vaat ettikleriyle bire bir örtüşmediği ortaya çıkmıştır. Serbest piyasa koşullarının özellikle medya söz konusu olduğunda serbest olduğunu söylemek oldukça zordur. "Sınırlanmamış rekabet mutlaka üreticilerin pazara girme özgürlüğünü garanti altına almaz. Bir çok pazar, pazara giriş için gerekli yatırım düzeyini çok yüksek yada riskli olması, var olan tekellerin ve kartellerin o pazarın kaymağını yiyip bitirmiş olmaları gibi nedenlerle yarışa kapalıdır. Pazarlar bazen de, firmaların üretim ve dağıtım ağlarının bir kez daha kurulmasını maliyet açısından uygun bulmamaları sonucunda kapalı kalır; böyle bir rekabetin inatçı keçiler arasındaki mücadeleye benzer bir kavgaya dönüşmesinden korkulur."¹⁵⁷ "...bizzat ticari varlıklar olma sıfatıyla medya örgütleri, özellikle popüler

¹⁵⁴ L.Doğan, Tılıç, *Utaniyorum Ama Gazeteciyim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 366

¹⁵⁵ Keane, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁶ John O'Neil. "Piyasada Gazetecilik Yapmak" *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Andrew Belsey / Ruth Chatwick (der.), Nurçay Türkoğlu (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 31.

¹⁵⁷ Keane, a.g.e., s. 74.

pazarlarda iş görenleri, bir bütün olarak ekonomiyi nitelendiren genel eğilimlere maruz kaldılar. Piyasalara girmenin maliyeti yükseldikçe ve yerleşik firmalar kapsamlı faaliyet alanlarını kendi konumlarını sağlamlaştırmak için kullandıkça, iletişim araçlarının mülkiyeti de giderek artan bir yoğunlaşmaya dönük genel eğilimi izledi.”¹⁵⁸ Sonuçta kitle iletişim aracı olarak yalnızca basının yaygın kullanımında olduğu ve basın piyasasına giriş koşullarının bu kadar zorlu olmadığı sanayileşme öncesi dönemde yeşeren serbest pazar düşüncesinin, kamuoyu açısından savunulan getirileri uzun zamandır ortadan kalkmıştır.

Pazar ekonomisine teslim olmuş iletişim alanının okuyucu ve izleyici açısından getirdiği değişimler, pazarın öngördüğü çeşitlilik, serbestlik, özgürlükle örtüşen değişimler olmaktan oldukça uzaktır. Medya sayısında yaşanan artış kesinlikle içeriğe yansıyan çoğulculuk anlamına gelmemiştir. Gazetelerin sayısının artması, izleyicinin televizyonda onlarca kanalla muhatap olmasıyla, programların içeriklerinde aynı doğrultuda bir çeşitliliğin olmaması ile tamamen bir çoğulculuk simülasyonu yaratılmıştır. Medya serbest piyasa ilkelerini baz alarak çalıştığında tüketicilerin önceden varolan tercihlerine uymayan haber inanç ve bilgileri sunmaktan kaçınır. Yani nicel anlamda dolaşımda çok meta olmasına karşın, bunlar aynı temel temaların değişkenleri biçiminde olmakta, niteliğe yansıyan çoğulcu bir enformasyon dolaşımı olmamaktadır. Örneğin radyo ve televizyon yayımcıları için en iyi yöntem kitlelere cazip gelecek programlarla tam ortadaki kesime seslenmektir. Bunun sonucu, programlarda çeşitliliğin sınırlanması ve program türlerinin birbiriyile örtüşmesi durumu ortaya çıkmakta, böylece; bütün gazeteler ve dergiler sözbirliği etmişçesine daha çok sattığı düşünülen konularda yayım yapmaktadır. Çok seyredildiği anlaşılan programın sayısız kopyası türerken, aynı şekilde çok seyredilen bir dizi küçük farklılıklarla tekrar ve tekrar üretilmeye çalışılmaktadır. Ve bir gazetenin çıkardığı eki, hemen rakip gazeteninki takip etmekte. Ancak bu içsel farklılıklar taşıdıkları anlamına gelmiyor. Toplum çıkarlarını ilgilendiren konularda, habercilik anlayışında kullanılan gazetecilik dilinde yada konuya yaklaşımda bir çeşitlilik yok. Kısaca medyadaki çeşit bolluğu ne kültürel ne düşünsel, nede ideolojik anlamada bir çeşitlilik yaratmaktadır.

---

¹⁵⁸ Murdock, a.g.e., s. 440.

Bu gelişmelerin sonuçlarını ekonomik bakışın yanı sıra sosyo- kültürel açıdan da inceleyen eleştirel yaklaşım; değişik kesimlerin görüşünün seslendirilmesinin, pazar koşullarında mümkün olmadığını, ve nihai denetimin sermaye tekellerinde olduğunu savunmuştur. Pazar unsurunu gazeteciliğin içsel ilkeleri ve hizmet etmesi öngörülen demokratik işleyişle bağdaştırmayan bu anlayışa göre; “öncelikle piyasadan beklenen çeşitliliklerin artırılması fikri gazeteciliğe uyarlanamaz. Piyasa değil görüş farklılıklarını teşvik etmek, gazeteyi kitlelerinin halihazırda var olan değer ve inançlarıyla uygun bir şekilde haber sunmaya teşvik eder. Seslenilen kitlenin egemen kültürel çerçevesinin dışında olan haber sunumlarına prim vermez. Bu yüzden de büyük kitlelere hitap eden gazetecilik, içinde yer aldığı egemen kültürün kapsamında çalışma eğilimindedir. Gazetecilik ile demokrasinin ihtiyaçları birbirine gayet güzel uyduğu halde, piyasa her ikisinin de dostu değildir.”¹⁵⁹ Sınırsız pazar rekabeti mitosu gerçekte belirli yurttaşların, özellikle azınlıkların seçim özgürlüğünü ağır biçimde zedelemektedir. “Ezilen sınıflar, yoksullar, her türden azınlıklar, özürsüzler (duygu sömürsüne malzeme olmak yada maskara edilmek dışında) giderek daha fazla görülmez ve duyulmaz oluyor. Farklı görüşler giderek daha az yer buluyor. Sadece tüm yayınların tek elde toplanması değil, dağıtımında tekelleşmesi ve bu dağıtım tekellerinin dayattığı ağır koşullar ‘pazar’ı medya dışındaki yayınlara kapatıyor”.¹⁶⁰

Bir holdingin içinde iletişimin hemen bütün dallarına ait şirketlerin bulunmasıyla, aynı grubun elindeki reklam şirketi yine gruba ait gazete ve televizyonlarda bedava reklam yapma olanağına sahip olmaktadır. Müzik, kitap, film bölümlerinin pazara sürülen yeni ürünlerinin tanıtımının sahip olunan medya şirketleri ile tam bir bombardıman şeklinde yapılabilmesi, ayrıca holdingin yada anlaşmalı başka bir holdingin farklı dallardaki faaliyetleri sayesinde bunlarla bağlantılı oyuncak, bilgisayar oyunu gibi diğer ürünlerinde piyasaya rahatlıkla sürülebilmesi halk adına gerçek alternatiflerin ne derece azaldığını kanıtlamaktadır.

---

¹⁵⁹ O’Neil, a.g.e., s. 36.

¹⁶⁰ Deveci, a.g.m., s. 113.

Çevresinde olup bitenlerle neredeyse sadece medya yoluyla haberdar olan kişilerin çoğunlukta olduğu, toplumda iletişimin kitle iletişim araçları olmadan kurulamadığı bir dünyada bu alternatifsizliğin yansıması gizli bir despotizmden başka bir şey olmamaktadır. “Entelektüel çevremizde asıl gerçek medyatik gerçektir. peki nedir bu gerçek? Bir olay hakkında basın radyo ve televizyon bir şeylerin doğru olduğunu söylüyorsa o olayın doğruluğu kabul edilecektir. Yanlış olsa bile. Çünkü doğru olan, artık medyanın tümünün birden doğru olduğunu kabul ettiği şeydir. Oysa bir vatandaşın bir haberin doğruluğunu doğrulamak için elinde bulundurduğu tek araç farklı medyanın söylemlerini bir biriyle karşılaştırmaktır. Bu durumda hep birden aynı şeyleri söylüyorlarsa, o ‘tek’ söylemi doğru kabul etmekten başka çaremiz yok...”¹⁶¹

Medyanın pazar ekonomisindeki durumu, pazar liberalleri tarafından öne sürülen, pazar rekabetinin iletişim özgürlüğünü garantili olarak sağladığı varsayımının inanılır olduğu günler gerilerde kalmıştır. Geçmişten bugüne yaşanan değişimde küçük ölçekli yapıların, mülkiyet ve denetim kalıplarının iyice bütünleşmiş, oligopolvari bürokratik yapılar haline gelmiştir. “Basın özgürlüğünün savunucuları eleştirilerini daha çok pazara dayanan iletişim medyalarının devlet tarafından denetlenmesine yönelmişlerdi. Bugün ise, tam tersine basın özgürlüğünün dostlarının şunu anlamaları gerekiyor: İletişim pazarları iletişim özgürlüğünü kısıtlamaktadır, pazara girmek isteyenlere karşı engeller konularak, tekellere izin vererek, seçenekleri sınırlayarak ve enformasyonun egemen tanımını kamusal kavramından uzaklaştırıp özel olarak tasarruf olunabilen bir metaya yaklaştırarak yapmaktadır bunu.”¹⁶² İletişim özgürlüğü ile pazardaki sınırsız özürlük arasında yapısal çelişki bulunduğu aşikârdır. Bugün fikir pazarlarındaki bireysel seçim özgürlüğüne ilişkin pazar liberali ideolojisi, tüzel söyleve ayrıcalık tanımaya ve yatırımcılara yurttaşlardan daha fazla seçenek vermeyi haklı göstermeye yaramaktadır.

Bu duruma medyanın çalışanları özellikle fikir önderleri kabul edilen gazeteciler açısından bakıldığında, bu yeni düzende onların aldığı yerde klasik görevlerinden farklı bir yerd. Özellikle işadamları ile dostane ilişkiler geliştiren

---

¹⁶¹ Ramonet, a.g.e., s. 52.

¹⁶² Keane, a.g.e., s. 90.

gazeteciler sayesinde işadamları birer uzman kişi olarak kabul edilir oldular. Herhangi bir ekonomik siyasal ve toplumsal olayda işadamlarının fikirlerini alıp bunları okurlara ileten gazeteciler esas itibariyle işadamlarının ve onun sahip olduğu holdingin reklamını yapmak bunu yaparken de aynı işadamlarının halkın gözünde saygınlığını arttırmak işlevini gördüler. Bunun yanında olaylara bakışı işadamlarının gözü ve onun çıkarları doğrultusunda halka kabul ettirilmesi gibi bir yan görevi de yerine getirdiler.

Oysa “Gazeteci, mesleğiyle bağdaşmayan işler üstlenemez; hem gazetecilik hem de milletvekilliği, politikacılık, istihbarat örgütleri üyeliği yapamaz. Siyasi ve iktisadi güç sahipleriyle sıkı fıkı ilişkiler kurmaktan kaçınır. Bir yandan gazetecilik, öte yandan mali–idari yöneticilik yapmanın sakıncaları vardır; çünkü işyerinin çıkarları gazeteciliğin (dolayısıyla kamunun) çıkarlarıyla çelişebilir”¹⁶³

2. Tekelleşme

“Bir malın üretimini tek bir firmanın elinde bulunması durumu olarak tanımlanan tekelleşme kapitalist sistemin geçirdiği uzun yapısal değişimler sonucunda sermayenin merkezileşme eğilimine paralel olarak, günümüzdeki anlamıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir olgudur.”¹⁶⁴ Ekonomik, siyasal, kültürel gibi herhangi bir alandaki örgütlü faaliyetin, tek bir güç merkez tarafından kontrol edilmesi daha geniş olarak da tanımlanabilecek tekelleşme medya piyasasının anlaşılması bakımından özellikle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Aslında medya işletmelerindeki tekelleşme olgusu, modern endüstriyel toplumun bütün kesimlerinde görülen ortak hareketin bir parçası olarak nitelendirilebilir. Fakat tekelleşme olgusu medyanın diğer işletmelere nazaran sosyal sorumluluğunun oldukça fazla olmasıyla apayrı bir önem kazanmaktadır.

¹⁶³ Şahin Alpay, “Medyada Kalite” *Milliyet*, 31 Ekim 2000, s. 4.

¹⁶⁴ Güventürk Görgülü, *Basında Ekonomik Bağımlılık*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991, s. 11.

Tekelleşmenin getirdiği en büyük sakınca, bir süre sonra yine tekelleşmeyi arttırmasıdır. Büyüyen, devleşen medya kuruluşları karşısında aynı olanakları bulamayan medya kuruluşları kaybolacaktır. Bu aynı zamanda, medya kuruluşlarının sayısının sınırlı kalması anlamına gelmektedir. Sayıları sınırlı kalan medya kuruluşları da giderek birbirine benzemektedir. Çoğulculuğu zedeleyen bu gelişme, özgür düşüncenin de sınırlarını daraltacaktır. Tekelleşmiş bir ortamda, medyadan alınan bilgilerin manipüle edilmiş, tekelin kendi tercihlerine göre düzenlenmiş ve farklı düzeylerde sansüre uğramış bilgi olması ihtimali çok yüksektir.

“Unesco (1981:13) tekelleşmenin gazeteciler, okuyucular, ve küçük işletmeler için sakıncalı ve tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır. Unesco'ya göre, basında Tekelleşme; okuyucuların seçme olanağını azaltır, tartışmayı sınırlandırır, konforizmi ve egemen bir azınlığın görüşlerinin kabul ettirilmesine yol açar.”¹⁶⁵ “Diğer sektörlerdeki tekellerin ana amacı, maliyetleri düşürmek, fiyatları kontrol etmek ve kârı maksimize etmek biçiminde belirginleşirken, iletişim alanında daha da özel bir amaç ortaya çıkıyor. Ulusal yada uluslararası iletişim tekelleri bir yandan kârlarını yükseltirlerken, diğer yandan da gelişen teknolojinin ortaya çıkarttığı yığınsal medyanın olanaklarını kullanarak ekonomik ve siyasal tercihleri etkileme hatta belirleme olanağını da elde ediyorlar örneğin, İngiltere’de basın kralı olarak tanınan Robert Maxwell, ‘gazete sahibi olmanın anlamı ne?’ sorusuna kısaca ‘güç’ diye yanıt veriyor.”¹⁶⁶

Ekonomik alanda gerçek anlamıyla tekeli kapitalist devlet tekel kurumları oluşturarak yapar. Özel teşebbüsün faaliyet alanlarında kelimenin gerçek anlamıyla tek bir şirketin tekeli yoktur; onun yerine tek veya birkaç dev şirketin egemenliği vardır. Bir piyasaya tekeli yapıya sahiptir denebilmesi için, piyasada faal durumda olan birkaç firmanın gizli yada açık anlaşmalar yapmak suretiyle piyasaya egemen olması ve yeni firmaların yüksek giriş engelleri nedeniyle piyasaya girememesi gibi şartların bulunması gerekir.

---

¹⁶⁵ Söylemez, a.g.e., s. 144.

¹⁶⁶ Görgülü, a.g.e., s. 12.

Medya endüstrileri genelde tekelci eğilimlerin egemen olduğu bir piyasa yapısı içinde çalışır. “Genel medya eğilimlerinin yanısıra, medya endüstrilerindeki tekelleşmeyi arttıran nedenlerin en başında görel olarak kârlı olan bu sektöre yapılan yatırımları önemli oranda büyük sermayeye gereksinim duymasındır. Piyasaya girişte karşılaşılan büyük sermaye gereksiniminin yanısıra, üretim ve dağıtımın yüksek maliyetleri, medyalar arası rekabet, buna karşılık reklamcılık gelirlerinin sınırlı olması, medyalar arasındaki yatay ve dikey birleşmeler, hükümetlerin yanlış politikaları ve nihayet, enflasyon gibi genel ekonomik koşullardaki olumsuzluklar tekelleşmeyi arttıran unsurlardır.”¹⁶⁷

Tekelleşme çeşitlerindeki ayırım; yatay tekelleşme, dikey tekelleşme ve çapraz tekelleşme şeklinde olmaktadır:

Yatay tekelleşme, aynı türde birçok ürünün aynı işletmenin çatısı altında üretilmesidir. Medyadaki karşılığı farklı çeşitte birçok gazetenin aynı işletmeye bağlı olarak çıkmasıdır. Bu durumda Türkiye’de olduğu gibi ciddi siyasi içerikli bir gazeteyle, bir bulvar gazetesinin, bunun yanında spor gazetesiyse farklı siyasi görüşleri savunduğunu iddia eden gazetelerin aynı kontrol grubu tarafından çıkarılmasıdır.

Dikey tekelleşme, bir ürünün ilk üretim aşamasından satış aşamasına kadar gösterdiği birliktir. Basın işletmeleri için bu durum gazetenin hammaddesi olan kağıt üretiminde gazetenin dağıtım aşamasına kadar olan uzun bir sürecin aynı işletmenin kontrolünde olması yada film stüdyosundan filmlerin gösterildiği sinema binalarına kadar uzanmasıdır. Bu tür tekelleşme de kârlılığı artırma çabası dolayısıyla oldukça yaygın olan bir uygulamadır.

Çapraz tekelleşme farklı alanlardaki firmaların, şirketlerin aynı gruba yada aynı kişiye bağlı olması anlamına gelmektedir. Medya dünyasında oldukça yaygın olan bu uygulama gazete sahipleri aynı zamanda televizyon sahibi olabilmekte, bunun yanında birbiriyle direkt bağlantısı olmayan sektörlerde;

---

¹⁶⁷ Söylemez, a.g.e., s. 39.

örneğin banka veya enerji sahasında faaliyet göstermesi gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Farklı kitle iletişim araçları arasında oluşan çapraz tekelleşmenin sonuçlarını Hıfzı Topuz şu şekilde belirtmektedir: “Çapraz tekelleşmenin en önemli sonucu farklı kitle iletişim araçları (KİA) arasında kendi doğalarından kaynaklanan özgünlükler bir kenara bırakıldığında içeriklerin tümüyle türdeş olmasına zemin hazırlamasıdır. Ancak bu tür bir tekelleşmenin başka bir sakıncası da Radyo –TV alanında “kamu yayıncılığı” ilkesinin geçerliliğini tümüyle yitirmesi olasılığıdır. Çünkü ticari rasyonalite ve grubun kontrol ettiği kitle iletişim araçları arasındaki fonksiyonel işbölümü, radyo televizyon yayıncılığında haber verme, eğitime ve eğlendirme temel işlevlerini dengeli bir biçimde yerine getirmesine olanak tanımamaktadır.”¹⁶⁸ “Çok uluslu sermayenin (büyük işletmeler) medya kurumlarını desteklemesi sonucunda medya muhafazakar bir eğilime sahip olmuştur, böylece kendi ekonomik çıkarlarını ilerletmektedir”¹⁶⁹

Dünyadaki tekeleşme eğilimlerinde kapitalist sistemin beşiği ABD ve İngiltere örneklerinden bakıldığında büyük oranda sermayenin merkezileşmesi ve tekelci oluşumların ortaya çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. “ABD’de 50 büyük şirket bilgi ve haberin yarısından fazlasını kontrol etmektedir. İkinci dünya savaşı sonundaki günlük gazetelerin %80’inin sahipleri bağımsızken 1989’da %80’i şirketler zincirine aittir. 1981’de 20 şirket 11.000 magazini kontrol ederken bu sayı yalnızca 7 yıl sonra 3 şirkete inmiştir. Bugün 23 şirket günlük gazetelerin magazinlerin TV, kitap ve film piyasasını yönlendirmektedir... Diğer yandan ABD’deki medya endüstrileri dünyadaki en büyük medya ürünleri ihracatçısıdır. Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre, yabancı firmalar ABD’ kaynaklı filmlere, kompakt diskler, video kaset ve diğer eğlence amaçlı ürünlere yıllık toplam 75 milyar dolar ödemişlerdir. İngiltere’de ise günlük gazeteler, TV ve radyo, kitaplar, magazinlerin üretim ve dağıtımını önemli ölçüde sekiz büyük şirketin denetimi altındadır. ...bu şirketlerin yalnız ikisi Murdoch ve Maxwell’in

¹⁶⁸ Hıfzı Topuz, (Koordinatör) *Basında Tekelleşmeler*, İstanbul: TÜSES & İLAD, Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1989, s. 8.

¹⁶⁹ Murdock, a.g.e., s. 440.

şirketleri günlük gazetelerin %57'sini, Pazar gazetelerinin %70'ini denetim altında tutmaktadırlar.”¹⁷⁰ “Avustralya’da 1989 yılında en çok satan otuz derginin tirajının yüze 84’ünü iki kişi (Parker ve Murdoch) denetliyordu”¹⁷¹ Bu karteller tarafından idare edilen inanılmaz boyutlardaki kaynaklar, ekonomik ölçeklerin genişliği ve bağlı pazarlardaki yaygın egemenlikleri, tüm katılımcıların kazanma şanslarının eşit olduğu herkese serbest ve açık oyun alanı olarak düşünülen pazarın işleyişini temelden sarsmıştır.

Gelişmiş ülkelerin yanında gelişmekte olan ülkelerinde de tekelleşme eğilimleri gün geçtikçe artmaktadır. “UNESCO’nun tüm ülkeler arasında 1987 yılında basım yayın, televizyon, radyo ve sinema alanında en çok ciro yapan ilk 78 firmanın 48’ini ABD ve Japonya geri kalanlarının ise Batı Avrupa, Kanada ve Avustralya kökenli olmasına, dolayısıyla aralarında Güney ülkelerinin bulunmamasına karşın, güneyde çok sayıda hükümetin, sivil toplumun kendi iletişim düzeylerine uygun formları bulmayı bir kenara bırakarak, vahşi kapitalizm koşulları içinde, pazar mekanizmaları yoluyla görsel işitsel sistemler ve uzaktan haberleşme araçlarının düzenlenmesi ilkesine teslim olmayı tercih ettikleri ve bazı Amerikalı ve Avrupalı rakiplerinden hiç de aşağı kalmayan biçimde iletişim araçları ile ilgili kaynakların % 60’dan fazlasını tek başına elinde tutan yerel multi medya gruplarının ortaya çıktığı gözlenmektedir.”¹⁷² “Batı Avrupa’da kapitalist devlet medyası bunalımla karşı karşıyayken doğu Avrupa da ise kapitalist devlet/medya ilişkisi ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır.”¹⁷³

Bu eğilimleri yorumlayan A.Belsey ve R. Chatwick ise bu durumun çarpıklığını şöyle ifade etmişlerdir: “Günümüzde dünyanın özgür basın geleneğine sahip olmayan pek çok yerinde yükselen demokrasi dalgasına hizmet etmek, demokratik eğilimleri yansıtmak isteyen medyayı geliştirmeye çalışırken Batı modelini kendilerine örnek alıyorlar. Ama hayal kırıklığıyla gözlerini açmaları uzun sürmeyecektir. İnsanın başını döndüren bayağılılardan derslerini alanlar, televizyon kanallarını en yüksek fiyatı teklif edene satıveren

¹⁷⁰ Söylemez, a.g.e., s. 39–40.

¹⁷¹ Curran, *Medya Kültür Siyaset*, s. 207– 208.

¹⁷² Kaypakoğlu, a.g.e., s. 89.

¹⁷³ Tokgöz, a.g.m., s. 47.

hükümetlerle birlikte ulusaşırı şirketlerin elindeki mülkiyet tekellerini karşılarında bulacaklardır.”¹⁷⁴

Türkiye’deki duruma bakıldığında 1980’li yılların sonlarında başlayan ve halen sürmekte olan tekelleşme süreci, gelişmiş kapitalist Batı ülkelerinde yaşanan pazar liberalizmi ile büyük oranda benzerlikler göstermektedir. “1970’den buyana sahipleri değişse de en büyük üç basın grubu toplam gazete satışlarının yüzde 70’ini kontrol etmektedirler. En büyüklerle birlikte sayıları 6–7’yi aşmayan basın grubu toplam satıştaki paylarını yüzde 100’e yaklaştırmışlardır. Bu arada küçük ve bağımsız gazetelerin sayısı ve satış payları, ekonomik ve yasal zorlamalarla hızla düşmüş, büyük gazeteler bile ekonomik kriz karşısında el değiştirmişlerdir.”¹⁷⁵

Türkiye’de ekonomide son dönemde yaşanan kriz pek çok alanı etkilediği gibi medya sektörünü de çok yakından etkilemiştir. Uzan grubu yada Çukurova grubu gibi medyada büyük oranda yatırımı bulunan sermaye gruplarının yolsuzluklara karışması nedeniyle sahip oldukları medya kuruluşları el değiştirmiştir. Bu satmak yoluyla olduğu gibi devletin borca karşılık el koyması şeklinde olmuştur. Bu olaylarda asıl dikkati çeken nokta, medya sermaye kesimi iç içeliğinin boyutunun vahameti ortaya çıkmıştır. Bu gruplar sahip oldukları gazete yada televizyonda önceden üstü örtülü, gizli olarak yaptıkları çıkar savaşını aleni bir şekilde sokmuşlar buna uymayan gazeteciler ise işlerinden olmuştur. İşten çıkarılan bu gazetecilerin diğer tarafında ise kamuoyunda ciddi, güvenilir, saygın olarak görünen bir çok gazeteci, köşe yazarının bu duruma seyirci kalması söz konusu olmuştur.

Medyanın Türkiye’de geldiği son noktada; “bugün medya birkaç insanın iki dudağı arasındadır. Türkiye’de medyanın yazgısı birkaç insanda hükümetle anlaşabildiği zaman yada anlaşmaya, pazarlığa oturduğu zaman o iş orada biter. Çünkü o birkaç insan kendi iradeleriyle hareket etmezler Medyanın her hangi bir tekelinin başındaki insan sanmayın ki kendi kendisine hakimdir.

¹⁷⁴ A.Belsey – R. Chatwick “Medyada Etik ve Siyaset”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17.

¹⁷⁵ Görgülü, a.g.,e., s.41.

Bağlandığı bankalara yada bankaların holdingler yada holdingleri, bağlandığı şirket yada şirketleri nasıl davranması gerektiğini söyleyen birer canavara dönmüşlerdir. Oturup başbakanla konuştuğu zaman bizimki gibi devlet bankalarının ibadullah sergilendiği bir ülkede, ucuz kredi almak için her türlü pazarlığı yapabilir. Yapmak zorundadır. Onu da suçlamamak gerekir. Çünkü oda mekanizmanın bir dişlisi haline gelmiştir.”¹⁷⁶

“Haber vermek tek yönlüdür. Haberin tüketicisi konumundaki toplum medya kuruluşu, yöneticisi ve muhabirinin ‘haber’ diye ‘seçtiği’ konular muhatap olmaktadır. Burada haber olarak seçilen konular kadar ‘seçilmeyenler’de önem kazanmaktadır. Medya böylece gündem oluşturmaktadır. Toplumun buradaki ‘seçimi’ise izlediği medya kuruluşu iledir.”¹⁷⁷

İrfan Erdoğan seçilen medya kuruluşunun da bu sistem içinde alternatifleri asla yansıtmayacağını ve “seçmek” gibi bir özgürlüğün tekelleri medya, piyasasında genelde ise Pazar ekonomisinin geçerli olduğu tüm sistemde olmadığını savunmaktadır. Alternatif medya olarak lanse edilen *Radikal* gazetesi üzerinden bu savını açıklamaktadır. “Kapitalizm uzun deneyimleri sonucu çok önemli bir gerçeği öğrendi ve buna uygun mekanizmalar geliştirdi: Alternatifi ve karşıtlığı yok edemezsin; yok etmeye çalışırsan, çelişkiyi artırır ve kızıştırırsın. O zaman en iyi politika, çoğulculuğu savunmak, özgürlükten bahsetmek, insan haklarını savunmak, kendi kontrollü alternatifini yaratmak ve tehlikeli alternatifleri marjinal duruma düşürmektir. Bu kontrollü veya kendi yarattığı alternatif *Radikal* gazetesidir... Alternatif olmak ile kendini alternatif sanmak konusuna dikkat etmek gerekir... Çünkü medya ve medya özgürlüğü sermayenin özgürlüğüdür. Emek bu özgürlüğün çıkarlarına aykırı üretim yapamaz. Eğer bu çıkar *Hürriyet* gazetesini çıkartmak ise onu yapar; *Radikal* veya *Cumhuriyet* gazetesini çıkartmaksa, o tür üretim yapan profesyonel ideolojiler bu gazetelerin sayfalarında veya televizyonun ekranında

¹⁷⁶ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (haz.), s. 16–17.

¹⁷⁷ Sağnak, a.g.e., s. 44.

ifadelerini bulur. Bu medyalarda alternatif görüşlerin ifadesi ancak egemen ideolojinin tanımladığı ve hoş gördüğü çerçeveler içinde olabilir.”¹⁷⁸

Medyada yaşanan tekelleşme olgusu, medya içeriğini doğrudan etkilemekte böylece medyanın toplumsal konumunu da aynı oranda etkileyerek değiştirmektedir. Medyanın düşünsel alandaki etkinliği, içinde yer aldığı pazarın ve medya sahiplerinin istekleri yönünde ve denetimleri doğrultusunda belirlenmektedir. Medyanın bu fonksiyonu onu ticari bir işletme olarak kabulünün yanında, bir ideoloji taşıyıcısı haline getirmiştir. Konun bütün boyutlarıyla anlaşılabilmesi açısından medya ve ideoloji bağlantısını netleştirmek gerekmektedir.

C.MEDYA VE İDEOLOJİK SÖYLEM

Medyanın modern dünyada ne ifade ettiği göz önüne alındığında ideoloji ve medya bağlantısını yok saymak hiç gerçekçi bir tutum olmayacaktır. İletişim araçları toplumsal yapılar ve yapıların işleyişi ile birlikte tanımlandığında gerçek anlamlarına kavuşabilirler. Çünkü medya giderek artan biçimde toplumun hemen her alanına sirayet eden bir oluşum halindedir. Günümüzde iletişim kurumları ve ilişkileri toplumsal alanı tanımlayıp inşa ederken, siyasal alanın inşasına yardım ediyor; üretken ekonomik ilişkileri dolayımıyor; modern endüstriyel sistemler içerisinde büyük maddi bir güç halindedir. Giderek artan bir şekilde kültürel ve toplumsal dünyaya ilişkin deneyimlerimize haline gelen ikinci düzey evreleri dolayım oldukları enformasyonla inşa ediyor, sıraya koyuyor ve devamlılığını sağlıyorlar. İçinde yer aldıkları toplumsal alanın ve ilişkilerinin bütün aşamalarında içseler, yansıtıcı olmaktan öte onların bir parçası halindedir.

Kitle iletişim araçları, toplumsal ortamda ideolojik söylemlerin kendine en fazla yer bulduğu alanların başında gelmektedir. Medyanın bugün ulaştığı çap, İdeoloji araştırmalarında yada medya araştırmalarında bu iki kavramın

---

¹⁷⁸ İrfan Erdoğan, “Popüler Kültür Alanında İktidar Ve Mücadele”, N. Güngör (der.), *Popüler Kültür Ve İktidar*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999, s. 45.

birbirleriyle olan ilişkisi incelenmeden bir araştırmanın tamamlanmış sayılmasını engellemektedir. John B. Thompson'a göre "kitle iletişimi ideolojinin tek alanı olmamakla birlikte modern toplumlarda ideolojinin analizinde merkezde yer almalıdır."¹⁷⁹ Thompson bu tezinin arka planında gerekçe olarak, kitle iletişim araçlarıyla kurulan sembolik formların şekillendirdiği bir kültürel ortamda yaşanmasını gösterir ve ideoloji analizinde, "sembolik fenomenlerin sosyal dünyada nasıl yayıldığına ve güç ilişkileri ile nasıl örtüştüğüne"¹⁸⁰ bakılması gerektiğini ifade eder. Bu noktada medyada ideolojik söylem incelemesi, hem medyanın yaydığı sembolik formlar hem de bu sembollerin üretim ve algılanım koşulları bağlamında yapılması gerektiğini vurgular.

Medyanın ideolojik seviyede gördüğü işlevde, özellikle haber medyasının rolü haberde kullanılan dil, haberin sunumu, haberin seçimi yada seçilmemesi haberin veriliş zamanı gibi belirleyici etmenleri düzenleyenlerin ideolojik yeniden üretimde belirleyici konumdadır. "Haber medyasında bilginin bu stratejik denetimi, kısıtlı başlık seçimi ve daha genel olarak toplumsal ve siyasal gerçekliklerin özgül yeniden inşaları yoluyla uygulanır. Bu sürecin kendisi çeşitli aktörlerin, kişilerin, grupların, sınıfların kurumların, ulusların yada dünya bölgelerinin çıkarlarına ağırlık verilmesini destekleme eğiliminde olan haber ve haber değeri hakkındaki mesleki ideolojiler sistemi tarafından yönetilir. (haber aktörlerinin tercihe dayalı erişimleri ve sunumları (ister olumlu ister olumsuz) toplumsal iktidarın, kitlesel dolayımından geçerek yeniden üretilmesinde bir etkindir."¹⁸¹ Ayrıca haber medyası diğer medyalara nazaran elde ettiği prestijli konumla bu etkenliğini en üst düzeye taşıma potansiyeline sahiptir.

Sembolik alan ideolojik tahakküm için kalpleri ve zihinleri kazanmak yolunda verilen mücadelelerin cereyan ettiği yerlerin başında gelir. Haber üretiminin medya profesyonelliği içinde örgütlenişi, elde hazır bulunan ve güvenilir kaynaklara dayanma alışkanlığı, haber değeri anlayışının genel mesleki ve ideolojik boyutlarının yanısıra, medyanın büyük oranda bir şirketler ağı içine gömülü olması, tüm bunların hepsi, toplumdaki egemen grupların

¹⁷⁹ John B. Thompson, "Kitle İletişim Çağında İdeolojiyi Yeniden Düşünmek" *Toplum ve Hekim*, Cilt:17, Sayı:6, Kasım– Aralık 2002, s. 425.

¹⁸⁰ Thompson,, a.g.m., s. 425.

ilişkilerini destekleyen toplumsal bilişler ve metin üretimini sağlar. Böylece medya, basitçe seçkinlerin sözcüsü olmaktan öte simgesel boyutunu yönettikleri toplumsal iktidar yapısının kalıtsal bir parçası haline gelir.

1. İdeoloji

İdeoloji kavramının herkes tarafından kabul görmüş tek bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. İçinde barındırdığı geniş anlam yelpazesıyla ve farklı noktalardan yola çıkılarak, farklı bakış açılarından yapılan değerlendirmeler, ideoloji kavramına birbirinden oldukça değişik anlamlar yüklenmesine neden olmuştur.

Bu tanımlara birkaç örnek vermek gerekirse: “İdeolojileri toplumda benzer koşulları paylaşanların, bu koşullardan doğan ortak gereksinimlerini karşılayan, kendi içinde tutarlı inanç sistemleri olarak tanımlayabiliriz.”¹⁸² “Raymond Williams ideolojiyi bir dünya görüşü yada bir sınıf bakışı olarak somutlanabilecek, göreceli olarak biçimsel ve eklemelenmiş anlamlar, değerler ve inançlar sistemi olarak tanımlar. Samuel Becker’e göre ideoloji dünyayı ve kendimizi algılama biçimimizi yönetir; doğal yada aşikar diye gördüklerimizi denetler. İdeoloji dünyayı görmememize aracılık eden, eylemlerimizi ona uydurduğumuz bütünleşmiş bir gönderme çerçeveleri dizesidir.”¹⁸³ Fiske’nin medya çalışmalarında sıkça kullanılan tanımı: “ideoloji:anlam ve fikir üretiminin genel süreci.”¹⁸⁴ Yine medya merkezli bir tanım olarak James Lull’un ideoloji tanımı: “düşüncenin tüm değerlerin, yönelimlerin ve teknolojik olarak dolayımlanmış olan ve kişiler arası iletişim aracılığıyla ifade edilen fikrinsel bakış açılarının biçimlenme eğilimlerinin örgütlü duruma gelmesi.”¹⁸⁵ Ve ideoloji kavramına çok farklı bir açıdan yaklaşan, medya yoluyla aşağıda açıklanacak olan, Marksist yaklaşımın ideoloji tanımları.

---

¹⁸¹ Van Dijk, a.g.e., s. 342.

¹⁸² Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 7. Baskı, 1999, s: 111.

¹⁸³ Pamela Shoemaker / Stephen D. Reese, “İdeolojinin Medya üzerindeki Etkisi”, Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002, s. 128.

¹⁸⁴ Sözen, a.g.e., s.153.

¹⁸⁵ Jameas Lull, *Medya İletişim Kültür*, Nazife Güngör (çev.), Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s. 9.

“İdeoloji tanımı ilk kez Fransız Filozof Desstutt de Tracy tarafından 1796’da fikirler ve duyguların, bunların çıkışlarının, özelliklerinin ve sonuçlarının sistemli bir analizini yapmaya yönelik projesini anlatmak için kullanılmıştır.”¹⁸⁶ “İdeoloji kavramı, burjuvazinin feodalizme karşı vardığı ilk mücadeleler sırasında, geleneksel aristokratik toplumda doğmuştur. Bu mücadeleler 18. yüzyıl aydınlanmacılığının arka planını oluşturmuş, daha açık söylemek gerekirse, ideoloji kavramı bu dönemin kültürel ve felsefi ortamı içinde üretilmiştir.”¹⁸⁷ “Sosyal yaşamın ve siyasi gücün laikleşmesi “ideolojilerin çıkmasını ve yayılmasının koşullarını yarattılar. Bu çerçevede “ideolojiler” öncelikle harekete geçirme ve meşrulaştırma fonksiyonlarına sahip laik inanç sistemleri olarak anlaşıldı.”¹⁸⁸ Tracy , Cabanis ve arkadaşları “Oluş kavramının merkezi bir yere sahip olduğu Aydınlanma çağı felsefesinin klasik geleneklerinden biri uyarınca bu terimle düşüncelerin (ideo–) oluşuna ilişkin kuramı (–loji), yani ideolojiyi anlatma istiyorlardı. Oluşturdukları topluluğa da ünlü bir isim vermişler ‘ideologlar’ demişlerdi.”¹⁸⁹

İdeoloji ilk olarak düşünceler bilimi ve eleştiri aracı nitelendirilmesini bu tarihsel bağlama borçludur. “Akla özellikle araççıl akla olan inanç eleştirel ideoloji kavramıyla yakından ilintilidir. Geleneksel ve geri olan herşey, ilerlemeyi engelleyen her şey aklın karşıtıdır ve ideolojidir. İdeoloji aklı savunmak ve ilerici olmayan tüm düşünceleri eleştirmek için kullanılan bir ifadedir ve doğayı insanlık adına kontrol etmek de hiçbir işe yaramaz... Akıl üretime yardımcı bir araç, ideoloji de onun eleştirel silahı haline gelir.”¹⁹⁰ Böyle bir durumda araççıl akla olan inançla bilim ve aklın karşıtı olarak eleştirel ideoloji kavramı arasında çok yakın bir ilişki olduğu saptanmaktadır. 18. yüzyıl Fransız aydınlanmacı filozoflarıyla günümüzün neo liberal düşünürlerinin bu açıdan yaklaşıldığında ideolojiye aklın antitezi olarak savaş açmaları açısından ortak bir anlayışı paylaştıklarını söylemek mümkündür.

¹⁸⁶ Alemdar/Erdoğan, a.g.e., s. 178.

¹⁸⁷ Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Neşe Nur Domaniç (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s. 21.

¹⁸⁸ Alemdar/ Erdoğan, a.g.m., s. 186.

¹⁸⁹ Althusser, a.g.e., s. 75.

¹⁹⁰ Larrain, a.g.e., s. 22.

İdeolojinin algılanmasında ilk önemli değişimi Marx gerçekleştirmiştir. İdeolojiyi “bilim”olarak tanımından kopararak özgün bir “çarpıtma” biçimi şeklinde tanımladı. “İdeoloji artık bilim değil, toplumdaki çelişkileri maskeleyen, sistemin kendini yeniden üretmesini sağlayan bir çeşit çarpık bilinçti.”¹⁹¹ Marx ideolojiyi sosyal hayatın pozitif ve ilerici bir öğesi olarak ele almamış. “İdeolojiyi işçi / köylü sınıfını yanlış yöne sevk edebilecek egemenlik ilişkilerini tutmaya yardım edebilecek soyut doktrinler ve hayali yanlış görüşler olarak”¹⁹² nitelemiştir. İdeolojinin ana varlık nedeni egemen sınıfın lehine işleyen çelişkili dünyayı yeniden üretmeye destek olmaktır. Ancak ideoloji egemen sınıfın ezilen sınıfları kandırmak için itinayla planladığı bir fesatlığın sonucu yada bilincin keyfi icadı olarak görülmez. Sömürü biçimlerini ve çelişkileri kendiliğinden, ve kendi içinde tutarsız bir şekilde ele alma girişimi şeklinde açıklanır. Böylece sorunların gerçek nedenleri görülmeyecek, söz konusu çelişkiler ve sömürü biçimleri maskelendiği gibi yeniden de üretilebilecektir.

Marx'ın kapitalizmde ideoloji kavramını işlerken ele aldığı çelişkilerin tümü kapitalizmin temel çelişkisinin dışa vurumu veya bundan kaynaklanan çelişkilerdir. Somutlarsak bu çelişki kapitalist üretim sisteminin özüne içkin olan emek sermaye çelişkisidir. “Canlı emek sermayeyi (ölü emek) doğurur, fakat sermaye emeği kontrol eder, sermayenin kendi zıddını yeniden üreterek sürekli çoğalmasını ifade eden bu çelişkili süreç, ideolojinin kökenini ve fonksiyonunu açıklamaktadır. Bu süreç çelişkili olduğu ve işçiyi kendinden soğuttuğundan, kendi yeniden üretimini süreklileştirebilmek için gerçekleri gizleme gereksinimi duyar.”¹⁹³ Böylece ideoloji yanıltıcı bir görüş, gerçekliğin baş aşağı şekli olarak görülür.

İdeoloji bu durumda İdeoloji Marx'a göre; “katıksız yanılsamadır, katıksız düştür, yani hiçliktir. Tüm gerçekliği kendi dışındadır... İdeoloji var oluşlarını maddi olarak üreten somut maddi bireylerin somut tarihinin gerçekliğinin, yani

¹⁹¹ Larrain, a.g.e., s. 23.

¹⁹² Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 191.

¹⁹³ Larrain, a.g.e., s. 25–26.

biricik olumlu ve dolu gerçekliğin 'gündüzünden kalan artıklar'dan oluşan içi boş, beyhude, katıksız bir düştür, imgesel bir kuruluştur."¹⁹⁴

J.B.Thompson'a göre ise ideolojiyi sadece sınıf egemenliğinin değil, etnik gruplar, ulus devletler, cinsler vb. arasındaki egemenlik ilişkilerinin de sürdürülmesini sağlar. "ideoloji üzerinde çalışmak, egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayan anlamların üzerinde çalışmaktır. İdeoloji iktidara hizmet eden bir araçtır"¹⁹⁵

İdeoloji tanımlamasında Althusser'in katkılarıyla Marksist yaklaşım farklı açılımlara gitmiş, ekonomik indirgemeci görüşten uzaklaşmıştır. Althusser, ekonominin nihai saptayıcılığı gereklidir, fakat ideolojik üstyapıların varlığı ve doğasını açıklamakta yeterli değildir, görüşünü savunur.

"Her ideoloji yarattığı ve imgesel olması zorunlu çarpıtmasında, var olan üretim, ilişkilerini (ve bu ilişkilerden türeyen diğer ilişkileri) değil, ama her şeyden önce, bireylerin üretim ilişkileri ve bu ilişkilerden türeyen ilişkilerle kurdukları (imgesel) ilişkiyi tasarılar. Demek ki, ideolojide tasarılan bireylerin varoluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları imgesel ilişkidir. (İdeoloji= gerçek ilişkilerle kurulan imgesel ilişki)"¹⁹⁶ Bu görüşle Althusser ideolojiyi gerçeklerin çarpıtılmış bir yansıması olarak kabul eden geleneksel marksist anlayıştan ayrılır.

"Genel ideoloji" kuramıyla "özel ideoloji" kuramı arasında bir ayrım oluşturan Althusser'e göre; genel ideolojinin işlevi öncelikle üretici ilişkilerini yeniden üretmek ve toplumsal bütünlüğün birliğini sağlama almaktır. Bunun bireylerin kendilerini mevcut düzene özgürce boyun eğdiklerini zanneden bireyler olabilmesi için yapar. İdeoloji öznelere, verilen görevleri erine getirmeleri ve durumlarına katlanmaları için yardımcı olur. Bu anlamda ideoloji ölümsüz ve tüm tarihi kapsayıcıdır. Fakat ideolojinin asıl işlevi genelde sınıflı

¹⁹⁴ Althusser, a.g.e., s. 80.

¹⁹⁵ Larrain, a.g.e., s. 27.

¹⁹⁶ Althusser, a.g.e., s. 92.

toplumların somut tarihsel durumları ve sömürülenlerin kendi koşullarını kabul etmesiyle sömürücü sınıfın egemenliğinin devamını sağlayan özel ideolojilerce belirlenir. Sınıflı toplumlarda ideoloji var olduğundan bu yana çeşitli ideolojik eğilimlere (yani egemen ve egemenlik altında olan ideolojiler olarak) bölünmüştür.¹⁹⁷

Son olarak ideolojinin günümüzde bazı çoğulcu liberallerce “siyasal bir inanç sistemi, siyasal doktrin,” şeklinde özetlenebilecek dar bir çerçevede kullanılması, (Ideolojinin sonunu ilan edenler ideoloji dediklerinde herhangi bir laik inanç sisteminden bahsetmiyorlardı, bahsettikleri gerçekte Marksizmdi, dolayısıyla ideolojini sonu gerçekte marksizmin sonu anlamındadır.¹⁹⁸) Amerikan sisteminin bu alanda zafer kazandığı ve tek doğru sistemi temsil ettiği görüşüne götürdü. “Daniel Bell, The End Of Ideology’de klasik ideoloji sorununun nihayet aşılmış olduğunu belirtmekteydi. Bir dizi çoğulcu nitelikte çıkar ve değer çatışması vardı ama bu çatışmaların hepsi çoğulcu oydaşma ve oyunun kuralları çerçevesinde çözülebilirdi bunun temel nedenini başak bir müdafii Seymour Lipset şöyle sunuyordu: ...’endüstriyel devrimin temel siyasal sorunları çözüldü: işçiler endüstriyel ve siyasal yurttaşlığı elde ettiler; muhafazakarlar refah devletini kabul ettiler; ve demokratik sol tüm bir devlet gücünün artışının ekonomik sorunlara çözümlerden çok özgürlüğe ilişkin tehditler barındırdığını kabul etti’¹⁹⁹

Görünen o ki bu ifade; dikkati, sistemin egemenlik kurgusundan uzaklaştırıp oluşturulan yapıyı doğal bir sonuçmuş gibi sunmasıyla, bu ifade “ideolojik” bir söylem olarak kabul edilebilir.

2. Medya İçeriğinde İdeolojik Yapılandırmalar Ve Başat İdeoloji

Medya ideolojik işlevi açısından değerlendirildiğinde, bu değerlendirme “ideoloji” kavramı etrafında gelişmesi nedeniyle eleştirel kuram çerçevesi içinde kendine yer bulacaktır. Medya kuramları başlığı altında da belirtildiği gibi,

¹⁹⁷ Larrain, a.g.e., s. 92.

¹⁹⁸ Alemdar/ Erdoğan, a.g.e., s. 187.

çoğulcu liberal kuramlar medyayı toplumun çoğulcu yapısını yansıtan bir kurum olarak görürler. Liberal kuram içindeki alt dallar bu çoğulculuğun nasıl yansıdığı; yeterince yansıtılıp yansıtılmadığı, izleyici odaklı etki konularıyla ilgilidirler. Eleştirel kuramcılar ise medyanın en önemli işlevinin ideolojik yönde yaptığı işlev olduğunu savunurlar. Bu yaklaşıma göre iktidar seçkinlerin ya da sermaye sahibi sınıfların elinde yoğunlaşmıştır ve medya içeriğini bu çıkar gruplarının iktidarını ifade eder.

Eleştirel bilim adamları farklı düşünceleri engellemenin sınıf tahakkümünü nasıl ilerlettiğini gösterme ve iktidarı merkezi bir ilgi alanı haline getirme konusu üzerinde durmaktadırlar. Bireyleri kendilerini kendi doğal çıkarlarına karşıt biçimlerde yönlendiren toplumdaki güç odaklarıyla etkili biçimde rekabet etmekten yoksun kişiler olarak görürler. Kurumlar verili kabul edilmezler bunların var olan iktidar yapılarıyla ilişkilendirilmeleri gerekir.²⁰⁰

Eğer enformasyon araçları belli bir toplumda kurum olarak varlığını sürdürüyorsa, bunun nedeni o topluma bilgi verme işlevi görmesidir. Buda onu toplumsal yaşamın en önemli yapı taşlarından biri haline getirir. Marksizm'e göre medya toplumsal bütünlükten ayrı tutulamaz, bunun için toplum üretim ilişkilerinin bir bütün olarak korunmasına yönelik işlev, medyanın var olma düzeyinde bulunur. "Örneğin Mattelart 'ideoloji bir sınıfın tahakkümünün rasyonelliğine, ilişkin göstergeler deposudur'der; 'bu göstergeler verili bir toplumun temelini gizleme işlevleriyle düzenlenmiştir.' Matterlart'a göre ideoloji, gerek koşulları perdelemeye yarayan göstergeler üretir."²⁰¹

"Eğer biz ideolojiyi iktidar ilişkileri kurmak ve sürdürmek için sembolik formların kullanılması olarak tanımlarsak kitle iletişimin özellikle de elektronik medyanın ne kadar hızlı geliştiğini ve ideolojik fenomenlerin yayılmasını ne kadar hızlandırdığını görürüz. Yazılı medyanın gelişmesi ile sembolik formların kullanımı yerelliklerden çıkmıştır ve ancak kitle iletişiminde yazılı medyanın kullanılması ile ideolojik fenomen 'kitle fenomeni' haline gelebilmiştir...

---

¹⁹⁹ Hall, a.g.e., s. 83–84.

²⁰⁰ Shoemaker / Reese, a.g.e., s.139.

Elektronik medya sembolik formların benzeri görülmemiş bir şekilde yayılmasına neden olmuştur.”²⁰² Bir başka deyişle; “günümüz post endüstriyel toplumlari ‘kampüs’ çevresinde örgütleniyor. Kampüs kısaca bilginin üretildiği fabrika anlamına geliyor ve post endüstriyel toplum, kampüs merkezli toplumdur. (bazıları bunma bilgi toplumu diyor).”²⁰³

Bu görüşler değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç; geleneksel yapı anlam ve iktidar oyunu dışında işleyen güçsüz ve sınırsız iletişim modelinin gerçekçi olmaktan uzak olduğudur. Anlam üretimi ve dönüştürümünün merkezi olan kitle iletişimi, toplumsal hayata ilişkin gündelik “bilgi”yi yapılandırır ve alan boyunca süreklilik gösteren tahakküm kurma ve tabi olma üzerine kurulu iktidar oyununu düzenler. “Gerçekten de iletişim modellerinin doğrusallığı ilerlemenin önünde özgül bir engel oluşturmaktadır. Güçlüyü güçsüze, yönetilenleri yönetenlere, kodlayıcıları kod açıcılara bağlayan yansız şebekeler çevresinde kesintisiz bir akış türünden bir şey söz konusu değildir. Toplumumuzdaki tahakküm içinde sürekli olarak inşa edilen temsil pratikleri; medya kurumları tarafından desteklenen temsil ilişkileri –ki bunlar da iktidar ilişkileri tarafından kontrol edilen bir alandır– söz konusudur.. Anlamlandırma pratiklerinin sürdürülmesini sağlayan kültürel ve ideolojik çerçeveler, sistemler ve kodlar söz konusudur. Dahası bu pratiklerin çeşitli iktidar düzenlerine, farklı grup ve sınıflara eklemlendiği yollar söz konusudur.”²⁰⁴

Bilgi ve güç arasındaki bağlantıya dikkat çeken Foucault iktidarın bilgi yokluğunda ortaya çıktığı fikrine karşı çıkararak, iktidar ve bilginin doğrudan birbirini gerektirdiğini savunur. “Bir iletişim sistemi, kayıtlar birikim ve kendi içinde bir iktidar biçimi olan yer değiştirme olmaksızın hiç kimse bilgili olamaz, bu varlığında ve işlevinde iktidarın diğer biçimlerine doğrudan bağlıdır. Diğer yandan bilgiyi özü, kendine mal edilmesi, dağıtımı ve akılda tutulması olmaksızın hiçbir iktidar işleyemez. Bilginin yalnızca iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde varolabileceğini ve bilginin yalnızca iktidarın buyrukları, talepleri

---

²⁰¹ David J. Sholle “Eleştirel Çalışmalar: Ideoloji Teorisinden İktidar Bilgiye”, *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, Der. Mehmet Küçük, 1999, s. 273.

²⁰²Thompson, a.g.m., s. 426.

²⁰³ Sözen a.g.e., s. 60.

²⁰⁴ Hall, a.g.e., s. 120–121.

ve çıkarlar dışında gelişebileceğini düşünmemizi sağlayan tüm gelenekleri terk etmeliyiz.”²⁰⁵ Bir bilgi alanıyla bağlantılı olmaksızın herhangi bir iktidar ilişkisi olamayacağı anlayışına; “bilgi” üretiminde medyanın rolü eklendiğinde medya ve iktidar arasındaki bağlantı açıkça görülebilir. Çünkü medya toplumsal bilgiyi sağlar ve seçerek sınıflandırır ve topluma onaylanmaya hazır bir düzen sunar.

İdeolojiyi gerçek bilginin çarpıtılması, rasyonel ve bilimsel bilginin karşıtı olarak tanımlayan Marksizme göre hatalı inançların, çarpıtılmış bilginin üretilmesi ve yayılması çeşitli grupların ya da sınıfların çıkarlarını yansıtır. Bu bakış açısıyla yürütülen eleştirel çalışmalara göre ideoloji ögesi, metinlerin yorumlanmasını amaçlayan bir söyleme eklenir. Geniş anlamdaki tanımıyla metinler, iletilerden ve bu iletilerin kodlanmasından oluşur. “Eleştirel teorisyenler, maddi biçimleri ne olursa olsun bu türden iletilerin kendi fizik varoluşunun altını çizer. İdeoloji anlam ya da enformasyon mübadelesinin gerçekleştiği mekân olarak kavranan iletişim sırasında ortaya çıkar. Buna göre ideoloji iletişim durumunun hem üretim hem de alımlama (tüketim) noktalarında mevcuttur. İdeoloji teorilerinin üstlendiği işlev, Grossberg’in ‘metinsel siyaset’ (politics of textuality) dediği ögeyi içeren metinlerin kodlama ve kod açımı bağlamında yorumlanmasından kaynaklanır.”²⁰⁶ Kısaca Marksist yorum metinlerin iktidar ve tahakküm yapılarını üretecek veya dönüştürecek biçimde kurgulandığı ve bu metinlerle dolaşıma sokulan anlam üretiminin temel toplumsal süreçlerle bağlantılılığını göstermeyi amaçlar. Bu bağlantı sürecinde ideolojik olarak nitelenen medya pratikleri ise şöyle sıralanabilir:

“Şeysselleşme: şeysselleşme mevcut olanın doğallaştırılmasıdır; nesnelere bilinçli bir yorumunun ve nesnelere belli bir algılama tarzının sabit kılındığı bir söylemdir. Şeysselleşme bir tahakkümdür, kurumlar dünyası doğallık kazanır ve dünyanın insan ürünü olduğu görülmez. Jameson’ın belirttiği gibi şeysselleşmede dünya tamamen, rasyonel varlıklar arasındaki ilişkilerin hepten sona erdiği ve geriye kalanların yalnızca şeyler arasındaki ilişkiler olduğu bir alana dönüşür. Üretim süreçleri verimlilik adına toplum ekonomiyi yansıtır hale gelinceye dek giderek daha küçük birimlere bölünür. Bu şeysselleşme pratiği

²⁰⁵ Larrain, a.g.e., s.131.

²⁰⁶ Sholle, a.g.e., s. 271–272.

Medya pratiklerinin (standartlaşma, işlevin tanımı ve temaların saymacalaşması) yeni yorumları dışta bıraktığı bir dışlama mantığına dayanır. Böylece medyanın seslendiği bölgenin işlevi olarak, mevcut olan hakkında resmi bir görüş gelişir.

Yatıştırma: (mollification), yoğunluğu azaltmak pasif kılmak ve susturmaktır. Benjamin'in ifade ettiği gibi kitle iletişim araçları, bir duygu yapısından yoksun bağlamsız ve kodlanmış yaşam tecrübeleri olan enformasyon etrafında örgütlenmiş, dolaymlanan ve gerçek yerinden uzaklaştırılan yaşam tecrübe biçimleridir... Burada ideoloji bilinç ve bilince dayalı eylem üretmez. Bu bağlamda etki tam aksi yönde gelişir; söylem sadece söylem olarak üretilir. Etkisi hiçbir etkide bulunmayışından ibarettir. İdeolojik işlev izleyicinin kafasında düşünce üretmez, özneliğin kendisini üretir. İdeoloji somut bir biçime yerleşmeksizin eylem üretme işlevini göremez. Örneğin, bir düşünce ya da öğreti olarak 'özgürlük' kendi başına bir eyleme yol açmaz, ama, 'özgür' yada özgürlüğü kullanan bireyler biçimine büründüğünde eylem (çoğu kez de bu özgürlüğe karşı koyacak bir şiddetli tepki) üretir.

Meşrulaştırma: (legitimation), resmi ya da biçimsel onayın verilmesidir. Frankfurt Okulu ile Marx Weber'in çalışmalarından kaynaklanan bu nosyon, başat söyleminde saklı çelişkilerin sorgulanmaya açık olduğu bir toplumun gereksindiği rızanın üretimini dile getirir. ...gerçekte statükoyu destekleyen oydaşma ya da bilgi yokluğudur. Bu oydaşma yokluğu, hâlihazırda onaylanan ekonomi ve siyasal yönetim biçimlerinin, onlarla ilgili bilgi yetersizliğinin keza bir değişikliğe özendirerek güçten yoksunluk duygusu sayesinde varlıklarını sürdürdüğü bir durum yaratır. Ayrıca meşrulaştırma bu güçsüzlük duygusunu telafi ederek gerçekleştirilir; boş zaman tüketimi yabancılaştırıcı ve sömürüye dayalı kurumsal bir yaşamı meşrulaştırır.

Depolitizasyon: Pratik sorunların kamusal tartışmalardan dışlanmasıdır... Söylem siyasal olanı dışlar, soruları teknik ve kişisel dünyayla sınırlandırır ve oydaşma yaratır. Habermas bu işlevi şöyle anlatıyor: Kitle iletişiminin kullandığı ince toplumsal denetim, siyasal süreçleri tanınmaz hale getirmek için altı boşaltılmış bir özel alan gözlüğü kullanır. Kitle kültürünün

yarattığı mahremiyetçilik depolitize edilmiş kamusal dünyayı egemenliği altına alır. Nitekim kamusalın kişiselleştirilmesi, askıya alınmış çatışmaları sosyal psikolojinin alanlarına süren görece tümleşik bir toplumun çatlaklarındaki sıvayı oluşturur. Bu çatışmalar psikoloji alanlarında sapkın davranış kategorileri altında özel çatışmalar ve suç şeklinde özümserir.

Fosilleştirme: Değiştirme yetisinden yoksunlaştırmadır.... Marcuse'ye göre 'sözcüklerin geleneksel anlamlarından mahrum edilmesi, bürokratik kurumların ve teknolojik olarak yazılmış paradigmalara dikte ettiği sözcüklerin gündelik dille birleşmesi, olayların halihazırdaki durumunu alternatif düşünme yeteneksizliğine yol açar.

Ters Yönde Tartışma: (Reverse Contestation) Kendi formüleştirdiği çatışmalarla beslenen söylemdir. Tıpkı arzunun kendine geri dönebilmesi için kendi yer değiştirmesiyle beslenmesi gibi, söylem de başatlığını koruyabilmek için kendi formüleştirdiği tartışmayla beslenir.. medya öbür sınıfın imgelerini inşa eder ve sınıfların farklılıklarını bir bütünlük, çoğulluk içinde birlik yaratacak şekilde dokur. Medya çoğulluğu sunar, ama bunu yalnızca söz konusu farklılık ve alternatiflerden bir oydaşma meydana getirecek şekilde yapar. Söylem, tartışmanın içinden yine oydaşmaya taşınabilecek öğeleri seçer ve geriye kalanları marjinalliğin sessizliğine mahkûm eder."²⁰⁷

Medya içeriğindeki ideolojik yapılandırmayı ve yukarıda sıralanan pratikleri açıklayabilmek için, birinci bölümde eleştirel medya kuramı başlığı altında yer alan; medya metninin dil bilim, gösterge bilim ışığında çözümlenmesi ile medyayı kapitalist sistem içinde sahiplik ve seçkinlik bağlantılarıyla ele alan sosyoekonomik yaklaşıma tekrar değinmek gerekmektedir.

Medya metni kurgusunun, anlam üretiminin egemen ideoloji doğrultusunda, egemen ideolojiyi içselleterek yapıldığının gösterilmesi metin analizlerinin ana konusunu oluşturmaktadır. İlk etapta bu konu hakkında bir

---

²⁰⁷ Sholle, a.g.e., s. 295–296–297.

araştırma yöntemi olan Göndergesel dil yaklaşımı “dil”i yorumlarken toplumsal bağlamdan uzak olması nedeniyle çeşitli eleştirilere uğramıştır.

Göndergesel dil yaklaşımında, dilin, ‘gerçekliğin kendisi’nin sunduğu hakikat karşısında saydam olduğu kabul ediliyordu, dil yalnızca bu gerçeklikten doğan anlamı alıcıya aktarıyordu. Gerçek dünya, kendisi hakkındaki herhangi bir ifadenin doğruluğunun hem kökeni hem de garantisiydi. Ama uzlaşımçı ya da kurucu dil teorisinde, gerçeklik şeylerin anlamlandırılma tarzının sonucu yada etkisi olarak kavranmaya başlandı. “Bir ifadenin basit bir ampirik ifade olarak kabul edilmesinin ya da okunmasının altında yatan neden o ifadenin alımlayan kişilerde bir tür ‘tanıma etkisi’ (recognition effect) yaratmasıydı. Tanıma etkisini üreten formülleştirme, bu pragmatik bilgi çemberini kapanmasını emniyet altına alıyordu. Ama bu tanıma etkisi sözcüklerin berisindeki gerçekliğin tanınması değil, söylemin örgütlenme tarzının ve aslında ifadenin bağımlı olduğu temel öncüllerin aşikârlığının, sorgulanmaksızın kabul edilmesinin bir tür onaylanmasıdır.”²⁰⁸ Buna karşılık yapısalcı yaklaşım gerçek dünyadaki şeylerin ve olayların, sadece dil aracılığıyla aktarılacak olan kendilerine ait tümleşik, tek ve içsel anlamlar içermediklerini yada önermediklerini savunur. Anlamı toplumsal bir üretim olarak görür. Dil ve simgeselleştirme anlamın yansıtıldığı değil üretildiği araçlardır.

Yapısalcı yaklaşım dili özgül anlamalarının üretildikleri kanal olarak nitelediğinde sorun olarak ortaya konulan şey, belli olaylar etrafında hangi türden anlamların sistematik ve düzenli olarak inşa edildiğidir. “Anlamın verili olmayıp üretilmesinden çıkan sonuç, aynı olaylara farklı türden anlamların yüklenebileceğiydi. Nitekim bir anlamın düzenli olarak üretilebilmesi için bu anlam bir tür güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabul edilebilirlik sağlanması gerekmektedir. Bunun yolu ise alternatif anlam inşalarının marjinalleştirilmesinden önemsizleştirilmesinden ya da meşruluklarından arındırılmalarından geçiyordu.”²⁰⁹ Şöyle ki eğer kapitalist bir ekonominin yasaları sabit ve değişmez olarak anlamlandırılırsa kapitalist ekonomi nosyonları doğal bir kaçınılmazlık, olması gerekenlik seviyesine ulaşır.

---

²⁰⁸ Hall, a.g.e., s .104.

²⁰⁹ Hall, a.g.e., s. 93.

“Sözcük seçimi ideolojik bir duruş almak için son derece güçlü bir araçtır. Bir toplumun inanç ve önyargıları mevcut inanç sistemini destekleyen dil kullanımıyla güçlendirilebilir. Küçümseyici aşağı görücü hakaret edici terimlerin dezavantajlı bir gruba karşı kullanımı grubun dezavantajlarından kendisinin sorumlu olduğu inancını doğruluyor –yerliler topraklarını kaybetmeyi hak etmişlerdir, kadınlar zayıftır ve sadece sınırlı sayıda rolü üstlenebilirler; gay’ler aptal yada kurnaz sapkınlardır– çok az insan bu doğrudan saldırılara katılır ama pek çok kişi bu görüşlerin ifade edildiği gazete yazılarını hiç sorgulamaksızın okur, çünkü görüşler açıkça ifade edilmemiş ama sözcük seçiminde gizlenmiştir.”²¹⁰ Bu tür genellemeleri yaparken medya anlam üretimine gitmiş ve üretilen anlamları yukarıda sıralanan ideolojik medya pratiklerini uygulayarak yansıtmıştır.

Ekonomi politik yaklaşımda, medya içeriğinin çözümlenmesi, medya denetiminin ekonomik bağlamı ve aynı zamanda sınıfsal temeli üzerinde yoğunlaşmaktadır. Medya bu yaklaşımda kapitalist sistemin ticari bir metası olmasının yanı sıra kültürel bir metasıdır. Bu nedenle medyada ideoloji üretiminin anlaşılması, medyanın genel ekonomik dinamikleri ve bu dinamiklerin neden oldukları belirlenmelerin göz önüne alınmasını gerektirir. Böylece medya ve ideoloji bağlantısı, büyük bir işletme olarak medyanın üstlendiği işleve göndermede bulunmaksızın yeterince açıklığa kavuşmuş olmaz. Buda Marksist altyapı ve üst yapı kavramaları kullanıldığı ve ideolojinin ekonomik altyapı tarafından belirlenen bir üst yapı kurumu olduğunu savunan daha geleneksel bir Marksist yaklaşımı ifade eder.

Marx’ın ifadesi ile “Egemen sınıfın düşünceleri, her dönemde egemen düşünceler, bir başka deyişle toplumun maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen manevi güçtür de. Maddi üretim araçlarını kendi tasarrufu altında tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da elinde bulundurmaktadır... Egemen düşünceler egemen maddi ilişkilerin fikrîsel ifadesinden başka bir şey değildirler, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi egemen

²¹⁰ Süreyya Evren / Rahmi G. Ögdül, “Gündelik Hayatın Sponsoru Kim?”, *Varlık Dergisi*, Haziran 2001, s. 51.

ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen yapan ilişkilerin ifadesidir. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka bir şey yanında, bir bilince de sahiptirler ve sonuç olarak düşünürler; bu bireyler bir sınıf olarak egemen oldukça ve tarihsel çağı bütün genişliğince belirledikçe, elbette ki bu bireyler sınıflarının bütün genişliğince egemendirler ve ötekiler arasında düşünen varlıklar olarak fikir üreticileri olarak da egemen bir durumları vardır ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimini ve dağıtımını düzenlerler, o halde onların fikirleri, çağlarının egemen fikirleridir.”²¹¹

Ekonomi politik yaklaşımda medya doğrudan sermayenin sözcülüğünü yapmakla suçlanır. İçeriği belirleyen temel amaç egemen sınıfın, özellikle ekonomik iktidarın kendi çıkarını meşrulaştırmaktır. Bu nedenle medya hem kültürel, ideolojik hem kâr amaçlı bir faaliyet alanı olarak çift yönlü işlev görür. Medya bağımsızlık kavramı altında kamusal denetimden uzaklaştırılır ve piyasanın tercihlerine göre faaliyet gösterir.

İçerik oluşturmada, kilit noktada bulunan medya seçkinleri açısından konuya yaklaşıldığında görülen, medya seçkinlerinin medyanın ideoloji üretiminde diğer seçkinlerin işleyen kolu haline geldiğidir. Diğer seçkinlerin, ekonomik ya da politik iktidarın doğrudan medyaya müdahale etmesi hoş karşılanmayan bir tutum olarak kabul edildiği için bu direkt müdahale yerine medya seçkinleri yoluyla farklı biçimlere bürünerek, üstü örtük biçimde yapılabilmektedir. “Eklemlenmenin üretim tarzı ‘simgesel sermaye’ temelinde iktidar uygulayan gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenler gibi ‘simgesel seçkinler’ denilebilecek gruplar tarafından denetlenir... Bu simgesel iktidar yalnızca eklemlenmeyle de sınırlı olmayıp tesirin tarzına kadar uzanır.”²¹² Medya seçkinlerinin gündem oluşturmadaki belirleyici konumu, enformasyonun miktarına ve tipine, medyaya malzeme olarak seçilenlerin temsil biçimine karar vermelerine imkân sağlar. Söz konusu bu seçkin gruplar; normların, değerlerin, kamusal bilginin, hatta inançların, tutumların, ahlakın ve ideolojilerin üreticisi durumundadırlar.

²¹¹ Karl Marx / Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, Sevim Belli (çev.), Ankara:Sol Yayınları, 1987, s. 79–80.

²¹² Evren / Ögdül, a.g.m., s. 49.

“Bu seçkinlerin çoğu devlet şirketleri ya da özel şirketler tarafından yönetilmelerinden ötürü kendileri de söylemlerinin çeşitli özelliklerinde ortaya çıkan eklemlenme özgürlüğü açısından bazı kısıtlanımlar altındadır. Seçkinlerin sesi sıklıkla anonim ya da kurumsal efendini sesidir. Seçkinlerin çıkarları ya da ideolojileri genellikle onlara ücretlerini ödeyenlerinkinden yada onları finansal olarak destekleyenlerinkinden temelde bir farklılık göstermez. Seçkinlerin bağımlılıkları tipik bir şekilde ideolojik olarak çeşitli mesleki normlar değerler ya da yasalar tarafından, örneğin kitle medyasında ifade özgürlüğünün olması, gerektiğine duyulan yaygın inanç tarafından gizlenir.”²¹³ Bu noktada alımlayıcı açısından bu gizliliğin sonucuna işaret etmek için belirtmek gerekir ki; “medya dilinin en güçlü olduğu zaman alıcıya dünyayı sunma rolünün açık olmadığı zamanlardır; başka bir deyişle size sunulduğunu bildiğiniz sürece belirli bir görüş açısına ve ideolojiye karşı direnmek kolaydır, ama görüş açısı ya da ideoloji gizlenmişse o denli kolay olmaz.”²¹⁴

C. Wright Mills seçkinler arasındaki sınıfsal birlikteliği “*iktidar seçkinleri*” adlı kitabında, ticari ekonomik ve askeri seçkinlerin birbirlerine yakın çıkarlarının toplumsal yapının üstünde bir zirve oluşturduklarını söyleyerek öne sürer.. “Bu sektörler arasındaki bağlantılar ve personel değişimi ile desteklenen sınıf bağıllığı iktidar seçkinlerinin güçlendirir ve korur... Bu tür analiz biçimi medya seçkinlerine nadiren uygulanmışsa da, medya ve diğer kurumlar arasındaki bağlantılara aynı tür işbirliği ve birbirine yaklaşan çıkarların varlığına kanıt oluştururlar. Tepedeki medya liderleri diğer seçkinlerle birliktedirler.”²¹⁵

Medya şirketlerin bir çoğunda de tekelleşme sonucunda zaten bir şirket grubunun içinde olmasından dolayı diğer iktidar merkezleriyle çok güçlü bağları mevcuttur. “Dreir’e göre kapitalist yapının merkezi grubu içindeki bu egemen anlayış medyanın şirketçi bir liberal felsefeyi benimsemesine yol açmaktadır. Nitekim medya ara sıra (pentagon Belgeleri ve Watergate Skandalında olduğu gibi) muhalif bir tutum takınabilir, ancak bunu yalnızca

²¹³ Van Dijk, a.g.e., s. 337–338.

²¹⁴ Evren / Ögdül, a.g.m., s. 49.

²¹⁵ Shoemaker / Reese, a.g.e., s. 144.

düzeltilici bir eylem olarak, kapitalist sistemin uzun erimli çıkarlarını korumak amacıyla yapmaktadır.

Egemen ideolojinin medya tarafından yeniden üretilmesinde sadece ekonomik iktidarın değil, siyasal iktidarın da çıkarının bulunduğu, iktidar alanlarının içiçeliği ile bağlantılı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çıkar birliği ve yukarıda bahsettiğimiz sınıfsal birliktelik kapitalist sistemde devlet sermaye işbirliğini doğurmaktadır. “Medya haberlerin ve çözümlerinin çatısını yerleşik ayrıcalıkları destekleyen bir çerçevede kurarak ve bu doğrultuda her türlü tartışmayı sınırlayarak, birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşmış olan devletin ve şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.”²¹⁶

Althusser egemenliğin; polis, mahkemeler, gizli teşkilat, askeriye gibi “devletin baskıcı aygıtları” ile okullar, kitle iletişim araçları, hukuk örgütleri, her türlü öğretim ve eğitim, talim, terbiye örgütleri gibi “devletin ideolojik aygıtları” tarafından sağlandığını belirtirken; devleti, “Devlet egemen sınıfın egemenliğinin ‘özeti’ ve egemen makinesidir bu da tamı tamamına üst-yapı sınıfsal üst yapı olarak devleti merkez edinmiş, devletin çevresinde yoğunlaşmıştır”²¹⁷ diyerek geniş bir çerçevede tanımlar. Devamında ise toplumdaki iktidar çeşitlerinin devlette temsil edildiğini ve çıkar birliğinin ortak harekete yönelttiğini söyler. “Öyleyse devlet, devletin baskı aygıtı ile devletin ideolojik aygıtlarının devlet iktidarının altında bir araya gelmesidir. Devleti aygıtı ile devletin ideolojik aygıtlarının birliği ise devlet iktidarını elinde bulunduranların sınıf siyaseti ile sağlanır...”²¹⁸

Ekonomik iktidar ve siyasal iktidarın işbirliği, egemen ideolojiyi yayarken kapitalist medyanın etkin konumunu korumasında ve sürdürmesinde hayati bir birlikteliği ifade etmektedir. Medya bu işbirliğini “bağımsız medya” simülasyonu altında kitlelerden gizleyerek devam ettirir. Bu simülasyonun altında ise otoriter devlet tarafından düzenlenen ve korunan bir pazarda faaliyetlerini sürdürme isteği yatmaktadır. “Bu açıdan Pazar liberalizmi eski devlet egemenliği

²¹⁶ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 23.

²¹⁷ Althusser, a.g.e., s. 57.

²¹⁸ Althusser, a.g.e., s. 58.

doktrininin imdadına yetişiyor. “Bu doktrinin başlangıçta içinde doğduğu mutlakiyetçi monarşiden ayrı bir anlamı yoktu... İşin özü şu: Pazar liberalizmini savunduğu ‘özgürlükçü’ değerleri gerçekleştirme yeteneğinden yoksundurlar. ‘seçme özgürlüğü’ adına kazdığı kuyuya kendi düşüyor eleştirilenlerin bu yüzden gözlerini dört açmaları gerekiyor. Pazar liberalizmine yönelttikleri eleştirileri daha vurucu ve kitleler açısından daha çekici duruma getirmeliler: bunun yolu da, yalnızca pazarların ifade özgürlüğünü ve farklı fikirlerin temsilini garanti etmekte başarısız kaldıklarını vurgulanması değil, aynı zamanda Pazar liberallerinin gizli ve ‘görünmeyen’ devlet erkine aşık olmalarıdır. Bu aşk da yurttaşların çoğunluğu için iletişim özgürlüğüyle çelişkilidir”²¹⁹

Bugün gelinen noktada, “liberal kapitalizm, günümüzde ulaştığı küreselleşme boyutuyla totaliterleşirken, medya da, iletişim teknolojilerinin sağladığı inanılmaz olanaklar sayesinde, bu totaliterleşmenin öncelikli araçlarından biri haline geliyor...”²²⁰

3. Rıza Üretimi

Modern toplumlarda iktidar kendini zorla değil rıza ilkesi doğrultusunda kabul ettirir. Yönetilenlerin yönetenlere, sisteme ve sistemin işleyişine karşı gösterdikleri kabul etme, onaylama ve destekleme demokratik düzenin meşruluğunun temelini oluşturur. Böyle bir sistemde iktidarın kendini kabul ettirme süreci, yolları ve araçları işleyişin yönünü tayin etmede asıl düzenlemelerin, ayarlamaların, yapıldığı alanı oluşturmaktadır. Demokratik toplumlarda bu kabul etme, razı olma olgusu “oydaşma” kavramı üzerine kurulur. “İktidar ve rıza arasındaki zorunlu aynı hizaya getirmenin (ya da eşitlemenin) başarıldığı ortam yada düzenleyici, oydaşmadır.”²²¹ Aynı görüş etrafında birleşme, hemfikir olma şeklinde açıklanabilecek bu kavram, olduğu gibi kabul edilmek yerine, iktidar, ideoloji, hegemonya, kavramlarının da açılımıyla gerçek anlamını bulacaktır. Burada cevaplanması gereken Oydaşma

²¹⁹ Keane, a.g.e., s. 107–108.

²²⁰ Ilgaz, a.g.m. s. 3.

²²¹ Hall, a.g.e., s. 122.

hangi koşullarda gerçekleşir?, oydaşma kimlerin çıkarına göre işler? ve oydaşmayı kim üretir? soruları bulunmaktadır.

Bu soruların cevaplandırılmasında medya; çoğulcu yaklaşıma göre zgr biçimde oluşmuş oydaşmayı yansıtan ve destekleyen bir kurum olarak, eleştirel yaklaşıma göre ise, oydaşmanın üretilmesinde kullanılan bir araç, rıza imal eden kurum olarak yerini almaktadır. Biz burada başlıkta yer aldığı gibi eleştirel yaklaşıma göre medyanın “rıza üretilmesi”nde oynadığı rolü inceleyeceğiz.

Toplumsal iktidar biçimlerinden birçoğu zihinsel denetimleri içerir. “Toplumsal iktidar sıklıkla dolaylıdır ve insanların ‘zihinleri’ yoluyla işler, örneğin, insanların kendi eylemlerini planlamak ve icra etmek için duydukları enformasyonu ya da kanaatleri idare ederek... Bu iktidar biçimleri tipik bir Şekilde ikna yoluyla yada öbür söylemsel iletişim biçimleri yoluyla uygulanır, yada A’nın arzularına B’nin uyum göstermediği durumlarda A tarafından uygulanacak olan yaptırımlardan duyulan korkulardan ileri gelir.”²²²

Geleneksel liberal çoğulcu yaklaşımda iktidar ‘tesir’ nosyonu etrafında temellendirilir. “X kararının verilmesi için A, B’ye tesir ediyordu. Bu kesinlikle belli bir iktidar modeliydi. oğulculuk herhangi bir karar verme olayında A’ların farklı olduklarını ve çeşitli kararların herhangi tek bir tahakküm yapısıyla tutarlı olmadıklarını yada tek bir çıkarı onaylamadıklarını tanıtması sayesinde bu iktidar biçiminin kararlılığına bir içerik kazandırmış oluyor ve bundan dolayı iktidarın kendisi görece ‘oğullaştırılmış’ oluyordu. İktidarın dağılması ve buna ek olarak tesadflığı, çoğulcu toplumu saptanabilir bir iktidar merkezinden görece bağımsız kıldı.”²²³

Bu sözü edilen davranışçı ve tek boyutlu iktidar modelinden ayrı oydaşma teorisini eleştiren görüşlere göre tasvir edilen iktidar düzeni ise çok farklı bir düzende yer almaktadır: “iktidar aynı zamanda, A kişisinin sahip olduğu enerjyi, siyasal sürecin kapsamını, yalnızca görece kendisine zarar vermeyecek sorunlara kamunun dikkatini çekecek Şekilde sınırlandıran

---

²²² Van Dijk, a.g.e., s. 333.

²²³ Hall, a.g.e., s. 89.

toplumsal ve siyasal değerleri, ve kurumsal pratikleri yaratmaya yada güçlendirmeye adanmasıyla da icra edilmiş olur.”²²⁴ Sunulan bu iktidar modelinde, iktidar icrasında kişinin isteklerine tesir ederek, onları biçimlendirip ve belirlemek söz konudur. İktidar varlığını, alıcı konumdaki failerin herhangi bir alternatif görememelerinden, olanı doğal ve vazgeçilemez olarak kabul etmelerinden ve giderek bunun dışında bir oluşum tahayyül edememelerinden dolayı, failin var olan düzen içindeki rolünü kabul edecek şekilde algılarını, idrak yeteneklerini ve tercihlerini biçimlendirerek korur ve devam ettirir.

“Çoğunluğun görüşlerine uyum gösterme eğilimi aynı yargıda birleşen farklı enformasyon kaynaklarının sayısının artışıyla yükselmektedir.”²²⁵ Medyanın buradaki rolü yayın içeriğindeki homojenlikle alternatif fikirlerin dile getirilebileceği alanların daraltılması, böylece insanların davranışlarındaki uyumluluk etkisini güçlendirmektir. Sosyal psikoloji, homojen enformasyonun kişinin davranışlarını içinde bulunduğu grupla uyumlu olmaya doğru etkilediğini göstermektedir.

Demokratik sistemin işleyişi açısından bakıldığında, teoride demokrasinin bu tip iktidar biçimine kapalı olduğu ve bu tip iktidar biçimlerinden kurtuluş yolu olarak görülmesi kabul edilmektedir. Örneğin “demokrasi totalitarizmin zıt örneği olarak nitelenir. Böyle bir görüşün ciddi bir geçekçilik dozuyla yumuşatılmaya ihtiyacı var. Eğer Weber’in devlet görüşü doğruysa, Weber’in devlet hakkında söyledikleri en az totalitarizm açısından olduğu kadar liberal demokrasi açısından da geçerlidir. İkisi arasındaki farklar nitelik farkı olmaktan ziyade derece farklılıklarıdır.”²²⁶

Anthony Giddens bu konuda “totaliter” teriminin bir “devlet tipi”nden ziyade bir “yönetim tipine” gönderme yaptığını söyleyerek bu sıfatın belirgin bir devletle özdeşleştirilmesinin yanlışlığına dikkat çeker. “Giddens’e göre tüm ulus devletler totaliter yönetimin uygulamaya geçirilmesi potansiyeli taşır. Totaliter yönetimin başlıca ögesi ise, ‘devlet otoritelerinin acil siyasal seferberlik

²²⁴ Hall, a.g.e., s. 90.

²²⁵ Ahsen Armağan, “Tekelleşme ve Sosyalleşme”, *I.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı. 9, 1999, s. 89

gerektirdiğini varsaydıkları siyasal hedefleri gözetme amacıyla toplumu gözaltında tutma üzerinde aşırı bir yoğunlaşmayı' içerir. Ayrıca Giddens bunlara ahlaki totalizm, terör ve bir önder figürünün sivrilmesi gibi daha mutad karakteristikleri ekler.”²²⁷

Totaliter bir devlette, öncelik halkın itaat etmesidir, onların ne düşündüğü, ikincil düzeydeki bir kaygıdır. Demokratik bir politik düzende her zaman bağımsız düşüncenin politik eylemlere dönüştürülebilmesi tehlikesi dolayısıyla bu tehdidi kökünden kazımak önem taşımaktadır. Ancak, “demokratik sistemlerde gerekli yanlısalar zorla dayatılmaz. Tersine, halkın zihnine daha ince araçlarla kazınmalıdır. Tartışma yasaklanamaz, kaldı ki düzgün biçimde işleyen bir propaganda sisteminde yasaklanmamalıdır, çünkü doğru sınırlar çerçevesinde yapılan tartışmaların sistemi pekiştiren bir niteliği vardır. Önemli olan, sınırları kesin çizgilerle belirlemektir. Elit kesimlerin konsensüsünü belirleyen ön varsayımlara bağlı kalındığı sürece tartışmalar hararetli olabilir ve bu sınırlar çerçevesinde daha da teşvik edilmeli, böylece bu öğretilerin bir yandan özgürlüğün egemen olduğu inancını pekiştirirken, öbür yandan düşünülebilir düşüncenin koşulu olarak kabul ettirilmesine yardım edilmelidir”²²⁸

Rızaya dayalı iktidar biçimi Gramsci'nin “hegemonya” kavramıyla örtüşmektedir. Rızanın oluşumu ve sürdürülmesinde, egemen ideolojiler ve diğer gruplar arasındaki ikna ve nüfuz etme ilişkisiyle tanımlanan hegemonya, sadece ekonomik yada politik olarak değil, egemen sınıfın kendi görüşünü diğerlerine doğal bir yapı şeklinde yansıtmasıyla gerçekleşir. Gramsci'ye göre hegemonya yönetici sınıf ittifakı, (tarihsel blok) sadece alt bir sınıfın kendi çıkarlarına uymaya zorlamaya muktedir olduğu zaman değil, yönettikleri zaman işliyor demektir. Bundan dolayı hegemonya güç ve halkın rızası bileşimine dayanır. Ancak liberal–kapitalist devlette halkın rızası baskı ve gücün önünde yer alır. Gramsci'ye göre “hegemonya kısmen alt sınıfları üstyapılar içerisinde tutmakla sağlanır; fakat hegemonyanın bu yapıları ideolojiyle çalışır. Bunun anlamı egemen sınıf bölümleri lehinde sivil yaşam ve devlet alanlarında

---

²²⁶ Philip Schlesinger, *Medya Devlet Ve Ulus*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 38.

²²⁷ Schlesinger, a.g.e., s. 38.

²²⁸ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 80.

kurumlaşmış olan 'gerçeklerin tanımlanması' alt sınıflar için sadece başlıca yaşanan gerçeği meydana getirmesi demektir. Böylece ideoloji egemen sınıfın lehine oluşturulan toplumsal yapıyı birarada tutan siva niteliği görür. Hegemonyanın işleyişi sabit ve durağan bir süreci değil sürekli kendini dönüştüren ve üreten bir yapıyı gerekli kılar.²²⁹

Bu işleyiş "egemen sınıfın ayrıntılı olarak alt sınıfların yaşamlarının düşünsel içeriğini düzene koyabildikleri ve yasaklayabildikleri için değil, (onlarda kendi ideolojilerini yaşarlar) egemen sınıflar bütün rekabet eden gerçek tanımlamalarını menzilleri içinde çerçevelemeye, bütün seçenekleri kendilerinin düşünce ufku içine getirmeye uğraştıkları için bir dereceye kadar başarı sağlamaları nedeniyle işler. Alt sınıfların içinde yaşadıkları ve üzerinde ki egemenliği tutacak şekilde boyun eğmelerini anlama hudutlarını koyarlar."²³⁰

Pareto'da ideolojinin bir biçimi olan "türevler" kavramıyla rızanın kazanılmasını açıklamaktadır. "Yönetimlerin çoğu kendi iktidarlarını sürdürmek için zor kullanacak ama bunu türevler aracılığı ile gizleyecektir, iktidarlarını mantığa, evrensel oy hakkına veya bu tür 'demokratik' yola dayandığını öne sürecektir. Bu türevler normal olarak yönetici sınıfın duydu ve çıkarlarını ifade etmektedir... ancak yönetici sınıfın gücü bir zorunluluk olarak her zaman zor kullanma emri veren grup sürekliliği artıklarının kullanılmasından oluşmaz. Yönetici sınıflar isyanı önlemek için iknâ yöntemlerine, diplomasiye, sahtekârlık ve ahlaksızlığa başvurabilirler..."²³¹ Ancak "insanların maddi ve sosyal deneyimleri sürekli olarak onlara bağlılığın dezavantajlarını hatırlatır, egemen sınıf için tehdit unsuru olan bu duruma karşı rıza durmadan kazanılmalıdır"²³²

Hegemonyaya dayalı bu iktidar modelinde medya açısından bakıldığında "artık söz konusu olan, şunu yada bunu yaptırmak için A'dan B'ye yollanan özgül mesaj emirler değil, bütün ideolojik çevreyi biçimlendirmeydi: şeylerin

²²⁹ Antonio Gramsci, *Hapisane Defterleri*, Kenan Somer (çev.), İstanbul: Onur Yayınevi, 1986, s. 54

²³⁰ Yavuz Üçkuyu, "Haber Kurgu Çarpıtma Haberlerle Nasıl Yönlendiriliyoruz", *Toplum Ve Hekim*, Cilt. 17, Sayı. 6, Kasım– Aralık 2002, s. 439.

²³¹ Larrain, a.g.e., s. 78.

²³² John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Süleyman İrvan (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 231.

düzenini bu düzenin sınırlandırıcı perspektifini, şeyleri evrensel doğal yada 'gerçekliğin' kendisiyle bitişikmiş gibi göstererek kutsal kaçınılmazlıkla donatan bir temsil etme tarzıydı. Dünyaya, ilişkin kısmi ve yanlı açıklamalara evrensel bir gerçeklik ile meşruluk kazandırmaya ve bu kısmi kurmacaları 'gerçek'in sorgulanmaksızın kabul edilmesine oturtmaya yönelik bu hamle, aslında 'ideolojik' olanın karakteristiği ve tanımlayıcı mekanizmasıdır."²³³

Böylece güçlünün iradesiyle uygun kılınabilecek şekilde biçimlendirilip eğitilmiş rıza ögesiyle tikel (sınıfsal) çıkaralar, halkın genelinin oydaşmaya dayalı iradesiyle özdeş olarak yansıtılabilir. "Biçimsel seçimle genel seçme ve seçilme hakkı mekanizmaları içinde bu başat sınıfların düzenli aralarla bu çoğunluğun iradesine yada rızasına teslim olması gerekir. Bundan ötürü güçlünün rıza ve meşruluğa dayanarak yönetmeye devam edebilmesinin araçlarından biri, tekil bir sınıfın yada iktidar bloğunun çıkarlarının çoğunluğun genel çıkarlarıyla aynı hizaya getirilebilmesi yada eşdeğer kılınabilmesidir. Bu eşdeğerlikler sistemi bir kez meydana getirildiğinde azınlığın çıkarları ve çoğunluğun iradesi birbirine 'uygun kılınabilir', çünkü bunlar tüm tarafların üzerinde anlaşıkları oydaşma içinde örtüşen çıkarlar olarak temsil edilebilirler"²³⁴

Bu temsil mekanizması, egemen otoritenin dolaşımdaki enformasyonu denetimi altına almasıyla gerçekleştirilir. Bu amaçla çeşitli retorik ya da sanatsal araçlar bu yanılsamayı kolaylaştırıcı öge olarak kullanılır. Örneğin televizyon programlarındaki genel içerik yapılanmasında gerçekte hegamonik ideoloji üretilir ve iletilir. Programlarla verilen imajlar ve hikâyeler günlük hayattaki problemleri çözmeye yeni mitolojiler üretir. Bu mitolojiler genellikle verilen toplumsal kurumları ve pratikleri açıklayan, öğreten ve haklı çıkaran hikâyelerden oluşur. "Bu mitler insan hayatında önemli olan sorunlarla ilgilenir ve insanların ölümle, şiddetle, aşkla, seksle, işle ve toplumsal çatışmayla uzlaşmalarını çekici çerçeveler içinde sunar. Gangsterlere, Kızılderililere, savaşa, devrimcilere, teröristlere, katillere, haydutlara, yabancılara karşı güçsüz kalan toplumu süpermen, süper polis, kahraman kovboy, biyonik kadın... gibi

²³³ Hall, a.g.e., s. 89-90.

²³⁴ Hall, a.g.e., s. 122-123.

kahramanlar korur. Mitsel güçler tarafından çoğunlukla kütlerin kullandıkları aynı yöntemi kötülere karşı kullanarak çözümlene popüler ürünlerin çoğunda egemendir."²³⁵ Yaratılan bu mitler belli bir ideolojiyi iletir, egemen kurumları ve yaşam biçimlerini doğallaştırır, kişilerin süregiden toplum düzenine gönüllü olarak uyarlanmasını sağlar.

Rıza üretiminin her türlü imkân kullanılarak gerçekleştirilmesinin demokrasinin özü olduğunun savunulduğu bir görüşe göre, örneğin ABD'deki egemen enformasyon sisteminin birkaç korporasyonun elinde bulunması demokrasinin ihlali değil, gereklerinin yerine getirilmesidir. Çıkar birliği yanılmasının açık ilanı olarak görülebilecek bu örnekte tekel doğal ve olması gereken sürecin bir parçası olarak gösterilmektedir. "*Annals of the American Academy of Political and Social Science*"de halkla ilişkiler sanayiinin sayılı simalarından olan Edward Bernays 'demokratik sürecin özünün, ikna etme ve öneride bulunma özgürlüğü' kendi deyişiyile 'rızanın üretilmesi' olduğunu açıklamaktadır. Yine Brnays'a göre 'Bir lider genellikle, halkın genel bir anlayış düzeyine kadar bile ulaşmasını bekleyemez.. Demokratik liderler, insanların fikirleri ve programları desteklemesini sağlama görevini yerine getirirken bilimsel ilkeleri ve sınanmış pratikleri uygulayarak, toplumsal düzeyde temel öneme sahip hedeflere ve değerlere rıza gösterilmesinin üretilmesinde rol oynamalıdır..."²³⁶ Demokrasinin 'halkı ikna ederek sisteme, yönetime müdahil olma hakkından feragat etmesi' biçiminde özetlenebilecek bu yorum kaynakların denetimini ellerinde bulunduranların medya aracılığıyla sistemin istenilen yönde devamı için rızanın üretilmesini doğal bir süreç olarak nitelendirmektedir. Bu görüşe kaynakların ve sistemin koruyucularının uygun politikaların devlet mekanizmasıyla uygulamaya geçirilmesini sağlamak amacıyla, neyin toplumsal düzeyde temel önem taşıdığını değerlendirebilecek bir konumda olmaları açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte, genel kabul doğrultusundadır; ikna etme özgürlüğü eğer birkaç elde toplanıyorsa, özgür toplumun niteliğinin bu olduğu kabul edilmelidir.

---

²³⁵ Alemdar / Erdoğan, a.g.e., s. 131–132.

²³⁶ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 31

Sonuçta sistem ve uygulanan politikalar üzerinde oydaşmanın kendiliğinden mi oluştuğu, yoksa karışık bir toplumsal inşa ve meşrulaştırmanın sonucu mu olduğu sorusunun cevabına bağlı olarak medyanın toplumsal işlevi belirlenebilir. Biçimsel örgütlenişi bakımından demokratik görünen, fakat aynı zamanda ekonomik sermayenin ve siyasal iktidarın yoğunlaşmasıyla zenginlik ve otoritenin eşitsiz dağılımının yaşandığı bir toplumda, bu düzeni destekleyip sağlama bağlayan değerlere karşı rızanın üretilmesinde yoğunlaşan, iktidarı ellerinde tutanların kazanacak çok şeyler vardır. Bu görüş açısı kabul edildiğinde, medyanın toplumsal rolüyle ilintili sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü medyanın düşünsel düzeyde meşruluğunun altında yatan, halkın toplumsal yaşama dair her alandaki görüş ve düşüncelerini özgür, gizli ya da açık kısıtlamalardan, sansürden uzak ifade edebileceği ve yine aynı şartlar dahilinde haberdar olmak için kullanabileceği bir iletişim ağının görünen yüzü olmasıdır.

III. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE EMPERYALİZM BAĞLAMINDA ULUSLARARASI İLETİŞİM

Küreselleşmeyi genel bir tanımla; sınırları aşarak, toplumları ve kurumları yeni zaman–mekan bileşimlerinde bir araya getiren, gerçekte ve deneyimde dünyayı birbirinde daha bağılı duruma getiren bir oluşum şeklinde nitelendirilebilir. "Globalleşme 'dışarıda orada 'olan bir süreci değil, 'içeride, burada' yani günlük yaşamı dönüştürücü' etkisi olan bir süreci simgeler. Fakat bu süreç çoğu zaman çelişkileri içeren, çatışma, kopuş, tezatlık yaratan ve yeni sınıflandırma ya da ayrıştırma mekanizmaları yaratan bir nitelik taşır."²³⁷

Günümüzde hemen her oluşumu, değişimi şekillendiren başlıca unsur haline gelen küreselleşme; daha derin olarak irdelendiğinde, kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla ekonomik, kültürel ve siyasal alanları önemli ölçüde değişime uğratarak kendisine uygun hale getirmesi süreci olarak karşımıza çıkar. "Söz konusu süreç, dünyayı sermayenin serbestçe aktığı kapitalist tek bir pazar haline getirirken batılı modernleşme projesinin politik kurumları ile zihniyet kültür dünyasının evrensel olarak geçerli ve makbul hale dönüşmesi sürecini de beraberinde getirmektedir."²³⁸

Küreselleşme son yıllarda çok sık kullanılan bir kavram olmasına karşılık süreç olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Bu süreci coğrafi keşiflerden sanayi devrimine, oradan bilişim teknolojisindeki son dönem gelişmeleri kapsayan ve halen devam eden bir zamana yayabiliriz. Küreselleşme terimi 1960'lı yıllarda uluslararası ekonomik hareketleri betimleme tarzı olarak akademik dile girmiştir. Kuramsal olarak bu konuya eğilen ilk toplum bilimcinin ise "*Komünist Manifestoda*" ekonomik globalleşme kuramını işleyen

---

²³⁷ E. Fuat Keyman, "Globalleşme Ve Türkiye", E. Fuat Keyman / A.Yaşar Sarıbay (der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s. 40.

Karl Marx olmuştur. “Marx yeni dünyanın keşfinden ve Asya Kitasına doğru deniz yoluyla açılmadan sonra bir ‘dünya pazarının’ oluştuğunu ve bunun hem üretim hem tüketim kavramlarına kozmopolit bir anlam kazandırdığını söyler. Bu anlam ürünler için sürekli bir pazar arayışı içinde olan sermayenin global bir nitelik kazanmasını ve uluslar arası evrensel bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulmasını simgeler.”²³⁹

Kapitalizmin kendini yeniden yapılandırarak, 1970’lerde yaşadığı krizden çıkmasının yolu olarak görülen küreselleşme, sonuçta serbest piyasa ekonomisine dayalı olarak sermayenin dünya çapında engelsiz dolaşımını sağlamayı ve kârını en yükseğe çekecek biçimde, bir dünya pazarının oluşmasını ya da diğer bir deyişle dünyayı bir pazar haline getirmeyi ana hedefi olarak belirlemiştir. Ulus devletin uluslararası sermayenin isteklerini cevaplamaması, bölünmüşlüğü getirdiği sınırlamalarla kâr hadlerinin yetersiz görülmesi ile gündeme gelen çözüm kâr hadlerinin yükseltilmesine yönelik yollar bulmak olmuştur. Bu yollar verimlilik artışıyla ve pazarın büyümesi olmuştur. Verimlilik artışı ancak yeni teknolojiler kullanılarak sağlanabilirdi; bu ise büyük ölçekte standart üretimi gerektiriyordu; bu ölçekte bir üretim de pazarın büyümesini, dünyanın da tek pazar haline getirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu zorunluluğu teknolojik bir zorunluluk olarak görenlere karşı Kadir Cangızbay, teknolojinin kapitalizmin amaçları doğrultusunda kullanıldığının altını çiziyor. Yazara göre; “globalleşmenin dünyayı tek bir pazar çerçevesinde birleştirmenin ötesinde dünyanın kendisi bizatihi Pazar, yani bütün an ve noktalarında sadece piyasa kurallarının geçerli olduğu bir varlık alanına dönüştürmeye yönelik bir süreç niteliği taşıması, teknolojinin kendi içinden kaynaklanan bir zorunluluk değil tam tersine, globalleşmeyi mümkün kılan teknolojinin, kapitalist üretim tarzı çerçevesinde kapitalist sınıfın

²³⁸ Sevda Alankuş Kural, “Yeni Hayali Kimlikler ve Yurttaşlar Demokrasisi”, *Birikim Dergisi*, Mart Nisan 1995, s. 88.

²³⁹ Keyman, a.g.e., s. 36–37.

hedeflerine hizmet edecek şekilde, onun talepleri doğrultusunda gelişip biçimlenen bir teknoloji olmasının bir sonucudur.”²⁴⁰

Küreselleşme süreci aynı zamanda gittikçe dünya çapında da birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı hale gelen iletişimi, politikayı ve kültürü de etkilemektedir. Doğal olarak küreselleşmeden anlaşılan sadece sermayenin dünya çapında dolaşımı değildir. Veya pazarın dünya ölçeğinde olması da değildir. Bunların yanında, kültürel, sosyal ve siyasal birimlere nüfuz eden bir yaşam tarzı da dayatmaktadır.

Çalışmanın bu son bölümünde diğer iki bölümde medyanın her yönüyle işlenmesiyle oluşturulan alt yapıya dayanarak; ayrıca emperyalizm ve küreselleşme ilişkisi de eklenerek, “küreselleşme ve medya bağlantısı” ele alınmıştır. Çünkü iletişim alanında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin nedenlerinden biri olduğu gibi sonuçlarını analiz etmekte en önemli araç konumunda bulunmaktadır. İletişim ve bilişim teknolojilerinin medya ve telekomünikasyon alanında büyük dönüşümler yaratması, dünyada etkileşimi artırmış ve farklılıkları azaltmaya başlamıştır. Ulusötesi şirketler ulus devletlerin fonksiyonlarını azalttığı gibi, bu bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeler uluslararası ilişkilerdeki sınırların etkinliğini azaltmıştır. Burada güçlü ve aktüel olan kültür baskın çıkmakta ve diğer kültürleri etkisi altına almaktadır. Bu bölümün son alt başlığında da belirtildiği gibi, uluslar arası sermayeyle olan bağıını düşünüldüğünde yaratılan kitle kültürü büyük ölçüde Amerikan etkisinin egemenliğindedir ve kendisini esas olarak kitle iletişim araçlarıyla dışa vurmaktadır. Özellikle ABD'nin dış politikada, başka ülkelere karşı yaptığı askeri harekâtlarda ve son olarak Irak işgalinde medya kullanımı ve bu yolla yeni emperyalizme dönük uygulamaları bu bölümde örneklerle birlikte ortaya konulacaktır.

---

²⁴⁰ Kadir Cangızbay, “Globalleşme Ve Kamusal Alan”, E. Fuat Keyman–A.Yaşar Sarıbay (der. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara, Vadi Yayınları, 1998, s.167.

A.KÜRESELLEŞME OLGUSU VE YENİ EMPERYALİZM ANLAYIŞI

Kapitalist sistemin sürekli büyüme ve hâkimiyetini yayma biçimleri farklı dönemlerde farklı biçimler içinde kendisini göstermiştir. Sömürge devletlerinden, klasik emperyalizm uygulamalarına, askeri işgallerden, misyonerlik faaliyetlerine kadar bu yöntemler çeşitlilik göstermiştir. Küreselleşme olgusunu da ortaya çıkan sonuçları doğrultusunda, bu sistemin savunduğu yeni yöntem olarak tanımlamak mümkündür. "Sunulan global kültür tamamıyla tüketim esasına göre üretilen, insanlar arasındaki bağları düzenleyici olmayan, bir anlamda Hobbes'un "insan insanın kurdudur" ilkesini haklı çıkartacak şekilde yeni bir 'Leviathan' doğurmaktadır. Yeni Leviathan'ı ironik bir şekilde ele alan Robert Ross bunu bir devlet olarak değil, yeni küresel kapitalizmin güçlenmesi anlamında kullanmaktadır."²⁴¹ Küreselleşme "Öncelikle özel güç ve yoğunlaşmalarının çıkarlarına göre tasarlanmıştır ve başka herkesin çıkarı önemsizdir."²⁴²

"Kapitalizm dünya tarihinde kendi düzenlediği ekonomik gelişmeyi kurumsallaştıran ilk üretim tarzıdır: önce bir endüstriyalizm oluşturmuştur, sonra bu endüstriyalizm kapitalizmin kurumsal çerçevesinden çıkartılıp sermayenin şahsi kullanım biçiminde olanlardan farklı mekanizmalara da bağlanabilmiştir."²⁴³ diyen Habermas kapitalizmin geçirdiği aşamaları özetlemekte ve bugün küreselleşme ile daha da belirginleşen çok boyutlu durumuna işaret etmektedir.

Küreselleşme birbirine bağlı üç sürecin birleşmesinden oluşmaktadır: Siyasal olarak Birleşik Amerikanın dünya liderliği ve dünya jandarmalığı; ekonomik olarak uluslararası sermayenin egemenliği; kültürel ayağını oluşturan kısmı ise iki kola ayrılmaktadır: Tekdüze bir tüketim kültürünü empoze edilmesi ve kültür farklılığı olan her gruba ayrı siyasal özerklik

²⁴¹ Fahri Atasoy, Kültürel Küreselleşme Ve Direnç Noktaları, [http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi 13/](http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi%2013/) ., (13.11.2003).

²⁴² Noam Chomsky, *11 Eylül ve Sonrası Dünya Nereye Gidiyor*, Taylan Doğan ve Diğerleri (çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık, 2002, s. 84.

²⁴³ Habermas, a.g.e., s. 43.

verilmesi eğilimi. Küreselleşmenin kaynaklarına inildiğinde iki çok önemli değişim ile karşılaşılmaktadır: İletişim–Bilişim Devrimi ile Sovyetlerin çökmesi, soğuk savaşın bitmesi.²⁴⁴

Emre Kongar'ın bu kısa tanımına daha yakından bakıldığında küreselleşmenin genel çerçevesiyle, Batının ekonomik, siyasal ve kültürel platformlarda dünyaya nüfuz etme, dünyayı kendi çıkar ve değerlerine göre yeniden şekillendirme projesi olduğu görülebilir. İletişim bilişim teknolojilerinde Batının üstünlüğü hem ekonomik hem kültürel alanda Batı lehine bir küreselleşmenin öncüsü olurken, Batı merkezli tek kutuplu bir dünya ile uluslararası sermayenin kaynaklarının da büyük ölçüde Batı merkezli olması küreselleşmenin seyrini tayin etmektedir.

Yeni emperyalizm olgusunu oluşturan egemenlik ve hegemonyanın silahlı güce dayanmadan; ekonomik, siyasal ve özellikle kültürel alana kayması, küreselleşmenin getirdiği aynı değerler etrafında birleşme teorisiyle örtüşmektedir. Kapitalizmin varlığını devam ettirebilmek için genişleyerek, dünyayı uluslar arası şirketlerin istediği gibi faaliyet gösterebileceği bir pazar haline getirme amacı bu anlamda kapitalist sistemin yurdu olan Batı'nın da hedefi haline gelmektedir. Bu amaca ulaşma yolu sömürgecilik ve emperyalizmin ilk dönemlerinde olduğu gibi zorla dayatılan ve fiziksel varlığı da işin içine katan boyutundan uzaklaşmış, kapitalizme uyan yeni değerlerin küresel değer olarak sunulması ve kitle iletişim araçlarıyla topluma emdirilmesi olmuştur.

“Bütün bu göstergeler emperyalizmi açıklarken kültürel ve sosyal öğeleri kullanmamız gerektiğini göstermektedir. Bu emperyalizmin sadece kültürel bir öğe olduğunu söylemek, askerî, siyasî ve ekonomik faktörleri göz ardı etmek değildir. “Sokaktan işgalci bir asker geçerken bunun emperyalizm olduğunu artık emperyalizme karşı çıksın veya çıkmasın herkes

²⁴⁴ Emre Kongar, *Küresel Terör Ve Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Baskı, 20002, s.29.

söyleyebiliyor.”²⁴⁵ Oysa artık günlük hayatın her aşamasında yüzlerce emperyalist kültürel öge ile karşı karşıya kalınmaktadır. Galtung’un yeni emperyalizm kuramına göre de; yalnızca kusurlu ve amatörce bir emperyalizm silaha gereksinim duyar; profesyonel emperyalizm doğrudan şiddetten ziyade yapısal şiddet üzerine kuruludur.²⁴⁶

Küreselleşmenin dünyayı getireceği nokta olarak kabul edilen modernleşme ideolojisi de böyle bir çerçevede içinde incelendiğinde hem Batı’da hem batılı olmayan toplumlarda, egemenliğin mevcut kurumsallaşmış biçimlerini meşrulaştırıcı özellikler taşımakta olduğu görülecektir. Modernleşme kuramı, Batı toplumsal siyasal örgütlenme tarzını tüm dünyanın kaçınılmaz olarak erişmesi gereken bir ideal toplum mertebesine çıkartarak benimsemektedir. “Bu benimseyiş, kendi içinde Batı status quo’sunun ideallliğini vurgularken, esasta, kurumsallaşmış hegemonya tarzıyla bu kurumsallaşmaya tarihsel gelişim süreci içinde meşruluk zemini oluşturmuş bulunan değerler arasında bir denklik görmektedir... Böylelikle modernleşme kuramı hem mevcut bir toplumsal siyasal pratiği hem de bu pratik içinde varolan bir hegemonya biçimini meşrulaştırmakta ve ayrıca o hegemonyanın tepe noktasında yer alanların kendi konumlarını haklılaştırmalarını da sağlamaktadır.”²⁴⁷ Yine küreselleşme konusu etrafında yapılan tartışmalar çerçevesinde ortaya sürülen “tarihin sonu” tezinin merkezinde, artık dünyanın “liberal kapitalist” bir sistemde modernleşmesini tamamlayacağı ve farklılıkların ortadan kaldıracağı iddiaları bulunmaktadır.

Bütün bu oluşumlara katkıda bulunan hatta çağı “enformasyon çağı” olarak isimlendirecek kadar sürece damgasını vuran en önemli etmenlerden biri iletişim devrimidir. “Bilişim devrimiyle birlikte dünyamızı etkisi altına alan dijital teknoloji insanlara muazzam bir iletişim imkânı sunmuştur. Bu iletişim imkânını en iyi kullanan yeni kapitalist sistem bu yolla dünya üzerindeki etkinliğini ve hegemonyasını pekiştirmeye çalışmaktadır. Soğuk savaşın sona

²⁴⁵ Andrew Flood, “Küreselleşme: Emperyalizm Çağının Sonu Mu?” <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/flood-kuresellesmeemperyalizm.html>, (22.04.2004).

²⁴⁶ H.Emre Bağçe, “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2003, s. 71.

ermesiyle siyasî egemenliğini de “tek kutuplu yeni dünya düzeni” olarak ilan eden bu sistem küreselleşme adıyla dünyaya yeni bir cazibeli sistem sunmaktadır... Üstten zorlayıcı, dayatmacı, değerlerden bağımsız yeni bir kültürün, hatta dinin empoze edilmek suretiyle bunun gerçekleştirilebileceği varsayılmaktadır. Bu kültür (global mono-kültür), tüketimin artırılması esasına dayanmaktadır.”²⁴⁸ Özetle iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelerle birlikte, kitle iletişim araçları geniş kitleleri oluşturulmak istenen bu dünya pazarının içine dahil ederek ve uyum göstermesinde sermayenin emrinde etkin bir araç konumuna gelmiştir.

Avrupa Birliği ve diğer uluslar arası işbirliği örgütleriyle tek kutuplu olmaktan çok kutuplu bir dünyaya doğru adımlar atılsa bile, küreselleşme Batı merkezli bir süreç kimliğinde devam edegelmektedir. Bunun sonucunda, bu süreçte varolan dünya dengeleri, çok genel biçimde de olsa “etken ve edilgen”, “şekillendirici ve uyum gösteren” ülkeler biçiminde bir sınıflamayı ortaya koymaktadır. Yeni emperyalizm kavramına da kaynaklık eden bu ayrımı, nedenleri ve sonuçlarıyla görebilmek, uluslararası dengelerin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal anlamda şu anki durumuna bakmayı gerekli kılıyor.

1. Küreselleşme ve Dünya Dengeleri

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile gündeme gelen küreselleşme süreci dünyanın iki kutuplu yapıdan tek merkezli bir yapıya yönelmesini de beraberinde getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezinde yer aldığı ve yönlendirdiği küreselleşme süreci bir anlamda da Amerikan tipi yaşam tarzı ile siyasal ve sosyal modelin bütün dünya ülkelerine empoze edilmesini getirmiştir. “Küreselleşme sürecinin geçmişte olduğu gibi şimdi de, öncü toplumların kültürel yaklaşımlarının diğerlerinin ulaşması gereken amaçlar

---

²⁴⁷ Köker, a.g.e., s. 154

²⁴⁸ Atasoy, a.g.m. s. 8.

haline getirildiği ve etrafında homojenleştirme biçimleri oluşturulan tahakküm ve iktidar biçimleri olduğunu anlamak çok önemlidir.”²⁴⁹

Gerçektende konuya eleştirel yaklaşan araştırmacılar ve bilim adamları tarafından küreselleşme olgusunda en fazla üzerinde durulan konu, dünya ülkeleri arasında bulunan eşitsiz durumun ve bu durumun getirdiği sömürülen ve sömüren ilişkisinin küreselleşmede nasıl bir hal almakta olduğudur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından Şubat 2002’de oluşturulan “*Küreselleşmenin Sosyal Etkileri ile ilgili Dünya Komisyonu*” raporu bu konudaki verileri açıkça ortaya koyuyor. “ ‘Küreselleşmenin mevcut gidişi değişmelidir. Çok az kişi küreselleşmenin faydalarını paylaşmaktadır. Çok fazla insan küreselleşmenin çerçevesinin oluşturulmasında ve işleyişinde söz sahibi değildir.’ Bu cümlelerle başlayan raporda ilginç tespitler yer alıyor: Son yirmi yılda hızlı bir artış kaydeden dünya ticaretinde aslan payı sanayileşmiş ülkeler ve 12 gelişmekte olan ülke arasında paylaşılmış. 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılan imalat sanayii ihracatının içinde 176 gelişmekte olan ülkenin payı sadece yüzde 25’te kalırken, 12 gelişmekte olan ülkenin payı yüzde 75 olmuş. Türkiye imalat sanayii ihracatından aldığı yüzde 1.8 payla ilk on iki ülke arasında son sırada yer alıyor. Birinci sırada ise yüzde 13.2 payla Çin geliyor. 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelere giden yabancı sermaye yatırımının yüzde 75’i 12 ülkeye dağılırken geriye kalan 176 ülkenin payı yüzde 25’de kalıyor. Çin yüzde 23.7 ile ilk sırada. 12 ülke arasında Türkiye bulunmuyor. İmalat sanayii ihracatından en yüksek pay alan ülkelerin 8’i aynı zamanda yabancı sermayeden de en yüksek payı alan ülkeler.”²⁵⁰

Küreselleşmenin etkilerini de ele alan raporda bu sürecin en yoğun olduğu 90’lı yıllarda dünya büyümesinin 80’li yıllardan daha düşük kaldığının altı çiziliyor. “1960–62 döneminde en zengin 20 ülkenin fert başına gelir

---

²⁴⁹ Larrain, a.g.e., s. 216

ortalaması en yoksul 20 ülkenin ortalamasının 55 katı iken bu, 2000–02 döneminde 121 kata çıkmış.²⁵¹

Gelir dağılımındaki verilere daha ayrıntılı bakıldığında ortaya çıkan tablo eşitsizliklerin katlanarak arttığını göstermektedir. “Küresel olarak, dünya toplumu kırk yıl önceye göre iki kez daha eşitsizdir. Nitekim 1960’da yer küre nüfusunun %20 oranındaki en zengin insanların elde ettikleri gelir en yoksul bir milyar kişininkinden yaklaşık otuz kat fazlaydı. 90’lı yılların sonunda orantı 1’e 60 olmuştur ve en zengin ülkeler gezegensel gelirin beşte dördünü elde etmektedirler... 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya geliri yedi kat artmış ve kişi başına düşen teorik ortalama da üçe katlanmıştır. Ama 1960 ve 1995 yılları arasında yer küre nüfusunun %20’sini oluşturan en zengin kesimin (hemen hemen hepsi kuzey ülkelerinde yaşamaktadır.) bu gelirden aldıkları pay %70’den %86’ya çıkarken, en yoksul %20’lik kesimin payı%2,3’ten %1,3’e düşüyordu.”²⁵² “1960’da, dünya nüfusunun en zengin % 20’sinin geliri en yoksul % 20’sinin [gelirinden] 30 defa daha fazlaydı. Bugün ise 60 kat daha fazladır. En zengin % 20 oldukça kaba bir ölçü birimidir. BM’e göre, “dünyanın en zengin 200 kişinin sahip olduğu varlıklar, dünya nüfusunun % 41’inin toplam gelirinden daha fazladır.”²⁵³

Kuzey güney uçurumu bir yandan derinleşirken her bir ulusun kendi içindeki eşitsizliklerde dünyanın her yerinde artış göstermektedir. “Kuzeyin içindeki yoksulluk adacıklarının her biri güneyden gelen sızmalar olarak görülürken, güney ülkelerinde servet sahibi küçük azınlıkların mevcudiyeti, büyük çoğunluğun sefaletini daha da kabul edilmez kılmaktadır. Yerküredeki yoksulların %80’ini barındıran on iki ülke arasında (Hindistan, Çin, Brezilya, Nijerya, Endonezya, Filipinler, Etiyopya, Pakistan, Meksika, Kenya, Peru ve Nepal) dünyanın birçok ekonomik gücü yer almaktadır. En eşitsiz ülkeler Latin Amerika ‘da bulunmaktadır; Brezilya bu olumsuz sıralamada başı çekmektedir. Bu ülkelerde 1995 yılında nüfusun onda birlik en yoksul kesimi

²⁵⁰ Sophie Besis, “Yoksullar Ve Zenginler Arasında Giderek Büyüyen Uçurum”, *Idea Politika*, sayı: 9, 2000–2001, s. 71.

²⁵¹ Faik Öztrak , “Küreselleşmenin Diğer Yüzü”, *Milliyet*, 22 Mart 2004, s. 6.

²⁵² Besis, a.g.m., s. 71.

ulusal gelirin %0,8'ini, en zengin onda birde %47,9'unu paylaşıyordu. Şili, Kolombiya, Guatemala ve Paraguay bundan ancak bir parça iyi durumdadırlar. Kara Afrika'nın birçok ülkesi de aynı şekilde buralarda hüküm süren eşitsizliklerle belirginleşmektedirler. En yoksul %10 ulusal gelirin %1,2'si ile yetinirken en zengin %10'un %47,7'sini sahiplendiği Kenya'nın hemen ardından Sierra Leone, Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabve ve Senegal gelmektedir."²⁵⁴

Gelir eşitsizliklerinin ötesinde ülkelerin sahip olduğu altyapıların yoğunluğu ya da sağlık ve eğitim hizmetlerinin niteliğiyle de büyük farklılıklar göstermektedir. "Zengin ulusların insanları 77 yaşına kadar yaşayabilmeyi umarken doğumdan sonraki yaşama umudu Burkina'da 46, Kamboçyada da 53,5 yaşta kalmaktadır. Ve okullaşma oranının en düşük ve okuma yazma bilmeyen nüfusun en yoğun olduğu ülkelerde yine en yoksul olanlardır."²⁵⁵

1,3 milyar insanın yoksulluk içinde yaşadığı dünyada Kuzeyin zengin sanayileşmiş ülkeleri tüketim düzeyleri ile de farklılaşmaktadırlar. "Kuzey XX. Yüzyılın sonunda dünya nüfusunun yalnızca %20'lik bir kısmıyla yerkürede üretilen enerjinin %60'nı, madenlerin %75'ini ve tahtanın %85'ini tüketmekte, yeryüzünde dolaşan motorlu araçların dörtte üçünü barındırmakta ve gezegene yayılan karbonik gazın %49'unu atmosfere atmaktadır."²⁵⁶ Bu veriler dünya kaynaklarının kullanımı ve tüketimi de aynı biçimde eşitsizliklerin hüküm sürdüğü bir başka gidişi göstermektedir.

Küreselleşmenin bu şekliyle sürdürüldüğünde özellikle çevre ülkelerde sosyal ve siyasal alanda çatışmacı etkiler yaratacağına da dikkat çekilen aynı raporda 1990–2002 döneminde AB, ABD ve Güney Asya dışında kalan tüm bölgelerde açık işsizlik oranı arttığı vurgulanıyor. "Bu gelişmeler küreselleşme sürecinin uluslar ve toplumlar arasında kutuplaşma ve çatışma yaratma potansiyelinin, sunduğu fırsatların önüne geçmeye başladığının işareti. Rapor

---

²⁵³ Flood, a.g.m., s. 12.

²⁵⁴ Basis, a.g.m., s. 71.

²⁵⁵ Basis, a.g.m., s. 71.

²⁵⁶ Basis, a.g.m., s. 72.

bu durumu küreselleşen ekonominin, kurallarını, yerel, bölgesel ve milli düzeyde kalan sosyal ve politik kurumlara dayatmasına bağlıyor. Sosyal dengeleri dikkate almayan ekonomik kurallar sosyal adaleti yok ederken, ekonomide mevcut uluslararası kuruluşların işleyişi geniş kitlelerin temsil edilme, söz sahibi olma ve hesap sorma ihtiyaçlarına cevap vermiyor. Demokrasi ve piyasalar arasındaki denge küresel boyutta kurulamıyor. Rapor küreselleşmenin her seviyede daha katılımcı ve demokratik bir biçimde yönetilmesine ihtiyaç olduğunu söylüyor.”²⁵⁷

Küreselleşme adına Amerikan tipi yaşam tarzı ve değerler sistemi ile üstelik ekonomik olarak çok daha düşük yaşam standardı altında yaşarken karşılaşılan alıcı ülke konumdakiler bir süre bocalamışlardır. Siyasal ya da sosyal modeller küreselleşme adına sürekli olarak medya araçları ile de empoze edilmeğe başlayınca, şaşkınlık yerini yerleşik kültürel ve siyasal yapılar ile küreselleşme sürecinin gündeme getirdiği modeller arasında çatışmaya bırakmıştır. “On yıllık geçiş sürecinin tamamlanması ile beraber, yerleşik yapılarla küreselleşme modelleri arasındaki farklılıklar ve çatışmalar giderek netlik kazanmıştır.”²⁵⁸

Küreselleşme sürecinde ABD'nin uluslararası oluşumlardaki karar verici konumu “IMF örneğinde, ABD % 17 oy hakkına sahiptir ve veto için gereken oy oranı ise % 15'tir. Dünya Bankası örneğinde ise, [ABD] tüm başkanların Amerikan vatandaşı olması konusunda ısrar etmeyi becermiştir. BM'nin 187 üye ülkesinin 100'ünde ABD askerinin varlığı söz konusudur”²⁵⁹ Bu sürecin ne kadar katılımcı ve dengeleri gözetilen bir işleyişe sahip olduğu yönündeki eleştirilerin ekonomik göstergeler dışındaki diğer bir kanıtıdır.

Milliyet Gazetesi yazarlarından Ece Temelkuran, 2004 yılında gerçekleştirilen G8 zirvesinden yola çıkarak küreselleşme ve dünya dengelerini magazinsel bir üslupla da olsa çarpıcı biçimde özetlemektedir:

²⁵⁷ Öztrak a.g.m., s. 6.

²⁵⁸ Anıl Çeçen, “Küreselleşme Karşısında Türk Aydınlanma Devrimi”, <http://www.turkischweb.com/Yorum/aydinlanma.htm>, (22.03.2004).

²⁵⁹ Flood, a.g.m., s. 14.

"Bu yıl ki 'spor giyimli' G8 zirvesinin gündemi şu: Orta Doğu'daki dönüşüm, Afrikadaki yoksulluk ve Irak'ın durumu. Tıplı geçen yıl ki gibi. Zaten enteresandır, G8 'in Dünya Bankasının, IMF'in amacı yıllardır hep aynı: yoksulluğu yok etmek özünde iyi insanlar aslında!

Öyle çok yoksulluktan söz ediyorlar ki sanırsınız kalben çok müteessirler. Tahmin edebileceğiniz gibi öyle değil. Onların ilgilendiği şey, yoksulların 'Küresel Pazar' için yarattıkları tehlike, maksat alışveriş bozulmasın. Önceki gün, merkezi Washington'da bulunan Küresel Gelişim Merkezi bir rapor yayınladı. Raporun ana fikri şu: 'Bu dönemin en önemli uluslar arası sorunu terör, uluslararası suçlar, küresel yoksulluk ve insan hakları krizleridir. Yoksulluktan beslenen sorunlar, gelişmiş ülkeleri ve serbest pazarı tehdit etmektedir. Rapordan da anlaşılacağı üzere, G8 liderleri IMF filan hep bununla meşgul yani aman yoksulluktan beslenen 'pislikler' bizim temiz caddelerimize, saniyede bir Mc Donalds açabilen sistemimize sıçrayıp kirletmesin! Yoksa kimsenin Irak'ta kolsuz kalan çocuklardan ya da iki yüz yıldır ırzına geçilen Afrika kıtasının ölü çocuklarından manen sarsıldığı falan yok.

...

Açları boş verip şölene devam etmek artık imkânsız."²⁶⁰

Federico Mayor, küresel eşitsizlikleri ele aldığı yazısında, bu eşitsizliklerin giderilmesi için yapılan vaatlerin bir türlü gerçekleştirilmediğini ifade ederek bu durumu, Martin Luter King'in, *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesin*'de bulunan insanlar arası eşitlik vaatlerini benzettiği 'çek' kavramıyla açıklamaya çalışır. "Onun deyimini açmak üzere bizimde henüz insan hakları çekini tahsil etmediğimizi söyleyeceğim. Bu çek, çoğu kez provizyonsuz çıktı. Çoğu kez geri çevrildi, tahrif edildi, zoralıma uğratıldı ya da ödenmedi. Bütün dünyada mutlak yoksulluk konumlanışında yaşayan ve üçte ikisi kadın olan 1 milyar 300 milyon insan için, günde 2 dolardan daha az

²⁶⁰ Ece Temelkuran, "Yoksulları Öldürelim Zirvesi G8: Spor Giyiniyoruz. OK mi ?", *Milliyet*, 11 Haziran 2004, s. 15.

bir parayla yaşayan insanlığın yarısı bu çek tahsil edilmemiş olarak duruyor. Okuma yazma bilmeyen 850 milyon insan için, dünya çocuklarının okula gitme yaşında olan ama gidemeyen beşte biri için, bu çek tahsil edilememiş olarak duruyor. İnsanlığın içme suyu bulamayan dördte biri için, elektrik enerjisine ulaşamayan 2 milyar insan için, en geri ülkelerde yaşayan nüfusun istatistik olarak 40 yaşından önce ölmeye mahkûm üçte biri için, bu çek tahsil edilememiş olarak duruyor. Savaşın, şiddetin, işkencenin, ölüme zorlamaların, 'etnik temizlik'in ıstırabını çeken herkes için bu çek tahsil edilememiş olarak duruyor."²⁶¹

Dünyadaki ekonomik eşitsizlikler teknolojinin, bilişimin, sanayinin kontrolünü ellerine tutan merkez ülkeler lehine sürekli olarak büyümekte. Gelişmiş ülkelerle rekabet etme olanağı bulunmayan çevre ülkelerdeki ekonomik yetersizlikler, ekonomik bağımlılığın yanısıra kültürel ve ideolojik bir bağımlılık da getirmektedir. Merkez ülkeler ellerinde bulundurdukları iletişim, bilişim ve ulaşım imkânlarıyla kültürel ve ideolojik anlamda yayılcı bir anlayışı kolaylıkla hayata geçirebilmektedir. Ayrıca çevre ülkelere eşitsizliklerin azaltılması amacıyla yapıldığı söylenen ekonomik yardımlar, belirli koşullar altında verilmekte, bu koşullarda bağımlılık ilişkisinin devamını getirecek maddeler içermektedir. Böylece ülkeler' arasındaki dengelerindeki aşırı bozulmasının getirdiği gerek tek yönlü değer iletimi, gerek yardım adı altında yapılan anlaşmalarla vazgeçilmez ve zorunlu hale gelen bağımlılık ilişkisi yeni emperyalizm kavramını çağrıştırmaktadır.

2. Sömürgecilikten Yeni Emperyalizme

"Emperyalizm bir devletin kendi sınırları ötesindeki diğer halklar üzerinde, rızaları olmaksızın kontrol kurma politikası"²⁶² şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer pek çok tanımı olmakla birlikte, *Encyclopedia Britannica*'da yapılan bu tanım, kontrol kurmayı ekonomik, siyasal ya da

²⁶¹ Federico Mayor, "Tahsil Edilemeyen Çek", *Idea Politika*,. Sayı 10, 2001, s. 44.

kültürel kontrollerden herhangi birisiyle sınırlandırmamış olduğu için, bunun yanında yayılma ve rıza kavramlarını içine aldığı için emperyalizmi en özlü şekilde anlatmaktadır. Kavrama daha geniş bakıldığında; emperyalizm, bir millet veya topluluğun diğeri üzerine doğrudan veya dolaylı, siyasî, ekonomik, kültürel veya söylemsel yayılmasıdır. Böylece emperyalizm temelde amaç ve araçlar olarak güçle ilgilidir.

“Emperyalizm, coşturucu sloganlar, savaş sembolleri, üstün askerî, ekonomik, siyasî veya kültürel güç tarafından kurulur ve kendini yeniden üretir. Bu sebeple emperyalizmin genellikle farklı kültürlerin çarpışmasını ve onların aralarındaki adaletsiz değişimi takip eden bir ilişkiyi anlatmaktadır. Emperyalizm ‘ötekinin’ bağımsız siyasal, hukuksal, ekonomik varoluş hakkının ortadan kaldırılmasına dayanır.”²⁶³

Emperyalizmin kelimesinin kökeni ve anlamı bakımından yakın fakat farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüşe göre; “Emperyalizm sözcük olarak, Fransızca’daki ‘empire’ yani imparatorluktan kaynaklanır. İmparatorluk kurma ve sürdürme siyasetini, bir anlamda da ideolojisini içeren bir kavramdır.”²⁶⁴ Başka bir görüşe göre ise; Emperyalizm terimi Latince “*emperium*” sözcüğüne dayanmaktadır ve diktatörlük gücü, merkezi yönetim, keyfi yönetim metotları anlamına gelmektedir²⁶⁵

Emperyalizm kapitalizm ilişkisi konusunda düşünürler tarafından farklı yaklaşım ortaya konmuştur. Luxenburg, Hilferding, Bukharin ve Lenin emperyalizmin kapitalizmle doğrudan bağlantısı olduğunu savunurken, Hobsen, Adam Smith, Schumpeter, Ricardo gibi düşünür ve ekonomistler bu bağlantıyı reddederler. Bu kuramlara kısaca değinilecek olursa “Schumpeter’in asıl savı kapitalizmin emperyalizme karşı olduğudur. Çünkü ona kapitalizm rasyoneldir ve rasyonelliği geliştirir; kapitalist uygarlık rasyonel

---

²⁶² L.Wr. “Imperyalizm”, *Encyclopedia Britannica*, Chicago, William , Benton Publisher, 1971 Vol 12, s. 5–7.

²⁶³ Lütfi Sunar, Emperyalizm ve Kültür: Yeni Bir Direniş, <http://www.karizmadergisi.com.>, (06.08.2004).

²⁶⁴ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 235.

²⁶⁵ Bağçe, a.g.m., s. 65.

olduğu gibi, aynı zamanda kahramanlık karşıtıdır, ancak emperyalizm irrasyoneldir... Hobson'a göre emperyalizm kapitalizmin zorunlu sonucu değildir: emperyalizm sistemin kötü uygulanmasına pratik bir tepkidir."²⁶⁶

Ancak emperyalizmin ortaya çıkış ve gelişim aşamalarına bakıldığında, yegane neden olmasa bile emperyalizm ve kapitalizm arasında pozitif bir ilişki olduğu görülecektir.

Kapitalist sistem sonucu biriken sermayeye yatırım alanları bulmak, makineleşmeyle ortaya çıkan üretim fazlasına pazar bulmak ve üretim için gerekli hammaddeleri elde etme istekleri kapitalist devletleri emperyalist politikalara doğru yönlendirmiştir. Sömürgecilik kapitalizmin başlangıç aşamalarına karşılık gelmektedir. Esas olarak ticari kapitalizmin ve henüz gelişmekte olan sanayi kapitalizminin içinde yer aldığı 16. yüzyıl ve 18.yüzyıl arasındaki dönemde, amaç hammadde kaynaklarını denetim altında tutmak ve plantasyonlar için iş gücü sağlamaktı. 1870–1945 arasında gerçekleşen ve yeni emperyalizm olarak nitelenen finans kapital yada tekelci kapitalizm aşamasında amaç hammadde kaynaklarına ulaşmanın yanı sıra özellikle sermaye fazlasını ihraç etmek, böylece daha fazla pazarı denetim altında tutarak karı arttırmaktı... I. ve II. Dünya savaşları yeniden paylaşım savaşları olarak tarihe geçmiştir.²⁶⁷

Hindistan'ın smrgeleştirilmesinde, Hindistan'ın zanaata dayalı ekonomisi ile İngiltere'deki modern kapitalist ekonomi arasındaki ilişki, kapitalizm emperyalizm bağlantısının bir örneğini oluşturur. 18. yüzyılda, İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi sonrasında makinenin endüstriye sokulması, yoğun üretime geçilmesi ve üretim masraflarının düşürülmesi sayesinde, Manchester tekstil endüstrisi Hindistan'ı iyi ve ucuz ürüne boğdu. Buharlı gemilerin işletilmesiyle İngiltere ve Hint Okyanusu arasındaki bağlantı çok abuklaştı ve buda yıkıntıyı hızlandırdı. Hızlı ulaşımın Hindistan içinde de kurulan demiryolu şebekesi sayesinde ülke içinde de sağlanması İngiliz

---

²⁶⁶ Bağçe, a.g.m., s. 66–67.

²⁶⁷ Bağçe, a.g.m., s. 75.

ürünlerinin ülkenin en ücra köşelerine kadar kolayca gidebilmesini kolaylaştırdı.

Emperyalizmin her ne kadar ideolojilerden yola çıkıyor olsa da, bu ideolojilerin daha maddi hedeflerle desteklendiğini savunan görüşler katıldığını belirten Marc Ferro; bunu *Sömürgecilik Tarihi* adlı kitabında yer alan alıntılarla da destekler: "Sömürgeci politika endüstriyel politikanın çocuğudur. Zengin devletler için, ihracat kamu refahının temel bir faktörüdür... Eğer imalatçı uluslar arasında endüstriyel işbölümü, yeteneklere göre bir dağılım kurulabilseydi... Avrupa'nın kendi ürünlerini satacak yeni mahreçler aramasına gerek kalmazdı. Fakat herkes iplik üretmek, demir dövmek içki damıtmak, şeker imal etmek ve bunları ihraç etmek istiyor.' Birleşik devletler, Rusya, Almanya gibi yeni endüstriyel güçlerin ortaya çıkmasıyla bu deniz aşırı yayılcılık kendini bir ihtiyaç olarak dayatmıştır."²⁶⁸

Sömürgeci (emperyalist) kapitalist sistemi evrelere ayrıldığında, kapitalist ekonominin daha 15. yüzyıldan itibaren dış sömürü ile birlikte geliştiği görülüyor. Kapitalist sistemin evreleri arasında doğal olarak belirgin farklılıklar var. Buna rağmen yapılan sınıflamada, kapitalizmin şimdiye kadar geçirdiği beş evrenin her birinde dış sömürünün olduğu ve daha da önemlisi sistemin her evrenin sonunda girdiği bunalımdan çeşitli teknik ilerlemeleri de kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak ve dış sömürsünü arttırarak kurtulduğunu ve yeni bir evreye geçtiği görülmektedir.²⁶⁹

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi sömürgecilikle başlayan emperyalizm, kapitalist sistemin hedeflerini gerçekleştirilme yolu olarak işlemiştir. Ancak "emperyalizm ile modern Avrupa toplumunun gelişimi arasında doğrudan bir bağ"²⁷⁰ bulunduğu göz önüne alındığında, emperyalizmin Avrupa düşünce dünyasındaki temellerini de irdelemek gerekir. Salt ekonomik gerekçeler değil, günümüze kadar uzanan

²⁶⁸ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, Ankara: Imge Kitabevi, Çev: Muna Cedden, 2002, s. 37.

²⁶⁹ Kaan Öğüt, "Emperyalizm Ve Bilimsel Sosyalizmin Yanılgısı", <http://uk.geocities.com/anarsistbakis>, (15.05.2004).

²⁷⁰ Sunar, a.g.m., s. 2.

uygarlaştırma, aydınlatma, gerekçelerine dayalı düşünce yapısı da emperyalizmin itici gücü olmuştur.

Çoğu siyasal iktisatçıya göre geri kalmış ulusların eski durgunluklarından kurtulabilmesi ve ilerleyebilmesi için sömürgecilik bir zorunluluk idi. Örneğin J.B. Say, 'Aydınlanmış ulusları' 'üstün bir uygarlığa' sahip olanlar ve 'barbar ulusları' da 'aşağı bir uygarlığa' sahip olanlar olarak sınıflandırdı. Ona göre 'aşağı bir uygarlığa sahip olan ulusların bireyleri de pasif, boynu bükük, tembelliğe eğilimli, akılcı etkilenime ve bilimsel faaliyete kapalı idi. Aydınlanmış Avrupa ülkelerinin hakkı ve görevi barbar ulusların uygarlığa ulaşmalarına yardım etmektir. James Mill, *İngiliz Hindistan'ının Tarihi* adlı kitabında Hindistan, Çin ve diğer Asya ülkelerinin İngiltere ile kıyaslandığında uygar olmadığını öne sürüyordu. Hintlilerin ve Çinlilerin yapısını tanımlarken 'her iki ulusun da uygarlaşmamış bir toplumun olağan ölçülerini aşan oranda birbirlerine çok yakın düzeyde samimiyetsizliğe; ikiyüzlülük, hainlik ve yalancılığa eğilimli' oldukları fikrini korumaktaydı... Mill'e göre bu tabloyu değiştirmenin tek yolu bazı otoriter biçimlere başvurulmak zorunda kalırsa bile, Avrupalıların sevecen ve aydınlık vesayetiydi.²⁷¹

Marx ve Engels' de ilk etapta bütün toplumlar için komünizme giden yolun kapitalistleşmeden geçtiğine inandıkları için, geri kalmış ulusların bu uğurda sömürülmelerine göz yummuşlardır. Sömürgecilik yoluyla da olsa kapitalist yayılmayı olumlu buluyorlardı. "Engels için Cezayir'in Fransa tarafından feth edilmesi 'uygarlığın gelişmesi için önemli ve talihi bir olaydır ve muhteşem Kaliforniya, orada ne yapacağını bilmeyen tembel Meksikalılardan alındı ifadesi de bu olayı olumladığını göstermektedir. Engels 'bu ilerlemedir' diye yazar, 'aralıksız iç savaşlarla parçalara ayrılmış ve tüm gelişmesi engellenmiş bir ülke... böylesi bir ülke zor kullanarak tarihsel hareketin içine atılmıştır. Kendi gelişmesi adına ileride ABD vesayetini altına girecektir."²⁷² Ne kadar şekil değiştirse de günümüzde de kulağımıza hiç

²⁷¹ Larrain, a.g.e., s. 33-34.

²⁷² Larrain, a.g.e., s. 36.

yabancı gelmeyen bu söylemler, emperyalist hareketin meşru kabul edilebilme çabası olarak nitelenebilir.

Emperyalizmin felsefi temelleri daha derin olarak incelendiğinde, aklın algılanışındaki değişimin ve aklın temsili düşüncesinin emperyalizme kapı araladığı görülür. Marc Ferro, emperyalizme olan sarsılmaz inancın temelinde, bu hareketin aklın yüceliğini ve ilerlemeyi beraberinde taşıdığı düşüncesinin yattığını belirtir. “Tarihte toplumların ilerlemesinin kaçınılmazlığına ve zekâlarına inanılıyordu. Emperyalizm, bir yandan da insan aklını içgüdülerin üstüne çıkarmaktır., hayatın asli unsurlarından biri de eyleme geçme ihtiyacıdır. Oxford’un yeni idealist düşüncesiyle yaşam bulan İngilterede’ki ilk akıl, evreni ahlaki gücü ve iradesiyle hareket eden bir organizma olarak algılıyordu. Britanya İmparatorluğu elbette bu ki bu toplumsal düzenin en yüksek aşamasında bulunuyordu. Spencer Wilkinson bu akımın başta gelen ideologlarından olmuştur ve sözleriyle İngiliz Alfred Milner’i, Toynbee’i ve Haldane’ı ve Alman tarihçi Ranka’nın öğrencilerini etkilemiştir.”²⁷³

Horkhaimer ise aydınlanmayla gelen yeni düşünme biçiminin ve bu biçime bağlı gelişen fikirlerin emperyalizmin alt yapısını oluşturan etkenlerin içinde bulunan ırkçı düşüncenin ve eşitsizliğin ortadan kalkmasına değil, yerleşik hale gelmesine zemin hazırladığı görüşündedir. “Ona göre aydınlanmacı filozoflar dine ve metafiziğe akıl adına saldırırken, aklın kendisine zarar vermişlerdi. Dinsel ve metafizik sistemler nesnel akıl üzerinde temellenmişti, gerçeğin yapısında var olan ilke; iyilik, hiyerarşi, amaç ve sonuçlara ulaşma isteği ile ilgiliydi. Modern filozoflar nesnel akla öznel akıl adına saldırdılar: insanlığın istediği sonuçlara ulaşmak için en uygun yolu ararken kullandığı bir yetenek veya araçtı. Akıl resmileştirildi: artık onun ulaşılması gereken sonuçlar veya amaçlarla bir ilgisi kalmamıştı, akıl yalnızca yollarla ilgiliydi. Nesnel akıl dogmatik ve otoriterdi. Öznel akıl ise hoşgörüyü ve değişik durumlara saygı duymayı gerektiriyordu, bunun geçerliliğine veya istenmesine bilim karar veremezdi. Ancak hoşgörü fikri biraz şüpheliydi. Bir

yanda dogmatik otoriteye karşı özgürlüğü ifade ederken; diğer yanda 'tüm ruhsal bağlama karşı rölativizme teslim olan doğal davranışın önünü açıyor'du." ²⁷⁴ Bu düşünce daha da ileri götürüldüğünde ortaya çıkan düşünce: "Eğer evrensel diye bir şey yoksa eğer olguları genelleştiremiyorsak, o zaman insanların değişik potansiyelleri ve akıbetleri olduğu kabul edilmelidir. O halde evrensel insan hakları diye bir şey yoktur." Şeklinde sonlandırılmaktadır.

Bilgi bilim ve eğitim ilerlemenin yegâne anahtarı olarak kabul edildiğinde, araççıl aklın ve bilimin yeterince gelişmediği Avrupa dışındaki dünyaya bu değerlerin götürülmesi ve bu değerler doğrultusunda yeniden yapılanmaya gidilmesi zorunludur. Avrupa'nın mutlaka başarması gereken misyon bu yapılanmayı sağlamak, böylece dünyayı mutlu ve uygar bir hale getirmektir. "Tıpkı Burjuvazi hesapçı aklını Avrupa'ya egemen kıldığı gibi, geri veya gelişmemiş olarak değerlendirilen bu ülkelerin de uygarlaştırılması zorunludur. İdeolojini aldatmacalarına karşı mücadele diğer ülkelerde sürdürülmelidir. Tabii ki bu kendinden menkul misyonu uzak ülkelerin hammaddelerini ve yeni pazarlarını sömürmek için incelikle gizlenmiş bir ekonomik çıkar olarak değerlendirmek de mümkündür."²⁷⁵ "...Gerçekte, son derece açık maddi avantajların meşrulaştırılmasına yarayan pedagojik ahlakçılığın amacı bir hâkimiyet ilişkisini sürekli kılmaktır. Efendi hep efendi olarak kalır."²⁷⁶

"... 1964'de Rusya'da Prens Şansölye Garçakov Kafkasya ve Orta Asya 'ya ilişkin olarak İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin savlarını kelimesi kelimesine tekrarlamıştı. "Rusya'nın durumu gelişkin devlet örgütlenmesinden yoksun göçebelerle ilişkiye giren uygar devletleriyle aynıdır... Bu göçebelerin akınlarına ve yağmalarına set çekmek için onları hâkimiyetimiz altına almalı ve sıkıca kontrol etmeliyiz... Ama daha uzakta başkaları da var. o halde bizde daha uzağa gideriz... Bu Fransa'nın başta

---

²⁷³ Ferro, a.g.e., s. 52.

²⁷⁴ Larrain, a.g.e., s. 41.

²⁷⁵ Larrain, a.g.e., s.196.

²⁷⁶ Ferro, a.g.e., s. 566.

Afrika'da, Birleşik devletlerin Amerika'da, İngiltere'nin başına Hindistan'da gelmişti. Sadece ihtirasımızdan değil aynı zamanda zorunluluktan ilerliyoruz."²⁷⁷

Batı Dünyasının çokuluslu kapitalizm (dijital ve süpersonik teknoloji, yurtsuz sermaye, modernleştirme ülküsü) biçiminde saldırdığı ve her şeyi kasıp kavuran virüsün kaynağının Batı Us'unun kendisinde olabileceğini söyleyen Ertuğrul R. Turan, bu tezle somut toplumsal–ekonomik– kültürel biçimlerin sunduğu örüntüyü gizlemeyi değil, tersine, çağımızdaki barutsuz ve dumansız savaşların, kan ve ölüme nasıl dönüştüğünü belirginleştirmeyi hedefler. "Nietzsche'in belirttiği gibi, evet artık sözcüklerin savaşı var. Yanlış ülküler, yanlış savaşlar bu savaş kökenin güç ve bilgi ile hakikati sahiplenme, hakikatin tek sahibi olma savaşıdır. Batı metafiziği, mutlaklaştırdığı Us'tan kaynaklanan soyut insanın kendi imgesine narsist sevgisini, güç, bilgi hakikat egemenliği ile yaratmaktadır. Dünyayı kendi imgesine dönüştüren ve bu imgeni mutlak bilgisini sözde evrensel ülkü ve değerleri ile taçlandırarak batı düşüncesi, bu mutlaklığın ve onun sunduğu evrenselliğin güveni ve küstahlığı ile kendi tininin utkulu yükselişini engelleyecek her türlü öteki yaşam biçimlerini silip süpürüyor."²⁷⁸

Emperyalizmin geçirdiği aşamalar dizisinde, Avrupa 16. yüzyıldan itibaren ticarî sermaye ve zenginlik elde etmek için Asya ve Afrika'nın bakir topraklarına yapılan askeri destekli sömürgecilik hareketleri eski tip emperyalizm biçimini gösterir. Askerî olarak güçlü Avrupa devletleri, sömürgeci fetih savaşlarıyla buraları metropol ülkelerin eyaletleri ilân ederek, siyasal bağımsızlıktan tamamen yoksun bir konumla kendilerine bağlamaktaydılar. Bu sömürgecilik olgusundan farklı biçime bürünen yeni emperyalizm ise 19. yüzyıl sonlarında beliren bir olgudur. Bu tür emperyalizmde de sömüren ile sömürülen arasındaki bir ilişki biçimi anlatılmasına rağmen burada siyasî ve askeri denetimin ötesinde bir anlam bulunmaktadır. Yeni emperyalist yayılcılık, sömürgeciliğin ve yeni

---

²⁷⁷ Ferro, a.g.e., s. 41.

topraklara zorla el koymanın, ötesinde zora başvurmadan da hâkimiyeti devamlı kılacak formülasyonları içermektedir.

19. yüzyılın sonuna doğru başlayan ve 20. yüzyılda gelişen emperyalizmde önceki dönemlerde hakim olan fetih, hükmetme anlayışı ve yine önceki dönemlerde var olan sömürgeci yayılcılık açısından farklar bulunmaktadır. Oluşan yeni emperyalizm eskiden olduğundan daha fazla mali sermayeye bağımlıdır ve sömürgeleştirme ya da fethetme yegâne ifade biçimleri değildir. Bunların yanında ve daha da tercih edilen şekliyle emperyalizm artık siyasal bağımsızlığa uyum gösterebilen, eylem araçlarını oluşturmuştu. Bu nedenle emperyalizmi sona ermiş tarihî bir olgu olarak incelemek emperyalizmin gerçek karakterini anlayamamaktır.

Eski dönem sömürgecilik olgusuyla sanayi devrimi ve kapitalizmle yükselişe geçen emperyalizm karşılaştırıldığında sömüren ve sömüren arasındaki eşitsizliğin giderek büyüdüğü izlenmektedir. İlk dönem sömürgecilik hareketlerinde "sömürgeci ile sömüren arasındaki ekonomik, askeri, teknik farklılık küçüktü ve aralarındaki ticaretle küçük ölçekliydi. Sayısal bir ölçü verecek olursak, Avrupa'daki yaşam düzeyiyle, örneğin Asya'daki sömürgelerin yaşam düzeyi arasında 1 ya da 1.5 kat fark vardı. Sömürgeler için asıl yıkım endüstri devriminin ve emperyalizmin etkileriyle aniden geldi. Yine Poul Bairoch'un hesaplarına göre, yaşam düzeyi farkı oranı 1'den 1860'da 1.9'a, 1914'te 3.4'e ve 1950'de 5.2'ye ulaştı. Sömürgeler çağından buyana bu oranın durmaksızın büyüdüğünün belirtelim. Sürekli büyüyen bu fark sömürgeleşmenin gerektirdiği yapısal değişikliklerden ve güç ilişkilerinin değişmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca XVIII. Yüzyıl sonuna kadar, Avrupa dışı kaynaklı ürünlerin tüketimi Avrupa'nı toplam tüketiminin yalnızca % 2-10'unu oluşturmaktaydı."²⁷⁹

Sömürünün egemen karakteri son zamanlara kadar, emperyalist devletlerin koruduğu milli sermayeler sisteminin dünyayı kendi aralarında

---

²⁷⁸ Ertuğrul R. Turan "Batı Metafiziği ve Savaş", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:6, Sayı:24, 2003, s:162 -163

paylaşması görünümündeydi. Küresel politikaların öne çıktığı son dönemde ise, sömürüyü yapan firmalar tek bir ülkeye ait firma olmaktan hızla çıkmakta ve uluslararası sermaye kaynaklı dev uluslararası firmalara dönüşmektedir. Bu firmalarda kendileri gibi uluslar arası örgütlere yaslanmaktadırlar. “Nkrumah, daha 1965’te şöyle yazmıştı: “Yeni sömürgeciliğin temelinde, teorik olarak bağımsız olan ve kendi kendine hakim olma öğelerinin tümüne sahip olan bir devletin, gerçekte politikasının dışarıdan yönetilmesi bulunur.” Bu yargının ilk tanımı egemen bir devletin başkanı tarafından yapılmıştır. Bu kişi, belli bir aşamadan sonra eski emperyalist güçlerin eski sömürgeleri “içten” denetlemeyi artık gereksiz bulduklarını, ancak bunun yerine, bu ülkelerin gelişmelerine “yardım ettiklerini” ve görünen kendi varlıklarının yerine, Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası gibi büyük bankaların görünmeyen yönetimini koyduklarını fark edebilmiştir. Burada yeni sömürgecilikten çok yeni emperyalizm söz konusudur. Ancak ekonominin globalleşmesi nedeniyle bu deyim de tam yerinde kullanılmamaktadır. “Çok Uluslu emperyalizm deyimi ise, bunların çıkarlarıyla devletlerin çıkarlarının iç içe geçmeleri olgusunu aktarmaktadır.”²⁸⁰

Yeni sömürgeleşme olgusunda sömüren ve sömürülen arasındaki ilişki özünde aynı kalırken, biçimde sömüren lehine farklılıklar yaşanmış, emperyalist devlet için emperyal olmanın getirdiği külfetler azamiye çekilmiştir. Uluslararası seviyede emperyalizm kavramıyla yakından bağlantılı olan “Merkez–çevre” kavramları yeni emperyalist ilişkilerde ulusal seviyede de aynı derecede dikkate değer bir kavram haline gelmiştir. “Neokolonyal” olarak nitelendirilen bu yeni yapı; sömürü, nüfuz ve parçalama üzerine şekillenmektedir. “Günümüzde mekanizmalar. Uluslararası sistemde kaynakların gelişmiş merkeze lehine akması ‘sömürü mekanizması’ını; çevre ülke elitlerinin merkez ülke norm ve standartlarını kabul etmesi ve bir anlamada içinde buldukları çevrenin aleyhine olacak şekilde bunları benimsemeleri ve merkez lehine tavır takınmaları ‘nüfuz mekanizması’ını; bağımlı bölgelerin hegemon güçlere karşı başkaldırısını önlemek ve etkisiz

---

²⁷⁹ Ferro, a.g.e., s. 46.

²⁸⁰ Ferro, a.g.e., s. 573.

hale getirmek için çevreyi kendi içinde çatıştırır, (böl ve yönet ilkesi) ise 'parçalama mekanizması'nı ifade etmektedir."²⁸¹ Bu durumda oluşan merkez ve çevre arasında ilişkiler, zenginlerin daha zenginleşmesini yoksulların daha da yoksullaşması ile sonuçlanmaktadır.

Merkez çevre ilişkisinin üretim aşamasındaki yeni boyutu, merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki ucuz iş gücünü, çevre ülkenin merkezi aracılığıyla kullanarak, emek sömürsünü sürdürmek şeklinde formüle edilmiştir. Batı ekonomisi yine ekonomik faaliyetlerinin büyük bölümünü çevrenin yedek insan gücüne yüklemiştir ancak bu kez üçüncü dünya ülkelerinden emek gücü ithali artık ağır bir külfet haline geldiği için emek ithali yerine, emeğin bulunduğu yerden kullanımına geçilmiştir. "Amerikalılar kendi ülkelerinde var olan yüksek ücretleri nedeniyle, eski sömürgelerde Filipinler, Singapur, ayrıca Güney Kore, Meksika, Nijerya'da gittikçe artan sayıda fabrika inşa ederek bu uygulamanın ilk örneğini vermişlerdir. Amerikalıları ilk izleyenler ise Japonlar olmuştur ve Tayvan, Hongkong ve Singapur'da benzeri işletmeler açmışlardır. Almanlar daha çok Latin Amerika'da iş görmüşlerdir. En sonunda sıra Fransızlara ve İngilizlere gelmiştir."²⁸²

Böylece merkez çevre ilişkilerinde gelişen yeni sömürgeci paktta uluslararası niteliğe bürünen Batı ağırlıklı sermayenin çıkarlarıyla yerel yönetici sınıfların çıkarları ortak hale geliyordu. "Yeni ya da yapısal emperyalizm, bu bağlamda, aşağıdaki koşullar üzerine kurulu olan merkez ve çevre arasındaki ilişkileri ifade etmektedir.

- (i) Merkez ülkenin merkezi ve çevre ülkenin merkezi arasında çıkar birlikteliği ve uyumu vardır.
- (ii) Çevre ülke içerisinde merkez ülkedekinde daha fazla çıkar (menfaat) uyumsuzluğu söz konusudur.
- (iii) Merkez ülkenin çevresi ve çevre ülkenin çevresi arasında çıkar uyumsuzluğu vardır.

---

²⁸¹ Bağçe, a.g.m., s. 71.

²⁸² Ferro, a.g.e., s. 572

Merkez ülke, çevre ülke üzerindeki hegemonyasını sürdürebilmek için çevre ülkede kendisiyle uyumlu bir merkez oluşturmakta veya varolan bir merkezle ilişkiye girmektedir. Bu şekilde merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin merkezi uyum içinde bulunur ve benzer çıkarları takip edebilirler. Her ilki ülke sınırları içinde de çevre–merkez arasında bir uyumsuzluk gözlenmesine karşın çevre ülkedeki merkez–çevre uyumsuzluğunun merkez ülkedeki merkez–çevre uyumsuzluğundan daha kesin olduğu özellikle belirtilmesi gereken bir noktadır; bu çevre ülkede daha fazla eşitsizliğin ve dengesizliğin varolduğu anlamına gelmektedir. Diğer yandan merkez ülkede de bir merkez çevre şeklinde yapılanma olmasına karşın, burada eşitsizliğin boyutları çevre ülkedeki kadar büyük değildir ve gerektiğinde her ikisi, yani merkezin merkezi ve merkezin çevresi, merkez ülke lehine birleşerek çevre ülke kaynaklarını paylaşabilmektedirler”²⁸³

Çevre ülkelerin kapitalizmle bu yöndeki teması bu ülkelerin sosyo–ekonomik yapılarını dönüştürerek az gelişmişliğin başlamasına neden oldu ve ardından eşitsizlik temeline dayanan ve bugüne dek süren bir uluslararası işbölümü yaratıldı. Sonuçta çevre ülkeler bu sürece katıldıkları oranda uluslar arası arenada yer bulabildiler, sürece katılamayan ülkeler alan dışına itildiler.

Oluşturulan yeni yapı son dönemde “yeni sömürgecilik” yada “yeni emperyalizm” olarak her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın, emperyal güç olarak ABD’ye işaret etmektedir. İkinci dünya savaşının sonrasında sömürgeciliğin tasfiyesi döneminde Avrupa hakimiyeti altındaki bölgelere Avrupalıların yerine Amerikalıların yerleşmesiyle gerçekleşmiştir. Avrupa’nın hakimiyetinden Amerikanın hakimiyetine geçiş aşaması doğrudan olmamış, ABD tarafından desteklenen sözde “özgürlük hareketleri” yoluyla sağlanmıştır. “Patronların dergisi *The Economist*, geçen Temmuz’da “Yeni Jeopolitika” başlığıyla Yeni Dünya Düzeni üzerine önemli bir makale yayınladı. Bu varsayılan dönüşüm şöyle tanımlanıyordu: “Emperyalizm çağı A, B ve C ülkelerinin X, Y ve Z ülkelerinin hükümetlerini kontrolüne aldığı bir zamandı. Şimdiki amaç ise X, Y ve Z halklarının, kendi kendilerini yönetme

²⁸³ Bağçe, a.g.m., s. 72.

haklarını [kullanmalarını] engelleyen yerel zorbalardan kurtarılarak kendi kendilerini yönetmelerini mümkün kılmaktır".²⁸⁴

Sözü edilen bu süreçte önce; "savaş sonrası yıllar, orta sınıfın liderliği altında işçi sınıfı ve köylülerin emperyalistleri defetmek üzere birleştiği birçok sömürgecilik karşıtı ayaklanmaya tanıklık etti. Bu hareketlerin büyümesiyle ve keza ABD'nin askeri ve ekonomik kudretinin artmasıyla beraber; eski emperyalist güçler sıklıkla yenilgiye uğratıldı ve yerel yönetici sınıfın bir kısmı sıkça Amerikan yardımı ile ama bazen de Rusların yardımı ile ülkenin idaresi görevini üstlendi."²⁸⁵ Sonrasında yaşanan yukarıda anlatılan merkez ülkenin merkezi ile çevre ülkenin merkezi, çevre ülkenin çevresi üzerinde birlikte yeni bir hegemonya yarattılar.

"Özgürlüğe kavuşan halklar "yıkıntılardan yeni bir düzen doğacağını" ve özgürlük mücadelelerinden kaynaklanan kararsızlık ortamının son bulacağını sanıyorlardı. Oysa zaferin kahramanları olan askerlerin ve subayların şiddet duyguları, gururları, güce kavuşma iştahları, sonunda iktidarın askerileşmesine neden oldu ve bunun kurbanları da kentleşmiş sınıflar oldu. Bu hareketler yürürlükteki siyasal sınıfların görece demokratikleşmesine yol açmış olsa da, dönün eşitsizlikleri, kimilerinin ilerlemelerini sağlamak üzere yerini başka eşitsizliklere bırakmışlardı."²⁸⁶ "Yıllarca verilen bir ulusal bağımsızlık savaşı kazanıldığında, eğer görünüşte yok edilen, egemen güçten alınan değerler ve amaçlar tarafından engellenirse ne olur, bu bağımsızlığın anlamı nedir? Bu soruyla, Schiller gerçekte, doğrudan–kolonicilikten yeni–koloniciliğe geçişi anlatıyor ve yeni–sömürgeciliğin ana karakterini özetliyor. "Yeni sömürgeciliğin kültürel egemenliğinde ilişkiler ve iletişimin kaynağı, karakteri ve içeriği, değişen ölçülerde, direk kolonicilikteki emir ve yapma ilişki yapısını yansıtır."²⁸⁷

²⁸⁴ Flood, a.g.m., s. 12.

²⁸⁵ Flood, a.g.m., s. 16.

²⁸⁶ Ferro, a.g.e., s. 563.

²⁸⁷ İrfan Erdoğan "Medya Emperyalizmi Kültürel Egemenlik", http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/medya_emperyalizm.htm, (07.011.2004).

İrfan Erdoğan, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülkede mekanizmanın aynı şekilde işlediğini, uluslararası ekonominin ve siyasi ilişkilerin düzenlenmesinde küreselleşme teriminin sıkça kullanılarak, pek çok olumsuzluğun üstünün örtülmesinin giderek moda haline geldiğini belirtiyor. "Az sayıdaki büyük devletin açıkça ve doğrudan dünyanın büyük bir kısmını yönettiği [günümüzde], küreselleşme emperyalizm [terimin]in yerini almak üzere kullanılıyor. 1990'lı yıllarda, olup bitenlerden en önemlisi işte budur: Türkiye gibi batılılaşma girişiminde olan ülkelerin yönetici sınıfları ve bu sınıfların çıkarlarını gerçekleştiren eğitilmiş yöneticiler ve aydınları, yeni sömürgeleşmenin en önemli aşamasının tamamlanmasını gerçekleştirdiler. Türkiye ve benzeri ülkeler batının ekonomik ve siyasal yapısını transfer ederek Bağımsız bir ülke kurma umuduyla yola çıktılar. Fakat aynı anda yeni sömürgeleşmeye doğru giden bir süreç başladı."²⁸⁸ Erdoğan bu sürecin devamının bir ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel üretimine egemen olan yönetici sınıfların ve aydınlarının; özelleştirme, deregülasyon, yerelleşme, globalleşme, karşılıklı bağımlılık, demokratikleşme, post modern durum gibi uygulamalar ve ideolojik biçimlendirmeleri içselleştirmesi, benimsemesi yoluyla sağlandığını, bunun da 1990'larda gerçekleştiğini savunur.

Yeni emperyalizmin askeri boyutunda son dönemdeki savaşlar ele alındığında bu savaşları iki kısma ayrılabilir: Sınır sorunları konusunda komşular arasında olan savaşlar ve ABD'nin başını çektiği uluslararası örgütler tarafından müdahaleler biçiminde yapılan savaşlar. Kültürel, ideolojik ve ekonomik araçların dışında ABD askeri güç kullanımı olarak da yeni emperyalizmin odağındaki ülke konumundadır.

ABD hakim güçtür ve daha ufak NATO ortaklarıyla birlikte gezegenin üzerinde yer alan her ulusa emredebilmektedir. Aslında, NATO'nun hiçbir gerçekçi rakibi yoktur. Tahayyül edebileceğiniz en yakın [rakip], Çin ile Rusya'nın hayali ortaklığı olacaktır. Bu sadece daha büyük ve askeri açıdan daha iyi donanımlı bir askeri gücü değil, ama aynı zamanda ekonomik kasları on kat daha fazla olacak bir gücü meydana getirecektir (1997'de NATO'nun

---

²⁸⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 47

GSYİH'sı 16,255 milyar dolarken, Rusya'nın 447 ve Çin'in ise 902 idi). Ancak, demokratik fikirlerin ve diğer ülkeler hakkındaki bilgilerin yaygınlaşması "eski tip" emperyalizmin popülerliğini kaybettiği anlamına gelmektedir. Emperyalizmin "insaniyet" ve uluslararası oldukları varsayılan varlıklar ardına gizlenmesinin sebebi işte budur. Bu "uluslararası varlıklar"a bakacak olursak, bunların yalnızca ana güçlerin karar alma sürecinde gerçek söze sahip olacak şekilde oluşturulduğunu görürüz.²⁸⁹

ABD'nin Irak'a düzenlediği ve Adına özgürlük operasyonu verdiği işgal harekâtında askeri gücünü emperyalist amaçları doğrultusunda kullandığı açıkça ortadadır. Uluslararası platformda, birtakım şantajlar ya da vaatlerle oluşturduğu 'İttifak Güçleri' ile harekatı bu görüntüsünden kurtarmaya çalışmış ancak umduğu kadar destek bulamamıştır. Bunun ABD ve İngiltere'nin lanse etmeye çalıştığı gibi temelde terörü hedef alan bir harekât olmadığı, Irak'ın kaynaklarını kontrol ve uluslararası güçler dengesinde gücünü korumak amaçlı olduğu eldeki verilerle ortaya konmaktadır. Şöyle ki: Halen 3,5 milyon ton civarındaki dünya petrol üretiminin yüzde 30'u Ortadoğu ülkelerinden geliyor. 2000 Kasım ayında Suudi Arabistan'ın Riyad şehrinde yapılan 7'ci uluslar arası Enerji Forumunda, 2020 yılına dek dünya petrol arzında Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi Ortadoğu ülkelerinin payının yüzde 40'ı bulacağı öngörülüyordu. Bu ülkeler Suudi Arabistan, Irak, İran Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar. Irak, savaş öncesinde 75 milyon tonla ihracatçılar arasında 10'cu sırada. Ancak bu sıra Irak'ın gerçek gücünü yansıtmıyor. Çünkü Irak Suudi Arabistan'ın ardından Dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip; 112 milyar varil kanıtlanmış rezerv olmak üzere 220 milyar varil petrol hala Irak topraklarının altında çıkarılmayı bekliyor... Yakın zamana dek ABD'nin Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirliği ile, ama özellikle piyasada belirleyici konumdaki Suudi Arabistan'la ilişkiler, dünya enerji piyasası açısından uzun vadeli bir tehdit oluşturmuyordu. Üstelik Sovyetlerin yıkılışı ardından Hazar Havzasında ortaya çıkan yani petrol yatakları ve bunların Rusya ve Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılma imkânları, dünyanın en büyük petrol tüketicisi

---

²⁸⁹ Flood, a.g.m., s. 15.

konumundaki (toplam üretimin dörtte biri) olan ABD açısından durumu daha da elverişli kılıyordu. Irak gül bahçesinin dikeniydi. 2 Ağustos 1990'da, Kuveyt'i işgale başlayan Irak diktatörü Saddam'ın bölgedeki etkisini genişletme hedefi yalnızca bir niyet olmaktan çıkmıştı. Şimdi ise Amerika'nın süper güç olmasındaki faktörlerden biri olan enerji üretiminin dengede tutulması tehlikedeydi.²⁹⁰

ABD uluslararası ekonomik örgütlerin kilit noktalarında kendine ayırdığı ayrıcalıklı konuyla birlikte şekillendirici rolünü pekiştirmektedir. "ABD, hemen hemen neredeyse tüm ekonomik ve askeri iplerin kendisinin elinde bulunduğu bir "Yeni Dünya Düzeni" inşa etmiştir. Bu tip bir kontrolle artık "eski tip" doğrudan emperyalist kontrole gerek kalmamaktadır. IMF/Dünya Bankası ve WTO [*ing. World Trade Organization*, Dünya Ticaret Örgütü] aracılığıyla, [ABD] ufak ortakları G7 uluslarıyla (en güçlü yedi ekonomi) beraber küresel ticaretin kurallarını belirleyebilmektedir."²⁹¹

Batı'nın geleneklerinde varolan evrensel kültür oluşturma eğilimi, ABD tarafından devir alındıktan sonra, oluşturulan yeni uluslararası hâkimiyet ilişkisinde ABD, Avrupa'nın kullandığı terminolojiyle benzerlikler gösteren ancak dönemin gerektirdiği belirli farklılıkları da barındıran bir söylem içerisinde yayılmacılığını gerçekleştirilmektedir. Kendi içinde farklı kültür ve etnik kökenden gelen halkının birliğini sağlamak için geliştirdiği; kapitalist ve özgür Amerika inancı yerleştikten sonra, Amerika Avrupa'nın merkez olduğu uluslararası sistemin yavaş yavaş çöküşü" düşüncesi ile dünya sahnesine çıkmaya başlamıştır. "Amerika'nın kendi değerlerine göre en iyi şekilde kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz hale getirip, böylece insanlığın geri kalanı için bir ışıldak olarak hizmet edebileceği görüşü" ile 'Amerikan değerlerinin, ülkeye ve bütün dünyaya yayma yükümlülüğü getirdiği' düşünceleri ile dünya sahnesine, uzun soluklu olarak çıkmıştır. Bugün Amerika küresel kitle

²⁹⁰ Murat Yetkin, *Tezkere*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s:25–26.

²⁹¹ Flood, a.g.m., s. 17.

kültürünün dünyada yayılmasına öncülük eden önemli bir güç olarak karşımızda durmaktadır.”²⁹²

Uluslararası sistem içinde kullanılan ve özellikle ABD tarafından şiddetle savunulan terminolojinin, bilinç yönetiminin bir parçası olduğunu ifade eden İrfan Erdoğan, bu kavramların açılımını şu şekilde yapmaktadır: Evrensel değer uluslararası şirketlerin pazar üretim ve tüketim değerleridir; evrensel kültür eşittir kültürel emperyalizm; karşılıklı bağımlılık ise sömürülenin kendi sömürüsüne kendinin katılması için eline verilen teselli oyuncağıdır.”²⁹³

Çağımızda küreselleşme ile kol kola yoluna devam eden yeni emperyalizmin sömüren ve sömürülen arasındaki ilişkiyi devam ettiren yeni yöntemlerden biri iletişim alanının kullanılmasıdır. Kapitalist medya ülkeler arası sermayenin gelişmesinin, bu gelişmede belli ideolojik ve kültürel dünya görüşünün, alt yapıların hazırlanması ve tutulmasında önemli bir rol oynar. Uluslararası hegemonik yapının inşasında ve sürdürülmesinde imajların ve görüntülerin akışı, özellikle gelişmiş merkez ülkelerden ve gelişmemiş, gelişmekte olan ya da üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilen ülkeler arasındaki tek yönlü akış, çok büyük bir öneme sahiptir. Buda küreselleşme sürecinde medyanın kullanımının ortay konulmasını gerektirmektedir.

B. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE MEDYA KULLANIMI

Küreselleşme, dünyayı tüketim kalıpları, kurumlar, kültürler, siyasal, örgütlenme biçimlerinde bir benzeşme hatta aynılaşma ve birbirine bağımlı kılma iddiasında olan bir süreç olarak kabul edildiğinde, iletişim araçları bu hedefin gerçekleştirilmesinde merkezi konumda bulunmaktadır. Bu sürecin yukarıda daha geniş olarak anlatıldığı gibi, kapitalizmin gerekleri doğrultusunda ve Batı değerlerini temel alan adaletsiz bir yapıyı

---

²⁹² Atasoy, a.g.m., s. 9.

²⁹³ Erdoğan, a.g.e., s. 51.

barındırmasında yaygın ve hakim medyanın gerek teknolojik iletişim araçları (hardware), gerekse içerik ve sistem (software) açısından olumsuz bir katkısı söz konusudur. Küreselleşmeyi doğrudan etkileyen medyanın kendisi bu sürecin bir parçası olarak küresel medya olgusu yaratmıştır.

Global medyanın en önemli özelliği ticari–tecimsel medya modelini benimsemesidir. Buna paralel olarak, global medya milyarlarca dolarlık cirolara tekabül eden dev bir sektördür. “Global medya konusunda tanınmış uzman Robert W. McChesney 'birinci sıra' diye adlandırdığı ve yıllık ciroları 5 milyar doların üzerinde dokuz medya grubunun sektörde büyük bir hakimiyet kurduğunu, bunların ardından gelen ve 1–5 milyar dolarlık cirolarıyla 'ikinci sıra' diye adlandırılan 50 kadar medya grubunun ise bölgesel ve ihtisas piyasalarında yer alarak birinci gruptakilerin hakimiyetini güçlendirici bir işlev gördüklerini belirtiyor.”²⁹⁴ Medyayı uluslararası sistemde yalnızca televizyon, radyo, yazılı basın, sinema vb. kitle iletişimciliğiyle sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olmaz. Küresel medya, halkla ilişkilerden reklâmcılığa, turizmden eğlenceye, iletişim teknolojilerinden piyasa araştırmalarına, tanıtımdan kültürel temsillerin üretimine birçok alt sektörü kendi içinde barındırır ve elinde bulundurduğu çeşitli kitle iletişim araçları ve biçimleriyle ideolojik, siyasal, kültürel semboller, anlamlar, temsiller ve enformasyon üretir, tanıtır ve pazarlar.

Kültür, iletişim ve haberleşme alanlarının iç içe geçmesi küreselleşme süreciyle birlikte gün yüzüne çıkmış ve küresel medya çatısı altında birleşmiştir. “Şimdiye kadar üç alanla karşı karşıyaydık: kültür alanı, haberleşme alanı ve iletişim alanı (halkla ilişkiler, reklâmlar bildiriler politik pazarlama girişim medyası vb. bunlar özerk alanlardı ve her birinin kendine özgü gelişme sistemi vardı. Ne vaki ortaya çıkan teknolojik ve ekonomik devrimler nedeniyle iletişim alanı, haberleşme ve kültürü kendi içine alıp eritme böylelikle de küresel ve evrensel tek bir alan yaratma eğiliminde: Bu,

---

²⁹⁴ Atabek, a.g.m., s. 2.

Amerikan esinli tüm gezegen ölçeğinde bir tür kitlesel iletişim kültürü dür. (worl culture) kültür gibi haberleşme de bu kitleselleşmeye direnemiyor.”²⁹⁵

Tüm dünyada Batı kültürü temelinde evrensel homojen bir kültüre dayalı tüketim kalıplarının oluşturulması, askeri ve siyasal anlamda da, Batının çıkarlarını korumaya yönelik ideolojik bir yaşam tarzının çekici hale getirilmesiyle benimsetilmesi, bunların evrensel ilkeler ve kavramlar olarak sunulması küreselleşmede hiç de yabancı olunmayan oluşumlardır. Küresel sermaye grupları ve büyük oranda onların yönlendirdiği medya sistemi için asıl hedef ticari kaygıların yanında askeri, siyasal ve ekonomik hegemonyanın daha rahat işleyebilmesi için zemin oluşturmaktır. Bu oluşumlar doğrudan doğruya bölgesel ve ulusal farklılıklar hiçe sayılarak yapılmaz. “Bunun için her türlü yöntem kullanılabilir. “Bu yöntem, bir halkın kültürel dokusunu parçalamak da olabilir, sahip çıkarak değiştirmek de. Bir toplumda genelin neyi, ne kadar istediği, hangi ideolojik değer tutup, hangisinin tutmayacağı, toplumun belli kesimlerinin nelere eğilimli olduğu ve hangi yöne kanalize edilebileceği bilimsel yollarla tespit edilir ve iletişim politikaları belirlenir. Uygulamada ise, verilmek istenen mesaj ancak toplumun kaldırabileceği dozajlarda olabilir. Toplumsal biraradılığı –ki bu ulusal çapta da olabilir– korumak, toplum içi çatışma olasılıklarını kabul edilebilir sınırlar içine çekmek veya mümkünse yok gibi göstermek, diğer kurumların olduğu kadar medyanın da görevidir.”²⁹⁶ Kitleleri istenilen yönde manipüle etmekte medya bu görevi yüklenirken özgürlükçü söylemlerin yanı sıra, uyumlulaştırıcı söylemleri de kullanır.

Uluslararası sermayenin yönlendirdiği küresel medya, dünyanın her köşesindeki bilginin anında ulaşılabilir kılındığı ve bu bilgilenmenin insanı bulunduğu mekânın ve bulunduğu kültürün esaretinden kurtararak özgürleştirici bir olanak sunulduğu alt temasını devamlı canlı tutmaktadır. Ancak bu tür bir enformasyon bombardımanında iletilen, yayılan ve hakim kılınan bu bilgi asıl bağlamından kopararak malumat haline

---

²⁹⁵ Ramonet, a.g.e., s:56.

²⁹⁶ Şahiner, a.g.m., s. 6.

dönüştürülmektedir. Bu dönüşüm süreci küreselleşme ile yakından bağlantılı bir dönüşüm halindedir. Küreselleşen bir dünya düşüncesini hakim kılmanın mekanizmaları üzerinde düşünüldüğünde 'bilgi çağı, bilgi toplumu' ile globalleşme arasındaki ilişkinin basit bir eş zamanlılıktan öte ideolojik bir kurgu çerçevesinde bulunduğu görülebilir.

Tabi burada ilk yapılması gereken şey Türkçe'ye 'bilgi toplumu bilgi çağı'diye çevrilen terimlerdeki 'bilgi'nin insanın kendi eylemliliğine dayanan, yani bilinen her ne ise, bilen de ona zihinsel yoldan dokunma, onun hatlarını izleyip bir suretini çıkartma, onu tanıma, teşhis etme, hatta yerine göre keşif veya icat etme var kılma, ona hayat verme, yaratma türünden bir eylemini de öngören 'connaissance, knowledge' değil doğrudan doğruya 'information' (societe d'information) olduğunu ortaya koymaktır. Enformasyonda söz konusu olan insanın enforme edilmesi, yani, varlık kazanmasında veya varlığının tanınmasında, formunun veya normunun tespit edilmesinde kendisini hiçbir katkıya, belirleyicilik payına ve / veya söz hakkına sahip bulunmadığı, kendisi karşısında dışsal bir şeyler hakkında malumatkar, haberdar kılınmasıdır ki, bu aynı zamanda kendisinin üstü kapalı olarak hakkında malumat/haber sahibi kılındığı şey her ne ise, onu veri kabul ederek davranmak zorunda olduğu konusunda uyarılıyor, ona göre davranmaya davet ediliyor olması da demektir.²⁹⁷

Küresel medyaya olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, geleneksel liberal bakışın, küresel anlamda yeni açılımlarla medya–demokrasi, medya–özgürlük bileşenlerinin küresel ölçekte işlerliğini göstermekte olduğu düşüncesiyle karşılaşılır. "Küresel iletişim medyalarındaki bu gelişmeler en azından kurumsal düzeyde dünyayı daha küçük ve açık bir dünya haline getiriyor. Bu medyalar bir ölçüde küresel bir dördüncü güç imişcesine yakın tarihlerde Orta Doğu Avrupa'da yaşadığımız 'kadife devrimler'de olduğu gibi işlev görüyorlar. Telefonlar, faks makineleri, fotokopi makineleri, elektronik panolar, video ve ses kayıt aygıtları, özellikle küresel telekomilikasyon

---

²⁹⁷ Kadir Cangızbay,a.g.e., s.192.

ağlarına bağlandıklarında tüm dünyada baskıcı hükümetleri yıkmak için kullanılıyorlar.”²⁹⁸

Ancak küreselleşmenin adaletsiz yapısına bakıldığında medyanın bunu yeterince yansıtamadığı, destekleyici, uyumlulaştırıcı hatta eğlendirerek pasifize edici bir politika izlediği söylenebilir. Küresel medyanın işleyiş ve işlevine dair bu iddia çeşitli verilerle bir sonraki alt başlıkta ortaya konulmaktadır.

1. Küresel Medya

Kitle iletişim araçlarının hem küreselleşmeye neden olması hem de küreselleşme sonucunda kendisinin de küreselleşmesi, küreselleşme ve medya arasındaki yakın bağı kanıtlamaktadır. 1980'li yılların küreselleşme söylemlerinin doruğa çıktığı dönem olduğu hatırlandığında, bu dönemin aynı zamanda kitle iletişiminde basın–yayın sisteminin de medya sistemine dönüştüğü yıllar olduğu görülecektir. Özellikle Liberal teorisyenler tarafından küreselleşme ve enformasyon çağının aynı anda, medya sistemi sayesinde tüm dünyada yaşanabileceği, böylece dünyanın bir “global köye” dönüşebileceği iddiaları da yine bu döneme rastlar. “Dünya çapında neo liberalizmin 80’lerden itibaren galebe çalar bir hava yarattığı bir ortamda gelişen global medya anlayışı, içerikteki ilk önemli ve büyük değişiklikti.”²⁹⁹

Medyayı egemen ideolojinin taşıyıcısı ve yayıcısı olarak gören ve sosyoekonomik yönden inceleme altına alan eleştirel yaklaşımda; kitlelerin kontrol altına alınması ve egemen ideolojinin öngördüğü doğrultuda bir yaşam biçimi benimsetilmesi ve bunun her an yeniden üretilmesi medyanın asli fonksiyonu haline gelmiştir. Küreselleşme sürecinde bu fonksiyon ulus devlet kapsamını aşarak, daha geniş kitlelerin gönüllü katılımını sağlamak ve bu sürece askeri hegemonyanın ötesinde kültürel, siyasal ve sosyal bir zemin

²⁹⁸ Keane, a.e.g., s.126.

²⁹⁹ Ragıp Duran, *Burası Dünya Polis Radyosu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 66–67.

oluşturmak yönünde kurumsal ve yerleşik bir hale gelmiştir. “Fakat medya, klasik kurumlaşma mantığının dışında özellikler taşır. Daha dinamik, daha değişken, daha üretken ve daha yayılımcıdır. İdeolojinin kurumsal olarak temsiliyle yetinmez. Bir sanayi sektörü olarak fiili üretim ve pazarlamayı da içerir. Bu anlamda ticari kaygıları da vardır. Bunun için medya iletişim sektörü egemen sınıf için ideolojik ve ticari çıkarların en üst boyutta örtüştüğü alandır. Diğer hiçbir üretim sektöründe bu ölçüde bir çıkar birlikteliği sağlanamaz. Medya sisteminin ürünleri olan haber, görüntü, film, sinema, makale yazıları, fotoğraf, istatistik bilgiler, müzik, reklâm, gösteri, slogan, TV programı, aktüel bilgiler, magazin, sanat organizasyonları vb. temelde ticari değer taşırlar. Ama aynı zamanda izleyicilerine nasıl yaşanması gerektiği konusunda da fikir ve kanılar dikte ederler.”³⁰⁰

Uluslararası kapitalist medya sahipliği oldukça karmaşık bir şema olarak kendini ortaya koyar. Telecommunication Inc. ile Bell Atlantik (1993), Time Inc. ile Warner Brothers (1989), Gulf Oil ile Chevron (1984), Standart Oil ile British Petrol (1989), MCA ile Matsushia (1990), RCA ile GE (1986), ABC ile Capital Cities (1985), Viacom ile National Amusements (1987), Mac Millan ile Maxwell Comm (1988). Avrupa ve diğer kıtaların iletişim konglomerate'leri ve grupları (Fransız Hachette, Alman Bertelsmann, Avusturyalı Murdoch'un News Corp., İtalyan Berlusconi imparatorluğunun Fininvest, İngiliz Maxwell ve Saatchi & Saatchi, japonların Asahi, Nippon, Fuji Telecasting gibi), dünya pazarında Amerikanın payını dişlemeye başladılar.”³⁰¹

Buna rağmen yazılı, görsel ve elektronik basın yayıncılıkta dikte edilen bu yaşam biçimi ve düşünce sisteminin temelinde kapitalizmin kalesi olan Amerikan sisteminin hakim olduğu inkar edilemez bir gerçek ortadadır. Amerikanlaşmanın küresel hale getirilmesi, temelde sermaye kaynaklarına, siyasal anlamda dünyanın tek kutuplu hale gelmesine ve teknolojik üstünlüğe kadar bir dizi birbirleriyle bağlantılı sebebe dayanmaktadır. Amerika Birleşik

³⁰⁰ Şahiner, a.g.m., s. 7.

³⁰¹ Erdoğan, “Uluslararası İletişim Düzeni”, s. 11.

Devletleri hukuksal alt yapısını da bu doğrultuda biçimlendirmiş, örneğin; Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük yayıncıların çıkarlarını savunan Ulusal Yayıncılar Birliği'nin (NAB) de lobi faaliyetleri sonucunda FCC tarafından getirilen değişikliklerle çapraz mülkiyetin önü açılmış ve tekelleşme süreçlerine bir ölçüde dayanabilen yerel radyolar da artık global medya kontrolüne girmeye başlamışlardır. Böylece meşru hale gelen ve giderek hız kazanan yatay, dikey ve çapraz tekelleşme ile oluşan güçlü global medya grupları basın, radyo, televizyondan sonra iletişim alanındaki diğer sektörleri de ele geçirme fırsatını elde etmiştir.

“Dijital teknolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan 'convergence' (birleşme, yakınsama) giderek enformasyon taşıyıcı şirketleri de medya grupları kontrolüne sokuyor. İnternet servis sağlayıcılarında sonra sıra şimdi de GSM operatörlerine gelmiş durumda.”³⁰² Uluslararası alanda da “Amerikan yönetimi dünya Ticaret örgütü bünyesinde tüm iletişim akımlarının istisnasız uluslar arası ticaret yasalarına uyması gerektiği düşüncesini tüm dünyaya dayatmakta.”³⁰³

Dört büyük ABD Medya kuruluşu dünya çapındaki iletişim sektöründe güçlü bir yere sahiptir. Bu kuruluşlar 70'den fazla ülkede etkinlik gösterir “CNN'i de içine alan Time Warner Turner dünyanın en büyük medya gruplarındandır. 1995 yılında Cap Cities /ABC'yi alarak dünyanın en büyük medya şirketlerinden biri haline gelen Disney–ABC bu birleşimle birlikte kablolu yayın, gazeteler, televizyon ve sinema ile daha büyük gelir kaynaklarını içine almıştır. MTV ile dış pazarlara giriş yapan Viacom 63 ülkede yayın yapmakta 240 milyon eve ulaşmaktadır. Son olarak Rupert Murdoch'un sahip olduğu News Corp. İse 20 Century Fox film stüdyosu, Fox televizyon ağı ve Amerika gazeteleri ve dergilerinden oluşan bir grubu devamlı ileriye götürececek bir ilgiye sahiptir.”³⁰⁴

---

³⁰² Atabek, a.g.m., s. 3.

³⁰³ Ramonet, a.g.e., s.69.

³⁰⁴ Ceyda Ilgaz, “Uluslar Arası Haberleşme Sistemi Ve Az Gelişmiş Ülkeler” *I.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, 1999, s.104–105.

Küresel medya olgusunun simgesi olarak da bir Amerikan medya kuruluşu CNN ele alındığında; “Dünya ekonomik anlamda globalleşirken, medya globalleşmeyi Amerikanlaşmaya dönüştürerek, global dünyaya kültürel boyut kazandırıyor. Bunun en bariz örneği, Amerikanlaşmış bir global kültürün temsilcisi olarak CNN çıkıyor karşımıza. Savaşlar, barılar, siyasi karışıklıklar, buluşlar yenilikler, darbeler 20 dakikada değişen bir dünyanın verileri sunuluyor; CNN’de. ABD’nin kendine göre gözlemlediği ve sunduğu bir dünya.”³⁰⁵ CNN’in ilk küresel medya olarak sahneye çıkmasının ardından rakiplerinin de kent bölge, ülke ve sınırları aşır gelişen teknoloji sayesinde tüm yerküreye saniyeler içinde seslenebilme olanağına kavuşması, medya mülkiyetinin niteliğini, işlev ve amaçlarını da değiştirdi. Aslında medya eskiden beri siyasi yada ekonomik ve tabii bu arada ideolojik iktidar mücadelesinde son derece önemli bir silahtı. Bu silah küreselleşme birlikte önem kazandı.

Amerikan yaşam tarzının bir üstünlük olarak küresel medya tarafından empoze edilmesini, bu tarzın gerçek üstünlüğünden değil, “tarzın sürekli olarak tekrarlanmasından, yüceltilmesinden ve yeknesaklıktan öte, çoğulcu renkli ve umut verici bir görünüm içinde sunumundan, alternatifleri ortadan kaldıran pazar gücünden, ve insanlara fiziksel ve duygusal heyecan ve fantaziye kaçışla–doyumunu getiren eğlence özelliği”³⁰⁶nden kaynaklandığını belirten İrfan Erdoğan, ikinci ana sebebi ticari dünya pazarlarında Amerikan egemenliğinin gerileyen bir şekilde de olsa sürmesi olarak gösterir. Amerikan medya ürünlerinin diğer ülkeler tarafından taklit edilmesini de küreselleşmeden ziyade Amerikanlaşma anlayışına hizmet etmektedir. Bu anlayışın kendini üretmesi giderek sistemli bir yapıya kavuşturulmuştur.

Amerikan ürünlerini alan ve taklit eden, sadece geri kalmış ülkeler değildir, aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkeler de bu yolu seçmiştir. Amerikan’ın kültürel egemenliğinden Avrupa da tamimiyle kaçamamıştır. “Gerçi Avrupa’da bölgesel değiş tokuş uzun yıllardır devam etmektedir ve

---

³⁰⁵ Sözen, a.g.e., s,55.

³⁰⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 39.

Ortak pazar ülkeleri arasında daha da kolay bir hale gelmiştir, Gene de Avrupa'nın Amerika'dan ithali % 40 gibi önemli bir miktarın üzerindedir. Batı Avrupa software'lerinin % 40–50'sini Amerika'dan, % 10–20'sini İngiltere'den, % 5 ile 10 arasını da Almanya ve Fransa'dan, ve % 5 kadarını da diğer ülkelerden ithal eder.”³⁰⁷

Küresel medyan iki temel özelliği ile ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisi başta haberler olmak üzere toplumsal ve siyasal bir niteliği olan tüm program ve yapımların ticari değeri doğrultusunda değerlendirilmesidir. Haber bile artık sıradan bir meta olarak algılanmaya başlandı. “Medya işverenleri bu metanın ticaretini yapan girişimciler haline gelirken haberin de her türlü kamusal değeri ortadan kaldırıldı.”³⁰⁸ İkinci olarak yine haberler de dahil olmak üzere, görsel işitsel medyanın müzik, eğlence, yarışma, belgesel programları toplumdaki çok sesliliği aktarmak ve teşvik etmek yerine, tek düşüncenin yaratıcısı ve örnekleri haline getirildi. Tek düşüncenin ‘Amerikanca’ ürettiği dizi filmlerden pop müzik kliplerine kadar her türlü ürün çeşitli dillere çevrilerek yüzelliyi aşkın ülkenin televizyonlarından yayına girdi. “Bu iki yeni nitelenin en bariz şekilde somutlaştığı iki örnek, 1997’de prenses Diana’nın ölümü ile 1991’deki Körfez Savaşı oldu. Körfez Savaşında, sponsorluğunu Pentagon’un üstlendiği bu savaş tüm dünyaya Amerikan gözlükleriyle yansıtıldı. teknolojinin üstün olanaklarının kullanıldığı bu savaşta ‘modern’, ‘postmodern’ yada ‘temiz’ olarak sunulan savaş, bu nitelikleri doğrulamak amacıyla yansıtıldı. Irak hariç tüm dünya müttefiklerin hiç kimseyi öldürmeden iki gün içinde Saddam’ı dize getirdiğine inandırıldı. Oysaki aradan yedi yıl geçtikten sonra bile ABD hala Irak’taki silahların denetimi, için BM’yi zorluyor. Körfez Savaşı ve yayını tek düşüncenin ideolojik zaferi olarak tanıtıldı.”³⁰⁹

Küresel medya yayıncılığında dünyadaki farklı kimliklerin kendi özgünlükleri içinde doğal gelişimi, farklılıkların bir aradalığı, eşitliği ve uyumu gibi bir stratejik yaklaşımı olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Gerçekte,

³⁰⁷ Erdoğlan, a.g.e., 41.

³⁰⁸ Duran, a.g.e., s. 67.

“tüm toplumsal farklılıkları yok gibi gösteremese de amaç olarak hangi kimliğe sahip olursa olsun insanlara ulaşmaları gereken ideal tipi kabul ettirmektedir. Beyaz ırktan, Avrupalı (ve ABD'li) Hıristiyan değerlere sahip, burjuva, toplumda cinslere yüklenen roller anlamında erkek tip medyanın mitidir. Tüm insanlıktan bu tipin yaşam tarzının taklit edilmesi istenir.”³¹⁰

“Global medya ideolojisi, ülke, bölge, kültür, siyaset, ideoloji, din, dil ayrımı yapmadan herkesi bir tornadan çıkmış gibi tek boyutlu, tek düşünceli, tek kültürlü, tek ideolojili, birbirinin tıpatıp benzeri insanlar haline getirmeye çalışıyor. Kısacası farklı, renkli ve değişik olan kimlikleri, özgü olanları törpülemeyi amaçlıyor. Neredeyse askeri bir düzen düşüyor. Belki de global medya dünya çapında yayı yapan bir polis radyosu...”³¹¹

Küresel medyayı besleyen en büyük kaynak uluslararası haber ajanslarıdır. Bu ajansların gönderdiği, bildirdiği haberler küresel medya sayesinde tüm dünyaya yayılır. Yani küresel medyayı tam olarak analiz edebilmek için haber ajansları yoluyla sağlanan ve uluslararası düzeyde gerçekleşen haber akışının içeriği, yönü ve niteliği ile ilgili bilgilerin gün ışığına çıkartılması gerekir.

2. Uluslararası İletişimde Haber Akışı

Küresel bir medya ağının can damarlarını uluslararası haber ajansları oluşturur. Uluslararası haber ajansları dünyanın hemen her köşesinde bulunan muhabirleri sayesinde ulusal ya da uluslararası medya kuruluşlarına hazır haber göndermekte, böylece medya kuruluşunun her yerde muhabir bulundurma külfetinden kurtarmaktadır. Haber ajansı da aynı haberi pek çok medya kuruluşuna satarak kendi çıkarını sağlamaktadır. Bu nedenle yukarıda genel çerçevesiyle belirtmeye çalışılan küresel medya ile uluslar arası haber

---

³⁰⁹ Duran, a.g.e., s. 68.

³¹⁰ Şahiner, a.g.m., s. 6.

³¹¹ Duran a.g.e., s. 69.

ajansları arasında ekonomik çıkar birliği, iletilen haberlerin içeriği ve seçilişleri bakımından ideolojik bir işbirliğini de kapsayarak işler.

Tıpkı medya kuruluşlarında olduğu gibi haber ajansları aşamasında da bir tekelleşme, ideolojik biçimlendirme söz konusudur. Günümüzde yirmi büyük medya şirketi dünyanın geneline sunulan medyatik ürünlerin yarısından fazlasını denetler. Bunlardan en büyük üçü Amerika, Avrupa ve batı Asya'nın iletişim ağını kontrol eder. Dünya haber üretiminin yüzde 60'tan fazlasını dört büyük haber ajansı yapmaktadır. Bu tip örnekler çoğaltılabilir, fakat çıkan sonuç dünya çapında tekelleşmedir ve ideolojik akımın ABD ve AB'den, merkezden çevreye olduğudur. "Haber akışı çoğunlukla batıdan doğuya, yani gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru olup bunların kaynağı büyük ölçüde dört büyük haber ajansıdır. AP (associated Press)UPI (United Press International) AFP (Agance Press) ve Reuter gibi haber ajanslarının haber dolaşımı açısından tüm dünya üzerinde bir egemenlik kurdukları görülmektedir."³¹² Bu ajanslar "günde ortalama 2600 civarı haberi Ortadoğu, Orta Asya , Avustralya ve Uzakdoğu ülkelere göndermektedir."³¹³ "Beş büyük ajansın dünyaya yayılmış 50.000 yakın bürosu bulunmaktadır. Bu haber ağından uydular ev mikrodalgalar vb aracılığıyla dakikada 1200'ün üzerinde sözcük geçmektedir. Dört batılı haber ajansı günde 34 milyon sözcük yaymaktadır. Bu sayı dünya yabancı haber üretiminin 9/10'unu karşılamaktadır."³¹⁴

Haberlerin dolaşımındaki dengesizlik mevcut altyapıların ve bunda uluslar arası iletişimde yar alan aktörlerin oynadıkları rolün doğal bir sonucudur. Haberlerin dolaşımında dengesizlik her şeyden önce sanayileşmiş ülkelerden gelişme yolundaki ülkelere ve bunlardan sanayileşmişlere yönelik haberlerde görülmektedir. Büyük ajansların haberlerin ancak %10 ile %30'unu geliştirmekte olan dünyaya ayırdığı söylenilebilir.

---

³¹² Ceyda Ilgaz, a.g.m., s. 104.

³¹³ Sözen, a.g.e.,s. 47.

“Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler doğal afet, iç savaş gibi durumlar dışında seslerini dünyaya çok fazla duyuramamaktadır. Ekonomik ve teknik açıdan yetersiz olan bu ülkeler birçok yerde (dış ülkelerde) muhabir bulunduramadıkları için dış haberlerde uluslar arası haber ajanslarına bağlı kalmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerin sahip oldukları kitle iletişim araçlarının sayısı daha fazla olup, bu ülkeler tüm dünyaya anında kaliteli ve bol sayıda haber sunabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası haberleşmede güçlü olanın sözü geçmektedir.”³¹⁵

Ekonomik üstünlüğün getirdiği iletişim uyduları ve uydudan gelen iletilerin aktarımında bilgisayarların etkin kullanımı gibi teknolojik altyapılar ve bunları kullanabilecek yetişmiş insan potansiyelinde Batı'nın açık üstünlüğü vardır. Bu nedenle haberlerin toplanması ve dağıtılması konularında gelişmiş Batı ülkeleri büyük bir avantaja sahiptir. Bu avantaj diğer ülkeleri haber akışında, dolayısıyla geniş bir bilgilenme sahasında denetim altında tutmak ve zaman zaman yönlendirmek anlamına gelmektedir.

Dünyada göstergeler üretiminin önemli bir bölümü gelişmiş batı ülkelerinde yoğunlaşmakta yada onun normlarına ve tarzlarına göre onun denetlediği yerlerde üretilmektedir. Bu durumun sonuçlarından biri başka bir üçüncü dünya uluslarının ve halklarının etnosantrik ve klişe şekilde tasvir edilmeleridir. Üçüncü dünya hakkındaki haberlerin hepsi 'darbeler ve depremler'den oluşan haberler değilse de, bu haberler genellikle olumsuz olmasa bile birkaç tipte klişe olaylar ve aktörler üzerinde yoğunlaştığı kesindir: Fakirlik, demokrasi eksikliği, diktatörlük, şiddet ve iç savaş, teknolojik ve kültürel 'gerilik' üçüncü Dünya liderlerinin sıklıkla lütufkâr bir tarzda tasvir edildiğini ve kendi adlarına konuşmalarına ender olarak izin verildiği görülmüştür. Aynı durum etnik, ırksal azınlıklar ve bunların Batılı ülkelerde ve bu ülkelerin medyalarında temsili için de geçerlidir.³¹⁶ “Örneğin bir Güney Amerika Ülkesindeki ekonomik ve siyasal sömürünün, yoksulluk ve bilgisizliğin bir ürünü olan toprak ya da çamur kayması, çmurda boğulan ve

³¹⁴ Ilal, a.g.e. , s. 88.

³¹⁵ Ceyda Ilgaz, a. g.m., s. 105.

fotoğrafını çekenin bile kurtaramadığı küçük çocuğun bireysel dramı olarak yansıyacak üstelik haber ve fotoğrafı verene ödüller kazandıracaktır.”³¹⁷

Ulusal haber ajanslarının uluslararası haber ajanslarının alternatifi olması, özellikle ülke dışındaki haberlerde mümkün değildir. Hatta bazen ülke içinde gerçekleşen bir olay bile yapılan anlaşmalar sonucunda uluslararası haber ajanslarının aracılığıyla verilebilmekte, bu durum onların bakış açısını yerelleştirme anlamına gelmektedir. “Haber toplama ve iletmede, dünyada birkaç dev örgütün dışında hiçbir media sistemi dış muhabirler tutmaya finansman bakımından yeterli değildir. Amerikanın etki bölgelerindeki haberlerin % 70’i Amerikan haber ajansları, İngiliz eski kolonilerindeki haberlerin % 50’si İngiliz ajanslarından ve Fransızların eski kolonilerindeki haberlerin % 45’i Fransız ajansının servisinden sağlanmaktadır. Direk sömürgecilikteki yapı, yeni sömürgecilikte büyük ölçüde yansımaktadır. Bu nedenle dünya AP, UPI, Reuters, AFP, CNN gibi birkaç dev örgüte bağımlıdır.”³¹⁸ AP, UPI ve AFP New York ve Paris’ten Asya’ya hergün toplam 220.000’den fazla sözcük iletirlerken, Asya’dan New York ve Paris’e gelen sözcükler 70.000’in altında kalmaktadır.”³¹⁹

Bu bağımlılıktan kurtularak iletişimde demokratikleşmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle haber dolaşımında çift yönlü bir akışın olması şarttır. Aksi halde bu bağımlılığın sürmesi, sadece haber iletiminde değil, eğlence, kültür, belgesel, sinema filmi gibi program formatları da göz önüne alındığında, yeni emperyalizmin işlerlik kazanmasında büyük payı olan medya emperyalizmini doğuracaktır.

3. Medya Emperyalizmi ve Düşünsel Denetim

Emperyalizmin önemli bir parçası olan düşünsel denetim, iletişim olgusunun, dolayısıyla medyanın içinde bulunduğu bir sürece işaret

---

³¹⁶ Van Dijk, a.g.e., s. 371.

³¹⁷ Ilal, a.g.e, s. 92.

³¹⁸ Erdoğan, “Uluslararası İletişim Düzeni”, s. 13.

etmektedir. İletişim teknolojisindeki olanaklar ve bu olanakların kullanım tekeli olmaksızın askeri, ekonomik, kültürel yayılmacılık ve kontrolün bugünkü boyutlarda ve bugünkü kadar zayıf muhalefetle gerçekleşmesi mümkün değildir. "Bir halk üzerinde hegemonya kurabilmek için müthiş askeri ve teknolojik üstünlükler; tanklar, toplar, tüfekler yeterli olmuyor. Hegemonya kurabilmek de hegemonya kuracağınız halkın rızasını gerektiriyor."³²⁰ Yeni emperyalizmin eski tip emperyalizm ve sömürgecilikten en büyük farkı, halk üzerinde hegemonyayı oluştururken zora dayanmayan bir yöntem kullanılmasında yatar. Bu da üzerinde hegemonya kurulmak istenen toplumun rızasının bir şekilde sağlanması ile olur. Sömüren sömürülen ilişkisinde sömürülenin rızasının sağlanmasındaki araç çoğunlukla kullanım yaygınlığı ve etkinliği ile medya olmaktadır.

"Emperyalizm \ imparatorluk iletişimsiz gerçekletemez. Emperyalizm iletişimsiz asla yapamaz. Emperyalizmin bütün ekonomik ve siyasi örgütleri iletişim ağlarının kurulması ve sürekli kontrolü olmadan başarı sağlayamaz. Finans ve endüstriyel kapital iletişimsiz cansız bir yığın olarak kalır. Bu iletişimin bir parçası da kitle iletişim araçları sistemlerinin kurulması ve yürütülmesidir." ³²¹ Frankfurt okulu düşünürleri bu durumu, "dünya kültür sanayiinin süzgecinden geçirilerek yönetiliyor"³²² ifadesi ile özetlerler.

İrfan Erdoğan da uluslararası düzende 1980'lerden sonra iletişimin öneminin artmasını, milletlerarası ilişkilerde baskı ve terör yanında iktidarın rolünün büyük ölçüde artması ile milletlerarası ticaret, rekabet ve mücadelenin yoğunlaşmasıyla, kitle üretiminin gereği olan kitleleri sürüklenme politikasının kitle iletişim araçlarına duyduğu bağımlılığa bağlamaktadır. Milli ve milletlerarası özel ve devlet örgütlerinin amaçlarına ulaşmada kendileri için gerekli bilgi ve iletişim akımına karşı artan ihtiyaçları artmıştır. Sonuçta iletişim teknolojisinin bilgi toplama, depolama ve dağıtmada hızla

³¹⁹ İlal, a.g.e., s. 90.

³²⁰ L.Doğan Tılıç, "Cesede 'Uygunuz' Davranış Ve Bomba Üzerine Oturmak", *Birgün Gazetesi*, 11 Mayıs 2004, s. 3.

³²¹ Erdoğan, "Uluslararası İletişim Düzeni", s. 12.

³²² Adorno / Horkheimer, a.g.e., s. 14

artan kapasitesinin kullanılmasının sağladığı faydaları göz ardı etmek yarışta geri kalmak anlamına gelmektedir.³²³

Medya emperyalizmi, Marksist ekonomik yaklaşımın bir tezi olarak, toplumdaki sınıflara egemen olma düşüncesinin, düşüncelere egemen olma haline geldiğini ifade eder. Kitle iletişim araçlarının toplumdaki egemen sınıf tarafından kontrol edildiği ve bu sınıfın toplumun geri kalanını kontrol etme çabasına yardımcı olduğu iddiasını taşır. "Eğer A devleti kendi kültürünü ve asıl önemlisi ve kendi siyasal ideolojisini B devletinin iç ve dış siyasetini kararlaştırma durumunda bulunan insanlara benimsetmiş, B devletini yönetenlerin düşünce ve kafalarını feth etmişse, askeri fütuhatla veya ekonomik yollarla ülke üzerinde denetim kurmak isteyenlerin hepsinden çok daha istikrarlı ve çok daha tam bir üstünlük ve zafer elde etmiş olur. Bu tür emperyalizm yolunu seçen A devletinin amacına ulaşmak için Askeri kullanma tehdidinde bulunmaya, askeri kuvvet kullanmaya veya ekonomik baskıda bulunmaya ihtiyacı yoktur."³²⁴

Bu bağlamda medya emperyalizmi ve düşünsel denetim kültürel emperyalizmi doğuran oluşumlar olarak görülmektedir. "Kültür emperyalizmini yaratan temel öge, ileri teknoloji ve ileri teknolojiye bağımlı ekonomik güçtür. Ne var ki bu güçlü dış kültürel etkinin sonuç olarak topluma yerleşen yeni yaşam biçimi ve değişen beğeniler, o dış etkiyi yaratan ekonomik gücün ürünleri için, giderek büyüyen bir pazar oluşturuyor. Böylece de ekonomik güç ile kültürel etki sürekli birbirlerini besleyip büyüten bir kısır döngü yaratıyorlar."³²⁵

İletişim emperyalizmi ile kültürel emperyalizm arasındaki ilişkiye eğilen Galtung, kültürel emperyalizme yol açan günümüzde işleyen iletişim sürecinin radikal tedbirlere ihtiyaç duyduğunu söyler. "Gelişmiş Batı "feodal iletişim şebekeleri" üzerinde egemenlik kurmuştur. Dengesizlik sürecinde,

³²³ Erdoğan, "Uluslararası İletişim Düzeni", s. 13.

³²⁴ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970 Aktaran Kışlalı, a.g.e., s. 236.

³²⁵ Kışlalı, a.g.e., s. 110.

az gelişmişlerin yönetici elitleri kendi gibi diğer ülkelerden haber yerine, gelişmişlerden haberle ilgilenirler Gelişmiş Batı az gelişmiş için neyin habere değer olduğunu tanımlar. Medya ile kullanıcılar olayları "batının gözüyle" görmeye başlar. Kültürel kimlik geriler, milli bağımsızlık kaybolur, siyasi bağımsızlık gider. Günümüzdeki uluslararası iletişim düzeni reformla düzeltilemez. Reformcuların önerileri (artan yardım, teknoloji, eğitim) "kozmetik ameliyattır."³²⁶

Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından "kültür endüstrisi" olarak nitelendirilen sistemin en büyük parçasını oluşturan medya, bireyleri ideolojik ve düşünsel düzeyde biçimlendirip kontrol ederek, kapitalist sistemin hedeflediği bilinçsiz tüketici konumuna indirger. "Kültür sanayiince geliştirilen gösteriler daha çok pasif ve sorgulamayan bireyleri hedef almıştır. Filimler, televizyon ve radyo insanların fantezilerine ve zekâlarına hitap etmez, bu insanların hayal güçlerinin bulunmamasını veri alır ve pasif izleyicini kendiliğinden halini besleyerek onları uyumlu olmaya ikna eder. Kültür sanayi bireyleri tüketiciye dönüştürür ve başka yolla kendilerini ifade edemeyecekleri doğrultusunda sistematik mesajlar verir. Kendileri hakkında bilinçli olarak karar verecek ve değerlendirme yapacak özgür, bağımsız bireylerin gelişimini engeller ve onları ideolojik bir yapının içine sokar. "Prodüktörler her defasında hangi düzen ve hileye başvururlarsa vursunlar, iş arayan mülksüzleştirilmişlere sermayenin iktidarını efendilerinin, iktidarı olarak benimsetmek bütün filmlerin amaç ve anlamını oluşturmaktadır."³²⁷

Bu düşünürlerin eserlerinde kişilere kendi toplumsal konumlarının değiştirilmezliğinin benimsetilmesi için eski çağlarda olduğu gibi zor gücünün değil, artık, 'Bilinç Endüstrisinin' kullanıldığı, günümüz sanayi toplumlarında kişilerin düş kurmasının bile olanaksızlaştığı belirtilir. Özellikle Adorno ve Horkheimer sanatın bu amaçla kullanılmasını eleştirirler. Onlara göre çağdaş insanın kişisel düşleri bile, kişinin varoluşunun sınırları içinde biçimlendirilmektedir. "Öyleki sanatta avant-garde sanat yapanlarla

³²⁶ İrfan Erdoğan, "Medya Emperyalizmi Kültürel Egemenlik", s. 3.

³²⁷ Adorno, / Horkheimer, a.g.e., s. 12

yetinenlerin düşleri bile hırçın ve huzursuz bir tepki (reaktiv yanıt) olarak kalmakta; kitleler bunları izleyememekte avant-garde sanatların yenilik görünüşlerinden bile 'seçkinler' yararlanabilmektedir. Bu yararlanmada da diğer kültürel edimler ve etkinlikler gibi, bugünkü toplumsal formasyonların temelini oluşturan yabancılaştırmış emeğe, özel mülkiyete ve kurumsallaştırmış toplumsal farklılaşmaların sürdürülmesine yaramaktadır.”³²⁸

Bilinç endüstrisi denince sadece medyalar yoluyla yapılan bilinç yönetimi anlaşılır. Aynı zamanda dünyadaki egemen kapitalist pazarın kitle halinde ürettiği ve dağıttığı bütün ürünlerin kullanımıyla birlikte, bu kullanımı meşrulaştıran ve cazip yapan tanımlamalar bilinç yönetimi kapsamına girmektedir. “Böylece her tur ürünün beraberinde getirdiği kendini meşrulaştıran bir “fikir, dünya görüşü, değer yargıları, ideolojisi ve özlüce bilinci vardır. Bu nedenle, örneğin McDonalds'da Big Mac yiyen sadece big Mac tüketip karnını doyurmaz, aynı zamanda bir dünya görüşü, ideoloji ve yaşam tarzıyla karnını doyurur. Bunun anlamı oldukça açık: bilinç veya ideoloji kapitalist emtia (commodity) üretimi, dağıtımı ve tüketiminden ayrı veya bağımsız bir karaktere sahip değildir; aksine ayrılmaz, bütünleşik bir parçasıdır. Dolayısıyla kapitalist ekonomik, siyasal ve kültürel pazarın ve endüstrilerin olduğu her yerde aynı zamanda bilinç yönetimi ve endüstrileri de vardır.”³²⁹

Kültür endüstrisi ile yoğrulan toplumun sahip olduğu, yeni kültür biçimi ise “Kitle Kültürü” olarak adlandırılır. Bu kültür aracılığı ile yaratılan belirlenmiş düşünce ve davranış kalıbına sahip, sisteme entegre olmuş birey ise Herbert Marcuse'a göre “tek boyutlu insan”dır artık. “Üretim aygıtları ile ürettikleri mal ve hizmetler düzeni bir bütün olarak da kabul ettirmektedir... Kitle iletişim araçlarının eğlence ve haber alma endüstrisinin tüketimlerinden kaçınılamayacak ürünleri birlikte tüketicileri üreticilere ve dolayısıyla toplumun bütününe bağlayan önceden belirlenmiş davranış biçimleri ve alışkanlıkları, belirli duygusal ve düşünsel tepkiler getirmektedirler. Bu ürünler

---

³²⁸ Oskay, a.g.e., s. 240.

³²⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 45.

ideolojiyi aşılama ve yönlendirmekte, düzenin yanlışlarını tümüyle göz ardı eden bir yapay bilinç yaratmaktadırlar... Böylece içerikleri kurulu düzende oluşan evreni aşan istek, düşünce ve amaçları dışlayan ya da onları da bu evrenin kavramlarına indirgeyen, tek boyutlu bir düşünce ve davranış düzeni oluşmaktadır.”³³⁰

Gramsci ise, yönetici blokun bölümleri arasındaki güç ilişkilerinin bir sonucu oluşan egemen ideolojinin toplumdaki diğer gruplar üzerinde baskın hale getirilerek doğal bir düşünme biçimi olarak kabul ettirilmesi hegemonyayı oluşturur. Gramsciye’göre halkı denetim altında tutmanın en etkin yolu bilinç denetimini sağlayan kurumları geliştirmektir.

İdeoloji iletişim içinde ifade edilen bir fikirler sistemi, bilinç grupları ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar tutumlar toplamı olarak kabul edildiğinde, hegemonya da egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığıyla işleyen bir süreç olmaktadır. Esenlik ve mutluluğu ussallaştırılmış bir biçimde kurulan bu hegemonik ilişki içinde arayan kitleler, bu çarpıtılmış bilinçle sistemin işlemesine olabildiğince katkıda bulunma yarışına girmektedirler. Çalışan kesimler bu *ethos*’u benimsedikçe kendileri daha çok tüketim yapabildikleri için, düzenin yasallığına olan bağlılıkları sürdürmekte asıl önemlisi, bütün bu işlemler sırasında en büyük yararı egemen kesimdekiler elde etmektedir. Bu yararlar sadece maddi alanla da sınırlı kalmamakta; toplumsallaşmış üretimden en büyük payı egemen sınıflar almaya devam ederken varolan toplumsal sistemin yeniden üretilmesi de gerçekleştirilmiş; bu yeniden üretime bağımlı konumdaki sınıf ve katmalar da (gündelik yaşamın gereksinmelerinin ardındaki gerçekleri görebilmelerinin giderek olanaksızlaşması nedeniyle) ‘ücretsiz işçiler olarak’ katılmış olmaktadır.³³¹

Uluslararası düzeyde reel olarak yürütülen bu hegemonik ilişkilerde merkez–çevre ayrımı en temel kavram olarak bu ilişkileri biçimlendirmektedir.

³³⁰ Herbert Marcuse, *Tek boyutlu İnsan*, Aziz Yardımlı (çev), İstanbul: İdea Yayınları, 1997, s. 43–44.

“Latin Amerika ülkelerindeki dış kültürel etkiyi inceleyen bazı araştırmacılar, kültür emperyalizminin bu ülkelerde yalnızca dışa bağımlı bir seçkinler tabakası yaratmakla kalmadığını, aynı zamanda o seçkin azınlığın egemenliğini de –yayıdıkları yeni değerler sistemi aracılığıyla–kolaylaştırdığını vurguluyorlar. Sonuçta ekonomik güce sahip bulunan toplum kesimlerinin ideolojisi olan egemen ideoloji de aslında dışarıdan ithal edilen bir ideoloji olmaya başlıyor.”³³² Aynı durum İslam Dünyası için de uzun zamandır geçerlidir.

“Üçüncü dünyanın diğer fertleri gibi, Müslümanlar da haber almak için haberler kendi bölgeleri hakkında bile olsa az sayıdaki haber ajansına güvenmek zorundadır. Dolayısıyla haber kaynağı olmanın yanı sıra haberin tüketicisi de olmak durumundadırlar. Tarihte ilk defa İslam dünyası kendisi hakkındaki şeyleri Batı imalatı imajlardan, tarihlerden ve haberlerden öğrenmektedir.”³³³

İrfan Erdoğan Türkiye’de özel televizyonlar yayına başlamasıyla kültürel emperyalizmin ve yeni sömürgeleştirmenin reklâmı ve propagandası çok daha yaygın bir şekilde yapılmaya başlandığını belirtir. Erdoğan’a göre; özelin yaygınlaşmasıyla birlikte, medya alanı aynı anda iki iş yapan bir endüstri oldu: Birincisi sattığı mal ile (programlar ve gayrimeşru yollarla) para kazanan işletmeler. Bu alanda ne denli meşru bir şekilde karlı oldukları ve geliştikleri henüz belli değil. İkincisi ise, sattığı malın ve reklâmını yaptığı pazar sisteminin ve onun siyasal yapısının ideolojik propagandasını yapmak, özlüce bilinç yönetimidir. Ertuğrul Özkök’ün patronlarına medya sanayicileri denebilir. Bu sanayicilerin yönetimle ilgili işini yapan ve kendini efendisiyle özdeşleştirerek kendini efendisi sanan Ertuğrul Özkök’ler ise bilinç yönetimi yapan “yetişkin profesyonel köleler” olarak sanayicidir. Yeni sömürgeciliğin koşullarını benimsemiş ve üreten güçler yönetici sınıflar ve bu sınıflara hizmet eden yüksek gelirli kölelerle sınırlı değildir. Bu gruplar çıkar bilincinde

---

³³¹ Oskay, a.e.g., s. 250.

³³² Kışlalı, a.e.g., s. 110

³³³ Edward Said, *Haberlerin Ağında İslam*, Alev Alatl (çev.), İstanbul: Pınar Yayınları, 1984, s. 90.

olan ve sömürgecilikle işbirliğiyle kendi çıkarlarını teminat altına alanlardır. Bunların yanında, bilinç yönetiminden ve sayısız baskılardan geçerek yaratılan insan kitleleri yeni sömürgelerde ucuz işgücü ve tüketici olarak yaşamak zorunda bırakılarak, yeni sömürgeciliğin koşullarını yaratmaya katılmaktadırlar.³³⁴

Sonuçta; demokratikleşme, özgürlük, globalleşme, gibi sloganlar, medyayı da içine alan kültür üretici kurumlarla birlikte içi boşaltılarak ya da çarpıtılarak hegemonya kurmanın bir parçası haline gelmektedir. Egemen ideolojiler medya tarafından yüksek oranda çekicilikle birlikte doğal, meşru şekilde yansıtılarak gerek toplumsal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde yaygın ve içselleştirilmiş hale gelmektedir. Uluslar arası arenada ayrıca merkezden çevreye doğru yayılan medya iletileri merkez–çevre ayrımının küreselleşme süreci içerisinde tüketim alışkanlıklarının merkez düzeyine çekilmesiyle yok olduğu sanısını yayarken gerçekte bu ayrımlanma merkez lehine ekonomik ve ideolojik olarak sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

C. ULUSLARARASI SİSTEMDE MEDYANIN EMPERYALİZM BAĞLANTILI ROLÜ ÜZERİNE BİR ÖRNEK: ABD’NİN KAMU DİPLOMASİSİNDE VE IRAK İŞGALİNDE MEDYA KULLANIMI

Üçüncü bölüm içerisinde bundan önceki başlıklar altında ABD’nin küresel medya içindeki hacmine ve etkin konumuna değinilmişti, burada ise uluslararası politikada, son dönemdeki gelişmeler doğrultusunda ve savaş döneminde medyayı doğrudan yönlendirme çabaları ile medyanın bu süreçte takındığı tavır gösterilmeye çalışılacaktır. Konu içerisinde öncelikli ele alınacak nokta ABD’nin ortaya koyduğu uluslararası siyaset, bu siyasetin referansları, pratikleri ve bu pratiklerin içinde medyanın fonksiyonu olacaktır.

Küreselleşme sürecinin ilk dönemlerinde, İngiltere dünyada önde gelen sanayi ve ticari güç olarak egemen rolü oynamış ve kapitalizmin

---

³³⁴ Erdogan, a.g.e., s. 47.

genişlemesinin başlıca temsilcisi olmuştur. Büyük Britanya İmparatorluğunun oluşumu, bu süreçteki gücünün bir ifadesiydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise sömürgeciliğin tasfiyesi ile İngiltere önderliğindeki Avrupa hakimiyeti gerileyerek, yerini Amerika Birleşik Devletlerine bırakmıştır. Bu dönem sömürgecilik sonrası yeni emperyalizmde Amerikan hegemonyasının yükselmesi ile geçmiş dönemden ayrılır.

ABD'nin ekonomisinin gerileme belirtileri göstermesi, bu nedenle Batı Avrupa ve Japonya ve Doğu Asya ile rekabete girmek zorunda olması; siyasi düzeyde ise Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Batı Avrupa ve Japonya'yı kendi siyasi önceliklerini izlemeleri yolunda ikna ettiği temel siyasi kozunu kaybetmesi bu alanlarda hegemonik bir düşüş yaşamasıyla sonuçlanmıştır. "İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan soğuk savaş dönemi, dünyanın hem ekonomik hem de askeri açıdan en güçlü ulusu olan, Sovyetler Birliği karşısında, özgürlük ve adalet ve refahın savunucusu bir Amerikan kimliğinin oluşmasına yol açtı. Ancak "İngiltere'nin imparatorluğun kaybından sonra emperyal kimliğini kaybetmesi gibi, Birleşik Devletlerin de kendisini özgür dünyanın savunucusu ve en güçlü ulus olarak gören yaklaşımı, Sovyetler Birliğinin Çöküşü, Japonya'nın sınai ve ticaret alanında yürüttüğü meydan okuma ve süratle birleşen Avrupa karşısında önemini kaybetmeye başladı."³³⁵

Bütün bu gelişmeler ABD'yi yitirdiği gücü yeniden kazanmak amacıyla yeni girişimlere doğru itti. Örneğin "...George Bush'un Körfez Savaşı kaybolan kimlik duygularını yeniden canlandırma girişimleri"³³⁶ bunun bir parçası sayılabilir. Elde edilmeye çalışılan eski gücün, (iki kutuplu dünyada kutuplardan biri olmanın getirdiği gücün) ötesinde rakipsiz, alternatifsiz ve saygı duyulan, itaat edilen bir güç haline gelmektir. Kimilerine göre kısaca "Amerikan İmparatorluğu."

---

³³⁵ Larrain, a.g.e., s. 215.

³³⁶ Larrain, a.g.e., s. 215.

“ ‘Amerikan imparatorluğu’ Sovyetler birliğinin ortadan kalkmasından bu yana, gerçekten evrensel olan ilk imparatorluktur. Körfez savaşı ile Kosova savaşı arasında geçen 90’lı yıllara içinde devletlerin sosyoekonomik rollerinin azaltılmasının bayraktarlığını yaptı. Yakın tarih kuramcılarına göre, dünyanın küresel egemenliğinin kurulduğu ‘bilgi savaşı’nın sanal muharebe alanında sivrilebilecek her türlü eşdüzey rakiple savaşmak suretiyle gücünü sürdürmeye çalıştı. Dünyanın en güçlü ordusu tarafından kullanılan gözlem, enformasyon, hedefleme ve gerçek zamanda tahrip elektroniği, başında olmak istediği güçler ‘sistemler sisteminin’ merkezinde durmaktadır. Şu halde Amerikan İmparatorluğu aslında kendi, tarzında bir askeri imparatorluk olacaktır... Ama bunun aynı zamanda da bir ekonomik imparatorluk olduğu iyi bilinmektedir.”³³⁷

ABD’nin dünyada kendine biçtiği başrolde senaryo yazarlığını “yeni muhafazakârlar” olarak adlandırılan kesim üstlenmiştir. ABD’nin şu anda dünyada güttüğü siyaseti anlayabilmek için “yeni muhafazakârlık” kavramına ve bu kavramın taşıyıcılığını yapanlara daha yakından bakmak gerekir. George W. Bush’un ABD başkanı seçilmesiyle, yeni muhafazakârlığı, Hıristiyan köktendinciliğini ve neo-liberalizmi bir arada taşıyan bir siyasal ittifak yönetime geçmiş oldu. Bu yönetim yukarıda sözü edilen eski güçlü Amerikan kimliğini canlandırılması politikasının Reagan döneminde başlayan ve “America is back” sloganı eşliğinde hayata geçirilen, “liberal ve muhafazakâr karşı-devrim” döneminin devamı olarak kabul edilmektedir

“Neo- Con, İngilizce *New Conservatives* (yani muhafazakarlar) denilen siyasi grubun, siyasi argoda kullanılan ismiydi... Arkasında güçlü petrol, silah ve lobi şirketleri bulunmaktaydı.”³³⁸

Son dönem Amerika siyasetini baştan aşağıya kontrolü altına alan Amerikan yeni muhafazakârlık düşününün başlangıç noktalarından biri, Russell Kirk’ün 1953’te yayımlanan *The Conservative Mind* adlı kitabıdır.

³³⁷ Alain Joxe, “ABD Ve AB ‘Dünya Düzeni’ İçin Çok Farklı Modeller Öneriyor” , *Idea Politika*, Sayı: 9, 2000–2001, s. 69.

Kitapta yeni düşüncenin yedi tezi: ahlâkî ve aşkın bir düzenin varlığına inanmak; – hiyerarşiye saygı; – örf ve adetlere karşı duyulan sevgi; – özel mülkiyet tapınması; – reformist ideolojilere karşı kuşku; – toplumsal çoğulluğa eğilim; – tarihî süreklilik ilkesine bağlılık şeklinde sıralanıyor.

“ABD’de yeni muhafazakârlık akımının ilk ifadeleri II. Dünya Savaşı sonrasında görülmeye başladı. Burke ve Coleridge gibi düşünürlerde en güçlü ifadelerini bulan geleneksel muhafazakârlık, bir anti–burjuva düşünüşü olarak, burjuva devrimleri öncesi dönemin, yani Eski Rejim’in değerlerine dönüş çağrısı üzerine inşâ edilmişti. Burjuva devrimlerinin ve sanayi devriminin yol açtığı toplumsal değişimlerin meşruiyetini reddediyordu. Geleneksel muhafazakârlık esas olarak modernizme karşıydı. Sadece siyasal ve iktisadî alanlarda değil, insanın toplumdaki yeri bağlamında, kültürel alanlarda da modernliğin “doğal düzeni” yıkıcı gücünü eleştiriyordu... Yeni gelenekçi akım, geleneksel muhafazakârlardan farklı olarak, bütün kökenlerini uzak geçmişte ve kadim gelenekte aramıyordu. 2. Dünya Savaşı sonrasında bile, geleneksel muhafazakârlık Ortaçağ düşünüşüne yönelip, burada “doğal hukuk” değerlerini ararken, yeni gelenekçiler muhafazakârlığı “var olan uygarlığın korunması” perspektifine çekmeye başladılar.”³³⁹ “Savunulması gereken mevcut ‘uluslararası düzen’ neydi? ABD’li plancılar Büyük Alan adını verdikleri, ABD ekonomisinin gereksinimlerine boyun eğen ve ABD politik denetimine tabi global bir düzen kurmayı amaçlıyorlardı. Özellikle İngiliz sistemi olmak üzere bölgesel sistemler ortadan kaldırılırken ABD denetimindeki sistemler genişletilecekti. İç işleriyle ilgili bir tartışmada Abe Fortas’ın ifade ettiği gibi, genişleme şu ilkeler temelinde olacaktır: ‘Bu adımlar dünyanın güvenliği konusunda yükümlülüğümüzün bir parçasıydı... bizim için iyi olan dünya için de iyiydi.’”³⁴⁰

Dış politikada ise geleneksel muhafazakârların savundukları, izolasyonizm ve iç politikada güçsüz federal devlet ilkesinin yerine, yeni

³³⁸ Yetkin, a.g.e., s. 22.

³³⁹ Ahmet Insel, “Amerika’da Yeni Muhafazakârlık”, <http://www.peace-initiative-turkey.net/Insel0305.htm>, (01.05. 2003).

³⁴⁰ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 270.

muhafazakârlar, “Amerikan demokrasisi”ni bir misyoner politikası biçiminde ihraç etmeyi, buna bağlı olarak içeride de siyasal ve askerî olarak güçlü devlet politikasını savundular. ABD’nin işbirliği yaptığı ülkelerdeki rejimlerin de dikkate alınmasını gerekli görürse bunlara müdahale edilmesini savunuyorlardı. ABD dünyanın her köşesine “demokrasi”yi gereğinde zorla götürmeliydi. (‘Demokrasi’ Batılı seçkinlerin demokrasi olduğuna karar verdiği şey demektir.”³⁴¹) Onlara göre Amerikan demokrasi değerlerini paylaşmayan devletlerin varlığı dünyadaki en büyük potansiyel tehlike idi.

Uluslar arası toplulukları ve örgütlenmeleri de dikkate almayan, Birleşmiş Milletler’i, dünyanın en kokuşmuş rejimlerini içinde barındıran hantal ve gereksiz bir bürokratik kurum olarak gören yeni dış politika anlayışı. Bu anlayışın temelinde mutlak iyi ve mutlak kötü ayırımına dayanıyordu ve tabii ki ABD dünyaya demokrasi ve özgürlük taşıma misyonunun sahibi olarak iyi tarafı oluşturuyordu. “Artık dünya tek taraflı bir dünyaydı. Tek taraf, ‘iyi, doğru ve güzel’in vatanı olan ABD’ydi. Komünizm düşman olmaktan çıkmıştı ama şimdi “özgür dünyayı” tehdit eden yeni bir tehlike vardı: İslâmî terörizm. George Bush, Haziran 2002’de West Point’de yaptığı konuşmada, “Amerika, pazarlığa tâbi olmayan ve gerekleri tüm insanlıkla örtüşen tartışılmaz ahlâkî yükümlülüklerin yönlendirdiği ilahî bir ulustur” diye belirtirken, bu “ilahî ulus”un üzerinde “insanlığı terörizm belasından” kurtarmak misyonu olduğunu belirtiyordu.”³⁴²

ABD’nin yeni dış siyasetinin ‘kötü ve iyi’nin mutlaklığı üzerine yeniden biçimlendirilmesi 1990’larda, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra daha etkin olarak ortaya konuldu. Yeni muhafazakârlar, uluslararası hukuk temelinde inşâ edilmiş devletlerarası ilişkiler düzenini, toplumsal sorumluluk ilkesi üzerine inşâ edilmiş sosyal güvenlik rejimini, eşitlik ve hakkaniyet ilkeleri üzerine inşâ edilmiş toplumsal konsensüsü yıkararak, hiyerarşi, otorite, aile, dinî değerler, bireysel çaba ve sorumluluk gibi Amerika’nın kuruluşundaki geleneksel kültürel değerlere dönüşle harmanlanmış bir

³⁴¹ Noam Chomsky, 11 Eylül ve Sonrası Dünya Nereye Gidiyor, s. 72.

³⁴² İnel, a.g.m., s. 3.

muhafazakâr–liberal sentezi savunuyorlar. Bu sentezin yol göstericiliğinde “Yeni Dünya Düzeni”nin yepyeni bir Amerikan politikası çerçevesinde biçimlenmesi en temel hedef olarak görülüyor.

“13 Nisan 1991’de Maxwel Hava Üssü Savaş kolunda yaptığı konuşmada Bush, yeni dünya düzenini ‘başarılarımızın yol açtığı sorumluluk’ olarak niteliyordu. ‘bir ulusu tanımlayan’ diye devam etti. ‘bizi Amerikalı yapan bir toprak parçasına yada kan bağına olan bağlılığımız değildir. Bizi Amerikalı yapan insanların her yerde özgür olması fikrine olan bağlılığımızdır.’ Konuşmasını Birleşik Devletlerin geleneksel anlayışa sahip bir ülke değil, kendi bağımsızlık beyannamesinde de bulunduğu gibi ‘dünyaya vaatlerde bulunan’ bir ülke olduğunu söyleyerek bitirdi.”³⁴³

“Bu anlamda, 19. yüzyıl kolonyalizminin kendini meşrû kılmak için öne çıkardığı, “gayri medenî dünyaya medeniyet götürmek” misyonunun daha modern bir versiyonunu bugün hayata geçiriyorlar. “Yeni–muhafazakâr devrim”, yeni bir kültürel ve siyasal kolonyalizmin meşruiyet kılıfı işlevi görüyor ve bu işlevi önümüzdeki dönemde daha da fazla üstlenmeye hazırlanıyor.”³⁴⁴ Bu nedenle ABD kurmaya ve kabul ettirmeye çalıştığı bu imparatorluğun, ekonomik, askeri ve siyasi yönleriyle yakından ilintili olan enformasyon alanında da aynı gücü elinde tutmaya yönelik atılımlara büyük önem vermektedir. Bu alan, uydu haberleşmesinden kitap basımına, sinema filmlerinden, bilgisayar yazılımlarına kadar çok geniş bir zemini kapsamaktadır. Bu zeminin kullanımı diğer alanlardaki dengeleri değiştiren çok etkili bir faktör konumundadır. “Askeri ve mali iki üstünlük bugün elektronikteki devrime bağlıdır. Şu halde Amerikan İmparatorluğu bir enformasyon İmparatorluğu olacaktır. Ama enformasyon bilgi değildi. Daha çok stereotipleştirilmiş bir ‘bilgi’nin merkezileştirilmiş kanallar aracılığıyla yayılması, dünyaya ilişkin bir takım bakış açılarının ve davranış normlarının dayatılması söz konusudur.”³⁴⁵

³⁴³ Larrain, a.g.e., s. 215.

³⁴⁴ Insel, a.g.m., s. 5.

Bu bilgilerin ışığında medyanın süreçteki rolü ve önemi irdelendiğinde medyanın içinde bulunduğu şartların bu rol için uygun hale sokulduğu görülüyor. Zaten iletişimin teknoloji ve maddi alt yapısının en güçlü olduğu ülke olan ABD 'de bu olanakların kullanımıyla oluşturulan iletişim ağı, aynı düşünceyi paylaşan medya seçkinlerinin içerik oluşumunu belirlemesiyle bu ilizyonun sahnelenmesi için gerekli koşulları oluşturmuş oluyordu.

“Bu koşullarda medyanın görevi açıkça ortadadır. Birincisi, ABD politikalarının ve bu politikalarının ve bu politikaların etkilerinin bütün izlerini silen, standart tarihsel hafıza kaybı ve ‘yön değişikliği’ tekniği uygulamalıdır. Nerdeyse bir refleks gibi anında uygulamaya geçilebilir bu değişiklik. ABD ekonomik savaşının her zaman tamamen önemsizmiş gibi gösterilen niteliğiyle sonuçlarının yanısıra ABD'nin uyguladığı şiddetin etkileri ve kaydının da silinmesiyle birlikte, bir sonraki aşamaya geçeriz.”³⁴⁶

Bir sonraki aşama askeri güçle birlikte, yada askeri gücü kullanmadan yapılan hegemonya savaşında desteğin kazanılmasıdır. Bu destek küreselleşme olgusu nedeniyle ülke içindeki halkı kapsadığı kadar, bu savaşın içinde doğrudan yada dolaylı şekilde bulunan pek uluslararası toplumu da kapsar. “Özellikle ulusal topluluk tehdit altında olmadığı zaman savaşı kazanmak toplumun bazı kesimlerini diğerlerinden daha çok ilgilendirir. Emperyalist bir macera söz konusuysa, elde edilen toprak ancak bazı insanlara kazanç getirecektir. Küresel stratejik kararlarla yola çıkan yeni kolonici bir teşebbüs ise sıradan vatandaşı ilgilendiren bir vazife değildir. Bu gibi durumlarda savaşlar ve bu savaşları kazanma amacı, halka (dünya halklarına y.n.) ‘satılması’ gereken şeylerdir. Bu genellikle, halkın savaşı desteklemeye devam etmesini sağlamak için gerçeklerin manipüle edilmesini

---

³⁴⁵ Joxe, a.g.m., s. 69.

³⁴⁶ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 153.

içerir.”³⁴⁷ “1917 yılında, ünlü Amerikalı Senatör Hiram Johnson’ın ünlü deyişi ile: “Savaşın ilk kurbanı gerçeklerdir...”³⁴⁸

Özetle yeni muhafazakarların görüşleri doğrultusunda, yeni emperyalizmin ABD tarafından daha ileri düzeyde hayata geçirilme projesinden başka çok da anlamı olmayan “Yeni Dünya Düzeni” ve bunun önemli bir parçası olan “Büyük Ortadoğu Projesi”nin uluslararası destek olmadan uygulamaya geçirilmesi ve daha da önemlisi tam bir ideoloji yaratılarak, bunun herkes için en iyisi olduğuna inandırılmadan sürdürülmesi meşakkatli ve maliyetli bir yoldur. Bunun yerine seçilen yol ise içeride “halkla ilişkiler”, dışarıda “kamu diplomasisi” uygulamalarıyla karşı tepkiyi en aza indirgeyerek bu emperyal hedeflere ulaşılmasıdır.

1. ABD Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü

“Kamu diplomasisi (public diplomacy) bir devletin kendi ulusal çıkarını arttırmak ve etki alanını genişletmek amacıyla diğer bir devletin yurttaşları ile kurduğu ilişkiyi nitелеmek için ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından kullanılmıştır.”³⁴⁹

Kamu diplomasisi hemen her ülkenin yukarıdaki tanımında yer alan amaçları gerçekleştirebilmek için uyguladığı bir diplomasi biçimi olmakla beraber, ABD tarafından elindeki iletişim imkanlarının da en üst seviyede kullanımıyla yeni emperyalizmin hayata geçirilmesinde bir yöntem olarak çalışmaktadır. “Amerikan kamu diplomasisi doğrudan şiddete veya savaşa gerek kalmaksızın hammadde kaynaklarının kontrolünü, sermaye ihracını ve pazarların denetlenmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.”³⁵⁰ Amerikan

³⁴⁷ Kevin Williams, “Gerçeklerden Daha Önemli Birşeyler: Savaş Haberciliğinde Etik Sorunlar”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*; A.Belsey / R. Chatwick (der.), Nurçay Türkoğlu (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 192.

³⁴⁸ Zafer Arapkırlı, “Savaşın İlk Kurbanı Gerçeklerdir”, <http://www.ntvmsnbc.com.>, (03.05.2003).

³⁴⁹ Bağçe, a.g.m., s. 63.

³⁵⁰ Bağçe, a.g.m., s. 74.

kamu diplomasisinin bu çalışmaya dahil olmasının nedeni de, onun yeni emperyalizmin yöntemlerinden biri olduğunu iddia eden bu sava dayanmaktadır. Zira bu uygulamalar içinde medya merkezi bir konum işgal etmektedir. "ABD Dışişleri Bakanlığı" da kamu diplomasisinin başlıca aracının medya olduğunu belirtmektedir. "Kamu diplomasisi diğer ülkelerdeki kamuoyunu bilgilendirme veya etkileme amacını taşıyan hükümet destekli programlara göndermede bulunur, bunun başlıca araçları ise yayımlar, sinema filmleri, kültürel değişimler, radyo ve televizyondur."³⁵¹

Irak'a müdahale sırasında ise ABD, Kamu diplomasisini "Algı Yönetimi" başlığı altında psikolojik operasyonlarla birlikte yürütmüştür. "Algı Yönetimi" yabancıların tutumlarını ve tarafsız düşünme yeteneklerini etkilemek için girişilen her türlü eylemi kapsar, ve Kamu Diplomasisi, Psikolojik Operasyonlar (PSYOPS/PSIKOP), Kamu Bilgilendirme, Aldatma, ve Gizli Eylem faaliyetlerinden oluşur. Irak'a Özgürlük Operasyonunda bunlardan özellikle ikisi dikkat çekmiştir: yürütülen politika, amaç ve eylemlerin içeriği ve haklılığı konusunda dış dünyayı ikna etmek için bilinçli olarak yürütülen çabalar (Kamu Diplomasisi), ve dış dünyayı etkilemek ve fikirlerini değiştirmek için yürütülen faaliyetler ve özellikle medyanın bu yönde kullanımı (Psikolojik Operasyonlar).³⁵²

Diplomasi 1648 Vestfelya Anlaşmasından sonra devletler sistemi içinde, bir devletin diğer devlet ile hükümetler düzeyinde kurduğu ilişkilerdir olarak tanımlanmıştır. Kamu Diplomasisinde ise, devletler düzeyinde değil bir devletin diğer devletin "vatandaşları" ile çeşitli araçlar kullanarak kurduğu ilişkilerdir. Dikkate değer diğer bir ayırım noktası da vatandaşların bu çerçevede içinde yapılan faaliyetleri kamu diplomasisi şeklinde algılamalarının oldukça zor olması ve uygulanan stratejilerin farkına varamamasıdır. Bundan dolayı kamu diplomasisi pratikleriyle karşı karşıya kalan kişilerin, kendi çıkarı ile kamu diplomasisini uygulayan ülkenin çıkarları arasında tam bir ayırt etme ve konumunu buna göre belirleme seçeneğinden uzak olmasıdır.

---

³⁵¹ Bağçe, a.g.m., s. 75.

Kamu diplomasi uygulamaları çevre ülkeler üzerinde ABD tarafından özellikle soğuk savaş döneminden sonra, emperyal hedefler doğrultusunda sıkça başvurulan bir yoldur. "İçeride ve dışarıda, soğuk savaş döneminin Dışişleri Bakanı John Fuster Dulles dış politikasının ve New Deal dönemindeki açık baskıcı yöntemlerin yerine, yada başka bir deyişle, dolaysız siyasal egemenlik ve ekonomi kontrol ile ülke içine Amerikan toplumunda uygulanan baskıcı toplumsallaştırma düzenlemeleri yerine, kültürel hegemonyaya dayalı yöntemlere gelişmiş olmaktadır. İçerde ve dışarıda bu kültürel hegemonyanın oluşturulmasındaki en etkin araç ise, daha önce belirtildiği gibi belirli bir hayat tarzının yada yaşama üslubunun benimsetilmesi olmaktadır. Dış egemenlik alanında da bu araçsal düzenlemelerle geri kalmış toplumlara etkide bulunulmakta; 'yaşama üslubunun' ihracı ile dış politikanın etkin bir araç kazanacağı Amerikan siyaset bilimcilerince de ifade olunmaktadır." ³⁵³ İhraç edilen yaşam tarzı ifadesi açılacak olursa, bu ifadenin içine ekonomik kıstaslar, siyasal konular, tüketim alışkanlıkları gibi hususlar bu ifadenin içine dahil olabilir.

Merkez çevre ilişkileri burada da kendini gösterir ve bu politikaların hayata geçirilmesinde çalışmanın ikinci bölümünde de değinilen biçimde işletilen sisteme destek olarak kullanılır. "Bu ülkelere, ekonomik gelişme hızlarını aşan bir tempo ile ihraç edilen yeni hayat tarzı geri kalmış ülkelerin içinde egemenlik ilişkilerini de sürdürmeye de yaradığı için, yerli egemen sınıflarca da ekonomik alanda yaratacağı çeşitli sorunlara rağmen, karşı çıkılması olanaksız bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Dış toplumlar için ise bu yeni yöntem hem ekonomik çıkarlar açısından kısa süreli etkinliği bakımından işe yaramakta, hem de yerli toplum ile metropol ülkedeki ileri sanayi toplumu arasındaki zorunlulaştırılmış bir birliktelik oluşturmaya yaramaktadır." ³⁵⁴ Bu zorunlu birliktelik Merkez ülke toplumundaki

³⁵² Steven Collins, *Zeka Oyunları*, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art4.html>, (13.05.2004).

³⁵³ Oskay, a.g.e., s. 251.

³⁵⁴ Oskay, a.g.e., s. 251–252.

sermayenin organik kompozisyonu çevre ülkedeki topluma oranla çok daha ileri olduğu için, ekonomisi gelişkin metropollerden yana işlemektedir.

Hükümet tarafından uygulanan politikaların iç ve dış kamuoyunda destek kazanabilmesinde ilk etapta propagandaya maruz kalan kesimi “düşünce önderleri, entellektüeller, sivil toplum kuruluşu önderleri” oluşturmaktadır. Halkın bir konu hakkında karar verirken bunları takip edeceği öngörülür. Buna göre kamu diplomasisinin de ilk muhatapları onlardır. Çevre ülkenin merkezini oluşturan bu kesime sürdürülen politikaların benimsetilmesi, halkın kalan kesimine ulaşmada anahtar rol oynar. “Truman yönetimini bir yetkilisi şunları söylüyordu: ‘Bir programın ayrıntıları sıradan insanları pek fazla ilgilendirmez. Önemli olan, topluluğun liderlerinin planı nasıl değerlendirdiğidir.’ Bilimsel bir kamuoyu incelemesinin sonucuna göre elit kesimi seferber eden, halkı harekete geçiren onlardır...’kamuoyu’, diplomasi tarihçisi Thomas Peterson’ın gözlemlerine göre düşünce önderleriyle dış politika kamusunun elit kesimlerinden oluşmaktadır.”³⁵⁵

Toplumdaki düşünce önderi olarak kabul edilen kişilerin önemli bir kısmını ise gazeteciler oluşturmaktadır. Sonuçta sistem kendisine en yakın gazetecileri, entellektüelleri medyada göz önüne getirmekle, kendi için, kendine yakın bir medyatik elit tabaka oluşturmuş oldu.

“Bunlar aslında gerçek entellektüeller değil, medyatik entelektüel dediğimiz insanlardır. Boş entellektüellerdir ve bilinçli insanların üzerinde hakimiyet kurmayı seven tiplerdir. Son yıllarda ayak üstü hızlı yemek –fast food– türü restoranlar, kullanılıp atılan fotoğraf makineleri gibi, aynı şekilde mantar gibi biten ve o kadar da hızlı şekilde çöplüğe atılan entellektüeller, gazeteciler türemekte... Bu tür entellektüeller televizyonların ne istediğinin farkındalar ve ona göre konuşmasını biliyorlar. Doğal olarak da bu medya sisteminin bir parçası olmayı gönüllü olarak sürdürüyorlar. Bugün televizyonlarda herhangi bir söyleşi yapmak istediğinizde, sizlere hep aynı kişilerin isimleri verilecektir. Nitekim Irak savaşı üzerine yapılan tartışmalar

için televizyonlara çıkarılan 'uzmanlara' bakalım. Bunlar rejime teşekkür borçlarını bildiren insanlardır."³⁵⁶

ABD kamu diplomasisinin faaliyetlerini yürütürken başvurduğu en büyük argümanları "demokrasi" ve özellikle 11 Eylül sonrası "terör karşıtlığı" dır. Yukarıda yeni muhafazakarlığı tanıtırken açıklandığı gibi ABD'de yönetimi tarafından demokrasiyi (Amerikan demokrasisini) dünyanın her köşesine taşımak bir misyon olarak kabul edilir. Bu yönde pek çok ülkeye yapılan müdahalenin arkasında yatan. "Amerikan tarzı demokrasinin dünyanın her köşesinde taklit edildiğini görme özleminin Amerikan dış politikasında kalıcı bir tema oluşudur."³⁵⁷ Oysa "ilgili literatür gözden geçirildiğinde demokrasi kavramı aslında Amerika'nın ekonomik ve siyasi yönden yayılmasına hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmektedir."³⁵⁸ "Monroe Doktrini'nin " Big Stick (büyük sopa) politikasının ilkeleri ile Theodore Roosevelt Küba'yı (ve Filipinler'i) İspanyol hakimiyetinden kurtarmıştı. Amerikalılar artık onların "güvenliği" adına Orta Amerika'yı ve Panama'yı denetim altında tutuyordu; bu XX.yüzyıl boyunca sürdürülen bir politikadır. 1915'te Haiti'ye askeri müdahale İkinci Dünya savaşının ertesinde Guetamala'ya müdahale Küba'da Kastro'nun eylemine karşı Domuzlar körfezi çıkartmasına yardım gibi pekçok müdahale çeşidi XX. Yüzyılın altmışlı ve yetmişli yılları boyunca muz imparatorluğunun küçük devletlerine karşı sonra'da Sandist Devrim'e karşı Nikaragua'da uygulanmıştı."³⁵⁹ Bu dolaylı yada dolaysız yardımlar, hep "demokrasi" adına "kargaşaya" karşı ve Amerikan politikasının kendine vehmettiği ahlaki kararlılık ilkelerine göre yapılmaktaydı.

Thomas Ferguson'un ABD'nin politik tarihinin büyük bir bölümünü oluşturduğunu savunduğu ve 'yatırımcı politika kuramı' diye adlandırdığı çerçeveye göre, politika; pratikte devletin denetimini sağlamak için mücadele eden yatırımcı gruplar arasındaki ilişkilere indirgenir. "Bize bağımlı

---

³⁵⁵ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 79–80.

³⁵⁶ Halimi, a.g.m., s. 7.

³⁵⁷ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 84.

³⁵⁸ Bağçe, a.g.m., s. 75.

devletlerde, aynı temel ilke, toplum yerel oligarşilerin, ABD'li yatırımcılarla ilişkileri olan iş çevrelerinin, denetimimiz altındaki ordunun, emirlere uyup ABD devletinin ve ayrıcalıklı kesimlerin çıkarlarına hizmet edebilecek profesyonellerin denetiminde olduğu zaman demokrasinin sağlandığını söyler. Onların egemenliğine halktan bir meydan okuma gelirse, ABD (geleneksel olarak Nikaragua'daki Reagan doktrinine atıf yaparken kullanılan terimi benimserseniz) 'demokrasiyi geri getirmek' üzere şiddete başvurma hakkına sahiptir."³⁶⁰

Bu politikalara eşlik eden 'yardıma' gelince, (ki her zaman bunun yapıldığını söylerler. Zarardan çok fayda verildiğine ikna etmenin bir yoludur bu) dünyanın en yoksul ülkelerinin en zengin yöneticilerini daha da zenginleştirmeye yaramıştır, tabii ki ülkenin en yoksullarının daha da yoksullaştırılması pahasına. "Kara Afrika Latin Amerika'da olduğu gibi, XIX. Yüzyıldan itibaren, bir tür sınıf sömürgeciliğiyle tanıştı. 1961'de bir belediye başkanı Kamerun Başkanı Assalé'ye, 'kitlelerin ulusal egemenliğin halktan kopmakta olan bir ayrıcalıklar sınıfı yaratmış olduğu duygusunu taşıdığını' söylüyordu. Bu Cezayirlilerin 1993 yılında söyledikleri sözlerin aynıdır, şu farkla ki Cezayirdeki bu seçkinler– ki yerleşimcilerin yerini almışlardır– kendilerinin de için olduğu kadar kitlelerin de, askerlerin ve devletin elinde bulunan ülkeyi yönetmemektedirler. 'Dolayısıyla-hala işgal altındayız.'³⁶¹

Bu tür demokrasi söylemleri ile Nikaragua, Vietnam, Kuzey Amerika ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerine yapılan bir çok müdahaleyi örnekleyen* Noam Chomsky'nin de belirttiği gibi, bütün bu söylemlerin temel taşıyıcısı ve yayıcısı gazeteciler olmaktadır. Doğrudan yada dolaylı olarak şiddeti desteklemek biçiminde olsa bile medyanın görevi bu politikayı desteklemek, içte ve dışta kamuoyunu bu yönde etkilemek olmalıdır.

---

³⁵⁹ Ferro, a.g.e., s. 567

³⁶⁰ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 29 – 30.

³⁶¹ Ferro, a.g.e., s. 567–568.

* Örneklerin ayrıntıları için bakınız Noam Chomsky "*Medya Gerçeği*

“ABD dış politikasına ‘demokrasi özlemi’ ile genelde iyi niyetli davranma çabası yön vermektedir; tarihe ve gizli planlama kayıtlarına bakıldığında oldukça farklı bir hikayeyle karşılaşılabilir. Ancak bunlar medya gündemi dışında tutulmalıdır... Amacımızın soyluluğuna periyodik biçimde övgüler dizilmesi dışında bu öğretilen ifade edilmesi gerekmez. Tam tersine bu öğretiler doğru söylemin sınırlarını belirleyerek verili sayılırlar ve eğitim görmüş kesim içinde düşünülebilir düşüncenin sınırlarını oluştururlar.”³⁶²

ABD, oluşturmaya çalıştığı yeni dünya düzeninde yeni düşmanın adını “terör” olarak belirlediğinde, demokrasiyi götürmek adına yapılanlar bu kez de terörü önlemek yada teröre karşılık vermek adına yapılır oldu. Medya tarafından aynı söylemlerle desteklenen politikalarda halk enformasyon yerine dezenformasyona maruz kaldı. “Dezenformasyon yanlış bilgi demek değildir. Dezenformasyon, yanıltıcı; (yersiz, ilgisiz, parçalı yada yüzeysel) enformasyon, yani insanda bir şey hakkında bilgi sahibi olma illüzyonu yaratan, oysa aslında insanı bilgilenmekten uzaklaştıran enformasyon demektir.”³⁶³ 11 Eylül’den sonra yaşananlar tam da bununla örtüşen uygulamalara sahne oldu. Edward Said’in İran devrimi ve İran’daki Amerikan elçiliğinin işgal edilmesi ve rehin alma olaylarıyla ilgili olarak Amerikalıların duyduğu tepkiyi anlatırken yazdığı bu satırlar 11 Eylül saldırıları sonrasında yazılmış kadar olanlarla örtüşmektedir. “...olanlara karşı duyulan-tepki durup dururken oluşmadı. Kamunun bilinç altı kültüründe, İslamiyet’e Araplara ve genel olarak Doğu’ya karşı ‘Oryantalizm’ olarak adlandırdığım bir tavır zaten vardı... orta öğretim tarih kitapları, çizgi romanlar, televizyon dizileri, filmler karikatürlerde sergilenen Müslüman ‘tipi’ değişmiyordu. Bu ‘tip’ her zaman sinsiydi ve tiptemenin malzemesi yılların getirdiği Müslüman imajı yani petrol müteahhidi, terörist, kana susamış ayak takımı.”³⁶⁴ Bu tipler ve yaklaşımlar medyanın iyi- kötü ayrımında ABD politikasını destekleyen yaklaşımıyla doğrudan bağlantılı olarak zihinlere yerleşmektedir. Bu ayrımında özgürlük, demokrasi, reform ve diğer bütün güzel şeyleri savunan “kahramanlar” ve zalim, totaliter, uygarlaşmamış “şeytanlar” vardır.

³⁶² Chomsky, *Medya Gerçeği*, s. 95.

³⁶³ Postman, a.g.e., s. 119.

Uluslararası örgütleri de kendi doğruları yönünde harekete geçmeye zorlayan ABD Kurucusu olduğu NATO'nun da Sovyetler Birliğinden sonra yeni düşmanını tayin etti. Şimdi Sovyetlerin yerini Ortadoğu alıyor. "Noam Chomski'nin söylediği gibi 'yeni düşman üçüncü dünyadır'."³⁶⁵ "Üstelik bu noktada ince ayar yapma ihtiyacı da hissedilmiyor çoğu kez. Avrupa halklarında yapılan anketlerde Ortadoğu ile terörün olduğu şeklindeki sonuçların çıkması, ortada ne kadar büyük yanlışlar ve kamuoyu manipülasyonları olduğunu da ortaya çıkarıyor."³⁶⁶ Ortadoğu ile böyle bir karşı karşıya geliş de, sunulan argüman oldukça tanıdık. 'diktatörlüklere karşı demokrasi'. Bu düşünce geniş bir alan da test edildiğinde ise görünen "eğer benim çıkarımı kolluyorsa o ülkedeki yönetim diktatörlük bile olsa o yönetimi desteklerim" tarzındaki bir anlayıştır.

"11 Eylül'e kadar, bir devletin demokratik olup olmadığı ölçü alınıyordu kabaca. Ve uluslararası topluluk, şu ya da bu ölçüde samimiyetle, şu ya da bu ölçüde cesaretle, demokratik olmayan devletleri açıkça bildiriyordu. Bugün artık bir devlete demokratik olup olmadığı sorulmayacak, o devlete, "terörizme karşı mısınız, değil misiniz?" diye sorulacak. İki örnek vereyim: Özbekistan ve Pakistan. Bunlar yetkeci rejimlere birer örnektirler, sistemleri yozlaşmış, yolsuzluğa batmış devletlerdir ve örneğin Özbekistan ayrıca diktatörlükle yönetilmektedir. Bugün, birden bire, terörizme karşı Batılıların safında yer aldıkları için, yönetimleri demokrasi açısından bir sorun oluşturmamaktadır. Sanki rejimleri değişmiş gibi. Oysa rejimleri elbette değişmemiştir."³⁶⁷

Bu bakış açısını ters yönden okunduğunda ortaya çıkan sonuç ise Türkiye'nin 1 Mart tezkeresinde aldığı tutum nedeniyle karşılaştığı tepkidir: "bir ülke demokrasiyle yönetiliyorsa bile, aldığı demokratik bir karar bile olsa bana karşı, benim çıkarımı kollamıyorsa o ülke desteği hak etmiyordur"

---

³⁶⁴ Said a.g.e., s. 40.

³⁶⁵ Larrain, a.g.e., s. 216.

³⁶⁶ Ömer Çelik, "Trans-Atlantik Perspektifi ve Ortadoğu", *Sabah*, 22 Kasım 2003, s. 6.

“...eski büyükelçi Morris Abramovitz’e göre bu tavır Türk hükümetinin demokratik referanslarının eksikliğini gösteriyormuş. Washington ve Crawford Teksas’tan gelen emirleri izlemek yerine “hükümet halkı izliyor” diye yazıyor. Bu kabul edilir gibi değildir. Abramovitz’in ifade ettiği görüş standarttır.”³⁶⁸ Almanya ve Fransa’nın da aynı sebepten acımasızca mahkum edildiğini ifade eden Chomsky, İtalya, İspanya ve Macaristan ve diğerleri, halkın büyük çoğunluğunun, neredeyse Türkiye’deki kadar, muhalefetine karşı liderleri ABD’nin emirlerine uymayı tercih ettikleri için “Yeni Avrupa” olarak adlandırıldıklarını söylüyor. “Kısacası dünya bizimle aynı görüşte değilse, o zaman bütün dünya yanılıyordur. Başka hiçbir ihtimal tartışılmaz, hatta akla bile getirilemez. Daha da çarpıcı olanı, dünyanın bizimle aynı görüşte olmaması bile kabul edilemez. Bunu anlayamadığı için de bizim sınırlarımız dışındaki dünya (İsrail hariç tabii) yoktur.”³⁶⁹

ABD’nin Irak’a yaptığı işgal hareketinde (ki hareketin ismi ironik bir şekilde “Irak’a Özgürlük” olarak konmuştur) işleme konan politikalar ABD kamu diplomasisi, bu diplomasinin yeni emperyalizmle bağlantısı ve medyanın buradaki rolü konusunda oldukça fazla ip ucu barındırmaktadır.

Yarbay Steven Collins Koalisyon kuvvetlerinin Operasyonu’ndan önce, operasyon sırasında ve sonrasında gerçekleştirdikleri içerisinde kamu diplomasisi uygulamalarının da bulunduğu algı yönetimi operasyonlarını ve bu operasyonların NATO açısından doğurduğu sonuçları değerlendirirken yaptığı açıklamada bu politikaların arka planını ortaya koymaktadır. “Bugün Amerikan politikası ve savunma faaliyetleri konusunda olumlu bir izlenim yaratmak için tasarlanan çalışmaları Beyaz Saray’ın Global İletişim Dairesi yönlendirmektedir. Ayrıca ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Politika Grubu da Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı Kamu Diplomasisi Dairesi ve Pentagon tarafından geliştirilen politika ve mesajların koordinasyonunu yürütmektedir. Bu üç organ Amerika’nın 1980’lerden sonraki en iyi koordine edilmiş, en iyi

³⁶⁷ Robert Ménard, Reporters Sans Frontières (Rsf) <http://www.ideapolitika.com>, (12.03.2003).

³⁶⁸ Noam Chomsky, “Türkiye ve Amerika’nın Irak Savaşı”, <http://www.medyakoop.org>, (02.03.2004).

kaynaklara sahip stratejik algı yönetimi yapısını ortaya çıkarmışlardır. Bu yapı İslam dünyası üzerine odaklanmış ve sadece Orta Doğu için 750 milyon dolarlık bir fon ayrılmıştır.”³⁷⁰

Bu yoğun çabalara rağmen “Irak’a Özgürlük” operasyonundan önce Amerika’nın kamu diplomasisi faaliyetleri pek gözle görülür bir başarı elde edemediğine değinilen açıklamada, başta BM Güvenlik Konseyi olmak üzere uluslararası camiada destek sağlanamadığı bilgisi yer almaktadır.

Aynı başarısız sonuç İslam dünyasına karşı yapılan kamu diplomasisi uygulamalarında da görülmüştür. “Amerika’nın kamu diplomasisi faaliyetleri İslam dünyasında bugüne kadar bir sonuç vermemiştir. Kısa sürede olumlu sonuçlar alınması imkansız olabilir, zira etkili bir kamu diplomasisi sürekli çaba ve uzun vadeli bakış akışı gerektirir. *Arab American News*’ın yayıncısı Osama Siblani’nin belirttiği gibi, “Amerika Birleşik Devletleri halkla ilişkiler görevini Hazreti Muhammed’e bile verse yakın gelecekte bir sonuç alınamaz.”³⁷¹

Bir değişiklik yapılarak medya kullanımı bu hareket sırasında kamu diplomasisinin bir aracı olarak değil “Psikolojik Operasyonlar” başlığı altında yapılan operasyonlarda kullanılmıştır. Ancak buradaki tanım ve kullanım bu çalışmada başlangıçta yapılan kamu diplomasisi tanımının içinde yer almaktadır. Çünkü iki niteleme arasında amaç ve yöntemde önemli bir ayrım yoktur. Bu noktadan devamla bu hareket sırasında kullanılan radyo yayınları, el ilanları, karar mekanizmalarındaki ileri gelen şahıslar aleyhine yazılmış elektronik posta mesajları ve yer hareketi sırasında hoparlörlerle yayın gibi hedefe yönelik medya araçlarının kullanımını kamu diplomasisi uygulamalarından saymakta bir sakınca görülmemektedir.

Örneğin Pentagon’un, Afganistan ve Irak başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde yürüttüğü operasyonlarla ilgili haberleri Amerikan halkına

---

³⁶⁹ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s.136.

³⁷⁰ Collins, a.g.m., s. 2.

ve dünya kamuoyuna kendi penceresinden aktarmak için kurduğu “Dijital Görüntü ve Resim Dağıtım Sistemi”–The Digital Video and Imagery Distribution System (DVIDS) – haber ajansı, bu hareket sırasındaki en belirgin kamu diplomasisi uygulamalarından biridir. EL Cezire ve el–Arabiya televizyonlarının yayınlarına karşılık, ABD'nin dünya kamuoyundaki zedelenen imajını düzeltmek amaçlı kurulan ajans, işgal altındaki Irak'tan bağımsız ve yarı bağımsız medya kuruluşlarının aktardığı haberleri yanlı ve manipülatif bulan Pentagon'un, yürüttüğü operasyonları dünya ve Amerikan kamuoyuna kendi penceresinden aktarma yolu olarak hizmet etmesi öngörülmüştür. Bunun yanında ajansın ABD açısından diğer bir önemi de "Pentagon'un DVIDS için ayırdığı 6 milyon 300 bin dolarlık bütçenin, ABD Savunma Bakanlığı tarihinde kamu diplomasisi için ayrılan en büyük miktar"³⁷² olmasıdır.

“Kuveyt'teki ABD Koalisyon Güçleri Karargahı'nın sözcüsü olan Albay Randall Baucom, Amerika'nın dünyadaki özgürlük yanlısı ve kurtarıcı imajının Irak'taki işgalle birlikte "yan yattığı"ni belirterek ajansın kuruluş amacının Amerikan imajını kurtarmak olduğunu itiraf ediyor.”³⁷³ 11 Eylül'den sonra, Washington yönetimi tarafından ‘Kamu Diplomasisi ve Kamu İşlerinden Sorumlu Bakan yardımcısı’ sıfatıyla göreve getirilen reklamcı bayan Charlotte Beers de bu yeni TV fikrini destekliyor. Beers, yeni TV fikri ortaya atılmadan önce yaptığı bir açıklamada, “*El Cezire* TV'sinden mümkün olsaydı para ile yayın saati almayı düşünebilirdim,” demişti³⁷⁴

Bundan önce de aynı amaçlarla “El hurra” (Hürriyet) televizyonu yayına sokulmuştu. “Arapça yayın yapacak olan kanalın, Ladine Saddam kasetlerini yayınlarak, Filistin ve Irak dramlarını sıcak tutarak Arap dünyasının Amerika'ya karşı öfkesini kabartan El Cezire'ye rakip olması

³⁷¹ Collins, a.g.m., s. 2.

³⁷² “Pentagon Kendi Haber Ajansını Kurdu”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 1 Mart 2004, s. 8.

³⁷³ “Pentagon Kendi Haber Ajansını Kurdu”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 1 Mart 2004, s. 8.

³⁷⁴ Ragıp Duran, “Global Medya”, <http://www.medyakronik.com>, (13.11.2003).

umuluyor. Televizyonun öncesinde Arap gençlere Amerikan Kültürünü ulaştırmak için 'Hi' adlı bir magazin dergisi de çıkarılmıştı."³⁷⁵

Diğer bir medya yolu kamu diplomasisi örneği ABD Temsilciler Meclisi tarafından desteklenen "Radio Sawa" dır. Söz konusu Arap dünyasından haberler, Arap ve Batı pop müziği yayınları ve araya serpiştirilmiş Amerikan görüş açısını yansıtan haberler sunan radyo istasyonu, 2002 yılında yayına başlamasından bir kaç ay sonra Radio Sawa'nın genç Araplar arasında en çok sevilen radyo istasyonu olarak gösterilmişti.

Radyo istasyonları Radio Sawa dışında da hareket sırasında etkin olarak kullanılan bir kamu diplomasisi aracıydı "Kalabalık nüfuslu merkezlerin dışında yerel PSİKOP radyo istasyonları kuruldu. Bunlardan biri Basra şehri dışından yayın yapan Birleşik Krallık'ın *Radio Nahrain* (İki Nehir) isimli FM radyo istasyonu idi. Koalisyon güçleri kendi vericilerini kurmanın yanı sıra Irak halkına radyo yoluyla ulaşacak haberleri tekellerinde tutmak için de Irak radyo istasyonlarının yayınlarını elektronik yöntemlerle engellemeye çalıştılar."³⁷⁶

Yarbay Steven Collins bu operasyonların faaliyetin sponsorluğunu kimin yaptığı açıkça ve doğru olarak belirtilen "Beyaz PSİKOP" olarak adlandırıldığını ve bunun yanında faaliyetlerin kaynağı konusunda bilinçli olarak yanlış bilgi verilen "Siyah PSİKOP" yönteminin de kullanıldığını ifade etmektedir. Bu tür faaliyetlere bir örnek olarak da "Tikrit Radyosu"nu göstermektedir.

"Tikrit Radyosu önce Tikrit bölgesindeki rejime bağlı Iraklılar tarafından yönetildiğini iddia ederek ve açıkça Saddam Hüseyin'i destekleyen yorumlarla inanılabilirlik kazanmaya çalıştı. Birkaç hafta sonra ise yayınların rengi değişti ve Saddam'ı eleştiren bir tavır takındı. Siyah PSİKOP'ların amacı hedeflenen dinleyici kitlesinin bunu fark etmemesi ve haberlerin

---

³⁷⁵ Abdülhamit Bilici, "Amerika, Ortadoğu'ya Demokrasi getirir mi?", *Zaman*, 18 Şubat, 2004, s. 13.

gerçekten de açıklanan kaynaktan geldiğine inanmasıdır. Tabii ki burada şöyle bir risk vardır: bu aldatmaca fark edilirse “Beyaz” olsun, “Siyah” olsun tüm PSİKOP çalışmaları güvenilirliğini kaybeder.”³⁷⁷

Kamu diplomasisi hükümetlerin bizzat kendi ürettikleri operasyonlar ve faaliyetler yoluyla olabileceği gibi profesyonel aracılar yoluyla da gerçekleştirilebilmektedir. Tam da bu noktada dünya kamuoyuna yönelik en etkili kamu diplomasisi örneklerinden biri olarak kabul edilen olayı hatırlamakta fayda var: “Birleşmiş Milletlerin, Irak’a karşı saldırıyı tarihlemesinde en etkin rollerden birini üstlenen ve hazırladığı mizansenle, Washington’daki Kuveyt Büyükelçisi’nin 13 yaşındaki kızını Amerikan televizyonlarında ‘Kuveyt’te Irak askerleri yeni doğan bebekleri kuvözlerinden çıkarıp ölüme terk ediyorlar’ diye konuşurup, sözde Kuveyt’te yaşadıklarını gözyaşları içinde anlattırarak, ABD’de olduğu gibi dünyada da Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’e karşı önemli bir kamuoyunun oluşmasını sağlayan ‘Hill and Knowlton’ adındaki ünlü bir lobi şirketidir.”³⁷⁸

Devletler, hem ekonomik hem siyasi, hatta askeri amaçlarına ulaşabilmek için uluslararası kamuoyunu ve gerektiğinde kendi kamuoylarını yanlarına çekebilmek için, hiç çekinmeden gerçeği gizlemeye, gerçeği mümkün olduğunca “ekonomik” olarak açıklamaya, hatta gerektiğinde yalana bile başvurmaktadırlar. Savunulan amaç doğrultusunda medyayı istedikleri gibi yönlendirmek “oyunun bir parçası” olarak görülmektedir. Gerçek bir kamuoyu oluşumuyla, kamu diplomasisi (özellikle çalışmanın konusunu teşkil eden ABD tarafından yapılan kamu diplomasisi) yoluyla oluşturulan ve yönlendirilen kamuoyunun arasındaki temel fark “gerçeklerle kendileri arasındaki mesafe”dir. Günümüzde kısıtlı ve sınırlı olsa bile alternatif haber kaynakların varlığı bu mesafeyi kısalmanın bir yoludur. Ancak ne yazık ki sektöre hakim medya kuruluşlarının politikaları doğrultusunda geniş kitleler manipülatif enformasyona mahkum edilmektedir. Özellikle vatansever

---

³⁷⁶ Collins, a.g.m., s. 5.

³⁷⁷ Collins, a.g.m., s. 6.

³⁷⁸ Rigel, a.g.e., s. 193.

nutukların kol gezdiği, ülke çıkarının gerekleri, yada bir takım ulvi amaçlara hizmet edilmesi gerektiğinin sürekli tekrarlandığı “savaş” durumlarında.

2. Savaş Medyası

Amerika'nın Körfez savaşı ve daha sonrasında Irak 'özgürlük hareketi' adı altında yaptığı işgal hareketinde dünya kamuoyu yeni gazetecilik yapma biçimlerine ve sansürün çok farklı yolları olabileceğine şahit olundu. Savaş, ve işgal hareketi sırasında Küresel medya, topladığı, bir anlamda ürettiği ve ilettiği haberlerle, geleneksel anlayışın medyanın; özgür ifadenin sesi, gerçekleri ortaya çıkaracak fikirlerin çarpışma alanı, hükümeti halk adına kontrol eden dördüncü güç savunularının bir kez daha gerçeklere uzak bir anlayışı yansıttığını ispatladı. Yaygın medya çok az sayıdaki bağımsız gazeteci ve yaygın medya karşıtı bir söyleme sahip olduğu için tepkisel olarak öne çıkan birkaç TV kanalı dışında gazeteciliğin temel ilkelerini de çiğneyerek savaşın bir parçası olma, hatta yapılan bazı provokasyona dönük yayınlarla savaşı kışkırtan bir yol izlemeyi tercih etti. Böyle bir durumda ortaya çıkan sonuç; egemen gücün mevcut duruma dair kendi görüşünü yayarak kendi davasını savunması ve düşmanınıkini zayıflatması siyasetinde özelde Amerikan medyası, genelde küresel medya boyutunda son derece dikkatli bir şekilde planlanmış “psikolojik operasyonlar”ın “kamu diplomasisi”nin bir maşası olarak kullanılması olmuştur. Medya sahipleri bu savaşın tarafı olabilirler, yani maşayı tutan ellerden biri olmaları medyanın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapı dolayısıyla büyük bir olasılık, hatta gerçek! Ancak böyle bir durumda maşa haline gelen gazetecilik anlayışı ve gazeteciler olmuştur. Buda iletişim, habercilik ve medya kavramlarının kendisine büyük bir darbe vurmuştur.

“Kelimelerin savaşı, en az kurşunların savaşı kadar önemlidir”³⁷⁹ ilkesinden yola çıkılarak oluşturulan politikalarda Amerikan medyası oldukça itaatkar davranmıştır ve halâ böyle davranmaktadır. “ABD'nin önderlik ettiği

---

³⁷⁹ Duran, a.g.m., s. 3.

müttefik güçlerle Irak arasındaki 7 haftalık savaşı,(Körfez Savaşı) 1400 kadar gazeteci izledi. Fakat bu kadar çok sayıdaki gazeteci askeri sansürle, haber havuzundaki kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıklarından, ne geniş kapsamlı bir haber geçebildiler, nede durumun ciddiyetini gösteren bir fotoğraf. ABD'deki Gannet Vakfı Medya Merkzi'nin gazetecilerle telefonda yaptığı anket ilginç sonuçlar çıkardı. Körfez Krizi'nin patlak verdiği 1990 yılının Ağustos ayından, savaşın bitimine kadar körfez bölgesinde kalan 43 Amerikalı gazeteci, kendileriyle yapılan görüşmelerde rasgele seçilmediklerini, Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon'un 'örnekleme'yöntemi ile belirlendiklerini söylediler... Suudi Arabistan'ın Dahran kentinde görev yapan gazeteciler, nasıl seçildiklerinden başka, çalışma şartları konusunda da bilgi verdiler . haberlerin toplandığı havuz sistemi son derece yetersizdi ve sorunlarla doluydu... Haberlerde askeri yetkililerin hatırı sayılır bir sansürü vardı. Öyle ki yazılan haberlerde ve hikayelerde değişiklikler yapılıyor, haberin nakli geciktirilebiliyordu. Pek çok gazeteci, haberleri oluşturabilmek için kuralları ve yönetmelikleri zaman zaman ihlal ettiğini kabul etti."³⁸⁰

1871 Osmanlı– Rus Savaşı dünya basın tarihinde bir muhabirin bizzat yerinde izleyip aktardığı ilk savaş olarak kabul edilir. Avrupa'nın da dolaylı olarak katıldığı bu savaşta iletişim olanakları henüz yeteri kadar gelişmemiş olduğundan savaşı günlük yazacak muhabirler yerine, edebi bir tarzı da olan röportajcılar takip etmiştir. Fotoğraf yerinede kroki yada desenlerin kullanılmış ve yazarlarının gönderdikleri yazılar gazetelerde genellikle çatışmalardan bir hafta on gün sonra yayımlanabilmiştir. Savaş muhabirliği ve medya–savaş ilişkilerini önemli ölçüde değiştiren gelişme, ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü ve 1975'te yenilgisiyle sonuçlanan savaş olmuştur. “ABD yönetimi siyasi açıdan haksızlığını, askeri açıdan da gerilla yöntemiyle başa çıkamadığını itiraf edemeyince, yenilginin faturasını medyaya çıkardı. Amerika medyası, özellikle 1973 yılından itibaren Vietnam halkının direnişini ve Vietnam gerillalarının baskınlarını aktarmanın yanısıra ABD'li gençlerin binlerce kilometre uzağa neden gittiğini sorgulamaya başlayınca, savaş aleyhtarı kitle hareketlerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştı. Washington

---

³⁸⁰ Rigel, a.g.e., s. 277–278.

savaşın meşruluğu konusunda kitlesel desteğini yitirince, çare olarak medyayı denetlemeye çalıştı.”³⁸¹

Sonraki dönemlerde bu denetleme dönüşüm geçirerek siyasal ve ekonomik otoriteyle medyanın karşılıklı işbirliği şekline dönüştü. Artık medyanın çeşitli baskı yollarıyla engellenmesi, değil medyanın asıl görevi olan haber verme işlevini yaparken kendi kendini engellemesi sağlandı. Bu kontrol bilinen baskı yöntemlerinden oldukça farklıydı. Yapılan haberin verilmesinin engellenmesi değil haberin verilmiş biçimiydi. Savaş gerçek olmaktan çıkarılmış sıradan bir televizyon programına yada yada bir fotoromana dönüştürülmüştü. İki dünya savaşından füzeler krizine, Pearl Harbor baskınından, İspanya iç savaşına (1936–39), Fransa’nın Cezayir macerasından (1954–62) Kore Savaşı’na (1950–53), Falkland Adaları’na (1981–82) kadar hemen her durumda, hükümetler, karargahlar ve bunlara alet olan milliyetçi medya tarafından kamuoyları inanılmaz boyutlarda yanıltıldı.

“Savaşları, cepheden mektup, telgraf ve nadiren telefonla gönderilen haberler ve merkezlerden yapılan açıklamalarla izleyen insanlık, kitle iletişimindeki gelişmeler ve elektronik medyanın ilerlemesi sonucu, yüzyılın sonuna yaklaştığında artık “naklen” izleme olanağına kavuştular. Tarihin ilk “naklen” izlenen savaşı olarak kayıtlara geçen Körfez Savaşı ve CNN sayesinde televizyon adlı iletişim aracının adı “ScudVizyon” a bile dönüştü. Bağdat semaları, CNN Muhabirlerinin kullandığı tarihi benzetme ile “Muhteşem bir havai fişek gösterisi” ile aydınlanır, ya da “Yüzbinlerce ateşböceği ile şenlenir”ken, milyonlarca insan koltuklarına oturup çekirdek, patlamış mısır, kestane kebab yiyerek, “hassas ve lazer güdümlü füzelerin hedeflerini iğne deliğinden bile geçerek vurduğu ve sivillerden kimseye zarar gelmediği” yalanlarını dinlediler.”³⁸²

---

³⁸¹ Duran, a.g.e., s. 77.

³⁸² Zafer Arapkırlı, a.g.m., s. 1.

Çarpıtma, abartma, yalan, asılsız suçlamalar, duygu sömürsü gibi gazetecilikle bağdaşmayan haberler, savaş medyasında haberlerin sıradan unsurları haline geldi. Kamuoyunun desteğini sağlamak adına olmadık senaryolar sahnelendi ve kamuoyuna sunuldu. Bunların en çarpıcı örneklerinden biri, Saddam Hüseyin yönetiminin Körfez kıyılarındaki petrol tesislerini havaya uçurup denizi “bir daha tarih boyunca temizlenemeyecek düzeyde kirlettiği” haberinin aslında gerçeği yansıtmadığının ortaya çıkmasıdır. Bu yalanla “CNN başta olmak üzere Amerikan “network”leri petrole bulanmış zavallı deniz kuşlarının filmlerini saatlerce yayınlayarak “sadece insanlara değil, hayvanlara bile eziyet eden Saddam” imajını perçinlemeye kalkıştılar.”³⁸³ “...(Alman Medya Sendikasının (Medien Gewerkschaft) dergisine göre topu topu 21 saniye süren bu görüntü Kuzey ve Güney Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya televizyonlarında toplam 142 saat gösterildi.”³⁸⁴ Sonradan bu görüntünün aslında 80’li yılların ortalarında, Kuzey Fransa’da Normandie yakınlarında karaya oturan Panama bandıralı Exxon –Valdez adlı tankerin yaptığı kaza sonucu, yol açtığı çevre felaketi sırasında denize yayılan petrolden kirlenen kuşlar olduğu gün ışığına çıktı.

Bu gerçeği sonradan ortaya çıkararak medyanın, savaş sırasında medya ahlakının ahlaksızca çığnenişi üzerine güçlü bir kanıt sunduğu ve böylece kendi ahlakını kötü gazetecileri teşhir ederek korumuş olduğunu belirten Aydın Engin, asıl gerçeklerin bu yolla saklandığını söylüyor.

“Ama marjinal ve radikal yayın dışında medyanın Körfez savaşını hazırlanışı sırasındaki uğursuz işlevi üstünde durulmadı. Savaşı bir anlamda medyanın hazırladığı, dünya kamuoyunda bu savaşın kaçınılmaz, zorunlu ve demokrasiler için gerekli olduğunu medyanın kabul ettirdiği hemen hiç yazılıp çizilmedi. savaş öncesi hazırlıklar ve bizatihi savaşın hazırlığı, medya tarafından ‘habercilik’ kılıfına sarılarak pek güzel yutturulmuştu.”³⁸⁵

---

³⁸³ Zafer Arapkirli, a.g.m., s.2.

³⁸⁴ Engin, a.g.m., s. 27.

³⁸⁵ Engin, a.g.m., s. 27.

Aynı yönde görüşlerini dile getiren Noam Chomsky'de, medyanın eleştiri görevini siyasal iktidarın çizdiği belli sınırlar içinde yaptığını, ancak bunun kamuoyuna, medyanın gerçek bir eleştiri ve denetleme yapıyormuş görüntüsünün altı çizilerek verildiğini belirtiyor.

“Medya hükümet politikasını sorgular ve karşı çıkar, ama bunu hemen hemen yalnızca, devlet iktidarının özünde ortak olan çıkarlarıyla belirlenen çerçevesi içinde kalarak yapar. Elit kesimler arasındaki ayrılıklar medyadaki tartışmalara yansır, ne var ki elitlerin dar kapsamlı konsensüslerinin dışına çıkılmasına çok ender olarak rastlanır. Medyanın gündemini daha çok görevli devlet yöneticilerinin belirledikleri doğrudur. Ancak politika başarısızlığa uğrarsa yada güç sahiplerinin çıkarlarına zararlı bulunursa, o zaman medya genellikle 'hükümet politikasına karşı çıkacak' ve tartışma konusu edilmeyen, hatta pek çok farkında bile olunmayan hedeflere ulaşmanın farklı araçlarını önerecektir.”³⁸⁶

Olaya gazetecilik ilkeleri açısından yaklaşıldığında, Dünyanın tüm basın yayın meslek ilkelerinde yer alan, savaş karşıtı ve barış yanlısı yayın yapılmasını belirten ilke uyarınca, gazeteciliğin savaşa karşı, barışı destekleyen bir meslek olduğu görülür. Bu ilke doğrultusunda medya ilk aşamada savaşı önlemek için tüm barışçı girişimleri desteklemek ve önünü açmakla yükümlüdür. “Savaşa karşı olmak, dünyanın her köşesindeki gazetecileri bağlayan evrensel bir meslek ilkesidir. UNESCO'ya göre, “savaşın ortadan kaldırılması” gazetecinin uğruna mücadele vermesi gereken ahlâkî değerlerin en önde gelenidir.”³⁸⁷ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin gazetecilik ilkelerini yazılı hale getirdiği (TGC) 'Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi', de gazetecinin temel görevleri ve ilkelerini belirlerken şöyle bir tanım getiriyor: 'Gazeteci, başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği,

³⁸⁶ Chomsky, *Medya Gerçeği*, s.119.

³⁸⁷ John Casey, *Irak'a Savaş Açmanın Hiçbir Haklı Gerekçesi Yok*, [Http://www.zaman.com.tr/](http://www.zaman.com.tr/), (29. 03, 2002).

farklılıklara saygıyı savunur... Gazeteci her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici, kışkırtıcı yayın yapmamaya özen gösterir.”³⁸⁸

Savaşın korkunç yüzü, vahameti, yıkımı, ancak tarafları caydırmak amacıyla bir etkileme unsuru olarak kullanılabilir. Medya bu esnada özellikle milliyetçilik, şovenlik yapmamaya azami dikkat göstermeli; tarafları aşağılayıcı, küçük düşürücü, kışkırtıcı yayınlardan kaçınmalıdır. Medya aynı zamanda ülke yöneticilerinin kamuoyunu savaşçı duygularla beslemesine karşı da uyarıcı rolünü yerine getirmelidir.

ABD'nin “yeni dünya düzeni”ni kurma yolunda yaptığı son dönem savaş ve işgallerde Amerikan medyasının, buna bağlı olarak küresel medyanın ve haber üreticisi değil alıcısı konumunda olan çevre ülkelerin medyası bu ilkeleri yok saymakta bir sakınca görmemişlerdir. Yukarıda bazı örnekleri verilen bu tutum savaş çığırkanlığı olarak nitelendirilebilir. İçinde bulunduğu ortamı eleştirmekten çekinmeyen Amerikalı gazeteci John Casey, 11 Eylül'de İkiz Kuleler'e ve Pentagon'a yapılan terörist saldırılardan bu yana, “büyük” medyanın yöneticileri arasında ciddi bir savaşma arzusunun gözlenmesini halkı hiçe saymak olarak nitelendiriyor: “Savaşa karşı çıkanlar, “romantik” hatta “terör savunucusu” olarak niteleniyor. Gazeteciliğin en basit ilkeleri unutulmuş, çift kaynaktan doğrulamaya boş verilmek, Amerikan tabloid gazetelerinin ya da berber dedikolarının rahatça yer bulduğu internet sitelerinin haberleri birinci sayfalardan veriliyor. “Taliban Kuzey Irak'ta” denilerek, ordu Irak'a davet ediliyor. Dünya Bankası bile, terörün altında yatan gerçek nedenin global düzeyde yaşanan eşitsiz gelir dağılımı ve yoksulluk olduğunu söyler ve sefaletle karşı küresel ittifak çağrılarını yaparken, medyamız “askerî ittifakın en önünde Afganistan'a gidelim” havasında. Bizler; “akıllı bomba”, “emektar B-52”, “radar güdümlü mermi”, “muhteşem Tomahawklar”dan söz ederek silah ve savaş güzellemesi yaparken, borsalarda da silah şirketlerinin hisseleri füze gibi yükseliyor!”³⁸⁹

³⁸⁸ Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 'Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi', İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998, s. 17.

³⁸⁹ Casey, a.g.m., s. 2.

Gazetecilikte savaş ortamı belki de doğru bir şekilde izlenip aktarılması en güç ortamlardan biri. Tankların, topların tüfeklerin cirit attığı, bir ortamda kalemin, mikrofonun yada kameranın işlevini özgürce yerine getirmesi pek mümkün değil. Gazeteci kendi ülkesi savaşa girdiğinde, hem genel olarak geçerli olan yasalarla hem de durum gereği Silahlı kuvvetler tarafından konulan kısıtlama ve yasaklarla karşılaşılıyor. Sözkonusu kısıtlama ve yasaklar arasında gerçeğin tahrif edilmesi ya da kasıtlı olarak yalan yayın isteği de var. Böyle bir durumda gazeteci mesleki ve insani vicdanı ile ordunu talebi arasında seçim yapmak durumunda. Gazetecinin, şartlar ve ortam ve olursa olsun uymak zorunda olduğu en önemli koşul gerçeği olduğu gibi aktarma zorunluluğudur. "Savaş muhabirliği ve savaşla ilgili yayınlarda medya mensubunun uyması gereken iki temel ilke var: Gerçekleri saptırmayacaksın, tahrif etmeyeceksin. Şiddete, milliyetçiliğe ve savaşa karşı olacaksın."³⁹⁰ Çünkü "Demokratik toplumlarda savaşlar halk adına yürütülmektedir. Eğer halk bir savaşı destekliyorsa sorumluluğunu da üstlenir. Vatandaşların hakları ve sorumlulukları vardır ve kuşkusuz savaş dönemlerinde bu hak sorumluluklardan biri de bu savaşın bedelini görmek, en azından görme şansını elde etmektir. Bu bedel ateş altında komşusunun oğlunun cesedi de olabilir, masum sivillerin öldürülmesi de, insanlar sorumluluklarını kabul etmek istemeseler de muharebe alanında olup bitenlerden korunmaları gerektiğini savunmak zordur. Böyle bir savunma göz ardı edilemeyecek bir demokratik itkiyi inkar etmektir."³⁹¹

Demokratik bir toplumda savaş dönemi dahi olsa haber ve bilgi akışı yetkililer tarafından kontrole tabi tutuluyorsa ve gerçeklerin önüne askeri ve siyasi gerekçelerle set çekiliyorsa orada demokrasi olduğunu söylemek zorlama bir ifade olacaktır. Amerikan medyası bu anlamda oldukça kötü bir örneği dünyaya yansıtmaktadır. Ancak buradaki asıl sorun bu yapılanların bilinen anlamda sansür ya da kısıtlamanın dışına çıkarak sanki böyle bir uygulama yapılmıyormuş, yada yapılsa bile "olması gereken bu, bu

---

³⁹⁰ Duran, a.g.e., s. 80.

³⁹¹ Williams, a.g.e., s. 197.

yapılanlarda gayri ahlaki yada anti demokratik hiçbir şey yok” mesajının sürekli olarak alttan alta verilmesi olmuştur. Bu normları kabul etmeyen ve bağımsız çalışan birkaç gazeteci sayesinde dünya gerçeklerin bir kısmından haberdar olabilmektedir. Medya yoluyla gerçeklerin bire bir yansıtılamayacağı, dolayından geçmenin gerçeklerde tahribat yaratacağı bilinen bir gerçektir, ancak tahribatın yönü ve boyutları yukarıda anlatılan boyutlara ulaştığında belirli bir kasıtle gerçeklerin tamamen silinerek sanal bir dünyanın geniş kitlelere empoze edildiği sonucuna ulaşmak çok da yanlış bir düşünce olmayacaktır.

a) Sansür

Sansür, bir tür önceden denetleme kontrol altına alma işi olarak, olayların bazı kısımlarını, bazen de bütünü yok saymayı, kesmeyi, yasaklamayı, gizlemeyi, saklamayı amaçlar. Medya dünyasında karşılaşılan sansür bu biçimi ancak diktatörlüklerde varlığını sürdürmektedir. Görünürde demokrasiyle yönetilen ülkelerde ise sansür büründüğü yeni biçimlerle, edindiği yeni isimlerle işlemektedir.

“Söz konusu ülkelerde, olayların gizlendiği kesildiği, yok edildiği, yasaklandığı ilkel sansür örneklerine çok az rastlanır. “Bu ülkelerde gazetecilerin şunu yada bunu söylemeleri yasaklanmaz. Bu ülkelerde gazetelere yasaklama getirilmez. Sansür artık böyle işlemiyor.; buysa artık aynı ülkelerde artık sansür yok anlamına gelmiyor elbette. Yalnızca daha karmaşık, daha ekonomik, daha ticari ölçütleri temel alıyor yada başka deyişle, buyurgan sansürün tam tersi sayılacak ölçütlere dayanıyor.”³⁹²

Savaş esnasında medyada görülen sansür uygulamalarına geçmeden önce, bu uygulamaların kaynağını oluşturan ve medyada genel olarak işleyen yeni sansür biçimlerini bilmek gerekir. Demokrasi ile yönetilen ülkelerde

---

³⁹² Ramonet, a.g.e., s. 56.

sıklıkla bu yeni sansür biçimlerinin görülmesi “Demokratik Leviathan”³⁹³ olarak da adlandırılan bir dönemin işaretlerini oluşturmaktadır. Bu kapsam içerisinde özellikle Batı demokrasilerinde birbiriyle bağlantılı beş siyasal sansür türü özellikle öne çıkmaktadır:

1–Olağanüstü Hal Erkları: Hükümetlerin, medyaların bazı bölümlerini zorbalıkla sindirerek yola getirme girişimleri talimatlar, yasaklamalar ve tutuklamalar... Genelde siyasal otoriteler medyaların devlet cephaneliğine aksesuar olmaktan öte yararlı ve meşru bir işlevi olmadığını düşünürler, bu düşüncenin hayata geçirilmesiyle, medyalar gayet belirgin bir siyasal rol oynamak durumunda kalırlar. Medyanın Fransız hükümeti tarafından Cezayir savaşı sırasında alenen susturulması çarpıcı (ama hiç de istisnai olmayan) bir örnektir.

2– Silahlı gizlilik: Modern devlet erki, gizlilik perdesini arkasına saklanmış polise ve askeri organlara dayanarak başarılı olur. Bunun nedenidir: Devlet yetkililerini yerli ve yabancı hasımlarını atlatmalarının en etkili yolu, onların etkinliklerini (kendileri gözetlenmeden) gözetleyerek ne yapacaklarını öğrenmektir. ‘baskıcı devlet kurumları’nın ardındaki bu dinamiği 20.yüzyıl demokrasilerinde açıkça görebiliriz. Gizlilik, kurnazlık ve örgüt içinde zorunlu tek görüşlülüğe dayanan polis ve askeri aygıtlar demokratik devletlerin normal özellikleri arasındadır. Bunlar aynı zamanda siyasal demokrasiye ve iletişim özgürlüğüne taban tabana zıttır.

3– Yalan söylemek: Son onyıllar içinde ‘olguları bozma yöntemleri’(Arendt) listesine iki yeni yöntem eklendi. Siyasal yalan söyleme sanatı. Nice hükümet sözcüsü tarafından hergün uygulanan sanat işte budur: eleştirmenleri yanlış yönlendirmek, sınırları yatıştırmak, gazetecileri memnun etmek, toplum tarafından inanılabilecek haberler üretmek. Halkla ilişkiler aracılığıyla yalan söyleme sanatının en fazla geliştiği yer ABD’dir; Beyaz Saray görevlileri sürekli olarak medyaların başkanla ilgili olarak çizeceği portreye kendi istedikleri biçimi vermeye çalışırlar. Devlet yönetimi sürekli bir halkla ilişkiler

³⁹³ Keane, a.g.e., s. 94.

çabası olarak görülür. Çeşitli hükümet dairelerinden yapılan açıklamalar önceden denetleniyor ve sıkı bir eşgüdümden geçirilir. Basın toplantıları cumhurbaşkanlığının görüşlerini yaymak için kullanılıyor. Her muhabir toplantıya alınmıyor; sorular önceden belirleniyor, bir soruyu derinleştirmek için ek sorular sorulmasına izin verilmiyor; 'kaymaklı' sorulara öncelik tanınıyor... Bu teknokratik yalan biçimi modeller ve varsayımsal senaryolarla besleniyor. Kuvvetini düşünce üreten araştırma kuruluşlarında (think tank) danışmanlarda, formüllerde ve maraton bilgilendirme kampanyalarında buluyor.

4– Devlet Reklamcılığı: Hükümet reklamcılığı büyük ve ciddi bir iş alanı oldu. Devlet reklamcılığının hızla büyümesi, tüm demokratik seçimle iş başına gelmiş hükümetlere muazzam bir şantaj silahı veriyor. Bağımsız gazetelerin ve radyo– televizyon istasyonlarının pek çoğu ayakta kalabilmek için ilan– reklam gelirine muhtaç olduğu için hükümetin reklamı kesme tehditleri ya amacına ulaşıyor yada bu türden girişimlerin yıkılmasına bile yol açıyor. Hükümetlerin kitle iletişim araçlarının bazı parçalarını kullanabilme yeteneği arttıkça bu yönelim de güçleniyor (ve halkla ilişkiler yoluyla aktarılan yalan söyleme kalıpları pekişiyor) arka kapıdan sızdırılmış, kaynak gösterilmeden verilmiş medya haberleri ve 'lobi' sisteminin resmi ve gayri resmi brifingleri iyi bilinen örnekler.

5– Korporatizm: 20. yüzyılda hükümetin işlevlerini özel kesimin örgüt ağları tarafından yerine getirilmesi, pazarlık, ihvan yada sözleşme ile yapılması, sıradan bir olay haline geldi. Kamusal önem taşıyan pek çok karar devlet yetkilileri, yasama organları ve pazarlar tarafından değil, toplumsal grupların temsilcileri yada sivil toplumun bu grupları ile devlet arasında yapılan uzlaşmalarla alınıyor. Bu türden korporatist usuller devletin kendi işlevlerinden birçoğunu başlıca güç gruplarının siyasal erki paylaşmak için taleplerde bulunduğu sivil toplumun devlet dışı örgütlerine aktarmasının sonucudur. Böylece devlet ile sivil toplumun sınırları iç içe geçti.. Korporatizm çıkar grupları ve örgütlerine pazarlıkla resmi statü veren bir devlet müdahalesi sürecidir; bu statüyü kazanan grup ve örgütler kamu

siyasetlerinin formüle edilmesi ve/veya yürütülmesi görevini az ya da çok ölçülerde yüklenmiş olurlar. Bir çeşit kaçak hükümet gibidirler. Ancak korporatist usullerin, giriştikleri etkinlikleri kamu önünde duyurmalar ,açıklamaları ve haklı göstermeleri zorunluluğu yoktur.³⁹⁴

Savaş dönemlerinde ise yukarıda anlatılan sansür biçimlerine ek olarak, askeri ve siyasi amaçlı, normalden daha yoğun yaşanan bir kısıtlanma söz konusu olmaktadır. Askeri operasyonlar hakkındaki bilgilerin aktarılmasını önlemek, düşmana bilgi sızmasını engellemek veya düşmanı şaşırtarak zafer kazanma şansını arttırmak amacıyla sansür uygulamalarına gidilebilmektedir. Ancak uygulamalar askeri amacın dışına taşıp, savaş hakkındaki fikirlerin tartışılması, yorumlar yapılması ve bu yorum ve düşüncelerin iletilmesi sınırına geldiğinde bunun anlamı özgür düşüncenin ifade edilmesi engelleniyor demektir. Bu noktada arasında denge kurulması gereke iki kavram “devlet sırları” ve halkın ‘bilme hakkı’ olmaktadır.

“Savaş dönemlerinde sansürün tarihçesine baktığımızda sansürün, pek de dürüst olmayan yollarla savaşın halka ‘satmak’ , yurt içinde moralleri yükseltmek üzere kullanıldığını görürüz. Görevlilerin yaşamlarını yitirmelerine neden olan askeri ihmal ve yetersizlikleri saklamak için sansür kullanılır. ‘Bizim’ tarafın verdiği ağır zayıat ve yaptığı zulmün üstü örtülür. Yüreklere parçalayıcı veya bayağı olarak kabul edilen hikayeler sansürün mavi kalemine kurban gider.”³⁹⁵

Malvinas (Falklands) savaşı medya tarihçilerine göre medyanın en sıkı denetlendiği savaş olarak nitelendirilir. Vietnam savaşında olanların kendi başlarına gelmemesi için İngiltere hükümeti Malvinas Savaşında İngiliz medyasını neredeyse ordunun propaganda aracı gibi kullandı. “Savaşın koşulları nedeniyle bölgeye ancak İngiliz savaş gemileriyle ulaşabilen gazeteciler doanmadaki askeri basın ataşeliğinin rehberliğinde izleyebildiler savaşı. Üstelik savaş gemilerine sadece İngiliz medyasının üyeleri alınmıştı.

³⁹⁴ Keane, a.g.e., s. 94–104.

³⁹⁵ Williams, a.g.e., s. 194.

Arjantin'e yönelik savaşı, İngiliz savaş gemilerinde İngiliz donanmasının denetim ve gözetiminde izleyebilen muhabirlerin bütün haberleri önce gemideki merkezi haber havuzunda inceleniyor, sadece uygun görülenler yine donanmanın faksı, telsizi ve iletişim kanallarıyla Londra'ya ulaştırılıyordu.³⁹⁶ "Malvinas savaşı sırasında bir 'enformasyon savaşı' yürütüldü. Askerlerin ve memurların iç güdüsel gizlilik tutkusu güçlendirildi; kamuoyu yalan ve yanlış bilgilerle manipüle edildi; basının bazı bölümleri hükümetin bazı saptırmalarına suç ortağı edildi... Başbakan Thatcher, demokrasilerin 'teröristlerin oksijen gibi ihtiyaç duydukları tanıtma kanallarını kesmenin' yollarını bulmaları gerektiğini savunarak *Terörizmi Önleme Yasasını* sertleştirdi. BBC ve ITV radyo oyunları, haberler ve belgeseller açıkça sansür edildi: Dışişleri Bakanı 1988 yılında Cebelitarık'da özel tim mensuplarının Ira üyelerinin öldürdükleri olayı inceleyen belgeseli engellemeye çalıştı; dramatik belgesellerin ve diğer programların 'tarafsızlığını' garantiye almak için çeşitli öneriler devreye sokuldu. *Guardian, Independent, Observer, Mail on Sunday Times* gazetelerinde çalışan gazeteciler borsa yolsuzluklarından uluslar arası terörizme uzanan çok konudaki yazılarından dolayı korkutuldu ve kovuşturmaya uğradı.³⁹⁷

Körfez Savaşı'nda medyanın sıkı denetim altında tutulması ve savaşı temiz göstermek için kullanılan yeni sansür biçimleriyle medya tarihine kara sayfalar eklemiştir. "Pentagon'un rakipsiz olarak girdiği ihalede naklen yayın haklarını CNN'e verdiği bu savaş 'temiz', 'medyatik' ve 'postmodern' gibi cilalı sıfatlarla tanımlanmıştı. İttifak ülkelerinin neredeyse bir dünya ordusunu andıran görünüm ve yapısı, saldırıya uğrayan Irak'ı ve onun medyasını kaale alamamaya zorluyordu. Fransa'dan Türkiye'ye kadar ittifak üyesi ülkelerin ulusal ve özel televizyonları CNN'e bağlanmıştı. Ve savaş boyunca CNN izleyicilere bir tek Iraklı cesedi göstermedi ve bu konuda herhangi bir haber vermedi. Savaş ittikten sonra dört yüz bini aşkın Iraklının öldüğü öğrenildi.³⁹⁸ Sansürün buradaki yeni görevi savaşta sivillerin öldüğü gerçeğiyle ilgili, savaşın doğasına ait kamusal algılamayı değiştirmektir. Savaş hakkında

³⁹⁶ Duran, a.g.e., s. 78.

³⁹⁷ Keane, a.g.e., s. 105–106.

yetkililer tarafından verilen bilgilerde sivillerin ölümü ya da siviller yönelik şiddetten tekkelime bahsedilmiyordu.

“Silahlı kuvvetlerin video görüntülerinde ‘akıllı’ bombalar zayıfatı ‘en aza indirerek’ binaları dikkatli bir şekilde vuruyordu. Askeri bilgiler veren yetkililer hava saldırılarının ‘cerrahi operasyon’ gibi işlediğini anlattılar. Çatışma sırasında sadece birkaç ceset görüldü. Kullanılan di.ölümleri saklıyordu.; ‘ölen siviller’ yerine ‘kısmi zarar’ ‘ölen askerler yerine’ düşmanın sahip olduğu kapasitenin zayıflatılması’ , ‘halk’ yerine yumuşak hedefler’ bomba yağdırmak’ yerine ‘halı döşemek’ terimleri kullanılmıştı. Bilgi veren askeri yetkililerin zayıfatları bildirme konusundaki isteksizlikleri de bu savaşta gerçek insanların işe karışmadığı duygusunu uyandırıyor. Bu siyasanın mantığı halkın çok sayıda sivilin ölümüne ve zarar görmesine yol açan savaşları desteklemeyeceği gerçeğinde yatıyordu.”³⁹⁹ Kelime oyunları içinde geçen basın toplantılarında yada basın bildirilerinde sansür yerini ‘rehberlik hizmeti’ tanımıyla değiştirmişti. Bu hizmeti kabul etmeyenler ulusal çıkara zarar vermekle itham edildiler.

Bu kan ve ölü olmayan savaş izlenimi sadece Iraklı sivillerin ölümünü gizleyerek değil, Amerikan askerlerinden ölenlerin tabutla memleketlerine getirilişlerinin görüntülerinin yayınlanmasını yasaklayacak kadar ileri gitti. Böylece Amerikan halkının savaşa olan desteğinin azalmasını önlemeye çalışan Pentagon, ölen askerlerin ve yakınlarının özel hayatını korumak gerekçeli bu yayın yasağını bir gazetecinin açtığı dava sonucunda kaldırılmak zorunda kaldı.. “Irak ve Afganistan’da ölen ABD askerlerinden tabut ve cenazelerden alınan görüntülerin yayını yasaklayan Pentagon, halkın haber alma özgürlüğü yasasına dayanılarak açılan dava sonucu, bu tabutların fotoğraflarını kamuoyuna göstermek zorunda kaldı... Ancak yaşamını kaybeden askerlerin cenaze törenlerinin ve tabutlarının görüntüleri çok kısıtlı bir şekilde ve ayrıntılı bilgi verilmeden kamuoyuna yansıtıldı”⁴⁰⁰

---

³⁹⁸ Duran, a.g.e., s. 78.

³⁹⁹ Williams, a.g.e., s. 195.

Amerikan medyası Körfez Savaşından sonra 11 Eylül terör saldırıları ile başlayan savaş atmosferli süreçte tekrarlanan sansüre uyum sağlamakta pek güçlük çekmedi. Çünkü ABD ordusunun çeşitli ülkelerde sık sık giriştiği harekâtlar sırasında gazetecilerle askerler arasında çıkan sorunlar, Körfez Savaşı sonrasında imzalanan bir protokolle halledilmişti.

“11 Mart 1992’de medya ile Pentagon arasında imzalanan protokol, “haber havuzu” oluşturulmasını, savaşla ilgili haber ve bilgilerin havuzda toplandıktan ve denetimden geçtikten sonra herkes tarafından kullanılmasını öngörüyordu. Amerikan medyası bu protokole sadakatte uydu. Kural dışı davranan gazeteci ve yazarlar ya doğrudan Beyaz Saray ve Pentagon tarafından uyarıldı ya da toplumsal linç havası içinde kendi meslektaşlarıncı hizaya sokuldu. Güvenlik gerekçesiyle özgürlüklerden vazgeçilmesini eleştirmeye yeltenenlere ‘vatan haini’ gözüyle bakıldı.”⁴⁰¹

Oluşturulan havuz sistemi’ bazı gazeteciler tarafından ağır şekilde eleştirildi. Eleştiriler havuz sisteminin askeri operasyonların güvenliği bahanesiyle kurulmuş bir kontrol mekanizmasından başka bir şey olmadığı, havuzun haber yaymak değil, haber vermemek için oluşturulmuş bir sansür organizasyonu olduğu görüşünde birleşiyordu: “Baltimore Sun Gazetesi’nden Daniel Fesperman, haber havuzu için ‘aptal bir sistem’ tanımlamasını yaptı... Wall Street Journal’dan Bob Davis, 7 hafta boyunca körfezde görev yaptı. Fakat sadece altı haber geçebildi. Davis havuz sisteminin yetersizliğinden şikayet ederek, bu kanalla gelen haberlerin yüzde 90’ını çöplük olarak nitelendirdi”⁴⁰²

Amerikan medyası ve Amerikan yönetiminin ideolojik birliktelik içinde, 11 Eylül’ün tarihi arka planı, Bin Ladin–CIA ilişkisi, Bush ailesi ile Ladin ailesi arasındaki iş ortaklığı, ABD’nin çağdışı feodal ve askeri diktatörlüklerle işbirliği, küreselleşmenin gelişmiş kapitalist ülkeler dışında hep yoksulluk üretmesi gibi konular Amerikan medyası tarafından sorgulanmadı ve

⁴⁰⁰ “Pentagondan Tabut Fotoları”, *Hürriyet Gazetesi*, 30.3.2005, s. 21.

⁴⁰¹ “ABD Medyasında 11 Eylül”, *Günlük Evrensel*, 29.12.2002, s. 5.

görmezlikten gelindi. Amerikan yönetiminin doğrudan sansürüne itiraz edilmedi; düşündüğü gibi yazma cüretinde bulunan az sayıdaki gazeteci ise hem siyasal yönetim hem medya yönetimi tarafından yaptırımlara maruz kaldılar. Daha sonra Bush yönetimini zor durumda bırakan (terör saldırılarının önceden bilinmesi gibi) bir takım gerçekler ortaya çıktığında bile medya eleştirilerini Noam Chomsky'nin yukarıda yer alan açıklamasında olduğu gibi belli sınırlar içinde tuttu ve sonra bu tür gerçekler yine medyanın genelinde duyulan savaş tamtamlarının arasında kaybolup gitti.

“Kısacası, savaşın asıl kurbanı her defasında “gerçekler” oldu. Kimi gazeteciler, kimi zaman bilerek, kimi zaman bilmeyerek, kimi zaman da işlerine öyle geldiği için bu yalanlara alet oldular ve olmaya devam ediyorlar. Önemli olan, kamuoyunu yanlış bilgilendirmekten kaçınmasını bilerek karargahların ya da resmi ağızların verdiği bilgileri, birkaç kez hem de “çok sıkı” süzgeçten geçirerek, emin olmadığınız bilgileri “kaynağına atıfta bulunmadan” vermemek.”⁴⁰³

Sansürün savaş dönemlerinde yetkililerin dışında diğer bir kaynağı, medyanın dolduruşuna gelmiş ya ortamın duygusal havasından etkilenen okur yada izleyicidir. Halkın sansür uygulamalarına karşı sesini çıkarmaması, hatta bunları destekler biçimde tepkisiz bir okuma ve izleme eylemi göstermesi, yöneticileri yapılan sansürün doğru olduğu fikrine götürüyor. Örneğin “Körfez savaşı sırasında Amerikan ve İngiliz kamuoyu yoklamalarında her 10 Amerikalıdan 8'i Pentagon'un gazetecilere koyduğu kısıtlamaları haklı bulurken, her 10 kişiden 6'sı da 'daha fazla' kontrolün olması gerektiğine inanıyordu.”⁴⁰⁴

Hatırda tutulması gereken başka bir konu gazetecilerin çoğunun sansürden şikayetçi olmamaları ve bu sansüre tabi olmayı gazetecilik ilkelerine zıt bir tutum olarak görmemeleridir. Çünkü sansür gazetecinin üzerindeki sorumluluğun büyük bir kısmını alır ve ona hazır paketlenmiş,

---

⁴⁰² Rigel a.g.e., s. 280.

⁴⁰³ Arapkırlı, a.g.m., s. 4.

sunuma hazır haberler verir. Vietnam savaşı örneğinde olduğu gibi, resmi bir sansür olmamasına rağmen gazeteciler haberlerini iletirken kendilerini sansürlemek yoluna gitmişlerdir. “Vietnam savaşı açık bir savaştı, resmi bir sansür yoktu. Sansürün olmaması savaş muhabirlerinin kendi kendilerini daha fazla sansür etmelerine yol açtı. Kendilerini yönlendiren bir “rehberlik hizmetinden” yoksun olan muhabirler, insanların hayatını tehlikeye atmaktan veya önemli askeri çıkarmaktan korktukları için ne yazacaklarını bilemiyorlardı. Yazdıklarının sorumluluğunu taşımak rahatsız edici olduğu için yükü askeri yetkililerin omzuna atıyorlardı. Saygon’daki büro şeflerinden bazıları, çatışma bölgelerinde sansür uygulanmasını istemişlerdi.”⁴⁰⁵

Olgular üreterek ya da var olan olguları gizleyerek bir tür yalancı gerçek söylemi oluşturan “propaganda” yöntemi ile kol kola işleyen sansür savaş ortamında giderek sıradan bir haber verme biçimine dönüşmektedir. Savaşı temiz göstermek, halkın gözünde verilen insan zayıyatını gizlemek ve bu yolla içeride halkın desteğini kaybetmemek, dışarıda ise verilen tepkileri en aza indirmek için uygulanan sansür; *Avrupa İnsan Hakları Beyannamesinin* 20. maddesine göre “ifade özgürlüğü ancak önemli başka bir amacın geliştirilmesi yönünde toplumsal bir gereksinimin baskısı varsa sınırlandırılabilir” ilkesine aykırı bir tutumu ifade etmektedir.

Gazeteciler, medya yöneticileri ve siyasi yöneticiler tarafından kendi kendilerine sorulması gereken soru “gazeteci mi asker mi ?” olarak zihinlerde şekillenmektedir.

Yanıtın gazetecilik ilkeleri doğrultusunda halka gerçekleri anlatmak, böylece kamuoyunun aldatılmasına alet olmamak, kısaca “gazeteci olmak” olması gerekirken bu soruya “hem gazeteci hem asker” cevabının verilebilmesi için “Yerleştirilmiş Gazeteciler” (embedded) uygulamaları yeni bir savaş gazeteciliği yöntemi olarak ortaya konulmuştur.

---

⁴⁰⁴ Williams, a.g.e., s. 193.

⁴⁰⁵ Williams, a.g.e., s. 198.

b) Yerleştirilmiş Muhabirler

Körfez Savaşı ve Irak'taki işgal hareketi sırasında başta ABD olmak üzere koalisyon güçleri dünyanın hareket hakkındaki fikirlerini çeşitli yöntemlerle kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Kullanılan yöntemler arasında en dikkat çeken ve en yeni olanı, konuşlanacak birliklere muhabir "yerleştirmek" oldu. "Bu gazeteciler için kullanılan 'embedded' kelimesi, 'gömülmüş, içine konulmuş, bütünleşmiş, parçası haline gelmiş' anlamına geliyor. 'Aynı yatağa girmek' anlamında da kullanılıyor."⁴⁰⁶

Planlanan bu uygulamayla birliklere yerleştirilen muhabirlerin askerlerle özdeşleşme ve yakınlık geliştirmesi sağlanacaktı. Cephedeki birliklerin içine yerleştirilen muhabirler, söyleyebilecekleri şeyler ve gidebilecekleri yerler hakkında getirilen sınırlamalara uymak zorundaydılar. Kurallara uymayan muhabirler savaş alanından uzaklaştırılacaktı. Bir süre sonra bu sisteme dahil olmayı reddeden az sayıdaki bağımsız gazetecilerle, yerleştirilmiş gazetecilerin geçtiği haberler arasında belirgin farklılıklar olduğu ortaya çıktı.

"Havuz sistemine katılmayı reddeden ve neler olduğunu kendi gözleriyle görmek isteyen habercilerin çabaları olmasaydı bu savaşın pek çok yönü kamuya ulaşmayacaktı."⁴⁰⁷

Amerikalı ve İngiliz gazetecilerin savaşı Güney Irak'taki tankların içinden izlemeleri, askerlerle sürekli aynı ortamı paylaşmaları, askerlerin izin verdiği çemberin dışına çıkmadan haber yapmaları, haberlerinin kontrol edilmesine gerekirse değiştirilmesine yada kesilmesine izin vermeleri, tüm bunlar embedded gazetecilik uygulamaları. Özellikle savaş gibi bütün insanlığı ilgilendiren bir konuda bu şekilde yapılan kontrollü bir gazetecilik ve yayıncılık medyanın toplumda yerine getirmesi gereken görevler bakımından çok ciddi endişeleri ve soruları gündeme getirdi. Medyanın savaşa karşı

⁴⁰⁶ Nurcan Akad , "Gazeteci Ve Savaş", *Akşam*, 3.03.2003, s. 12.

gerek içte gerekse dışarıda meydana gelebilecek ve ya bir şekilde oluşmuş olan muhalefete koz vermemek, destekleyenlerinde desteklerini koruyabilmek amaçlı yürütülen bu yöntem medyadaki; sansür, manipülasyon, medya ile erkler arasındaki çıkar birliğinin yeni versiyonları olarak sahneye kondu.

“Vietnam Savaşı sırasında bir Amerikalı generalin söylediği gibi basın ‘takım içinde’ olmalıydı.”⁴⁰⁸ Takım içinde olmanın gerekçeleri de hazır: hareketin güvenliği ve görevlilerin ve gazetecilerin yaşamlarının korunması. Ancak yetkililerin bu hizmetlerin karşılığında beklediği hizmet savaşı kazanmakta medyanın aktif desteği olmaktadır. “Yetkililer tarafından zorunlu görülen ve beklenen şeyler; ülke içinde ve cephede moral yükseltmek, hareketin sebeplerini eleştirmemek ve ‘düşman’dan nefret edilmesini sağlamaktır. Bunlar hep devletin propaganda çalışmalarıdır. Medya bütün bu faaliyetlerde önemli bir rol alabilir, almıştı da. Burada gazetecilerin mesleklerini nereye kadar “savaşı kazanma” hizmetinde kullanacakları sorusu gündeme gelmektedir.”⁴⁰⁹

Yerleştirilmiş muhabirlerle birlikte tartışılan başka bir soru da 'gerçeği yansıtamayacaksa, gazeteci tankın içinde olmalı mı?' sorusu. “Çünkü bu gazetecilerin tanklara binmeden önce imzaladıkları 20 sayfalık protokolda, görevlerini gerçek anlamda yerine getirmelerini engelleyen çok sayıda kısıtlayıcı hüküm bulunmaktaydı. Ayrıca savaş alanından tüm dünyaya canlı yayın yapıldığı hareket öncesinde “yerleştirilmek” isteyen muhabirlerin kısa bir temel askeri eğitimden geçmeleri şart koşuldu. Bu eğitim üç ana sebep gösterilerek yapıldı: “Bu eğitim muhabirlere sıradan bir askerin karşılaştığı sorunlar hakkında bir fikir verdi. İkinci olarak “yerleştirilmiş” muhabirlerle içinde buldukları birlik arasında kaçınılmaz olarak bir bağ yarattı. Ve üçüncü olarak da “yerleştirme” sayesinde hem muhabirlerin güvenliği garanti altına alınmış oldu.”⁴¹⁰

---

⁴⁰⁷ Williams, a.g.e., s. 201–202

⁴⁰⁸ Williams, a.g.e., s. 192.

⁴⁰⁹ Williams, a.g.e., s. 193.

⁴¹⁰ Collins, a.g.m., s. 9.

En büyük bahane olarak öne sürülen muhabirlerin güvenliği maddesi, bu uygulamanın dışında habercilik yapanları kapsamıyordu. Onlara sistem dışına çıkmamanın cezasını kendi güvenliklerinden kendileri sorumlu tutularak ödetildi. "Amacına ulaşmak için her yöntemi kullanan gazetecinin asıl amacı nedir ve kullandığı bu 'her yol' hangi yolları meşrulaştırır? Asker kıyafetleri içinde, 'şimdi bilmem nereye girdik' diye haber geçen, hangi haberi geçip hangi habere geçemeyeceğine dair kontratın altına imza atan kişi artık gazeteci midir? Tüm dünyaya yalan söylediklerini pişkin pişkin haykırarak, 'Bizimle olmayanın güvenliğinden sorumlu olamayız' diyen zihniyetin yatağına çakılan gazeteciler bu savaşta öldürülen meslektaşlarının sorumluluğunu hiç mi taşıyorlar?"⁴¹¹

Cephedeki haberciler günlerini birlikte geçirdikleri askerlere karşı duygusal bir yakınlık geliştirmeleri kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. "Silahlı kuvvetler bu yakınlığı kendi amaçları için kullanır... Gazeteciler kendi birimlerine bağlanacak ve içlerinden bazıları askerler gibi düşünüp yazmaya başlayacaklarıydı. 'bence 4. Zırhlı Tugay adına diyebilirim ki...' ⁴¹² "Örneğin ABC News televizyonuna baktığınızda –bu çok propagandacı ABD medyası arasında en az propagandacı olarak yansıtılıyor–, Amerikan askerleri ile entegre edilen gazetecinin kendisi eski bir deniz piyadesidir. O tabii ki, piyadelerin görüş ve bakış açısını paylaşıyor... Aslında Amerikan ordusunun bu haberleri sansürlemesine gerek yok. Çünkü Irak'ta yazılan bu tür haberlerden kaygılanmasına gerek kalmıyor. Elbette kamu görevlileri ve ordunun açıklamalarından derleyerek kuşkuyla bezenen bazı haberler yapılabilir. Gerçek şudur: Sen spesifik bir anda gördüğün ve yollayabileceğin görüntülerin esiri oluyorsun. Eminim ki, ABD ordusunun şu an sansürlediği çok ilginç görüntüler vardır." ⁴¹³

⁴¹¹ Talin Sucuyan, Yoksa Savaş Size Hala Seksi Mi Geliyor?, <http://www.medyakoop.org.>, (17.03.2004).

⁴¹² Williams, a.g.e., s. 201–202.

⁴¹³ Halimi, a.g.m., s. 3.

Almanya'da konuyla ilgili bir toplantıda konuşmacı olan, harekate embedded olarak katılmış gazeteciler içinde buldukları konumu savunurlarken belki de istemeden aslında tam da onlardan beklenen yönde davrandıklarını açıklıyorlardı. Yani Pentagon'un bu uygulaması (eğer bağımsız gazeteciler olmasaydı) kendileri için başarıya ulaşmıştı. Gerçek savaş ve işgal yerine onların istedikleri biçimde "Irak'a özgürlük Harekâtı" yansıtılmıştı.

'Tabi bir noktada askerlerle aynı duyguyu paylaşıyorsun. Hayatta kalma çabası BİZİ birbirimize bağımlı kılıyordu. Başlangıçta asker kıyafetlerini giymeyi reddettik ama sonra sürekli savaş alarmları çalmaya başlayınca giyindik' (Claus Christian Malzahn embedded Spiegel dergisi muhabiri.)

'Kimse metinlerimi kontrol etmedi. Ayrıca savaşın iki – üç gün içinde nasıl bir seyir edineceğini biliyorduk, planlama konusundaki bilgileri bize söylüyorlardı'. (Claus Christian Malzahn embedded Spiegel dergisi muhabiri.)

Sözün özü, bir tanka çakılıp, asker kıyafetleri içinde halka fotoğraf makinesi, kamera doğrultmak yeni bir gazetecilik yöntemidir. Savaş muhabirliğinde yeni bir adımdır ve gazeteci her yöntemi sonuna kadar kullanmalıdır. Amerikan MSNBC kanalı sahibi Alman medyasından daha omurgalı. 'Embedded gazetecilerin savaşın ne kadarını gördüğünü kim bilebilir ki? Olan bitenin yüzde 10'na tanık olmaları bile zor' diyor. (MSNBC kanalı sahibi Erik Sonerson)⁴¹⁴

Savaşın gerçek yüzünü görmelerinin, gazeteci olarak her iki tarafında görüşlerini yansıtan haberler vermelerinin ve kısacası olanları bildirmelerinin imkanı yoktu çünkü onlar yapay olarak oluşturulmuş şartlarda, belli sahneleri görmelerine izin verilen tiyatro izleyicileri gibi takip ettiler savaşı. "Bağdat'ta görev yapan bütün büyük medya kuruluşların temsilcilerinin "süper zırhlı" araçları var. Örneğin.. CNN, ABC, NBC, CBS, FOX gibi tv'ler.. The New York

Times gibi gazeteler...”⁴¹⁵ Sadece araç değil aynı zamanda etraflarında bir koruma çemberi var. Hepsi bir arada ABD güçlerinin koruduğu özel bir mahallede yaşıyorlar, genellikle oradan çıkmıyorlar. Eğer çıkmaları gerekirse ABD birliklerinin arasında bu zırhlı araçlarla çıkıyorlar.

Bu nedenle “Irak savaşında gördüklerimiz çok ilginç değil. Görüntüler bize çok şey söylemiyor ve esas olarak ne olduğunu bilmiyoruz. Amerikan ordusu tarafından filtreden geçiriliyor. Kesintisiz yayın yapılıyor, ama aslında çok az şey söyleniyor. Üstelik cepheden gelen görüntüler yaşanan olaylardan ziyade, askerlerin nasıl yedikleri, içtikleri ve yaşadıklarını içeriyor. Bağdat görüntüleri de aynı şekilde Irak hükümeti tarafından elden geçirilmiş görüntüler olarak geliyor. Herkes kendi propagandasına hizmet eden görüntüler yolluyor. Aslında savaşı anlatan görüntülerle bir ilizyon yaşıyoruz.”

416

Amerikalı asker ve sivil liderlerin Vietnam’dan çıkardıkları ders buydu. Medyanın özellikle elektronik medyanın savaş alanındaki asıl gerçekleri halka anlatarak savaşı kaybettirdiğine inanılıyordu.

Gerek Körfez savaşı gerekse Irak, işgalinde haber kaynaklarının yalnızca yerleştirilmiş gazeteciler olmadığını da altını çizerek belirtmek gerekir. Ancak bu bölümün konusu itibariyle, Amerikanın yeni emperyalizm kavramıyla bağlantılı olarak uluslararası politikada ve savaş döneminde medyayı kullanma biçimleri incelendiği için ağırlık bu gazetecilere verildi. Cephedeki gazetecileri ABD’li gazetecilerle ilgili, yani Amerikan medyası için yayın yapanlar ve diğer Batı medyası için yayın yapanlar olarak iki kısma ayırmak mümkün. Tabi bir de öne çıkan El Cezire Televizyonu. Diğer ülkeler bu kaynaklardan aldıkları haberleri aktarmakla yetindiler. Küresel medya konusunda da belirtildiği gibi dünyada haber akışının Batıdan doğuya olan seyri burada da sözkonusu olmuştur. Yerleştirilmiş muhabirler dışında

---

⁴¹⁴ Sucuyan ,a.g.m., s. 1.

⁴¹⁵ Güneri Cıvaoğlu, ‘Sabit Müreккеple’, *Milliyet*, 18 Kasım 2004, s. 17.

⁴¹⁶ Halimi, a.g.m., s. 5.

azınlıkta kalan alternatif gazeteciler bir parça da olsa olan biten hakkında bilgilenilmesini sağladılar.

“Eğer Batı Avrupa'da neden insanların Irak Savaşı'na ve işgale bu kadar karşı olduklarını düşünülürse onları ABD'deki sıradan vatandaştan ayıran şeyin Irak'taki haberlerin Avrupa ülkelerinde ve ABD'de televizyonlarda farklı biçimlerde verilmesi olduğu açıkça görülür. “ABD silahlı kuvvetlerinin yaptıkları operasyonların kurbanları olan bebekler ve çocuklar Avrupa televizyonlarında düzenli olarak gösterilirken ABD medyası bu haberleri atlamaktadır. Irak hastanelerinde masum kurbanların cesetlerini sayan doktorlarla yapılan röportajlar düzenli olarak Avrupa da haber bültenlerine girerken ABD televizyonları, bu görüntülerin işgale karşı hoşnutsuzluk yaratacağını bildiklerinden, bu görüntüleri yine atlamaktadır.”⁴¹⁷

Demokratik toplumlarda savaş muhabirlerinin, haberlerinde ona yol göstermesi gereken şey gerçekte, kamusal çıkarlara uygun davranmak olacaktır. Savaşta da, barışta da halkın haber alma hakkı, dürüst ve açık haberciliğin rehberi olmalıdır. “İkinci Dünya savaşında Amerikalı bir gazete editörünün açıkça belirttiği gibi: 'son karar halka aittir. Kendi kararlarını verebilmesi için halka savaş dönemlerinde de, hatta özellikle savaş dönemlerinde gerçekleri sunmak gerekir.’”⁴¹⁸

Kendi halkının yanında dünya kamuoyunu yanlış, sahte ya da gerçeğin sadece bir parçasını gerçeğin tamamı gibi gösteren yanıltıcı enformasyonlarla kandırmak uzun vadeli bir psikolojik operasyon ya da kamu diplomasisi olmayacaktır. Günümüzde uydudan yapılan yayınlar ve internet kullanımında gözlenen artış fikirlerin dünya çapında etkilenmesini giderek zorlaştırmaktadır. Zira konu edilen durumlarda da yetkililer tarafından medyaya yansımaları öngörülmemeyen ve istenmeyen bir takım durumlar haber konusu olmuş gelmiş ve dünya kamuoyunun gündemine gelmiştir. Siyasal, ekonomik ve askeri erklerin sınırlandırmalarından uzak, bilinç endüstrisinin

---

⁴¹⁷ “Irak'ta Gerçekte Neler Olup Bittiğini Bilmenin 4 Yolu”, Wwww.Mediachannel.Org., (24.03.2004).

birer aracı ya da elemanı gibi çalışmayan, demokratik değerlerin yol göstericiliğinde halkın katılımcı olmasında pay sahibi olan ve meslek ilkelerini göstermelik değil gerçekten uygulayan medya ve medya çalışanları ancak böyle toplumun gücü ellerinde tutan belli bir bölümünün değil kamunun sesi olabilecektir.

---

⁴¹⁸ Williams, a.g.e., s. 193.

SONUÇ

Medyanın siyasal alandaki işlevi, kitle iletişiminin toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği 17. yüzyıldan bu yana üzerinde önemle durulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Haber mektuplarıyla başlayıp, gazeteyle devam eden ve bugün yüksek teknolojiyle desteklenen ve çok değişik biçimlerde hayatımıza dahil olan kitle iletişim araçları, bütün toplumsal yapıların ve katmanların doğrudan yada dolaylı olarak ilişkide bulunduğu bir olgu olarak siyasal alanın da içinde yer almaktadır.

Tezimizin konusu itibarıyla ele aldığımız demokratik sistemle yönetilen toplumlarla medya arasındaki ilişkiye bakıldığında, medya ve siyasal sistem arasında ortak yaşamsal bir birliktelik görülmektedir. Demokrasi, bireysel özgürlüklere dayalı çoğulcu, en önemlisi de katılımcı bir toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi ile yaşam tarzını ifade etmektedir. Ayrıca insan hakları ve hukuk devleti gibi temel unsurları içeren kapsamlı ve karmaşık bir süreç olan demokratik yapılanmada, tüm insanlara başta düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin eşit olarak tanınmış, bu özgürlüklerin güvence altına alınmış olması gerekir. Demokratik işleyişin sadece belirli aralıklarla yapılan temsilci seçiminden öte özgürlüklere ve katılıma dayalı bir anlam taşımasında iletişimin önemi yadsınamaz, bu nedenle medya katılımçılık, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi demokratik değerlerin hayata geçirilmesinde önemli bir araç konumundadır. Özellikle doğrudan demokrasilerdeki karşılıklı iletişimle sağlanan yönetime katılma biçiminin, temsili demokrasilerde dolaylı bir biçimde temsilciler aracılığı ile kullanılmasında; halkın yöneticilerin icraatlarından ve eylemlerinden haberdar olmaları ile halkın görüş ve düşüncelerini yönetime aktarmasında medya hayati bir bağ durumundadır. Demokratik yapının temel taşı olan anlaşma yeteneği demokratik araçlar sayesinde "farklı" fikir kaynaklarına "eşit" ve "açık erişim" sağlayabilmeleri durumunda filizlenip gelişebilir. Böylece medya, haber verici, bilgilendirici ve uyarıcı hizmeti ile okurlarının ve izleyicilerinin sosyal, ekonomik ve politik açılardan kamuoyu oluşturarak sisteme katılımını sağlarken, aynı zamanda

oluşan bu kamuoyunun da yönetim tarafından dikkate alınmasına aracılık etmekle görevlidir.

Medyanın bu görevi yeterince yerine getirip getiremediği ve getiremiyorsa bunun nedenlerinin sorgulandığı bu çalışmada, gelenekçi liberal düşünce temelinde gelişen bu görüşlerin günümüzdeki geçerliliği eleştirel bakış açısı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde ele aldığımız ve ikinci bölümde de bununla bağlantılı olarak ayrıntılarına indiğimiz gelenekçi liberal yaklaşıma göre, medyanın temel demokratik rolü devleti gözleyen bir kamu gözcüsü olarak hareket etmektir. Bu rol devlet otoritesinin kullanılmasındaki kötü uygulamaları açığa çıkarma biçiminde tanımlanmaktadır. Bu gözcü rolünün önem açısından medyanın tüm diğer işlevlerinden daha önde geldiği öne sürülür. Sahip olduğu savunulan bağımsızlık ve yaygınlıkla devlet mekanizmasının en iyi ve en etkin biçimde denetleyecek güç medya olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, ilk dönemlerde basın günümüzde ise medya, yasama, yürütme ve yargılama güçleri karşısında onlardan bağımsız bir kontrol gücü olarak “dördüncü güç” olarak nitelendirilmektedir. Bütün bu görüşlerin geçerliliği için gereken temel koşul olarak medyanın siyasal otoriteden bağımsız olmasının altı çizilir. Medyanın hükümetten tam bağımsızlığının ise serbest pazar kurallarınca sağlanabileceği öne sürülür.

Bu çalışmanın da bakış açısını şekillendiren eleştirel yaklaşıma göre ise, gelenekçi liberal kuramın bu görüşü medyanın oldukça politize ve muhalif olduğu bir dönemde oraya atılmıştır. Medyanın gözcü rolünü yalnızca devlete uygulanacak biçimde tanımlayan bu görüş medyanın geçirdiği dönüşümler sonucunda geçerliliğini yitirmiştir. Bu görüş despotik bir devlete karşı, halkın temsil gücüne sahip olmadığı, özgür konuşma ve özgür basının mutlakçı yönetime karşı bir savunma aracı olarak görüldüğü bir dönemde yapılmıştır. Oysa medya bugün özgür düşüncenin kendini ifade etme yolu olarak gördüğü ve bu amaçla siyasal güçten bağımsızlığını en temel düstur olarak benimsemiş bir basın profilinden oldukça uzaklaşmıştır. Özgürlüğü sadece siyasal iktidarın baskı ve telkinlerinden uzak olmak şeklinde yorumlaması,

devlet dışındaki yapılar aracılığı ile sürdürülen iktidarın görmezden gelmesi ve ekonomik alanda varolan iktidar biçimlerinden kaynaklanan bağımlılığa karşı herhangi bir görüş ileri sürmemesi bu görüşün zayıf yanlarını oluşturmaktadır.

İkinci bölümde yer alan “medya piyasasının ve demokratik işleyişe etkileri” başlığı altında yer aldığı gibi; medyanın devlet tekeline kurtarılarak serbest pazar ekonomisinin kurallarına göre çalışması düşüncesinin altında; özgür basın, düşünce ve ifade özgürlüğü, çok seslilik ve böylece daha özgürleştirilmiş bir toplum düşüncesi yatmaktadır. Ancak serbest piyasa koşullarının özellikle medya söz konusu olduğunda gerçekten serbest olduğunu söylemek oldukça zordur. Pazara giriş için gerekli yatırım düzeyinin çok yüksek yada riskli olması, var olan tekellerin ve kartellerin o pazarın kaymağını yiyip bitirmiş olmaları gibi nedenlerle pazar rekabete kapalı bir hale gelebilmektedir. Piyasalara girmenin maliyeti yükseldikçe ve yerleşik firmalar kapsamlı faaliyet alanlarını kendi konumlarını sağlamlaştırmak için kullandıkça, iletişim araçlarının mülkiyeti de giderek artan bir yoğunlaşmaya dönük genel eğilimi izlemiştir. Sonuçta kitle iletişim aracı olarak yalnızca basının yaygın kullanımda olduğu ve basın piyasasına giriş koşullarının bu kadar zorlu olmadığı sanayileşme öncesi dönemde yeşeren serbest pazar düşüncesinin, kamuoyu açısından savunulan getirileri uzun zamandır ortadan kalkmıştır. Büyük medya tekellerinin oluşumu, medyanın sosyal ve kültürel işlevinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Medya günümüzde ekonominin en geniş ve en dinamik sektörlerinden birisi haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin de tahrikiyle medya alanındaki entegre sanayi ve ticaret kuruluşları, gazete, dergi, televizyon yayıncılığı gibi özgün ürünlerini üretme ve pazarlamanın yanı sıra, başka sektörlerde mâmül veya yarı mâmül mal ve hizmetler sunarak faaliyet alanlarını genişletmekte ve kârlılık oranlarını yükseltmiştir. Özellikle 1980'lerden sonra medya tüm dünyada eskiye oranla çok daha kârlı bir alan haline gelmiş ve basınla uzaktan yakından ilgisi olmayan diğer sektörlerden de bu alana sermaye aktarımı olmuştur. Bu tür bir yapılanma pek çok sorunu da

beraberinde getirmiştir. Elde edilen yaygınlık ve güçle, kitlelere aralıksız biçimde verilen yoğun enformasyonun niteliği sorgulanır hale gelmiş, kitle iletişiminin siyasal güçler de dâhil, toplumun genel bilinci, gerçeğinin ileticisi, özgürlüğün ifadesi ve demokratik geleneklerin bir parçası olarak görev yaptığı düşüncesi, gerek dünyada gerekse Türkiye yoğun eleştirilerle karşılaşmıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında ulaşılan sonuç, iletişimin sektör haline gelmesi düşünsel alana yönelik hizmetinin yanısıra ticari mal olarak kabul edilmesi, giderek düşünsel alandaki etkinliğini mal olmasının gereklerine uygun hale getirmiştir. Artık medya içinde bulunduğu ekonomik sistemin şekillendirdiği yayın politikalarını izlemeye başlamıştır. Medyanın katılımcı, demokratik bir siyasal sistem için öne çıkan özel önemi yeni konumuyla daha farklı bir niteliğe bürünmüştür. Medyanın mülkiyet yapısındaki değişimlerle oluşan medya kartelleri giderek kamusal çıkarlara hizmet eden bağımsız gözcüler değil, güçlerini özel çıkarlarını ilerletmek amacıyla kullanan şirketler haline gelmiştir. Medya ve demokratik değerler bağlantısında görülen ise; pazar ekonomisine teslim olmuş iletişim alanının okuyucu ve izleyici açısından getirdiği değişimlerin, pazarın öngördüğü çeşitlilik, serbestlik, özgürlükle örtüşen değişimler olmanın oldukça uzağında olduğudur. Medya sayısında yaşanan artış kesinlikle içeriğe yansıyan çoğulculuk anlamına gelmemiş; gazetelerin sayısal olarak artması, izleyicinin televizyonda onlarca kanalla muhatap olması, içeriklerde aynı doğrultuda bir çeşitliliği getirmemiş aksine tamamen bir çoğulculuk simülasyonu yaratmıştır. Toplum çıkarlarını ilgilendiren konularda, habercilik anlayışında kullanılan gazetecilik dilinde yada konuya yaklaşımda bir çeşitlilik yaşanmamış, medyadaki çeşit bolluğu ne kültürel, ne düşünsel, nede ideolojik anlamda bir çeşitlilik getirmiştir.

İkinci bölümün son kısmında bu yapının medyanın ideolojik işlevini de büyük oranda belirlediği ortaya konmuş bu doğrultuda yeni aılımlara gidilmiştir. Buna göre piyasa değil görüş farklılıklarını teşvik etmek, medyanın iletilerini kitlenin hali hazırda var olan değer ve inançlarına uygun bir şekilde sunmaya teşvik eder. Seslenen kitlenin egemen kültürel çerçevesinin

dışında olan sunumlarına prim vermez. Özellikle popüler medya, içinde yer aldığı egemen kültürün kapsamında çalışma eğilimi gösterir. Böylece medya ve ideoloji ilişkisinde öne çıkan, farklı düşünceleri engellemenin sınıf tahakkümünü ilerlettiği ve iktidarı merkezi bir ilgi alanı haline getirdiği konusu olmaktadır. Sembolik alan ideolojik tahakküm için kalpleri ve zihinleri kazanmak yolunda verilen mücadelelerin cereyan ettiği yerlerin başında gelmektedir.

Medya ideoloji taşıyıcısı olarak, egemen sınıfların çıkarına yönelik faaliyetlerle, diğer sınıfları egemen sınıfın beklentileri doğrultusunda davranmaya razı etme rolü üstlenmektedir. "Rıza üretimi" başlığı altında incelenen bu konuda ortaya konan ve paylaşılan temel fikir; iletişim sektörünün egemen sınıf için ideolojik ve ticari çıkarların en üst boyutta örtüştüğü alan olduğudur. Diğer hiçbir üretim sektöründe bu ölçüde bir çıkar birlikteliği sağlanamaz. İçeriği belirleyen temel amaç egemen sınıfın, özellikle ekonomik iktidarın kendi çıkarını meşrulaştırılması olmaktadır. Bu nedenle medya hem kültürel, ideolojik hem kâr amaçlı bir faaliyet alanı olarak çift yönlü işlev görür.

Modern toplumlarda iktidar kendini zora dayalı şekilde değil, rıza ilkesi doğrultusunda kabul ettirir. İktidarın kendini kabul ettirme süreci, yolları ve araçları bu tür bir sistemde işleyişin yönünü tayin etmede asıl düzenlemelerin ve ayarlamaların yapıldığı alandır. Medya kurumları, bu noktada içine gömülü oldukları yapı doğrultusunda, yönetilen sınıfların tahakküm altına alınmalarına kendi rızalarıyla katılımları aracılığıyla yeniden üreten ve haklılaştıran bir dizi ortak değerler ve mekanizmalar üreterek hegemonyacı bir işlev görürler. Bu işlevde medyanın göreceli özerkliği iletilerine daha büyük bir meşruluk ve güvenilirlik vermektedir, doğrudan denetim altında tutulduğunda aynı meşruluk ve güvenilirliğe sahip olamayacağı için, açık biçimde baskıcı olarak görülmeyle içsel denetim bu durumda daha etkilidir. Medya öne sürülen bağımsızlık kavramı altında kamusal denetimden uzaklaştırılır ve piyasanın tercihlerine göre faaliyet gösterir. Medya ürünleri olan haber, görüntü, film, sinema, makale yazıları, fotoğraf, istatistik bilgiler,

müzik, reklâm, gösteri, slogan, TV programları, aktüel bilgiler, magazin, sanat organizasyonları gibi etkinlikler temelde ticari değer taşırlar. Fakat aynı zamanda izleyicilerine nasıl yaşamaları gerektiği konusunda da fikir ve kanılar dikte ederler. Kurulu düzen içindeki dominant kültürün değerlerini pekiştirmekte de meşrulaştırmakta da çok etkin olan medya, yaşanan hayatı; olması mümkün olan, olması gereken, olabilecek tek hayat tarzı diye gösterip benimsetmekte kullanılabilir.

İdeoloji gerçek bilginin çarpıtılması, hatalı inançların, çarpıtılmış bilginin üretilmesi ve yayılması olarak alındığında, ideoloji üretimi çeşitli grupların yada sınıfların çıkarlarını yansıtmaktadır. Medya içeriğinde ideolojik yapılandırmalar, geniş anlamdaki tanımıyla, iletilerden ve bu iletilerin kodlanmasından oluşan medya metinlerinin çözümlenmesiyle ortaya çıkar. İdeoloji anlam yada enformasyon mübadelesinin gerçekleştiği mekân olarak kavranan iletişim sırasında ortaya çıkar. Buna göre ideoloji iletişim durumunun hem üretim hem de tüketim noktalarında mevcuttur. Diğer bir deyişle, egemen sınıf elinde tuttuğu medya gücüyle, göstergeleri tersine çevirebilir, imgeleri öbür sınıfların bunları gerçekliğin kendisi olarak kabul etmelerini sağlayacak şekilde bozabilir. Büyük ölçüde belli bir durum hakkında kendi benimsedikleri tanımı, doğrudan yada dolaylı biçimde topluma dayatır. Bu süreçte bahsedilen türde bir anlamın düzenli olarak üretilmesi için, bu anlam bir tür güvenilirlik, meşruluk yada sorgulanmaksızın kabul edilebilirlik sağlanması gerekir. Bunun yolu ise alternatif anlam inşalarının marjinalleştirilmesinden önemsizleştirilmesinden yada meşruluklarından arındırılmalarından geçmektedir.

Gelenekçilere göre medya doğru bilgi ve farklı fikirler yayarak toplumsal oydaşmaya katkıda bulunmaktadır. Gerçekte bu görüş bir sınıf yada toplumsal koalisyonun kültürel üretim kanallarını denetleyerek kendi çıkarlarını doğallaştırdığı ve evrenselleştirebildiği bir süreci maskeleyebilir. Medya doğru bilgileri aktardığı ve çatışan savlara dayalı bir tartışmaya yardımcı olduğu görüntüsünü verebilir. Ancak bu tartışmaya meşru kabul ettiği ve ettirdiği mücadele alanları içinde sınırlandırarak ve toplumsal iktidar

yapılarına muhalif olmayan iletiler üzerinden giderek yapay bir toplumsal rıza biçimini inşa ediyor da olabilir.

Demokratik toplumlarda kabul etme, razı olma olgusu “oydaşma” olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda: Oydaşmayı kim üretir? Oydaşma hangi çıkarlara göre işlev görür? Oydaşma hangi koşullara bağlıdır? Soruları özerinde durulması gereken sorular olmaktadır. Burada medya ve diğer anlamlandırıcı kurumlar sorunun içine dahil edilmektedir. Ancak bu liberal kuramın iddia ettiği gibi yalnızca oydaşmayı yansıtan ve destekleyen kurumlar olarak değil, oydaşmanın üretilmesine yardım eden ve rızayı imal eden kurumlar olarak bir katılımı ifade eder. Rızanın oluşumu ve sürdürülmesindeki temel endişe, güçlünün iradesiyle uygun kılınabilecek şekilde biçimlendirilip eğitilmiş rıza ögesiyle tikel çıkarların, halkın genelinin oydaşmaya dayalı iradesiyle özdeş olarak yansıtılabilmesi olasılığıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde medyanın siyasal rolünü küresel çapta değerlendirdiğimizde, küreselleşme sürecinin önünü açan etmenlerden biri olan medyanın, daha sonra bu süreç içerisinde kendisinin de biçim değiştirerek “küresel medya” olarak adlandırılan yeni bir oluşma gittiği görülmektedir. Uluslararası haber ve bilgi akışını sağlayan küresel medya yapısı itibarıyla yukarıda değinilen günümüz medyası özelliklerini daha geniş çaplı olarak bünyesinde taşımaktadır. Bundan dolayı küreselleşmenin kapitalizmin kendini yapılandırması ve batı modernizminin evrensel hale getirilmesi biçimindeki tanımlanmasına uygun olarak medyanın bu süreçte oynadığı rol, bu oluşumlardaki ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal dönüşümleri desteklemek biçiminde olmaktadır. İletişim ve bilişim teknolojilerindeki atılımlar medya ve telekomünikasyon alanlarına yansıdığına dünya çapında basım ve yayın yapma olanağı doğmuştur. Uluslararası şirketlerin sahipliğindeki küresel medya uluslararası düzeydeki sınırları büyük oranda aşarak küresel bir kültür ve yaşam tarzı oluşturmaya başlamıştır. Ancak bu oluşturulmaya çalışılan kültür ve yaşam tarzının gerçek anlamda küresel olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü burada merkezden çevreye doğru yayılan tek taraflı iletiler söz konusu olmaktadır,

çevre ülkelerinin oluşan bu küresel iletişim ağına katılımı pasif alıcı konumuyla sınırlı kalmaktadır.

Üçüncü bölüm boyunca küreselleşme olgusu, yeni emperyalizm ve medya bağlantısını değerlendirilmiş ve küresel medyanın bu şekilde işlev görmesinin medyanın yeni emperyalizmle bağına da gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Şöyle ki yeni emperyalizmde egemenlik ve hegemonya silahlı güce dayanmadan ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda kendini göstermektedir. Kapitalizmin genişleyerek dünyayı uluslararası şirketlerin faaliyet gösterebileceği bir pazar haline getirme isteği, batının doğrusal ilerlemeci gelişim çizgisini dünyaya adapte etme isteği ile birleştiğinde yeni emperyalizmin yöntemleri belirginleşmektedir. Bu yöntem emperyalizmin ilk dönemlerindeki gibi zora dayalı, fiziksel varlığı işin içine katan boyutundan uzaklaşmış, kapitalizme dayalı yeni değerlerin medya aracılığı ile küresel değer olarak sunulması olmaktadır. Özetle iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelerle birlikte, kitle iletişim araçları geniş kitleleri oluşturulmak istenen bu dünya pazarının içine dahil ederek ve uyum göstermesinde sermayenin emrinde etkin bir araç konumuna gelmiştir.

Dünya haber üretiminin yüzde 60'tan fazlasını Batı kaynaklı dört büyük haber ajansının gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, ortaya çıkan sonuç dünya çapında tekelleşme ve ideolojik akımın ABD ve AB'den diğer ülkelere, yani merkezden çevreye olduğudur. Tıpkı küresel toplumun diğer boyutları gibi uluslararası medya da eşit olmayan biçimde gelişmiştir. Bu durumda ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ve halen geçerli bir kuram olan "merkez-çevre" ayrımı, küreselleşme sürecinde de önemli tanımlama olmaktadır.

İletişim alanındaki merkez-çevre ilişkisinde görülen manzara medyanın tekelleşmeyle birlikte küreselleşmesi, yani, bugün küresel çapta enformasyon akışının birkaç medya grubunun elinde olmasının yapılan gazeteciliğin kalitesini bozarken, küresel anlamda da demokratik işleyişe büyük zararlar verdiğiidir. Çevre ülkelerin kendi iletişim alt yapılarını oluşturma ve ondan sonra rekabete açılma isteği uluslar arası platformlarda

batılı ülkeler tarafından özgür iletişimi engelleyeceği iddiasıyla engellenmektedir. Batılı ülkelerin gelişmekte olan ülkelere verdiği iletişim teknolojileri ise bu ülkelerin batıya olan bağımlılığını arttırma biçiminde olmaktadır. Yine merkez ülkeler lehine bir durumun söz konusu olduğu kültürel etkileşimde, yaygın iletişim araçlarını ellerinde tutan kültürler, etkileyen, çevre ülkeler ise etkilenen konumda bulunmaktadır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler doğal afet, iç savaş gibi durumlar dışında seslerini dünyaya çok fazla duyuramamaktadır. Ayrıca merkez ülkeler çevre ülkelerin kültürlerini de kendi değerleri çerçevesinde dolayımından geçirerek yeniden piyasaya sürmektedir.

Bu bağlamda çalışma boyunca ortaya konulan veriler değerlendirildiğinde, medyanın bugünkü yapısı ve içeriğiyle medya emperyalizmini doğurduğu, böylece yeni emperyalizmin bir ayağını oluşturan “kültürel emperyalizme” ve “düşünsel denetime” yönelik oluşumlara katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle Amerikan kaynaklı medya içerikleriyle tüm dünya bir kültürel yayımla karşı karşıya bulunmaktadır. Yazılı, görsel ve elektronik basın yayıncılıkta dikte edilen yaşam biçimi ve düşünce sisteminin temelinde kapitalizmin kalesi olan Amerikan sisteminin hakim olduğu inkar edilemez bir gerçek olarak ortadadır. Amerikanlaşmanın küresel hale getirilmesi, temelde sermaye kaynaklarına, siyasal anlamda dünyanın tek kutuplu hale gelmesine ve teknolojik üstünlüğe kadar bir dizi birbirleriyle bağlantılı sebebin sonucudur.

Çalışmanın son kısmında ABD'nin uluslararası platformda medya kullanımını, medyanın yeni emperyalizmdeki rolünü örneklemek amacıyla ele aldığımızda varılan sonuç; kendisinin merkezde yer aldığı tek bir dünya düzeni kurabilmek için kurguladığı yeni bir modeli küreselleşme adına dünya ülkelerine empoze etmeye çalışmasıdır. “Yeni dünya düzeni” denilen bu yapılanmanın ABD'nin üstünlüğü ve tek süper güç olarak dünyanın merkezinde yer almasını gelecekte de sağlama alacak ve bir girişim olarak nitelendirilmesi pek yanlış olmayacaktır. ABD bu hedefini gerçekleştirmekte yukarıda söz edildiği gibi iletişim alanındaki üstünlüğü kullanmaktan

çekinmemektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse; ABD'de yönetimi ellerinde bulunduran yeni muhafazakarların görüşleri doğrultusunda, yeni emperyalizmin ABD tarafından daha ileri düzeyde hayata geçirilme projesinden başka çok da anlamı olmayan "Yeni dünya düzeni"nin uluslararası destek olmadan uygulamaya geçirilmesi ve daha da önemlisi tam bir ideoloji yaratılarak, bunun herkes için en iyisi olduğuna inandırılmadan sürdürülmesi meşakkatli ve maliyetli bir yoldur. Bunun yerine seçilen yol medyanın yoğun olarak kullanıldığı "kamu diplomasisi" uygulamalarıyla desteklenen eylemlerle emperyal hedeflerin gerçekleştirilmesidir.

Tezde incelenen konular itibariyle ulaşılan ve paylaşılan bu sonuçlar doğrultusunda medyanın kamu çıkarlarına yönelik yayın yapması, gerek yerel gerekse küresel düzeyde demokratik değerlere gerçekten katkıda bulunarak ve katılımcı demokrasinin işlerlik kazanmasında pay sahibi olabilmesi için bir dizi iyileştirmelere gidilmesi kanaatimizce zorunlu görülmektedir. Bunların başında medyadaki tekelleşmelerin önüne geçen yasal düzenlemelerin yapılması, böylece halkın "geçekten" alternatif bilgi kaynaklarına ulaşmasının sağlanması gelmektedir. Zaman zaman bu amaca yönelik girişimler olmakla birlikte, sonuçta siyasilerin medyayı medya sahipliğini de elinde bulunduran ekonomik güç çevrelerini karşılıklarına almamak için geri adım attıkları görülmektedir. Toplumun her kesiminin görüş ve düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi, bunun sağlanabilmesi için gerekli ortamın oluşturulması demokratik bir yapının vazgeçilmez koşullarından biridir. Bundan dolayı medya içeriklerinin bu ilke doğrultusunda oluşturulması bu konuda atılması gereken ilk adımdır.

Küreselleşmedeki eşitsizlikleri bir anda ortadan aldirmek elbette mümkün değildir, ancak iletişim alanındaki merkezden çevreye doğru olan tek yönlü akışın ve beraberinde gelen medya emperyalizminin önüne geçilebilmesi için tıpkı bazı mamul mallarda olduğu gibi kota sistemi uygulanabilir. Çevre ülkelerin merkez ülkelerle rekabet edecek konuma gelene kadar araç, gereç, donanım ile ilgili teknoloji ve medya içeriğini

oluşturan programların ithalinde bazı sınırlamalar getirilebilir. Ancak bu konuda da iletişim özgürlüğünün engellenmesi iddiası ve serbest ticaret kuralları bu uygulamaların önünde engel oluşturmaktadır. Günümüzde tahakkümün semboller dünyasında gerçekleştiğini düşünürsek, gerek yerel kültürü korumak gerekse bu tahakkümle işleyen bağımlılığı ortadan kaldırmak ve dünyaya açılırken kendini doğru ifade edebilmek için iletişim alanında, içine Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerin kendi iletişim ağlarını oluşturmaları zorunludur.

Günümüzdeki alternatif haberleşme ve bilgi dağılımının en önemli yolu haline gelen internetin kullanımı ve kurulumu da belli bir eğitim ve ekonomik altyapı gerektirmektedir. Bu amaçla yerel ekonomik yapılar içerisinde kalkınma programlarında bu konuya belli bir kaynak ayrılmalıdır.

Son olarak okuyucu ve izleyicilerin medyadan alınan iletileri eleştirel bir süzgeçten geçirilerek ve farklı kaynaklardan doğrularak kabul etmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Özellikle çocukların ve gençlerin toplumsallaşmalarında medyanın etkisi düşünüldüğünde, medyanın gömülü olduğu günümüz yapısında ürettiği verilerin sorgulanmaksızın kabulünün yol açacağı sorunlar daha da büyümektedir.

Başta da dediğimiz gibi medya diğer toplumsal yapılardan soyutlanarak ele alınamaz. Bu nedenle, toplumun diğer yapı ve kurumlarındaki iyileşmelerin medya alanına yansıdığı gibi, medya alanında yapılan düzenlemeler ve iyileştirmelerde sahip olduğu yaygınlık ve etkinlikle toplumsal yapının bütününe olumlu bir katkı olarak yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Adaklı, Gülseren. "Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol", Beybin D.Kejanlıoğlu / Sevilay Çelenk / Gülseren Adaklı (der.), *Medya Politikaları*, Ankara: Imge Kitapevi, 2001.
- Adorno, W.Teheodor / Horkheimer, Marx. *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Oğuz Özgül (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.
- Alemdar, Korkmaz. *Medya Gücü Ve Demokratik Kurumlar*, İstanbul: Alfa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, 1999.
- Alemdar, Korkmaz / Erdoğan, İrfan. *Popüler Kültür Ve İletişim*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1994.
- Althusser, Luis. *İdeoloji Ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Alp Tümertekin (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- A.Belsey / R. Chatwick "Medyada Etik ve Siyaset", Nurçay Türkoğlu (çev.), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,1998.
- Cangızbay, Kadir. "Globalleşme Ve Kamusal Alan", E. Fuat Keyman–A.Yaşar Sarıbay (der. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Chomsky, Noam. *Medya Gerçeği*, Abdullh Yılmaz (çev.), İstanbul: Tüzmamanlar Yayıncılık, 1999.
- Chomsky, Noam. *11 Eylül Ve Sonrası Dünya Nereye Gidiyor*, Taylan Doğan (çev.), İstanbul: Aram Yayıncılık, 2002.
- Curran, James. "Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- Curran, James. "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002.
- Duran, Ragıp. *Burası Dünya Polis Radyosu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Encyclopedia Britannica*, Chicago: William Benton Publisher, Vol 12,1971.
- Erdoğan, İrfan. "Popüler Kültür Alanında İktidar Ve Mücadele", N. Güngör (der.), *Popüler Kültür Ve İktidar*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.

- Ferro, Marc. *Sömürgecilik Tarihi*, Muna Cedden (çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Fejes, Fred. "Eleştirel Kitle İletişimi Araştırması Ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2. Baskı, 1999.
- Fiske, John, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Süleyman İrvan (çev), Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 1996.
- Gevgilili, Ali. "Basının Gelişimi Ve Sivil Toplum" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Görgülü, Güventürk. *Basında Ekonomik Bağımlılık*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
- Gramsci, Antonio. *Hapisane Defterleri*, Kenan Somer (çev.), İstanbul: Onur Yayınevi, 1986
- Habermas, Jürgen. *'İdeoloji' Olarak Teknik Ve Bilim*, Mutafa Tüzel (çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, , 1993.
- Hall, Stuart. "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Alanında Bakı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- Hardt, Hanno. "Eleştirel"İN Geri Dönüşü Ve Radikal muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori Kültürel Çalışmalar Ve Amerikan Kitle İletişimi Araştırması", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- İlal, Ersan. *İletişim, Yıgınsal İletişim Araçları Ve Toplum*, İstanbul: Der Yayınları, 3. Baskı, 1997.
- John O'Neil. "Piyasada Gazetecilik Yapmak" Andrew Belsey / Ruth Chatwick (der.), Nurçay Türkoğlu (çev.), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Keane, John. *Medya Ve Demokrasi*, Haluk Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Keyman, E. Fuat, "Globalleşme Ve Türkiye", E. Fuat Keyman / A.Yaşar Sarıbay (der), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Kışlalı, Ahmet Taner. *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi 7. Baskı, Ankara, 1999.

- Kongar, Emre. *Küresel Terör Ve Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Baskı, 20002.
- Köker, Levent. *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Imge Kitabevi, Ankara 1992.
- Larrain, Jorge. *İdeoloji Ve Kültürel Kimlik*, Sarmal Yayınevi, Çev: Neşe Nur Domaniç, İstanbul, 1995.
- Lull, James. *Medya İletişim Kültürü*, Nazıfa Güngör (çev.), Ankara: Vadi Yayınları, 2001.
- Lundby, Knut / Ronning, Helge. "İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması", Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaseti*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002.
- Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan*, Aziz Yardımlı (çev.), İstanbul: İdea Yayınları, 1997.
- Marx, Karl / Engels Friedrich. *Alman İdeolojisi*, Sevim Belli (çev.) ,Ankara: Sol Yayınları, 1987.
- Murdock, Graham. "İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- Neumann, Elisabeth Noelle. "Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı", Süleyman İrvan (der.), *Medya Kültür Siyaseti*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002.
- Oskay, Ünsal. *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınları, 114, 3. Baskı, 2000.
- Postman, Neil. *Televizyon Öldüren Eğlence*, Osman Akınhay (çev), İstanbul. Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Rigel, Nurdoğan. *Rüya Körleşmesi*, İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Ramonet, Ignacio. *Medya Zorbalığı*, Aykut Derman (çev.), İstanbul: Om İletişim, 2000.
- Said, Edward. *Haberlerin Ağında İslam*, Alev Alatlı (çev.), İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.
- Sağnak, Mehmet. *Medya Politik*, İstanbul: Eti Yayınları, 1996.
- Sarıbay, Ali Yaşar. "Türkiye'de Demokrasi Ve Sivil Toplum", E. Fuat Keyman / A.Yaşar Sarıbay (der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara : Vadi Yayınları, 1998.

- Schmitter, C. Phillippe / Karl, Terry. "Demokrasi Nedir, Ne Değildir", Atilla Yayla (der), *Sosyal Ve Siyasal Teori*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, 1999.
- Severin, J. Werner. / Tankart, W. James, *İletişim Kuramları*, Ali Atıf Bir/Serdar Sever, (çev.), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi, 1994.
- Shoemaker, Pamela. / Reese, Stephen D. "İdeolojinin Medya üzerindeki Etkisi", *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002.
- Sholle David J. "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar Bilgiye", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- Söylemez, Alev. *Medya Ekonomisi Ve Türkiye Örneği*, Ankara: Haberal Eğitim Vakfı, 1998.
- Sözen, Edibe. *Medyatik Hafıza*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Topuz, Hıfzı (Koordinatör). *Basında Tekelleşmeler*, İstanbul: Tüses & İlad, Mozaik Basım Ve Yayıncılık, 1989.
- Tılıç, L.Doğan. *Utaniyorum Ama Gazeteciyim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (haz.), *Basın Kendini Sorguluyor*, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1996.
- Van Dijk, Teun A. "Söylemin Yapıları Ve İktidarın Yapıları", Mehmet Küçük (der.), *Medya İktidar İdeoji*, Ankara: Ark Yayınları, 2.Baskı, 1999.
- Kevin Williams, "Gerçeklerden Daha Önemli Birşeyler: Savaş Haberciliğinde Etik Sorunlar", A.Belsey / R. Chatwick (der.), Nurçay Türkoğlu (çev.), *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Yetkin, Murat. *Tezkere*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

SÜRELİ YAYINLAR

- "Abd Medyasında 11 Eylül", *Günlük Evrensel*, 29.12.2002.
- Akad, Nurcan. "Gazeteci Ve Savaş", *Akşam*, 3.03.2003.
- Alpay, Şahin. "Medyada Kalite" *Milliyet*, 31 Ekim 2000.
- Bağçe, Emre. "Emperyalizm Kuramları Ve Amerikan Diplomasisi," *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Fakülte Yayın No:33, 2003.
- Besis, Sophie. "Yoksullar Ve Zenginler Arasında Giderek Büyüyen Uçurum", *Idea Politika*, Sayı:.9.2000–2001.

- Bilici, Abdülhamit. "Amerika, Ortadoğu'ya Demokrasi Getirir Mi?" *Zaman* 18.02.2004.
- Chevalier, Jacques. "Temsili Yönetim Demokratik Gerekliliğe Yeterince Cevap Veremiyor", *Idea Politika*, Sayı.9, 2000–2001,
- Cıvaoğlu, Güneri. 'Sabit Mürekkeple', *Milliyet*, 18 Kasım 2004
- Çağlar, Şebnem. "Baskı Gruplarının Siyasal İktidar Üzerindeki Etkileri", *I. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: VI, 1997.
- Çelik, Ömer. "Trans–Atlantik Perspektifi Ve Ortadoğu", *Sabah*, 22.11.2003.
- Devecioğlu, Ayşegül. "Medyada Uzun Operasyon", *Birikim Dergisi*, , Sayı 145, Mayıs 2001.
- Erdoğan, İrfan. "Tekelleşme, Medya Ve Medya Pratikleri", *Toplum Ve Hekim Dergisi*, Cilt 17, Sayı 6, Kasım / Aralık, 2002.
- Ergüden, Işık. "Karşı Medyadan Medyasızlığa", *Varlık Dergisi* Haziran 2001.
- Engin, Aydın. "Medya Ahlakı Gazetecinin Kendi Ahlakından İbarettir", *Birikim Dergisi*, Sayı 117, Ocak 1999.
- Göksel, Sema. "Kırım Savaşında 'Türkler' Ve 'Hintliler'", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:134, Şubat 2005.
- Gönüllü, Gani. "Medya Ve Siyaset" , *Yeni Düşünce Dergisi*, Sayı: 35, 31 Ağustos / 6 Eylül 2001.
- Ilgaz, Turhan. "Tekelleşen Medya, Tekdüzeleşen Kafalar", *Idea Politika*, Sayı 10, 2001.
- Joxe, Alain. ABD Ve AB "Dünya Düzeni" İçin Çok Farklı Modeller Öneriyor, *Idea Politika*, Sayı: 9, 2000–2001.
- Kaypakoğlu, Serdar. "Küreselleşme Ve Medya", *Birikim Dergisi*, Sayı 117, Ocak 1999.
- Koloğlu, Orhan. "Medya–Devlet Ve Sermaye ", *Birikim Dergisi*, Sayı 117, Ocak 1999.
- Kural, Sevda Alankuş. "Yeni Hayali Kimlikler Ve Yurttaşlar Demokrasisi", *Birikim Dergisi*, Mart Nisan–Mart 1995,
- Mayor, Federico. "Tahsil Edilmeyen Çek", *Idea Politika*, Sayı: 10, 2001.
- Öztrak, Faik. "Küreselleşmenin Diğer Yüzü" *Milliyet*, 22.03.2004,
- Pentagon Kendi Haber Ajansını Kurdu, *Yeni Şafak*, 1.03.2004.
- Pentagondan Tabut Fotoları", *Hürriyet*, 30.03.2005.

- Tanör, Bülent. Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri, *Idea Politika*, Sayı: 2, 1999.
- Temelkuran, Ece. Yoksulları Öldürelim Zirvesi G8: Spor Giyiniyoruz. Ok Mi? *Milliyet*, 11.06.2004.
- Thompson, John B. “Kitle İletişim Çağında İdeolojiyi Yeniden Düşünmek” *Toplum Ve Hekim*, Cilt:17, Sayı:6, Kasım– Aralık 2002.
- Tokgöz, Oya. “Kamu Yönetiminde Medyanın Rolü” *Amme İdaresi Dergisi* Cilt 31, Sayı 1 Mart 1998.
- Turan, Ertuğrul R. “Batı Metafiziği Ve Savaş” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:6 Sayı:24, 2003.
- Turan, İter. “Türkiye’de Demokrasi Kültürü” *Yeni Türkiye Dergisi*, (Demokratikleşme Ve Anayasa Özel Sayısı) Eylül Ekim Özel Sayısı, Sayı 29, 1999.
- Üçkuyu, Yavuz. “Haber Kurgu Çarpıtma Haberlerle Nasıl Yönlendiriliyoruz,” *Toplum Ve Hekim*, Cilt:17, Sayı:6, Kasım / Aralık 2002.
- Yücedoğan, Güleda. “Medya Ve Kamuoyu İlişkisi”, *I.Ü İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:6, İstanbul, 1997.

İNTERNET SİTELERİ

- Arapkirli, Zafer. “Savaşın İlk Kurbanı Gerçeklerdir Savaşın İlk Kurbanı Gerçeklerdir”, [Http://www.Ntvmsnbc.Com.](http://www.Ntvmsnbc.Com.), (03.05.2003).
- Arslan, Ali. “Medyanın Toplumsal Gücü” [Http://lef.Ankara.Edu.Tr/ld/Yazi.](http://lef.Ankara.Edu.Tr/ld/Yazi.), (12.06.2004).
- Atabek, Ümit. “Global Medya–Bir Durum Saptaması”, <http://www.evrenselbasim.com/ek/yazi.>, (05.06.2004).
- Atasoy, Fahri. “Kültürel Küreselleşme Ve Direnç Noktaları”, [Http://www.Turkiyevesiyaset.Com/Sayi13 /.](http://www.Turkiyevesiyaset.Com/Sayi13/), (13.11.2003).
- Chomsky, Noam. Türkiye ve Amerika'nın Irak Savaşı, [Http://www.Medyakoop.Org.](http://www.Medyakoop.Org.), (02.03.2004).
- Collins, Steven. “Zeka Oyunları”, [Http://www.Nato.Int/Docu/Review/2003/Issue2/Turkish/Art4.Html.](http://www.Nato.Int/Docu/Review/2003/Issue2/Turkish/Art4.Html.), (13.05.2004)
- Çeçen, Anıl. “Küreselleşme Karşısında Türk Aydınlanma Devrimi”, [Http://www.Turkishweb.Com/Yorum/Aydinlanma.Htm.](http://www.Turkishweb.Com/Yorum/Aydinlanma.Htm.), (22.03.2004).

- Duran, Ragıp. "Global Medya", [Http://Www.Medyakronik.Com.](http://www.Medyakronik.Com.), (13.11.2003)
- Erdoğan, İrfan. "Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği", [Http://Media.Ankara.Edu.Tr/~Erdogan/Dorduncu.Htm.](http://Media.Ankara.Edu.Tr/~Erdogan/Dorduncu.Htm.), (13.11.2003).
- Erdoğan, İrfan. "Uluslararası İletişim Düzeni" [Http://Media.Ankara.Edu.Tr/~Erdogan/Makaleler.Htm.](http://Media.Ankara.Edu.Tr/~Erdogan/Makaleler.Htm.), (13.11.2003).
- İrfan Erdoğan "Medya Emperyalizmi Kültürel Egemenlik", http://media.ankara.edu.tr/~erdogan/medya_emperyalizm.htm., (07.11.2004).
- Flood, Andrew. "Küreselleşme: Emperyalizm Çağının Sonu Mu?", [Http://Uk.Geocities.Com/Anarsistbakis/Makaleler/Flood/Kuresellesmeemperyalizm.Html.](http://Uk.Geocities.Com/Anarsistbakis/Makaleler/Flood/Kuresellesmeemperyalizm.Html.), (22.04.2004)
- Halimi, Serge. "Entegre Gazeteciler' Gözyaşı Döküyor", [Http://Www.Medyakoop.Org.](http://Www.Medyakoop.Org.), (22.03.2004).
- İnsel, Ahmet. "Amerika'da Yeni Muhafazakârlık", [Http://Www.Peace-Initiative-Turkey.Net/Insel0305.Htm.](http://Www.Peace-Initiative-Turkey.Net/Insel0305.Htm.), (01.05.2003).
- Kongar, Emre. "İrak Savaşı Ve Türk Medyası", Medya Notu, [Http://Www.Kongar.Org/Medyanotu.](http://Www.Kongar.Org/Medyanotu.), 20 Aralık 2004.
- Ménard, Robert. Reporters Sans Frontières (Rsf) [Http://Www.Ideapolitika.Com.](http://Www.Ideapolitika.Com.), (12.03.2003).
- Öğüt, Kaan. "Emperyalizm Ve Bilimsel Sosyalizmin Yanılgısı", [Http://Uk.Geocities.Com/Anarsistbakis.](http://Uk.Geocities.Com/Anarsistbakis.), (15.05.2004).
- Özlüer, Fevzi. "Küreselleşme Sürecinde Stk'larve Stk'cılık" [Http://Www.Ekolojikpolitika.Org.](http://Www.Ekolojikpolitika.Org.), (17.03.2004).
- Sucuyan, Talin. "Yoksa Savaş Size Hala Seksi Mi Geliyor?" [Http://Www.Medyakoop.Org.](http://Www.Medyakoop.Org.), (17.03.2004).
- Sunar, Lütfi. "Emperyalizm Ve Kültür: Yeni Bir Direniş", [Http://Www.Karizmadergisi.Com.](http://Www.Karizmadergisi.Com.), (06.08.2004)
- Şahiner, Yusuf. "Küresel Medya Gerçeği" Www.Ozgurpolitika.Org., (27.07.2002).
- Talu, Umur. "Demokrasinin Medyalaştırılmasına Karşı Medyanın Demokratikleştirilmesi", Www.Medyakronik.Com., 23 Aralık 2001.
- "İrak'ta Gerçekte Neler Olup Bittiğini Bilmenin 4 Yolu", Www.Mediachannel.Org., 24.03.2004.

ÖZGEÇMİŞ

Seher Altun 27/05/1975 tarihinde İzmit'te doğdu. İlkokulu Gölcük Piri Reis İlkokulunda, ortaokulu Gölcük İmam Hatip Lisesinde, Liseyi Açık Öğretim Lisesinde tamamladı. 1998–1999 Eğitim öğretim yılında başladığı Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden 2001–2002 bahar döneminde bölüm ve fakülte birincisi olarak mezun oldu. 2002–2003 sonbahar döneminde başladığı Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyasal Ve Sosyal Bilimler Programında Yüksek Lisans eğitimini 2004–2005 bahar döneminde tamamladı. Bugüne kadar çeşitli yerel gazetelerde muhabir ve editör olarak ayrıca çeşitli okullarda öğretmen olarak çalıştı. Evli ve bir kızı bulunmaktadır.

